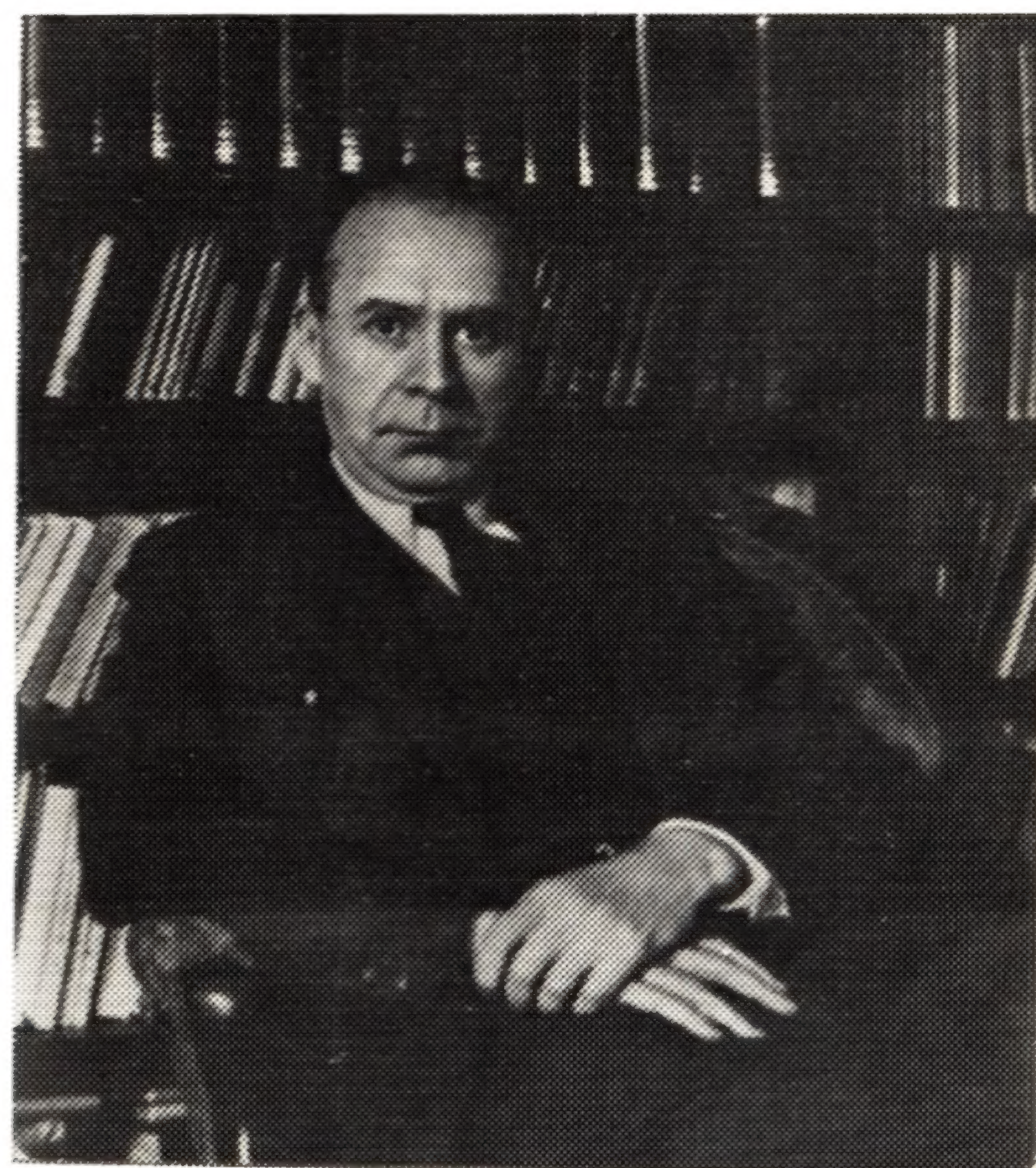

lucian blaga

N-am putut niciodată să-mi lămuresc suficient de convingător pentru mine însumi strania mea detaşare de "logos" în cei dintâi patru ani ai copilăriei. Cu atât mai puţin acel sentiment de ruşinare ce m-a copleşit când, constrâns de împrejurări şi de stăruinţele ce nu mă cruţau ale Mamei, am ridicat mâna peste ochi, ca să-mi iau în folosinţă cuvintele. Cuvintele îmi erau ştiute toate, dar în mijlocul lor eram încercat de sfieli, ca şi cum m-aş fi împotrivit să iau în primire chiar păcatul originar al neamului omenesc.

LUCIAN BLAGA

ISBN 973-21-0448-1

1438

Lei 1500

editura minerva

1438

lucian blaga

lucian blaga

hronicul şi cântecul vârstelor

lucian blaga

hronicul şi cântecul vârstelor

EDIŢIE, PREFAŢĂ ŞI
TABEL CRONOLOGIC
DE GEORGE GANĂ

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1995
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

Ilustraţia copertei de DUMITRU VERDEŞ

Textul volumului de faţă este reprodus după:
Lucian Blaga, *Opere*, vol. VI, ediţie critică de George Gană -
în curs de apariţie la Editura Minerva.

LUCIAN BLAGA MEMORIALIST

Când a început să scrie cartea care avea să se numească *Hronicul şi cântecul vârstelor*, Lucian Blaga a intitulat-o *Amintiri*. Era 10 noiembrie 1945. Momentul nu e fără importanţă dacă nu uităm că lucrările memorialistice au în primul rând motivaţii psihologice. Blaga se afla la o răscruce a vieţii lui şi la o răscruce a istoriei. Împlinise cincizeci de ani şi simţise nevoia să-şi fixeze starea de spirit într-o poezie, el, care nu-şi marcase niciodată zilele aniversare, închinând (în 1942) un poem (*9 mai 1895*) doar începutului vieţii sale: „Cincizeci de ani! Momentul e un munte/ ce-mparte apele: spre răsărit şi spre apus. / Răsună văi de aur undeva în urmă/ şi-un scârţâit de zodii, ca de osii, sus.// Memoria mi-a caligrafiat trecutul/ cu dulci contururi de peisaj lunar./ Privind spre prundul tainelor de mâne –/ saliva-n gură capătă un duh amar" (La cincizeci de ani). Retras în munţi la Căpâlna în primăvara anului 1944, îşi revizuise eseurile filozofice anterioare elaborării sistemului şi le adunase într-o carte: *Zări şi etape*. După publicarea în ediţii definitive a poeziilor şi a pieselor de teatru, în 1942, îşi retipărise în astfel de ediţii primele două trilogii – a cunoaşterii şi a culturii – în 1943 şi 1944, cărora le va urma şi cea de a treia – a valorilor – în 1946, anul în care trebuia să apară strânsă la un loc opera poetică de până atunci şi volumul de eseuri amintit, ceea ce nu se va mai întâmpla. Vârsta şi împrejurările istorice îl îndeamnă la o reprivire şi la o recuperare a operei şi a vieţii lui de până atunci, la un bilanţ şi – implicit – la o justificare în faţa destinului şi în faţa istoriei. În acest context biografic şi psihologic începe deci să-şi scrie amintirile. La 5 iulie 1946 comunica unui prieten că „vol. I e gata". Aci se va şi opri şi nu ştim de ce n-a continuat. Este adevărat că după cinci ani începe să scrie cartea care la publicare – târziu, în 1989 – va primi titlul *Luntrea lui Caron*, în care substanţa este precumpănitor autobiografică, dar aceasta, extrasă din viaţa sa de după ultimul război (cu unele incursiuni şi în epoca anterioară), e utilizată ca materie primă a unei ficţiuni romaneşti.

Cartea de amintiri scrisă în 1945-1946 şi căreia îi va schimba titlul pe parcursul elaborării în *Hronicul şi cântecul vârstelor* rememorează viaţa poetului până în toamna lui 1919, când Blaga începe să lucreze la teza de doctorat cu care peste un an îşi va încununa studiile şi când marea iubire care făcuse să izbucnească o vocaţie poetică semnalată timid şi intermitent până atunci înfrânsese toate obstacolele şi urma să se împlinească în căsătorie. Se sfârşea o epocă din viaţa lui Blaga şi, totodată, o epocă istorică, prin realizarea unităţii naţionale. Este epoca de formaţie a poetului şi filozofului, a cărei încheiere o marcau şi cele două volume cu care debutase în primăvara acelui an: *Poemele luminii* şi *Pietre pentru templul meu.*

Autobiografia lui Blaga are o dublă natură, documentară şi literară, fixată în memorabilul titlu pe care i l-a dat. Ca „hronic" este sursa cea mai bogată de informaţii din câte dispunem în legătură cu familia, cu mediul copilăriei, cu anii de şcoală la Sebeş, Braşov, Sibiu (surprinzător de puţine sunt cele despre mediul universitar vienez), cu împrejurările şi ecourile debutului. Dar de fapt ce înseamnă aici „hronic" şi cum putem să-l separăm de „cântec"? N-a ales cuvântul vechi pentru că sugerează nu atât o „istorie" preocupată de reconstituirea cât mai bogată şi mai obiectivă, cât o evocare participativă? Alăturându-i „cântecul", accentuează sugestia literară a primului termen, fără a-l dubla însă, căci el indică şi structura cronologică a textului, nu numai factura lui virtual literară. „Cântecul vârstelor" ar fi fost titlul unei evocări organizate după principii poetice, ceea ce nu se potrivea cu intenţia autorului de a-şi recupera trecutul. Prin urmare nu disocierea termenilor din titlu, ci observarea întrepătrunderii lor ne poate conduce la o receptare adecvată a acestei cărţi.

Într-o însemnare din volumul *Discobolul*, publicat în anul în care începea să-şi scrie amintirile, Blaga formulează o distincţie şi o caracterizare la care cred că trebuie să ne oprim un moment: „Biografiile sunt de două feluri: neromanţate şi romanţate. Autobiografiile sunt însă totdeauna romanţate şi nici n-ar putea să fie altfel; *altfel*, autorii ar prefera scrisului sinuciderea." Ce ar fi autobiografia neromanţată? Probabil simplă consemnare a momentelor unei existenţe, act care induce şi sporeşte până la disperare gândul că viaţa nu e decât o succesiune de întâmplări înghiţite de timp şi că aşa va fi până la capătul ei. Cine îşi scrie autobiografia o romanţează neapărat. Pentru a aprecia ce înţelege Blaga prin „romanţare" să mai cităm (din *Elanul insulei*, 1977) o însemnare, ulterioară, poate din vremea când scria *Hronicul şi cântecul vârstelor*: „Plăcerea de a scrie memorii consistă în a reorganiza în spiritul libertăţii ceea ce destinul a organizat o dată sub constrângerea împrejurărilor". „Plăcerea" – şi „dorinţa" sau „nevoia", ne simţim îndemnaţi să adăugăm. A organiza în spiritul

libertăţii ceea ce s-a desfăşurat sub constrângerea împrejurărilor, a necesităţii exterioare, înseamnă a lua în stăpânire suma elementelor biografice şi a construi din ele o imagine care să răspundă unor exigenţe ale propriului spirit. Iar exigenţa fundamentală a spiritului este sensul. A face autobiografie echivalează aşadar cu a compune un ansamblu ale cărui elemente converg spre un sens general, care este acela al vieţii pe care o evocă. Autorul se poate lipsi de documente, bizuindu-se doar pe memorie, dar nu şi de *sensul* în perspectiva căruia îşi priveşte propria viaţă. Autobiografia este o lucrare de tip finalist, asemenea romanului şi operei de artă în general, încât „romanţarea" cuprinsă în formula folosită de Blaga trebuie înţeleasă ca aducere la condiţia romanului, a literaturii. Autobiografia nu este însă roman, autorul ei nu inventează fapte şi personaje. „Romanţarea" rezultă din selecţia faptelor trăite şi a oamenilor între care s-a desfăşurat viaţa autorului după criteriul „participării" lor la destinul acestuia. Despre orice ar vorbi, scriitorul de memorii vorbeşte de fapt despre sine, autobiografia fiind în fond un autoportret. Arta consistă, mai ales în cazul lui Blaga, care n-are o vocaţie epică deosebită, tocmai în compunerea propriei imagini din reflexele pietricelelor ce alcătuiesc mozaicul lumii în care s-a format. Materia cărţii sale este deci adevărată, neinventată, de unde valoarea de document a acesteia, dar este parţială în raport cu viaţa efectivă a autorului şi este interpretată de el. Cine va scrie o biografie a lui Lucian Blaga se va folosi, desigur, de *Hronicul şi cântecul vârstelor* ca de o sursă de prim ordin, dar ar greşi dacă s-ar mărgini la atât.

Urmând cronologia faptelor, evocarea primelor vârste ale lui, Blaga insistă asupra unor momente, le rezumă sau le ignoră pe altele, traseul fiind marcat de un număr de evenimente sau împrejurări care ilustrează ceea ce am putea numi „temele" autobiografiei sale. Dincolo de liniile structurii epice se desenează astfel, adică prin aceste teme, portretul moral al autorului. Cea dintâi este „tăcerea". Fără îndoială, tăcerea copilului, prelungită până la aproape patru ani, este ceva neobişnuit. Blaga depăşeşte însă cu mult simpla consemnare. „Începuturile mele stau sub semnul unei fabuloase absenţe a cuvântului", scrie el în prima propoziţie a autobiografiei, insistând apoi pe idee şi încercând să explice „semnul": „Poate că starea mea embrionară se prelungea dincolo de orice termen normal pentru că avea în vedere un urcuş nu tocmai de toate zilele, sau poate o nefirească luciditate s-a vârât, cu efecte de anulare, între mine şi cuvânt". Cedând insistenţelor, începe să vorbească, fără dificultăţi, însă „de sub straşina degetelor şi a palmei, cu care mă apăram încă de lumea cuvântului", „ca şi cum m-aş fi apărat să iau în primire chiar păcatul originar al neamului omenesc". Blaga îşi aşază aşadar naşterea sub

un „semn“, care anunţă, într-un fel aproape mitic, un destin deosebit. Ezitarea de a ieşi dintr-un tărâm fericit al „vieţii embrionare“, a cărui nostalgie o va avea şi ca poet, sfiala faţă de cuvânt, care te poate îndepărta de „fiinţă“ ca şi păcatul adamic, au fost desigur trăite de copil, dar sunt interpretate de scriitorul care va lăsa această însemnare: „Cea mai importantă operă spirituală a mea este tăcerea pe care am pus-o şi am închis-o în toate operele mele poetice şi filozofice“ (*Elanul insulei*). De ce? Pentru că „Limba nu e vorba ce o faci./ Singura limbă, limba ta deplină,/ Stăpână peste taine şi lumină,/ e-aceea-n care ştii să taci“ (*Catren*, în ciclul *Corăbii cu cenuşă*). Tema tăcerii va reveni în *Hronicul şi cântecul vârstelor*, fixată undeva ca un dat al personalităţii autorului: „Se întâmpla uneori, scrie el, să cad în tăceri fără ieşire. N-aveam putere să le preîntâmpin, şi o dată înfiinţate n-aveam mijloc să le curm [...]. Tăcerile acestea ieşeau deasupra când adâncurile începeau să se angajeze în legăturile mele cu lumea şi cu fiinţele dimprejur. În asemenea clipe, orice salt jucăuş al cuvântului îmi devenea cu neputinţă. Cuvântul nu mă mai servea. Ceea ce spuneam se reducea la câte-o expresie automată, destinată să întrerupă golul. Golul aparent, care el însuşi era expresia preaplinului.“

O altă temă a autobiografiei lui Blaga este aceea a primului său mediu formativ, reprezentat de casa părintească şi (mai ales) de curtea ei, de sat şi de câmpul din jurul lui. E un eden în care trăiesc parcă numai copii care-şi petrec timpul „în joacă aproape neîntreruptă“ şi al căror cuget „îşi învăţa imperativele de la păsări şi flori“. Ca nişte mici sălbăticiuni, îşi petrec vara întinşi goi pe iarbă sau în apa râului, „iar cea mai aprigă plăcere a noastră era să răpim pentru o jumătate de ceas câte-un cal din herghelia ce păştea prin apropiere. O luam la goană călări, goi, până departe sub o pădurice de sălcii...“ Oamenii maturi şi relaţiile cu ei lipsesc aproape cu totul, nu apar vecini sau rude, satul evocat de Blaga nu e spaţiul social al lui Creangă, ci mai degrabă un spaţiu natural, în care casa şi curtea sunt un fel de cuib şi în care modelarea sufletească este opera firii, nu a oamenilor. După ce l-am văzut pe poet înclinat să interpreteze mitic tăcerea lui, iată-l exprimând în acelaşi limbaj felul în care resimţea copilul lumea satului: „Satul era pentru mine o zonă de minunate interferenţe: aci realitatea, cu temeiurile ei palpabile, se întâlnea cu povestea şi cu mitologia biblică, ce-şi aveau şi ele certitudinile lor. Îngerii şi Tartarul dracilor, cu puii săi negri, erau pentru mine fiinţe ce populau însăşi lumea satului. Trăiam palpitând şi cu răsuflarea oprită când de mirare, când de spaimă în mijlocul acestei lumi.“ Trăirea trebuie să fie autentică, nefalsificată de reprezentările mitice, care-i erau familiare de la

o vârstă fragedă, şi ea va persista până la sfârşit în scrierile poetului şi ale filozofului. Dus la şapte ani la şcoală la Sebeş, la câţiva kilometri, va evada săptămânal de aci, sfidând interdicţiile, atras magnetic de cuib, unde se va statornici din nou în vacanţe. Cel puţin două dintre aceste vacanţe din cursul primar le petrece în munţii Sebeşului. Pe prima, din vara anului 1903, o evocă pe larg (alta e povestită doar în prima variantă a manuscrisului cărţii), în pagini memorabile. E parcă o călătorie iniţiatică, cu sugestii mitice pe parcurs, cu o semnificaţie rituală a pătrunderii în munte, precedată de o furtună cu trăsnete apropiate, „dese ca parii de vie", cu ploaie ca un potop, şi resimţită ca „ieşirea din vremelnicie – în alt timp". Este intrarea într-un spaţiu fabulos, explorat cu uimire, până în centrul lui, vârful Şurianu, pe care se află iezerul, „ochiul" prin care muntele comunică cu marea. Muntele e o lume de basm, este, prin flora, fauna şi topografia lui, un spaţiu mitic, paradisiac, şi sacralitatea lui e marcată de scrierea cu majusculă. Aşa l-a resimţit Lucian Blaga la vârsta de opt ani şi aşa îl va păstra în universul poeziei lui. În *Hronicul şi cântecul vârstelor* motivul muntelui reapare, spre sfârşitul cărţii şi al epocii de formaţie. Contemplat iarna, muntele trezeşte acelaşi sentiment de ieşire din timpul istoric, cu suferinţele lui: „Mă simţeam acolo, sus, mutat într-o vârstă arhaică, la adăpost faţă de tumulturile istoriei", „mă simţeam luat de-un curent de regresiune spre basm", mişcarea maselor de ceaţă „era ca o înaintare şi o întoarcere solemnă a unor puteri de începuturi, asemenea stihiilor din viziunile cosmogonice ioniene".

Euforia naturistă este însă doar una dintre componentele structurii sufleteşti în formare a lui Lucian Blaga. Foarte timpurie este şi sensibilitatea viitorului scriitor la aspectele ameninţătoare sau tragice ale vieţii. Spaima stârnită în sat de un câine turbat sau, altă dată, de un incendiu, înecul unui copil în bulboana de la moară, o secetă pustiitoare, întâia călătorie cu trenul noaptea, terifiantă din pricina unui conductor sadic, teama continuă, la Braşov, de un nebun al oraşului şi de umbra lui Andrei Mureşanu, pe lângă al cărui mormânt trebuia să treacă în drumul de la şcoală la gazdă – sunt lucruri care i-au marcat şi ele copilăria şi au rămas întipărite în ceara memoriei nu doar datorită efectului psihologic imediat, ci pentru că i-au dezvăluit feţe noi ale existenţei. N-a uitat întâmplarea cu câinele turbat pentru că a auzit-o pe o babă ce spăla rana unuia dintre copiii muşcaţi „cu murmure şi gesturi de ritual ancestral" jurându-se că a văzut în rană căţei mici: „Vorbele aiurite mă aşezau dintr-o dată într-o lume halucinantă, de izbelişti şi de primejdii fără leac, ce pot să cadă de pretutindeni şi de nicăiri". Avea, totodată, întâia revelaţie a magiei: „Cânele turbat lăsa aşadar în rană nişte căţei mici, aproape

nevăzuţi, de aceea turbează cei muşcaţi!“ Seceta din 1904 e trăită de Blaga (avea nouă ani deci) ca un fel de sfârşit al lumii, cu fântâni secate, supte pe dedesubt de un duh rău, cu câmpul devenit pustiu, „de cenuşă“, cu chemarea de către mamă a ploii („Era în chemarea aceasta, ridicată din urmă din alt veac, un ton stăruitor de invocare păgână, un accent de descântec“), cu cai privind uitaţi „în zările de foc“, cu vedenii colective despre o roată de foc rostogolită din văzduh şi preschimbată în om sau despre un consătean ciudat, bănuit şi până atunci de „legături prin tărâmuri demonice“, preschimbat în căpcăun care soarbe apa râului: „Luam parte, cu latura de presimţire a fiinţei mele, la aceste întâmplări neîntâmplate, la aceste poveşti ce se împleteau cu cărările mele“, notează memorialistul. Intuiţia unei feţe nevăzute a lumii se dezvoltă prin astfel de trăiri — şi va rămâne definitivă. Şi nu ca o expresie a acestei sensibilităţi trebuie înţeleasă în ultimă analiză prima lucrare de filozofie a lui Blaga, scrisă la 15 ani şi tratând despre visele caracterizate printr-o stare de anxietate?

O altă temă a autobiografiei lui Lucian Blaga este formaţia intelectuală. Ea s-a făcut, desigur, prin şcoală, dar mai ales prin lecturi proprii. Poetul evocă mediile şcolare în care a trăit succesiv, mai insistent pe cel de la Braşov, însă fără entuziasm sau nostalgie: şcoala nu i-a plăcut, deşi a fost un elev eminent; doar câţiva profesori i-au rămas în amintire pentru valoarea lor, iar cei deveniţi eroi ai prozei sale autobiografice, ca Paul Budiu, N. S. (Nicolae Sulică), sunt mai ales figuri pitoreşti. Momentul hotărâtor, rememorat cu emoţie, a fost acela când a citit, într-un număr vechi din *Convorbiri literare*, păstrat în biblioteca tatălui său, un fragment din *Faust* de Goethe: „Sângele îmi suna în urechi, ridicat de simţire. Îmi sufla în pânze un vânt nou. Aceasta a fost lectura decisivă ce a deşteptat în mine, la vârsta de 13 ani, cea mai nesăţioasă patimă a cititului.“ Au urmat la scurt timp studiile lui Vasile Conta (tot din *Convorbiri*), lecturi masive din scriitorii români, începutul unui „timp de violentă curiozitate intelectuală“, prelungit pe toată durata *Hronicului*... Centrii lumii de valori culturale cucerite într-un ritm febril sunt filozofia şi poezia. O călătorie şcolară în Italia, din primăvara lui 1911, ca şi studierea istoriei artelor configurează, mai estompat, încă un centru de interes. Atracţia maximă o exercită însă filozofia şi cu deosebire metafizica. „M-am aruncat ca un incendiu asupra cărţilor lui Simion“ (un văr ce făcuse studii prelungite şi neterminate în Germania, de unde se întorsese cu o impunătoare bibliotecă filozofică), îşi aminteşte Blaga. Pe scurt, „metafizica devenea tot mai mult viciul meu fără leac, demonică patimă“, „începeam să-mi alcătuiesc noi criterii de apreciere a creaţiilor metafizice în calitatea lor *de creaţii* ca atare, şi

intram în robia lor cu un sentiment de sacră beţie". Aşa încât, ajuns student la Viena, „am băgat repede de seamă că în ce priveşte filozofia, sub raport problematic, sistematic şi istoric, profesorii nu aveau să-mi spună nimic nou". Frecventează însă „cu pasiunea unui om de vocaţie" ştiinţele naturii, în special biologia, şi istoria artelor, „reprezentată prin profesori de faimă mondială". Într-un fel asemănător sunt marcate momentele lărgirii sensibilităţii şi culturii poetice a memorialistului.

Instalarea în lumea culturii coincide, biografic, cu părăsirea Lancrămului, a „naturii". Momentul e marcat de moartea tatălui, după care familia se mută la Sebeş. Blaga va reveni în satul natal târziu, după încheierea epocii de formaţie, şi apoi la intervale tot mai mari, care se vor scurta abia în ultimii lui ani de viaţă. Dacă oamenii din sat nu apar, cum spuneam, în *Hronicul...* său, figurile părinţilor sunt evocate pe larg, în mai multe capitole, în pagini memorabile. Ce au însemnat ei pentru scriitor putem afla şi dintr-o confesiunea mai timpurie, făcută în 1931 într-un răspuns dat lui Liviu Rusu la o anchetă despre procesul de creaţie şi factorii care-l influenţează: „Înclinările filozofice le-am moştenit de la tata, un om care a citit biblioteci întregi, care cunoştea filozofia germană la perfecţie, un om care ştia atâtea lucruri cum puţini, muzical, tare şi în matematică. Înclinările poetice şi puterea de muncă, productivitatea, le-am moştenit de la mama. Ea mi-a dat şi trăirea precum şi sensul profund al superstiţiei, al poveştii, al magicului şi religia [...]. Prin mamă mă simt legat de pământ" (Liviu Rusu, *De la Eminescu la Lucian Blaga*, Editura Cartea Românească, 1981, p. 227).

Una dintre liniile – discontinuă, ca şi celelalte – ale autobiografiei lui Blaga este trasă din ceea ce aş numi tema naţională a acestei evocări-confesiune. Din copilărie, când îi asculta pe tatăl şi pe fraţii săi mai mari comentând articolele lui Iorga din *Sămănătorul*, şi până la Adunarea Naţională de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie 1918, la care a fost de faţă, autorul *Hronicului şi cântecului vârstelor* s-a format în spiritul ideii naţionale şi al aspiraţiei la unirea cu „Ţara". „Întregirea naţiunii în hotarele sale politice fireşti era o promisiune ce încă din copilărie mi-o făcea frunza arinilor, murmurul apelor şi bătaia profetică a aripilor din văzduh. În aerul acestei promisiuni am crescut", scrie poetul, care se simte susţinut în dorinţa lui de natura însăşi. Aşteptarea dezamăgită în care trăieşte anii neutralităţii, pendularea între entuziasm şi deznădejde cu care urmăreşte desfăşurarea războiului după intrarea României („cetatea copilăriei şi adolescenţei mele [Braşovul] era acum românească! [...] Lacrimile îmi creşteau în gene ca un rod tainic al întregii mele fiinţe. Ce putere le-ar fi putut opri?", iar când înaintarea

românească în Transilvania a fost respinsă, „se sfărâma ceva în osatura mea sufletească“), pendularea aceasta prilejuieşte unele dintre paginile cele mai patetice ale acestui memorial a cărui notă stilistică dominantă este sobrietatea. Gândul poetului e mereu spre „Ţară“, şi într-un moment de restrişte îi mărturiseşte Corneliei: „Indiferent cum se va termina războiul, sunt hotărât să trec la Bucureşti. Nici un dezastru nu-mi va putea zădărnici ce mi-am pus în gând.“ Va ajunge în capitala ţării reîntregite în vara anului 1919, aureolat de succesul debutului.

În compunerea autoportretului care este *Hronicul şi cântecul vârstelor* un loc important revine iubirii. Dincolo de îndrăgostiri adolescentine, pasagere, rămase fără răspuns, sau de câte un început de idilă fără urmări, citim cu emoţie istoria unei mari iubiri, aceea pentru Cornelia Brediceanu. Este o istorie cu momente de extaz şi de deznădejde, a unei pasiuni trăite cu toată fiinţa, cu gravitate deopotrivă în bucurie şi în tristeţe. Revederea Corneliei, în biblioteca Universităţii din Viena, în 1916, la trei ani după ce o văzuse la Braşov, unde era şi ea elevă, e notată aşa: „O priveam pierdut. Şi, în ciuda tonului neutru al tuturor antecedentelor, inima îmi bătea, inexplicabil.“ Săptămânile petrecute apoi împreună „se risipeau în înalt, arse de-o imensă flacără“. Toată această iubire stă sub semnul arderii, ea este, cu o metaforă a memorialistului, „Marele Foc“. Focul care mistuie, chinuitor, dar şi focul care purifică spiritul şi-l ajută să se descopere. „M-am retras în sângele şi-n tăcerea mea“, îşi aminteşte Blaga, evocând un moment când totul părea zădărnicit de împotrivirea familiei Brediceanu: „Vreo câteva săptămâni n-am mai scris Corneliei nici o scrisoare. Cineva în mine începuse să cânte. Şi însemnam cuvintele cântate pe hârtie. N-am mai trimis Corneliei nici un răvaş. Dar într-o zi i-am trimis poeziile, aşa ca ale unui autor oarecare.“ Aşa încep să fie scrise *Poemele luminii*. După exerciţii poetice intermitente, începute pe la 13 ani, Lucian Blaga îşi descoperă cu adevărat vocaţia poetică acum. Tema iubirii îşi asociază strâns, în autobiografia sa, tema creaţiei poetice, aceea filozofică avându-şi impulsurile în altă parte, în reflecţia stârnită de lecturi, şi fiind expresia unui alt fel de pasiune, una intelectuală.

Cum a văzut lumea cu privirea limpede şi adânc pătrunzătoare a copilului, cum a descoperit şi înţeles cultura, cum a trăit înfiorarea în faţa morţii, exaltările şi chinurile iubirii, cum s-a format ca om, ca poet şi ca filozof, aşadar ca unul menit creaţiei prin cuvânt, el, care a intrat cu atâta sfială şi după lungi ezitări în lumea vorbirii – acestea ar fi, formulate rezumativ, temele *Hronicului şi cântecului vârstelor*.

Şi dacă Lucian Blaga şi-a limitat autobiografia la ceea ce trebuia să fie numai un prim volum al ei este poate pentru că a socotit că esenţialul fusese spus. Ceea ce ar fi urmat ar fi fost desigur de un mare interes documentar, dar, văzând lucrurile într-un plan mai adânc, ar fi fost desfăşurarea unei personalităţi a cărei structură ne-o dezvăluie *Hronicul şi cântecul vârstelor*. Ar fi fost, altfel spus, mai mult o bibliografie.

Analiza autobiografiei travestite şi prelungite în ficţiune din romanul *Luntrea lui Caron* impune, fireşte, o altă abordare şi alte obiective cercetării.

GEORGE GANĂ

TABEL CRONOLOGIC

1895 La 9 mai se naşte, în satul Lancrăm din judeţul Alba, Lucian Blaga. Tatăl, Isidor Blaga, era preot ortodox în sat, cum fusese şi bunicul poetului, Simion Blaga. După studii strălucite în Lancrăm, la gimnaziul german din Sebeş şi la Institutul Pedagogic-teologic din Sibiu, Isidor Blaga păstrase o mare curiozitate intelectuală, satisfăcută prin lecturi variate. Dornic să-şi ajute sătenii, îi îndeamnă să adopte mijloace de muncă agricolă moderne şi să-şi gospodărească raţional pământul (în 1900 a publicat o lucrare de sfaturi practice, *După comasare*). Mama, Ana, născută Moga, făcea parte dintr-o familie de aromâni venită din Macedonia pe la sfârşitul secolului al XVII-lea (după mărturia poetului) şi stabilită la Sebeş, care dăduse mai mulţi preoţi şi un episcop al românilor ortodocşi din Transilvania (Vasile Moga, predecesor al lui Andrei Şaguna). Cele mai vechi documente cunoscute în legătură cu satul natal al viitorului scriitor sunt de la începutul secolului al XIV-lea, iar cele care atestă prezenţa familiei Blaga — de la începutul celui de al XVIII-lea. Lucian este al nouălea (şi ultimul) copil al soţilor Blaga (trei dintre ei mor la vârste foarte fragede).

1902-1906 Lucian Blaga urmează cursurile şcolii primare germane din Sebeş, oraş aflat pe atunci la 4 km de Lancrăm. Elev eminent, clasificat întâiul în clasele I, a II-a şi a IV-a şi

al doilea în clasa a III-a, cu toate dificultăţile datorate insuficientei cunoaşteri prealabile a limbii de predare. Din trăirile copilăriei, petrecută în satul natal sau în apropierea acestuia, îşi va trage substanţa poezia lui panică de mai târziu.

1903 Vara, vacanţa în Munţii Sebeşului, la capătul de sus al Văii Frumoasei. Descoperirea unui univers nou, cu numeroase şi puternice ecouri în opera poetului.

1906-1914 Urmează cursurile liceului „Andrei Şaguna“ din Braşov, pe care-l frecventează, în timp, toţi cei cinci băieţi ai familiei Blaga (cel mai mare, Tit-Liviu, ajunsese profesor de fizică aici). E în continuare un elev strălucit, clasificat în aproape toţi anii întâiul. Izolarea de familie (deşi clasele a III-a, a VII-a şi a VIII-a le urmează fără frecventarea şcolii) accentuează înclinarea spre interiorizare a lui Blaga.

1909 După moartea, în august 1908 (la 57 de ani), a lui Isidor Blaga, familia se mută, definitiv, la Sebeş. Viitorul scriitor se desparte astfel de casa părintească şi de satul natal, pe care le va evoca în poezii, în eseuri filozofice şi în amintiri şi în care va reveni, din când în când, până la sfârşitul vieţii.
În ultima vacanţă petrecută în Lancrăm citeşte în numere vechi din *Convorbiri literare* fragmente din *Faust* de Goethe, „lectura decisivă“ a vârstei de formaţie a lui Blaga, urmată de lecturi intense din scriitori români (Eminescu, Caragiale, Creangă, Sadoveanu, Iorga) şi străini (Goethe, Schiller). Blaga descoperă filozofia indiană.

1910 Scrie primul studiu filozofic, asupra viselor (care nu s-a păstrat). Citeşte cu febrilitate filozofie: Kant, Platon, Schopenhauer, Haeckel ş.a.

După doi ani de la scrierea primelor versuri, debutează în *Tribuna* din Arad: *Pe țărm* (26 martie), *Noapte* (8 mai). Nu va mai publica însă poezii până în 1919.

1911 În aprilie, prima călătorie în străinătate, într-o excursie școlară: Constantinopol, Atena, Napoli, Pompei, Roma, Veneția, Fiume, Budapesta. Trezirea interesului, rămas statornic, pentru artele plastice.
Blaga vede pentru întâia dată, la Academia Română, manuscrisele lui Eminescu.

1912-1914 Continuă lectura marilor filozofi: Bergson, Hegel, Plotin, Schelling ș.a., e preocupat de teoriile științifice noi: geometriile neeuclidiene, teoria relativității. O lucrare filozofică proprie (despre număr și despre judecățile matematice), trimisă la *Luceafărul* din Sibiu (unde nu i se acceptaseră versuri în 1910), rămâne fără răspuns. Publică în *Românul* din Arad, la 12/25 martie 1914, *Reflexii asupra intuiției lui Bergson*, eseu pe care — spre a apărea — îl dă drept „traducere din H.R." și-l semnează cu pseudonimul Ion Albu (pe care nu-l va mai folosi).
În iunie își ia bacalaureatul („foarte bine"). Ar vrea să studieze filozofia la una din universitățile germane. Izbucnirea războiului îl obligă să-și amâne planul. Pentru a nu fi înrolat în armata austro-ungară, Blaga se înscrie împreună cu alți colegi (D.D. Roșca, Andrei Oțetea ș.a.), la Institutul Pedagogic-teologic din Sibiu, pe care-l va absolvi în 1917.

1915 Publică eseuri (între care *Ceva despre filozofia lui H. Bergson*, conferință prezentată în cadrul Societății de Lectură „Andrei Șaguna" a studenților în teologie în noiembrie 1914) și aforisme în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov) și în *Românul* (Arad).

1916 Două călătorii la Viena (în iulie-octombrie şi în decembrie), unde descoperă mişcarea artistică expresionistă. Aici, la Biblioteca Universităţii, o întâlneşte pe Cornelia Brediceanu (venită să se înscrie la Medicină), pe care o văzuse întâia oară în 1913, la Braşov, la un bal al elevilor. Începutul unei mari iubiri şi al celei mai bogate şi mai pasionate corespondenţe pe care a purtat-o Blaga.
Lărgirea culturii literare: citeşte poezie modernă, simbolistă, expresionistă, pe Rilke. Publică eseuri şi însemnări filozofice în *Românul* (Arad), *Convorbiri literare* (Bucureşti), *Pagini literare* (Arad).

1917 Se înscrie la Facultatea de Filozofie a Universităţii din Viena, alegând ca specialitate principală filozofia, iar secundară — biologia, pe care va continua s-o studieze cu pasiune toată viaţa. „Mi-am închinat câţiva ani de pătimaşe osteneli şi de entuziastă energie asimilatoare biologiei", va scrie într-un eseu din 1935, *Despre rasă ca stil*; „Mă socot printre aceia care se ţin la pas, cu deschisă curiozitate, împrospătată zi cu zi, cu toate descoperirile care pot avea întrucâtva vreo înrâurire asupra imaginii ce ne-o facem despre viaţă şi fenomenele ei". Frecventează şi cursuri de istoria artelor, de estetică. Din cauza lipsurilor provocate de război, nu rezistă tot timpul la Viena, revenind periodic acasă, la Sebeş.
Începe să scrie poemele ce vor alcătui volumul de debut.

1918 În octombrie, manuscrisul *Poemele luminii* e trimis de Cornelia Brediceanu lui Sextil Puşcariu, profesor la Universitatea din Cernăuţi. Blaga, care urmărise febril toată desfăşurarea războiului cu speranţa împlinirii idealului naţional al românilor, participă la Adunarea Naţională de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie, care a hotărât „unirea cu ţara".

1919 La 3/16 ianuarie Sextil Puşcariu începe (cu *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*) publicarea *Poemelor luminii* în *Glasul Bucovinei* (Cernăuţi) (o va continua până la 19 iunie), prefaţând-o cu articolul *Un poet: Lucian Blaga*, cel dintâi text critic despre scriitor.

Aprilie-mai: dublul debut editorial (ca poet şi filozof) al lui Lucian Blaga, cu *Poemele luminii* (salutate de Iorga în *Neamul românesc*, 30 aprilie) şi *Pietre pentru templul meu*. Amândouă volumele apar la Sibiu. (Vor fi reeditate la Bucureşti, primul — în acelaşi an, al doilea — în anul următor.) Articole de întâmpinare mai publică Agârbiceanu (în *Patria*, 15 mai), Al. Busuioceanu (*Luceafărul*, 15 mai), N. Davidescu (*Steagul*, 23 mai), Nichifor Crainic (*Dacia*, 27 mai), Ovid Densuşianu (cu rezerve, în *Vieaţa nouă*, nr. 1-4), Tudor Vianu (*Sburătorul*, 7 iunie), Demostene Botez (*Însemnări literare*, 8 iunie), Ion Vinea (negativ, în *Adevărul*, 9 septembrie) ş.a.

1920 Lucian Blaga îşi termină studiile universitare şi obţine titlul de doctor în filozofie (la 26 noiembrie) cu teza *Kultur und Erkenntnis* (pe care o va tipări în traducere prescurtată cu titlul *Cultură şi cunoştinţă* în 1922, la Cluj).

Din august începe să publice în noul ziar *Voinţa* din Cluj articole pe teme culturale. Va colabora până în martie 1922 (cele mai multe articole sunt nesemnate).

La 16 decembrie se căsătoreşte, la Cluj, cu Cornelia Brediceanu.

1920-1924 Locuieşte la Cluj. Intensă activitate literară şi publicistică, aceasta din urmă desfăşurată mai ales la *Voinţa* şi apoi la *Patria*.

1921 În martie apare volumul de poezii *Paşii profetului*, la Cluj. Unele texte reunite în el începuseră să fie publicate în 1919.
La 1 mai apare *Gândirea*, revistă întemeiată de tineri scriitori, între care Cezar Petrescu, Gib I. Mihăescu, Lucian Blaga, Adrian Maniu. Blaga îşi va publica în paginile ei cele mai multe poezii şi scrieri filozofice, până în 1938-1939.
Primeşte Premiul „Adamachi" al Academiei Române pentru *Poemele luminii* şi *Pietre pentru templul meu*. E ales membru al Societăţii Scriitorilor Români.
În decembrie debutează ca dramaturg cu „misterul păgân" *Zamolxe*. Apare primul articol despre poezia lui Blaga al lui E. Lovinescu (în *Sburătorul literar*, 22 octombrie), reluat în anul următor în *Critice*, VII şi apoi, cu mici modificări, în *Critice*, IX şi în *Istoria literaturii române contemporane*.

1922 I se conferă premiul Universităţii din Cluj pentru *Zamolxe*. Din aprilie este redactor la ziarul *Patria* (Cluj), unde publică (până în martie 1924) numeroase articole nesemnate.
Primele traduceri ale unor poezii de Blaga (în germană şi în maghiară; în anul următor, primele traduceri în italiană).

1923 În martie apare drama *Tulburarea apelor*.
Blaga prefaţează două volumaşe de poezii de Eminescu (*Poezii lirice; Poezii filozofice, sociale şi satirice*), apărute la Editura Cultura Naţională. În aceşti ani traduce trei poezii de Eminescu în germană (*Trecut-au anii, Afară-i toamnă, Somnoroase păsărele*), care vor apărea într-o culegere tipărită la Sibiu în 1928.

1924-1926 Blaga trăieşte la Lugoj, la familia soţiei sale.

1924 E redactor la *Cultura*, revistă scrisă în patru limbi (română, germană, maghiară, franceză), din care au apărut doar câteva numere, la Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Îl invită, între alţii, pe Rebreanu să colaboreze. Publică, la Cluj, volumul de poezii *În marea trecere* şi, la Bucureşti, studiul *Filozofia stilului.*
Premiera piesei *Zamolxe* la Teatrul Maghiar din Cluj.
Blaga colaborează la *Adevărul literar şi artistic* cu eseuri filozofice (strânse în volumul *Fenomenul originar*), la *Cuvântul*, la ziarul ceh *Prager Presse* (cu articole despre viaţa culturală din România).
Prefaţează o ediţie populară din *Cântarea României* de Alecu Russo, apărută la Editura Cultura Naţională.

1925 Publică piesele *Daria, Fapta, Înviere (pantomimă)* şi volumele de eseuri *Fenomenul originar* şi *Feţele unui veac.*
Apare primul studiu despre teatrul lui Blaga, datorat lui Tudor Vianu (în *Cuvântul*, II, 18 decembrie).

1926 Colaborează la revista *Banatul* din Timişoara (care continuă, ca program, *Cultura* din 1924) şi la *Universul literar* (unde apare, într-o primă formă, amplul eseu filozofic *Daimonion*). Tipăreşte culegerea de articole *Ferestre colorate.*
La 1 noiembrie devine ataşat de presă la legaţia română de la Varşovia.

1927 Colaborează la ziare poloneze (scriind „îndeosebi despre literatura noastră, căutând ca prin *calitatea stilistică* a articolelor să dau o imagine despre *calitatea* literaturii, deoarece simplul material informativ nu impresionează pe nimenea“ — scrisoare către Eugen Filotti din 21 ianuarie 1927).
Vara, în concediul petrecut în ţară, tipăreşte *Meşterul Manole*, piesă scrisă cu un an înainte la Lugoj, unde

fuseseră scrise şi *Daria* (jucată în premieră la Teatrul Naţional din Cernăuţi în februarie 1927), *Fapta, Înviere*. La 1 noiembrie e transferat la legaţia română de la Praga. „Viaţa începe să mi se aşeze — în câteva ipostaze zilnic", îi scria poetul lui Eugen Filotti, predecesorul său în acest post şi acum director general al presei în Ministerul de Externe: „la legaţie ipostaza de gazetar şi diplomat, după amiază cea de filozof la biblioteca universitară, către seară ipostaza de propagandist la redacţii, seara — poet, acasă sau la vreun teatru".

1928 În martie, prima vizită (câteva zile) a lui Blaga la Paris. Din nou transferat (de la 1 aprilie), la Berna, tot ca ataşat de presă (de la sfârşitul anului următor va fi avansat secretar de presă). Rămâne la Berna până în 1932 („Berna e în adevăr oraşul pe care în subconştient l-am visat pentru mine", îi scria lui Eugen Filotti la 9 aprilie 1928). Colaborează la publicaţii elveţiene cu articole despre cultura română (în toţi anii petrecuţi aici, cum făcuse de altfel şi la Varşovia şi la Praga).
Primele traduceri în rusă din poezia lui Blaga.
G. Călinescu publică în *Gândirea*, nr. 2, studiul *Lucian Blaga*.

1929 Publică (în februarie) volumul *Lauda somnului*.
În aprilie, premiera piesei *Meşterul Manole* la Teatrul Naţional din Bucureşti (director Liviu Rebreanu).
Vara poetul merge pentru întâia oară în sudul Franţei.
În noiembrie *Meşterul Manole* e pus în scenă şi la Teatrul Municipal din Berna.
Primele traduceri din poezia lui Blaga în limba cehă.
Ziarul *Ultima oră* îi consacră un număr, cu articole semnate de Ion Barbu, Ion Pillat, Em. Bucuţa, P. Comarnescu. Încă un studiu comprehensiv – şi important – despre poet: Vladimir Streinu, *Lucian Blaga* (în *Vitrina literară*, 18 noiembrie).

1930 Tipăreşte eseul filozofic *Daimonion* (conceput ca un omagiu adus lui Goethe cu doi ani înainte de centenarul morţii) şi drama *Cruciada copiilor*, jucată în premieră la Teatrul Naţional din Cluj (în aprilie; în februarie, acelaşi teatru reprezentase şi *Meşterul Manole*).
Poetul primeşte premiul „Socec" al Societăţii Scriitorilor Români pentru *Lauda somnului.*
Refuză postul de director al Teatrului Naţional din Bucureşti.
Termină alcătuirea unei *Antologii de poezie populară românească*, tradusă în germană cu un poet elveţian, H. Hauswirth, care, din păcate, n-a fost tipărită.
Un grup de scriitori tineri (Octav Şuluţiu, Eugen Ionescu, Eugen Jebeleanu, Neagu Rădulescu) scoate o revistă, *Herald*, al cărei prim număr e dedicat poetului. Următoarele — care n-au mai apărut însă — erau destinate lui Arghezi şi lui Barbu.
Se naşte fiica poetului, Dorli.

1931 Blaga publică *Eonul dogmatic*, terminat în 1930 („Isprăvisem după o îndelungată pregătire în vara aceea *Eonul dogmatic* în tăcere şi în singurătate. Era volumul cu care puneam temeiul trilogiilor filozofice, a căror multiplicare atunci încă nici n-o bănuiam" — *Începuturile şi cadrul unei prietenii*, 1940).
Cruciada copiilor se reprezintă şi la Teatrul Naţional din Bucureşti (în ianuarie).

Prima traducere din Blaga în polonă (*Gorunul*) şi prima includere a scriitorului într-o mare enciclopedie străină: *Meyers Lexicon* (vol. XIII).

1932-1937 Blaga e iarăşi în oraşul studenţiei sale, ca secretar şi, din anul următor, consilier de presă la legaţia română.

1932 Un moment important în intensa acţiune de propagandă culturală românească desfăşurată de Blaga în toată perioada activităţii lui de diplomat: publicarea în *Archiv für Geschichte der Philosophie* din Berlin a unei ample informări (redactată împreună cu D.D. Roşca) despre lucrările româneşti de filozofie.

1933 Tipăreşte *La cumpăna apelor* (poezii) şi partea a doua din *Trilogia cunoaşterii: Cunoaşterea luciferică.* În aprilie participă la Sibiu la înmormântarea mamei sale, căreia-i va face un portret memorabil în *Hronicul şi cântecul vârstelor.* Încă doi dintre criticii importanţi ai epocii (după Vladimir Streinu) rezervaţi sau ostili până atunci sunt câştigaţi de poezia lui Blaga: Şerban Cioculescu (care scrie elogios în *Adevărul* din 27 mai; în 1939 va da, în *Revista Fundaţiilor Regale*, primul său studiu de sinteză, *Despre poezia lui Lucian Blaga*) şi Pompiliu Constantinescu (în *Vremea* din 24 septembrie, 1, 8, 15 octombrie).

1934 Blaga încheie prima dintre trilogiile lui, prin *Cenzura transcendentă.*
Publică piesa *Avram Iancu. Meşterul Manole* e reprezentată în limba polonă la Lwów.
Revista *Gândirea* îi consacră numărul său din decembrie, cu articole de Tudor Vianu, I. Brucăr, Dragoş Protopopescu, Emil Cioran, Vasile Băncilă, Nichifor Crainic.

1935 Premiera dramei *Avram Iancu* la Teatrul Naţional din Cluj (în ianuarie) şi la Teatrul Naţional din Bucureşti (în septembrie).
Blaga primeşte Marele premiu „Hamangiu“ al Academiei Române. Este ales membru activ al „Astrei“ (era membru corespondent din 1925).

1936 Apar (în ianuarie şi decembrie) primele două volume din *Trilogia culturii: Orizont şi stil* şi *Spaţiul mioritic*, această din urmă carte (retipărită în anul următor) fiind o analiză filozofică a spiritului creator românesc (ilustrat de cultura populară şi de opera lui Eminescu) din perspectiva teoriei generale despre cultură a autorului).
Blaga este ales (la 41 de ani!) membru activ al Academiei Române.

1937 E transferat (de la 1 februarie) din nou la Berna. La 5 iunie rosteşte discursul de recepţie la Academie: *Elogiul satului românesc* (discursul de răspuns e ţinut de filozoful I. Petrovici).
Vara e vizitat — la Berna — de Mircea Eliade (care publică apoi, în *Vremea* din 22 august, *Convorbiri cu Lucian Blaga*) şi de Octavian Goga.
Continuă să lucreze intens, ca de atâţia ani, cu toate problemele de sănătate — ale lui sau ale familiei. Toamna publică un ciclu de 15 poezii şi ultima parte din *Trilogia culturii: Geneza metaforei şi sensul culturii.* „Cu aceasta am isprăvit cele două trilogii cari cred că pun temelie definitivă filozofiei româneşti", îi scria cu mândrie lui Ion Breazu la 25 martie. În acelaşi an se confesa însă lui Vasile Băncilă, la 28 septembrie: „În fond am avut o viaţă grea, cu luminişuri din când în când. M-am refugiat totdeauna în operă".

1938 În ianuarie-martie este subsecretar de stat la Ministerul de Externe. De la 1 aprilie, ambasador al României în Portugalia.
Numit la 1 octombrie profesor de filozofia culturii la Universitatea din Cluj, îşi ţine lecţia de deschidere (*Despre plenitudinea istorică*) în noiembrie. Din decembrie cursul va fi suplinit de D.D. Roşca.
Poetul publică volumul *La curţile dorului.*

Apare prima carte consacrată scriitorului: Vasile Băncilă, *Lucian Blaga, energie românească*. (O broşură de 40 de pagini — de fapt un extras — *Poezia lui Lucian Blaga* — publicase încă din 1930 Petre Drăghici, profesor sibian, fost coleg de liceu al poetului.)

1939 La 1 aprilie Blaga îşi încheie misiunea în Portugalia şi, totodată, cariera diplomatică, începută la 1 noiembrie 1926. „Nu ştii cât de mult mă usucă aceste flăcări abătute peste continent", îi scria lui Băncilă la 27 martie. Se întoarce definitiv în ţară şi-şi reia activitatea de profesor la Cluj. Restul timpului şi-l petrece, lucrând în ritmul lui obişnuit, la gospodăria ţărănească pe care o cumpărase pe un deal de lângă Bistriţa, de care nu se va bucura însă decât vreun an de zile, până la ocuparea acestor locuri de către Ungaria după Dictatul de la Viena.

1940 După ce încetase să publice poezie (în octombrie 1938) şi filozofie (în martie 1939) în *Gândirea*, colaborează la revistă cu un articol despre Nichifor Crainic (într-un număr dedicat acestuia), solicitat de I. Petrovici. „Nu pot însă să scriu despre ideologia lui Nichifor, îl informează pe Petrovici, fiindcă ar trebui s-o fac polemic, cum de altfel şi el, dacă ar scrie despre ideologia mea, ar face-o tot polemic". Ceea ce va face totuşi peste un an, în răspunsul la discursul de recepţie în Academia Română al lui Crainic, răspuns care este un text esenţial pentru înţelegerea poziţiei lui Blaga în cadrul *Gândirii*. Va fi publicat şi acesta în revistă, marcând ultima prezenţă a autorului în *Gândirea*. Delimitarea de ideologia pe care o susţinea de mai mulţi ani revista printre fondatorii căreia se numărase devine ruptură definitivă. În anii următori *Gândirea* se va manifesta deschis împotriva filozofiei lui. Deocamdată, în numărul omagial din

1940, Blaga scrie despre *Începuturile şi cadrul unei prietenii*, articol de un interes documentar deosebit.
Apare primul volum dintr-o nouă trilogie („cosmologică"): *Diferenţialele divine*.
G. Călinescu publică în *Revista Fundaţiilor Regale*, nr. 2, studiul *Lucian Blaga*, pe care-l va relua în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, 1941.
O nouă carte despre scriitor: Constantin Fântâneru, *Poezia lui Lucian Blaga şi gândirea mitică*.

1941 Studenţii Facultăţii de Litere şi Filozofie a Universităţii din Cluj (refugiată la Sibiu) scot o revistă, *Curţile dorului*, între ianuarie şi aprilie 1941, şi organizează un cerc literar care va deveni în anii următori o importantă grupare literară cuprinzându-i între alţii pe Radu Stanca, Ion Negoiţescu, Şt. Aug. Doinaş), având (în 1945) şi o publicaţie proprie: *Revista Cercului Literar*. Mentorul spiritual al cercului este Blaga.
Filozoful respinge, în articole polemice cu accente violente, încercarea lui Dan Botta de a-i contesta, în favoarea sa, paternitatea unora dintre ideile din *Spaţiul mioritic*.
Publică *Despre gândirea magică*, studiu pe care-l va include în *Trilogia valorilor*. Ţine, ca reprezentant al Universităţii clujene, conferinţe de filozofie a culturii la universităţile din Viena (*Caracterul sofianic al culturii sud-est-europene*) şi Praga (*Sufletul românesc*).
Daria este pusă în scenă la Teatrul Naţional din Cluj (refugiat la Timişoara).

1942 Publică *Religie şi spirit* şi *Ştiinţă şi creaţie*, cărţi cu care încheie *Trilogia valorilor*. Concepţia dezvoltată în prima dintre ele (ca şi în *Diferenţialele divine* şi în alte lucrări) provoacă reacţii critice din partea unor teologi sau a unor publicaţii de orientare ortodoxă, reacţii care se vor prelungi şi în anii următori (între acestea,

volumele: Dumitru Stăniloae, *Poziţia lui Lucian Blaga faţă de creştinism şi de ortodoxie*, 1942, Gh. Iftimie, *Lucian Blaga şi creştinismul românesc*, 1944).
Îşi strânge piesele scrise până atunci (şi revăzute, unele) într-o ediţie în două volume, *Opera dramatică*. Tipăreşte, în seria de „ediţii definitive“ a Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă, volumul *Poezii*, antologie reprezentativă, în care nu include multe din textele epocii de până la *În marea trecere*, Al. Rosetti, directorul editurii, îi propusese încă din 1936 publicarea acestei ediţii definitive.
Teatrul Naţional din Cluj (Timişoara) reprezintă în acest an, în afară de *Daria* (din stagiunea anterioară), *Avram Iancu* (pusă în scenă şi la Teatrul Naţional din Bucureşti) şi *Cruciada copiilor*.
Universul literar îi consacră lui Blaga numărul din 19 septembrie, cu articole de Octav Şuluţiu, Ovidiu Papadima, Ion Frunzetti, Ştefan Baciu, Mihai Niculescu.

1943 Blaga înfiinţează (în februarie, primul număr) şi conduce o revistă de filozofie, *Saeculum* (care apare până în aprilie 1944). Pe lângă importante studii filozofice (între care articolul-program din nr. 1, *Viitorul filozofiei româneşti*), publică aici şi articole polemice, unele pamfletare, ca acelea prin care răspundea unor critici aduse filozofiei lui de C. Rădulescu-Motru.
În aprilie publică o nouă culegere de versuri, *Nebănuitele trepte* (ultima apărută în timpul vieţii lui) şi retipăreşte într-un volum *Trilogia cunoaşterii*. Publică (în *Vremea* din 28 noiembrie) eseul *Şcoala Ardeleană*. Eugen Ionescu şi Ilarie Voronca publică, în Franţa, patru poezii de Blaga traduse de ei.

1944 În martie ţine o conferinţă la Braşov despre *Mitropolitul Andrei Şaguna*. În aprilie se refugiază, de teama bom-

bardamentelor, de la Sibiu la Căpâlna, un sat de munte de pe Valea Sebeşului, unde va rămâne până în octombrie. Aici scrie piesa *Arca lui Noe*, face, ca în tinereţe, „aforisme şi însemnări“ şi îşi revede eseurile publicate înaintea elaborării sistemului său filozofic (trilogiile), grupându-le într-un volum selectiv, *Zări şi etape*, ce va apărea postum (în 1968). O tendinţă retrospectivă e de observat în aceşti ani şi în scrierea de memorii. După conferinţa *Cum am cunoscut pe Mahatma Gandhi*, ţinută la Sibiu, în septembrie 1942 (şi publicată în *Saeculum* în anul următor), Blaga publică (în decembrie 1943) amintiri despre Nicolae Titulescu, pe care le va dezvolta într-o conferinţă citită la Cluj în noiembrie 1945 şi tipărită postum. Retipăreşte, într-un volum, *Trilogia culturii*.

1945 Scrie piesa *Anton Pann* (începută cu un an înainte), care nu va vedea lumina tiparului şi a rampei decât postum. Publică volumul de aforisme şi însemnări *Discobolul*. În Finlanda apare primul volum de poezii de Blaga într-o limbă străină.

1945-1946 Între toamna lui 1945 şi vara lui 1946 scrie *Hronicul şi cântecul vârstelor*, conceput ca primul volum al unei autobiografii de tip goethean. Va apărea postum.
În anul universitar 1945-1946, început la Cluj abia la 20 ianuarie 1946, Blaga e în concediu medical. În august revine în Clujul părăsit împreună cu Universitatea clujeană cu şase ani înainte.

1946 Tipăreşte într-un singur volum *Trilogia valorilor*. O nouă „ediţie definitivă“ a *Poeziilor*, în care urmau să intre, în afară de textul ediţiei din 1942, *Nebănuitele trepte* şi un ciclu nou (25 de poeme), *Domnia soarelui de toamnă*, ediţie pentru care încheiase contractul cu Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, nu mai apare.

Are, de asemenea, gata pentru tipar un nou volum de aforisme şi însemnări, *Elanul insulei* (va apărea postum).
Cartea sa de filozofie *Orizont şi stil* e tradusă în italiană.

1947 Publică (prin litografiere) cursul ţinut în anul universitar 1946-1947, *Despre conştiinţa filozofică.* („Odată, cândva, când se vor publica toate trilogiile, acest studiu va figura ca introducere a întregului sistem. Dar până atunci mai este drum lung“, îi scria Melaniei Livadă la 5 februarie.) În numărul din august-septembrie al *Revistei Fundaţiilor Regale* (unde-şi publicase de regulă versurile după ce părăsise *Gândirea*) apar ultimele poezii publicate de Blaga înaintea unei interdicţii ce va dura până în 1960.
Ţine, la Cluj, o conferinţă despre Dimitrie Cantemir.

1948 Apare, litografiat, studiul *Aspecte antropologice*, ultima carte de filozofie a lui Blaga publicată în timpul vieţii lui (va fi inclusă în *Trilogia cosmologică*). Era, totodată, ultimul curs al profesorului, scos definitiv de la catedră după reforma învăţământului.

1949-1959 Blaga lucrează ca cercetător, păstrându-şi titlul (formal) de profesor, la Institutul de Istorie şi Filozofie al Academiei, filiala Cluj (de la 1 ianuarie 1949), apoi (de la 1 iunie 1951) este numit bibliotecar-şef (de la 1 iulie 1954 director adjunct) la Biblioteca Academiei, filiala Cluj; de la 1 iulie 1953 lucrează şi în secţia de istorie literară şi folclor a Academiei, filiala Cluj, ca cercetător, cu o jumătate de normă. Se va pensiona în aprilie 1959. În aceşti ani Blaga a lucrat enorm, la obligaţiile lui de serviciu adăugându-se o activitate creatoare excepţională şi una de traducător.

1950 Termină cartea despre *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, elaborată în cadrul Institutului de Istorie şi Filozofie şi care nu va apărea decât postum.

1951-1953 Scrie, într-o primă formă (a doua versiune, din 1956-1958, nu e nici ea definitivă, dar avea să fie, din păcate, ultima), un roman cu puternică amprentă autobiografică, *Luntrea lui Caron* (titlu dat de fiica şi editoarea scriitorului, Dorli Blaga, manuscrisul neavând titlu), din care au apărut postum unele fragmente. Prima ediţie este publicată de Editura Humanitas, în 1991.

1951 Blaga îşi organizează poeziile scrise după *Nebănuitele trepte* (şi al căror număr ajunsese la 77, după cum aflăm dintr-o scrisoare din 26 mai) într-un ciclu cu un titlu nou, *Ecce tempus* (abandonând deci titlul din 1945-1946, *Domnia soarelui de toamnă*, ca şi un alt titlu la care se oprise tot atunci, *Legenda veşnică*).
Începe să traducă *Faust* de Goethe (la propunerea făcută la Uniunea Scriitorilor de Mihail Sadoveanu). Se angajează să-l traducă în cinci ani.

1953 Prima apariţie în presă a lui Blaga după aprilie 1948 (când un ziar clujean publicase fragmentar o conferinţă a lui despre Gorki): un fragment din *Faust* în traducerea sa apare în *Almanahul literar* din Cluj. În anii următori va publica numeroase traduceri în reviste, dar şi în volume: *Faust* (1955), despre care va publica în 1957 articolul *Cum am tradus pe „Faust“*, *Nathan înţeleptul* şi *Opere*, I-II, de Lessing (1956, 1958), *Din lirica universală* (1957). Alte traduceri de poezii, publicate acum în reviste sau rămase în manuscris, vor fi adunate în volum după moartea sa (*Din lirica engleză*, 1970).
Termină cartea *Experimentul şi spiritul matematic*, tipărită postum.

1954 Încheie alcătuirea unei *Antologii de poezie populară*, care va apărea de asemenea postum.

1955 Primele articole publicate de Blaga după 1948: *Mihail Sadoveanu şi Valea Frumoasei* şi *Rânduri pentru pace* (în *Steaua*, nr. 5, 10). „Când rostesc numele lui Mihai Sadoveanu“ scria Blaga în cel dintâi, „intru în împărăţia amintirilor. Eram în cei dintâi ani ai mei de licean când, într-o vară petrecută pe Valea Frumoasei, sus, pe apa Sebeşului [...], mi-au căzut în mână întâiele cărţi ale povestitorului [...]. În vara anului 1908 [...] citeam întâia oară o carte a tânărului povestitor moldovean. [...] Nu mult mai târziu s-au trezit în mine năvalnicele ambiţii literare. Anii de ucenicie mi i-am făcut citind şi recitind îndeosebi poeziile lui Eminescu şi cărţile lui Sadoveanu.“

1956 Publică în *Steaua*, nr. 12, articolul *Rainer Maria Rilke*. Nu era doar un omagiu adus (la trei decenii de la moarte) unuia „dintre cei mai mari lirici ai lumii“, ci şi un mod de a reabilita, la mijlocul „obsedantului deceniu“, „poezia sensibilităţii metafizice“, o categorie căreia îi aparţinea şi propria sa creaţie.

1957 Blaga îşi organizează din nou poeziile scrise după publicarea ultimului volum (*Nebănuitele trepte*), de data aceasta în trei cicluri: *Vârsta de fier, Cântecul focului, Corăbii cu cenuşă.*
Alcătuieşte un volum de eseuri (care, evident, nu va apărea atunci): *Isvoade.*
Vizitează, într-o excursie ştiinţifică organizată de C. Daicoviciu, urmele cetăţilor dacice de la Grădişte (Sarmizegetusa) şi Costeşti, din Munţii Orăştiei, călătorie evocată în romanul amintit şi într-un poem (*Grădişte*), publicate postum.

La 9 ianuarie 1958, Rosa del Conte, întoarsă în Italia dintr-o călătorie în România, îi scria lui Basil Munteanu la Paris, dându-i informaţii despre Blaga. După ce înşiră lucrările literare şi filozofice scrise după război — în ani de izolare morală şi de privaţiuni de tot felul —, viitoarea exegetă a lui Eminescu încheie: „Orice comentariu la această mişcătoare dovadă de bogăţie şi de tărie sufletească mi se pare de prisos. Cu astfel de oameni suntem îndreptăţiţi să avem încredere în spiritul neamului românesc."

1959 Termină studiul *Fiinţa istorică*, început cu mult înainte („Citesc şi fac însemnări pentru un volum de filozofia istoriei, *Fiinţa istorică*" — îi scria lui Basil Munteanu la 14 august 1938). Primele patru capitole fuseseră publicate în *Saeculum* în 1943-1944. Studiul va intra în *Trilogia cosmologică*, împreună cu *Diferenţialele divine* şi cu *Aspecte antropologice*.

1959-1960 Blaga dă ultima organizare poeziilor sale inedite, grupându-le în patru mari cicluri: *Vârsta de fier, Corăbii cu cenuşă, Cântecul focului, Ce aude unicornul*.

1960 Prima poezie publicată de Blaga după 1947: *Fântânile* (titlul definitiv: *Sapă, frate, sapă, sapă*), în *Steaua*, nr. 5; în nr. 8, *Mirabila sământă*, iar în nr. 12 alte patru poezii. Publică, de asemenea, câteva articole în *Contemporanul, Tribuna, Steaua* (aici, un articol aniversar despre Sadoveanu la 80 de ani, *Patriarhul pădurilor*). La 30 noiembrie este internat la Clinica Medicală I din Cluj. Peste trei luni se stabileşte diagnostivul definitiv — şi fatal: neoplasm vertebral.

1961 Continuă să apară poezii de Blaga în reviste (*Conteporanul, Iaşul literar*).

G. Ivaşcu pregăteşte tipărirea unui volum din lirica postbelică a lui Blaga. Volumul, *Poezii*, va apărea, din păcate, postum, în anul următor.
Lucian Blaga moare la 6 mai. Este înmormântat la 9 mai, exact în ziua în care ar fi împlinit 66 de ani, în curtea bisericii din Lancrămul natal. Viaţa unui mare creator de cultură se încheiase. Începea eternitatea memoriei şi a operei lui, revelată treptat — prin publicarea de inedite şi prin numeroase studii de interpretare — în dimensiuni necunoscute contemporanilor.

G.G.

HRONICUL ŞI CÂNTECUL VÂRSTELOR

I

9 Mai 1895

Sat al meu, ce porţi în nume
sunetele lacrimei,
la chemări adânci de mume
în cea noapte te-am ales
ca prag de lume
şi potecă patimei.
Spre tine cine m-a-ndrumat
din străfund de veac,
în tine cine m-a chemat
fie binecuvântat,
sat de lacrimi fără leac.

Începuturile mele stau sub semnul unei fabuloase absenţe a cuvântului. Urmele acelei tăceri iniţiale le caut însă în zadar în amintire. Despre neobişnuita înfiinţare a graiului meu aveam să primesc o înşirare de ştiri numai târziu, de la Mama şi de la fraţii mei mai răsăriţi. Aflai atunci că în cei dintâi ani ai copilăriei mele cuvântul meu nu era – cuvânt. Cuvântul meu nu semăna cu nimic. Nici măcar cu o stângace dibuire pe la marginile sunetului, cu atât mai puţin cu o prefigurare a unei rostiri articulate. Adevărat e, pe de altă parte, că muţenia mea plutea oarecum în echivoc şi nu îndeplinea chiar în toate privinţele condiţiile unei reale muţenii, căci lumina cu care ochii mei răspundeau la întrebări şi îndemnuri era poate mai vie şi mai înţelegătoare decât la alţi copii, iar

urechea mea, ispitită de cei din preajmă, se dovedea totdeauna fără scăderi. Când eram pus la încercare, cedam pe planul mişcării şi al faptei. Gestul meu contura întocmai semnificaţia poruncii. O dorinţă rostită de cineva îşi găsea răsunetul în actul cel mai prompt. Totuşi, împlineam aproape patru ani – şi încă nu pronunţasem nici un cuvânt. Nici barem cuvintele de temelie ale vieţii: „Mamă" şi „Tată". Cazul, prezentând feţe atât de ciudate, nu putea să aibă decât două explicaţii, între cari nici astăzi nu m-aş simţi chemat să decid. Poate că starea mea embrionară se prelungea dincolo de orice termen normal pentru că avea în vedere un urcuş nu tocmai de toate zilele, sau poate o nefirească luciditate s-a vârât, cu efecte de anulare, între mine şi cuvânt. Într-o zi, Mama, cuprinsă de nelinişte şi îngrijorare, dar purtată şi de nădejdea unei dezlegări, găsi de cuviinţă să mă ducă la oraş, să mă arate unui doctor. Nu mai era nimic de ascuns. Medicul, un vechi prieten al familiei, mi-a pus mâna pe creştet, mi-a pipăit maxilarele şi pe urmă m-a cercetat ca pe o pasăre căreia, printr-o uşoară tăiere sub limbă, i-ai putea dărui grai omenesc. „Copilul e întreg" fu încheierea liniştitoare a doctorului. Sosiţi acasă, Mama mai făcu o ultimă încercare să mă ademenească în sfera sunetului. Hotărâse să mă ia cu binişorul, ca pe-un copil mare, şi-mi vorbi. Se căznea să mă înduplece, să-mi stârnească mândria. „Dragul mamei, tu eşti copil mare de-acu'! Va trebui să vorbeşti... Asta nu se poate... Aşa nu mai merge... Ne faci de ruşine... Azi-mâne copiii din sat au să spună că eşti mut...". M-am uitat la Mama cu aceiaşi ochi mereu limpezi, vii, înţelegători. O ascultam, dar nici după această cazná cuvântul meu nu voi să se aleagă numaidecât. A doua zi însă, după cine ştie ce noapte de zbucium, pe care am uitat-o acolo, în viaţa fără de grai, m-am dus lângă ea. Şi prinsei a vorbi vorbe legate. Ţineam mâna, ruşinat, peste ochi şi vorbeam. De sub straşina degetelor şi a palmei cu care mă apăram încă de lumea cuvântului, graiul ieşea din gura mea întreg, lămurit, picurat ca argintul strecurat. Cuvintele le rosteam aşa cum le culesesem din sat, dialectale, netezite sau roase de-un uz obştesc, dar fără de trunchierile sau stâlcirile pe care oricine le-ar fi aşteptat de la un copil încă nemuncit de nici un exerciţiu al

uneltelor comunicative. Numai teribila, buclucaşa consoană „r" avea să-mi dea de lucru, să mă înfrunte încă un an întreg, să mă trădeze ca pe un copil „întârziat". Îmi amintesc cu satisfacţie de clipa când, stând cu toţii împrejurul mesei, eu m-am silit să spun ceva, iar Tata m-a întrerupt cu o exclamaţie de bucurie: „Bravo!" Izbutisem să emit întâia oară un „r" purificat de orice aproximaţii. De acest eveniment vrednic de a fi însemnat în calendar s-a luat act în chip solemn în toată familia, ca de naşterea unui nou copil. Aceasta este povestea plină de penumbre a cuvântului meu. N-am putut niciodată să-mi lămuresc suficient de convingător pentru mine însumi strania mea detaşare de „logos" în cei dintâi patru ani ai copilăriei. Cu atât mai puţin acel sentiment de ruşinare ce m-a copleşit când, constrâns de împrejurări şi de stăruinţele ce nu mă cruţau ale Mamei, am ridicat mâna peste ochi, ca să-mi iau în folosinţă cuvintele. Cuvintele îmi erau ştiute toate, dar în mijlocul lor eram încercat de sfieli, ca şi cum m-aş fi împotrivit să iau în primire chiar păcatul originar al neamului omenesc.

S-a întâmplat să fiu în casa părintească al nouălea copil, şi cel din urmă. Sora mea Letiţia, cea mai mare între fraţi, se căsătorise cu un tânăr din acelaşi sat tocmai în timpul când, lepădându-mi veşmântul muiat în linişti de-nceput, mă integram cu atâtea ocoliri şi amânări în regnul uman. Cea mai veche frază de care îmi aduc precis aminte s-a închegat în gura mea într-o împrejurare banală, într-o după-amiază de vară, nu mult după ce Letiţia se măritase. Bătea un ceas canicular. Cumnatul meu şi cu sora mea s-au refugiat în grădiniţa dinspre uliţă, în umbra unor viţe sălbatice ce săreau peste gard din curte. Cumnatul meu, punând o mângâietoare dulceaţă în numele meu, mă chemă din curte, unde mă jucam în nisip; îmi dete un „zlot" şi-mi zise să mă duc până la „boldă" (prăvălia satului), s-aduc o sticlă de bere sau, dacă nu se găseşte bere, o sticlă de „sodă" (sifon). Am luat zlotul, i-am pipăit zimţii, l-am învârtit în mâna mea umedă şi am plecat. Pe drum însă, ispitit de acel ceas de dogoare, aveam să-mi fac socotelile mele. Berea îmi făcea rău şi nu înţelegeam slăbiciunea celor mari pentru astă amăreală. Hotărâi deci să nu mă încarc cu sticla de bere chiar dacă s-ar fi găsit. Îmi plăcea însă siropul de

smeură cu sifon şi mă înţelesei cu mine însumi să nu aduc decât „sodă“. După o jumătate de ceas mă întorceam fără bere şi fără sifon la tânăra pereche din grădiniţă. Le împărtăşeam foarte calm rezultatul excursiei mele: – „Bere este, sodă nu-i şi zlotul l-am chiert (pierdut)“. Uluire. Sora mea se uită lung la mine fără a scoate un cuvânt. Cumnatu-meu se ridică, mă ia de mână: „Haide!“ Stăruia să-i arăt întocmai pe unde am umblat pe drum, până la boldă şi înapoi. Zlotul l-am găsit acoperit de praf în mijlocul uliţei la calea jumătate. La întoarcere sora mea m-a luat în braţe şi m-a sărutat cu putere. După stupoarea de-o clipă, întâmplarea cu berea, soda şi zlotul începuse să-i facă haz şi să-i scuture diafragma. Avea Letiţia o slăbiciune aproape maternă faţă de mine, dintotdeauna. S-a nimerit să fiu cel mai mic şi să vin între cei de acelaşi sânge ai casei întâmpinat oarecum cu dor. Trebuia să umplu un gol. Acesta era sentimentul familiei înainte de a mă naşte: o nădejde fierbinte că voi putea să umplu un gol. Într-adevăr, mă ivisem în lumea luminii după o tristă întâmplare, asupra căreia Mama şi cu Letiţia, sfâşiindu-şi fiinţa, vărsau lacrimi de câte ori inima lor se întorcea fără izbăvire spre acele timpuri. Câteva luni mai înainte de a-mi lua locul hărăzit printre văzute şi nevăzute, o surioară, ultimul copil înainte de mine, pe nume Lelia, mai trăia încă. Fetiţa nu avea decât doi ani. Într-una din zile, mica viaţă a fost curmată printr-un accident. Mi se povestea de multe ori că Lelia a fost o făptură dulce, vioaie nespus şi frumuşică (Mama în miniatură), o jucărie însufleţită, a cărei cea mai mare bucurie era să facă „servicii“ tuturora din casă: să aducă un pahar, un prosop, să scoată o gheată de sub pat, şi pe urmă încă una, să te întrebe ce pofteşti şi să surâdă. Într-o înainte-de-amiază, servitorul, cu gândul la treburile sale, luă de pe sobă, în bucătăria de vară, un vas mare cu apă clocotindă şi-l puse jos. Într-o clipă ce-a durat atât cât servitorul se mai întoarse o dată spre sobă, fetiţa, care-şi încerca zburdălnicia prin bucătărie ca-ntr-un ostrov fără primejdii, se răsturnă, împiedicându-se în propriii-i paşi, peste buza de metal, în vasul cu apă fierbinte. Fetiţa fu dezbrăcată de rochiţa ce aburea, arsurile au fost gâtuite cu un ulcior de apă rece. În zadar. După câteva zile Lelia călca prin ţinuturi de taină,

stoarsă de chinuri cumplite, sporite de-un pojar ce se pregătea să izbucnească. În bunătatea ei, Lelia credea că nu e voie să scoată un scâncet şi răspundea suferinţei cu un surâs, pe care l-a dus cu ea şi în moarte. Câteva luni mai târziu mă înfiinţam ca să ţin locul unei amintiri. Înfiinţarea mea a fost însă o dezamăgire, căci cu masca mea bătrânicioasă nu puteam în nici un fel să suplinesc surâsul unei făpturi de vis.

II

Casa părintească din Lancrăm, sat situat între orăşelul Sebeş-Alba şi Cetatea Bălgradului (Alba-Iulia), era o clădire veche, destul de masivă în asemănare cu celelalte case dimprejur. Ne rămase de la moşul Simion Blaga, care fusese pe vremuri, până pe la 1870, preot în sat. Către uliţă, de o parte şi de alta a ogrăzii, erau două grădiniţe împrejmuite cu stâlpi de zid şi de gard – una de flori, cealaltă, mai mică şi chiar în faţa casei – cu straturi sterpe: aci se ofilea în permanenţă un pin, de sub care culegeam adesea àcele căzute, gălbui, înmănuncheate la un capăt, ca nişte ţânţari cu cinci picioare lungi. În aceeaşi grădiniţă se înălţa uriaşul castan ce copleşea cu coroana lui toată casa. Bănuiam sub scoarţa castanului lăcaşul unui duh legat în chip misterios de destinul casei şi al familiei (castanul avea să se stingă, de altfel, mai târziu, tocmai în anul când murea şi Tata). Trepte de piatră, cizelate de paşi şi netezite de ploi, suiau din curte în casă. Alături era gârliciul pe unde coboram în pivniţă, pe lespezi, sub care forfotea umedă şi cu miros pătrunzător o enormă prăsilă de broaşte râioase. Spre curte casa era în întregime acoperită de viţă sălbatică, cu rod mărunt. Între casă şi şură se înghesuia, pitită, bucătăria de vară, străjuită de-un dud cu frunza deasă, sub care vara luam masa, învăluiţi de cântecul puterilor păsăreşti. În casă se urmau în şir patru încăperi, dintre care una era de „lux“: odaia spre uliţă („casa dinente“, cum îi ziceam), un modest salon, aproape totdeauna sumbru, care se deschidea rar de tot şi numai musafirilor de la

oraş. În acest salon, mobilat într-un fel mic-burghez, domnea totdeauna o răcoare de piatră. Mi-aduc aminte de două dulapuri vechi, de nuc, cu uşi ce luceau în jocuri ca de apă, şi de-o comodă biedermeyer, pe care un ceas auriu, pus sub un clopot de sticlă, cânta, când era „tras“, două melodii vieneze cu sunete metalice, săltăreţe şi uşurele, ce evocau o epocă. De multe ori mă furişam în salon numai ca să declanşez automatul închis sub clopotul de sticlă. Întorceam resorturile, ce pârâiau şubrede, cu o cheie ruginită şi melodiile începeau să picure. Despre ceas umbla în sat o legendă odioasă. Într-un trecut mai depărtat, poate că o jumătate de veac în urmă, se iscase anume între comuna noastră şi municipiul săsesc Sebeş-Alba un mare proces pentru „Coasta“ satului (dealul podgoriilor), proces ce avea să fie judecat în ultimă instanţă la Viena. Ca împuternicit al satului pleca la Viena, cu scrisori şi peceţi, chiar moşul Simion. Din nenorocire, procesul a fost pierdut, o încheiere şi-o stingere ce-o îndurau aproape toate gâlcevile ivite între români şi saşi. Moşul Simion, care făcuse drumul anevoios până în capitala împărăţiei, n-ar fi voit să se întoarcă acasă cu mâna pustie. Ca să facă o bucurie celor ai săi, cumpără auriul şi aerianul ceas. Dar lui cască-gură din sat ceasornicul i se păru o comoară, dacă nu miraculoasă, cel puţin lipsită de legitimitate, iar limbile negre născociră numaidecât legenda că moşu' ar fi vândut „Coasta“ pentru un „ceas care cântă“.

Şura din fundul curţii, de dimensiuni neobişnuite, cu porţi mari, ce se deschideau trosnind din toate încheieturile, comunica celui ce intra în ogradă un simţământ de aşezare, de durată, de statornicie. Clădirea cuprindea încăperi spaţioase pentru care şi unelte, poduri vaste pentru nutreţuri, grajduri şi cămări. Lucruri de al căror inventar nu mai ţinea nimeni seama – zăceau răvăşite prin şură. În anii copilăriei mele privirea se mai poticnea pe-aici şi de unele maşini agricole din cele multe pe care Tata şi le procurase pe vremuri de la Peşta. Tata, deşi preot şi un mare iubitor de carte, închinat grijilor spirituale, fusese în tinereţe şi un priceput, îndemânatec, harnic gospodar. El cel dintâi s-a încumetat să aducă în regiune maşini menite să cruţe puterile omului: o greblă mecanică, cu loc de şezut înalt, de pe care puteai

să cazi uşor ca de pe-un cal nărăvaş, o maşină de treierat, o altă maşină – de îmblătit, cu o semistabilă cu aburi şi horn zvelt, care în repaos era culcat pe-o furcă. Locomobilei îi spuneam „ghibolu" (bivolul). În ciuda profesiunii sale duminecale, Tata ţinu să-şi treacă şi examenul de maşinist, încercare închipuită de el mai mult ca un îndemn pentru alţii. Câteva veri în şir, Tata a cutreierat satele cu maşina de îmblătit, până la Cheile Turzii şi până dincolo de Orăştie. După ce şi-a însuşit subtilităţile tehnicei, Tata fu repede lovit de plictiseală, iar în această stare de lâncezeală el cedă maşina câtorva ţărani din Lancrăm, pe cari i-a iniţiat în noua meserie. Despre aventura de „maşinist" a Tatii eu n-am aflat decât din auzite. Descopeream însă prin şură, risipite pretutindeni, vestigiile aventurii, soiuri de unelte, şuruburi, cârlige, al căror rost nu-l pătrundeam. Se cuvine să adaug că toată această poveste nu voia deloc să se lege de imaginea ce mi-o alcătuisem despre Tata. Oricum, pe Tata numai maşinist îmbrăcat în pantaloni albaştri-căniţi nu mi-l puteam închipui. Şi în cele din urmă nici chiar „gospodar" nu-l prea vedeam. Pe Tata eu nu l-am pomenit decât ca pe un pasionat om al cărţii. Asupra gospodăriei el nu se mai apleca deloc sau numai arar. De multe ori nu cunoştea câte şi ce fel de vietăţi avea pe linia ieslelor. El închina mai multe ceasuri grijilor pentru celelalte „fumuri" ale satului decât grijilor pentru vatra sa. Aproape ziua întreagă el citea, întins pe pat. Cu noi nu mai ajungea decât la un schimb de tăceri. Înainte-de-amiază, după-amiază şi noaptea – până pe la ora două –, el citea. Era cuprins de obicei de cărţi nemţeşti, ce şi le procura de la profesorii saxoni de la gimnaziul din Sebeş. Tata întreţinea legături – nu s-ar putea spune tocmai prieteneşti, dar cordiale – cu aceste cercuri, căci pe vremuri fusese şi el elev la gimnaziul săsesc din Sebeş şi-l mânau într-acolo amintirile. Mai păstra în bibliotecă *Poeziile* lui Schiller, un volum ce-l luase cândva ca premiu, purtând pe întâia pagină un elogiu caligrafic şi semnătura barocă a directorului. Clasele superioare ale liceului Tata le-a urmat la Brukenthal, la Sibiu, unde, pentru a câştiga timp, a ars etapele, consumând într-un singur an trei clase şi bacalaureatul. În curs de două- trei generaţii s-a înfiripat astfel la noi în casă o anume tradiţie de

cultură germană. Moşul Simion pusese temeiurile, largi şi simple. Tata apoi, fire mai complexă, şi un frate mai tânăr de-al său, Dionisie, apariţie meteorică, ce s-a stins repede, şi-au însuşit toate substanţele cărţii germane. Era firesc să ni se dea şi nouă, copiilor, aceeaşi îndrumare. Cea mai apropiată şcoală medie pe care împrejurările, destul de vitrege, ne îngăduiau s-o urmăm era de altfel gimnaziul săsesc din Sebeş. Toţi fraţii mei au fost trecuţi prin strunga îngustă a acestei şcoli, abatere s-a făcut numai cu mine, care mi-am frământat la Sebeş doar clasele primare.

Dar să întregesc imaginea casei şi a gospodăriei părinteşti cu cele ale ei şi ale zării în care erau aşezate. După şură se înălţa un stog masiv, gigantic, de paie în formă de cub, ca un soclu de imaginar turn babilonic. O salcie seculară, cu scorburi adânci, unde se prăseau noroade de vrăbii, acoperea cu pletele ei, fâlfâind ca nişte steaguri verzi, jumătate din arie. De aici se deschidea priveliştea grădinii, cu straturile de zarzavaturi, frumoase îndeosebi în lumina lunii, când îşi juca urechile printre ele şi câte-un iepure de pripas. În fundul grădinii preţuiam mai vârtos umbrele şi roadele, ale merilor pătuli, ale unor pruni chirciţi şi ale unui corn ce şi-a zidit lemnul din secrete oase subterane. Aceasta era lumea mea: casa, şura, stogul de paie de după şură, în care îmi făceam, în fiecare vară, un adevărat labirint, în firidele căruia îndesam pepenii galbeni să se coacă mai degrabă. Zarea mea spre răsărit era cuprinsă de Coasta cu viile şi cu „râpele roşii", nişte formaţiuni geologice bizare, ca o arhitectură de poveste sau ca o aşezare de temple egiptene, cu columne de cremene şi foc. Mai departe, pe râu în sus, către miazăzi, se profilau munţii albaştri, iar pe râu în jos – spre miazănoapte – alţi munţi: Munţii Apuseni, în depărtarea cărora desluşeam îndeosebi două vârfuri. Două vârfuri: unul boltit, altul ascuţit. N-am aflat niciodată numele acestor zeităţi ce mi-au străjuit copilăria. Spre apus ştiam că se-ntinde Valea Mureşului, căci de acolo veneau toamna negurile, aspre şi reci. De jur împrejur, la capătul vederii, era pentru mine o margine, marginea lumii. Mama îmi spunea însă că în Munţii Apuseni ar mai fi o ţară: Ţara Vâlvelor. Şi că între aceste vâlve se stârnesc câteodată bătălii după chipul şi asemănarea furtunilor.

Fulgerele mute, fulgerele ce lucesc uneori în zarea nordului neurmate de nici un tunet, ar fi săgeţile de foc ale vâlvelor! Din tonul în care Mama îmi vorbea despre aceste lucruri, simţeam însă că Munţii Apuseni puteau totuşi să fie o margine, marginea lumii, şi că dincolo de ei nu mai era decât – povestea.

III

Cei dintâi prieteni ai mei n-au fost prieteni, ci prietene. Aşa a fost cel puţin până în clipa când Lionel, fratele meu cu zece ani mai mare, făcu faţă de Mama, prin apropiere fiind şi eu, o remarcă zâmbitoare, că eu n-aş avea interes decât pentru fetiţe. Locuia în vecinătatea noastră, în a treia sau a patra casă, pe uliţă în sus, o fetiţă cu un an mai în vârstă decât mine: Rafira. Cum se făcu nu ştiu, dar Rafira mă luase, cu jocurile şi cu toată fiinţa ei, în stăpânire aşa de mult, că nici nu bănuiam măcar că pasiunea mea era ceva ce nu se cuvenea. Mă duceam în fiecare zi la ea. Lionel, ca să mă pună în cumpănă, îmi aruncă într-o dimineaţă cuvânt că Rafira a murit. Sau, mai bine zis, el nu mi-o spunea mie, ci Mamei, dar de faţă fiind şi eu: – „Mamă, ştii c-a murit Rafira!“ Acestor cuvinte le-am dat urmare numai cu un val de paloare în faţă, cu câteva clipe de amuţire şi cu un tremur în braţe şi-n picioare. Am ieşit din casă şi-am luat-o grabnic spre casa cu coperişul de paie. Vorba auzită adineaori îmi tăiase pe la genunchi îndrăzneala de-a intra. M-am uitat pe un ochi de fereastră înăuntru, să iscodesc dacă Rafira ne-a părăsit cu adevărat. Nu desluşeam nimic în scunda încăpere, dar un glas mă chema râzând dinăuntru. Am înţeles atunci, c-o tresărire înciudată, c-am fost pus la încercare. Încercarea avu funestul dar de a mă dezlega de vraja Rafirii, şi prietenia se stinse fulgerată! Veniră apoi adevăraţii prieteni, rudele mai presus de sânge: Vasile Bănăţeanu, Roman al lui Tudorel şi Adam al Vicii. Eram născuţi tuspatru în acelaşi an. Vârsta mea de la cinci la şapte ani stă sub zodia de auroră a acestor prietenii. Dimineaţa, de-abia trezit, numai ce auzeam strigăte din

curte, din toate puterile: „Lùlu Popìi Lùlu! Lùlu Pòpii!“ O mică pauză. Apoi: „Lùlu“. Pe urmă iarăşi: „Lùlu Pòpii! Lùlu Popìi!" Chemările se urmau cu modulaţii şi variaţiuni de accent ce veneau de-a dreptul din dorul inimii. Fusese aşa de lungă noaptea! O noapte întreagă nu ne-am văzut! De multe ori îi lăsam într-adins să cheme cât mai mult şi cât mai felurit, căci Mamii îi făcea un deosebit haz acest cor ce varia între răcnete şi cântec. Mă îmbrăcam şi ieşeam. Jocurile noastre iscodiseră toate virtuţile nisipului. Exploatam o grămadă mare de nisip mărunt pus de cineva sub castanul uriaş din faţa casei. Din elementul uşor umezit clădeam bolţi, labirinte, biserici. Mai ales biserici. Îmi pusesem în cap să devin odată „zidar de biserici“, adică arhitect. Acesta a fost întâiul meu „ideal“ de viaţă. Şi mă vedeam cu toată gravitatea acolo pe grămada de ţărnă în exerciţiul măreţ al viitoarei mele meserii. Efemerul alcătuirilor, ce durau până când o adiere usca nisipul, nu ne dezamăgea. Nu ne revoltam împotriva vântului de sud, ca să fi încercat vreodată să-i rupem aripile! Ne statorniceam pentru ziua întreagă, cu o pasiune ce nu cunoştea nici foame, nici sete, nici frig, nici canicule, în împărăţia nisipului. Cu mânuţele noastre, ce-şi însuşiseră mişcări de soboli şi precizii de mistrie, născoceam ganguri subtile, arcade, catacombe, noi şi noi forme arhitectonice. Apoi, câteodată, dintr-o nimica toată, cei patru prieteni ne schimbam în flăcări. Pentru un cuvânt scăpat, pentru o nebăgare de seamă, cădeam la dezbinare. Se ridica un fel de război al tuturor contra tuturor. Războiul o dată dezlănţuit, o tactică instinctivă îşi manifesta iscusinţa şi-şi chema urmările. Cei trei se retrăgeau din curte şi fiecare se baricada în poarta sa. Stam acolo, fiecare în pragul uliţei, având la spate certitudinea scutului matern şi a apropierii duhurilor strămoşeşti. Ne azvârleam mânioşi şi strâmbându-ne invective, batjocuri, injurii. Atacurile şi replicile se legau vii şi prompte. Cele mai grele cuvinte de ocară, pentru care am fi fost în stare să ne scoatem, cu reciprocitate şi fără milă, chiar şi lumina ochilor, erau următoarele. Ei îmi strigau: „Popă cu ochii de clocă!“ Eu răspundeam: „Adam şi Eva!“ sau „Tudorel Til-dol-da!“ Erau, precum se vede, aceste cuvinte nişte vorbe din cale-afară grave,

infamante. După o jumătate de oră, ca la o chemare a stihiei noastre, ne găseam iarăşi cu toţii pe grămada de nisip, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Memoria invectivelor era arsă pe rugul inimilor.

Timpul ni-l iroseam în joacă aproape neîntreruptă. Cugetul nostru îşi învăţa imperativele de la păsări şi flori, astfel că datoria noastră era numai aceea de a creşte. Uneori puteam să fim, totuşi, şi folositori gospodăriilor, cel puţin pe la margini. Cădea asupra noastră sarcina de a ne duce după-amiaza cu gâştele la păşune, „sub arini", un loc în partea mai de sus a satului, între iaz şi răzoare. Locul era pe-atunci cuprins de arini stingheri şi de pajişte. Luaserăm obiceiul de a sta într-o rână la umbra unui arin, din care cădeau arome amărui peste noi, în timp ce puii de gâscă, cu un dulce gâgâit, conversau întinzându-şi gâturile lungi unul spre celălalt şi se împrăştiau în căutarea ierbii şi a troscoţelului. Din când în când, unul dintre noi trebuia să se ridice să controleze dacă gâştele n-au trecut râul pe păşunea vitelor. De altfel, pentru astă treabă în primul rând eram puşi de pază. În mijlocul cercului nostru, după-amiezile deveneau parcă mai lungi, după cum erau jocurile şi poveştile. Ne istoriseam, în termeni pe care priceperea nu-i putea consuma, culeşi din văzduh şi de la feciorii fără ruşine, întâmplări mai vechi sau mai noi, din cutare sau cutare uliţă, şi evenimente suspecte, acoperite de noapte, din cronica erotică a satului. Sau născoceam cu închipuire drăcească vreo cruzime ce urma s-o ducem la îndeplinire pe socoteala mai ales a guşaţilor, fonfilor, tonţilor, zănaticilor sau bicisnicilor din localitate. Blestemăţiile plănuite nu erau totdeauna inofensive, căci uneori ne dădeam îndemn fără de astâmpăr până ce le duceam la capăt. În acest cadru de completă nuditate a naturii răsărea în noi flora confuză a tuturor instinctelor şi ciuguleam din ciorchinii celor mai varii stricăciuni ale închipuirii cu desăvârşită nevinovăţie.

După dezmăţurile şi alergăturile fără frâu ale imaginaţiei, cea mai mare mulţumire a noastră era – să ne întoarcem seara acasă cu gâştele sătule. Din asta ne făceam un punct de onoare. Guşile gâştelor trebuiau să fie doldora, adică asimetric umflate de o parte a gâtului, până sus, aproape de apertura urechii. Descoperirăm şi

calea de a sili gâştele să pască mai mult decât le era pofta: pentru aceasta era de ajuns să nu le lăsăm nici o clipă să se odihnească pe abdomen. Am remarcat că gâştele mânate neîntrerupt deveneau în faţa firelor de iarbă un fel de automate consumatoare ce se declanşau de la sine. Când guşile prezentau contururi onorabile, o luam agale cu pâlcurile prin sat. Ne arătam mândri de isprava noastră, şi pe bună dreptate, căci noi eram aceia care descoperiserăm metoda de a obţine guşi de-o performanţă ce nu lăsa nimic de dorit. Într-o seară, când să-mi culeg gâştele de sub arini, ia-le de unde nu-s! Un ceas rău, o clipă de nebăgare de seamă sau pizma altor puteri intervenise în slujba noastră. Era sigur că gâştele, folosindu-se de neatenţia noastră, trecuseră gârla. Am luat şi eu apa în diagonală, am descins pe celălalt ţărm, dar nu le-am mai dat de urmă. Căutai pe unde putui până târziu. Îmi ascuţii urechile, în dreapta, în stânga: Nimic! În cele din urmă am fost nevoit s-o iau spre casă, să-mi mărturisesc, cu un simţământ de scrâşnire, păcătoşenia. Era, orice s-ar spune, un dezastru: să-ţi lipsească cincisprezece gâşte! De m-aş fi întors cel puţin cu una-două! Dar nu! La apelul nominal – nu mi se răspunse cu nici un gâgâit. Mi-am rostit fără înconjur, singur, sentinţa, numindu-mă „porc de câne“, iar Mama şi cu Tata m-au lăsat să plâng. Pe urmă Tata îmi zise: „Haid' cu mine!“ Ca un păcătos ce mă simţeam, pornii, trecând lângă Tata. O luam prin „guruieţ“ spre biserică, de-acolo am cotit în uliţa din fundul grădinilor. Încotro o ţineam pe cărări atât de întortocheate? Eram nerăbdător s-o ştiu, dar Tata nu-şi grăbea pasul. Mă ducea oare până în „Şirini“, un câmp neted către cetatea Bălgradului, să mă arunce în sorbul de nămol fără fund despre care se spunea c-ar fi „gura iadului“? Ne-am oprit la capătul de deasupra al uliţei de mijloc, ce taie satul de-a curmezişul. Ajunserăm în faţa „călăşturii“, un colţ de răzor închis cu garduri înalte, unde jitarii şi paznicii adunau toate vietăţile domestice găsite în abatere de la pravila câmpului. Tata a plătit „gloaba“ reglementară, câţiva bani de fiecare gâscă, iar eu putui să-mi scot pâlcul din călăştură. Acum îmi îndrumam iarăşi cârdul prin sat în bătaia lunii. Niciodată nu-mi văzusem gâştele cu guşile aşa de pline! Pe valea pierdută pe unde rătăciseră

au dat peste trifoi şi varză. Eram de două ori fericit. Fericit că Tata nu m-a lepădat în sorb şi fericit că mi-am găsit „sufletele". „Pentru gloaba ce-ai plătit", zic eu – ca să leg vorba cu Tata –, „încaltea de-ar fi murdărit cum se cuvine pajiştea vitelor! Da ce? Numai vitele să aibă iarbă mare, gâştele nu?" Vorbele mi le-am spus şi pentru ca să întrebuinţez cuvântul „încaltea", ce nu era uzual în sat, dar pe care îl auzisem într-una din zile de la un trecător străin. Tata şi-a ascuţit urechea zâmbind când auzi cuvântul şi-l rosti în şoaptă şi el: încaltea.

Era o după-amiază caldă de vară, când Mama, venind din uliţă, mă căuta, strigând de zor, prin curte, prin casă, prin şură, pe după şură. Eu mă găseam în bucătăria de vară. Tăceam chitic, căci îmi preparam la foc de paie, în taină, o „chisăliţă" de prune văratice, în care puneam zahăr pisat, ce mi-l procurasem cu ţârâita din rezervele Mamei. Îmi aveam eu o firidă de nimeni ştiută, unde doseam zahărul, bucată cu bucată, în cadenţa zilelor de calendar. Zahărul, dosit cu instincte de hârciog, alcătuia un mic gorgan, dar tocmai în clipa aceea descopeream, pustiit de dezamăgire, că-l năpădiseră furnicile. În după-amiaza aceea mă păstrasem din întâmplare acasă, nu ieşisem, cum ne era cuvântul, cu gâştele la troscoţel. Mama, văzându-mă, respiră uşurată. Îmi zise cu aer de poruncă: „Nu care cumva să ieşi din casă!" „De ce?" întreb eu. „A trecut prin sat un câne de aiurea turbat, mare cât un viţel... A muşcat sub arini câţiva copii!... Acu – e în satu' de jos". Din sat, de pe uliţă, s-auzea zvon surd ca de bocete. Cam după o oră, aflarăm că un ţăran, la care cânele turbat se repezise pe câmp, izbuti să răpună dihania. Ni se spuse că „hiara" a fost adusă în sat pe umeri de către acelaşi ţăran, până în faţa primăriei, ca să dea socoteală cu limba scoasă... Ceea ce fu ca un semnal că puteam să ieşim în uliţă. Omul care a ucis cânele cu o furcă ştirbă, de rând, mai slabă decât colţii cânelui, a scăpat, spre uimirea tuturor, neatins. Unii îşi dădeau părerea, întâlnindu-se cu omul nostru pe drum, că şi el va trebui să plece la Budapesta pentru lecuire, căci turbarea s-ar lua şi din „răsuflarea" cânelui! „Ei, prostii", răspundea omul, „eu unul nu plec, acu în dricul verii, de m-aşteaptă tot lucrul câmpului!" Printre alţi mulţi copii fusese muşcat şi Vasile al Bănăţeanului, chiar sub arinul unde obişnuiam să stăm după-amiezile. Ceilalţi tovarăşi de

joacă, deşi de faţă şi ei, au scăpat teferi. Mama lui Vasile şi femeile din vecinătate se „cântau“ cumplit, cu ochii prefăcuţi în şipote de lacrimi. Lângă fântână sângera Vasile; sta buimăcit, cu faţa crispată, fără a scoate un cuvânt. S-a lăsat asupra satului ca o panică de apocalips, căci fuseseră încolţite şi atinse de sămânţa turbării vreo treizeci de localnici şi droaie de vite pe câmp. O babă spăla rana lui Vasile, cu murmure şi gesturi de ritual ancestral. Baba se desprinde apoi din vălmăşag şi, apropiindu-se de Mama, îi spune în taină: „Am văzut căţei în rana cochilului, zău lui Dumnezeu de n-am văzut ca nişte căţei mici în rană...“. Vorbele aiurite mă aşezau dintr-o dată într-o lume halucinantă, de izbelişti şi de primejdii fără leac ce pot să cadă de pretutindeni şi de nicăiri. Cuvintele babei îmi deteră fiori la rădăcina părului din ceafă, dar cel puţin se făcea acum, în chip neaşteptat, că înţelegeam ceva! Cânele turbat lasă aşadar în rană nişte căţei mici, aproape nevăzuţi – de aceea turbează cei muşcaţi! Cam aşa îmi tâlcuiam cuvintele auzite, şi magica lămurire mă ogoia. Pe urmă am pornit şi eu, cu mulţimea, spre primărie, să mă mir de dihania ce zăcea acolo răpusă de îndrăzneala viteazului. Cânele era un câne ca toţi cânii, mare însă cum nu mai văzusem. Gura se arăta plină de sânge, limba îi atârna într-o parte printre colţi. Ţăranul ce-l dovedise se ţinea şi el prin apropiere şi îşi privea calm victima. La un moment dat, ţăranul, în răsfăţul tuturor ochilor dimprejur, îşi băgă vârful gol al piciorului în gura cânelui: „Hai, muşcă, măi!“ Nimănui nu-i trecu prin minte să-i strige: „Opreşte-te, nenorocitule!“ Eroului nostru i se umplură degetele şi talpa de sânge. Tocmai în clipa aceea nimeri doctorul chemat în grabă de la Sebeş. Doctorul, văzând isprava ţăranului, a dat numai din cap, mustrător, şi-i cercetă piciorul. Descoperind o zgârietură, hotărî ca şi acesta să plece la Budapesta, încă în noaptea aceea, dimpreună cu toată ceata celor stricaţi de muşcătura turbată. Cei ce plecau fură ţinuţi în institutul antirabic vreo câteva săptămâni. După tratamentul de rigoare, s-au întors cu toţii, iar Vasile ne povestea tot ce el putu să vadă la Budapesta. Ne povesti mai ales de o apă mare şi despre un pod de fier înalt ca turnul bisericii. Tata mă lămuri că acea apă mare era Dunărea, pe care eu n-o cunoşteam decât din descântecul melcilor.

IV

În răstimp de-un sfert de veac şi mai bine, cât trecuse de când era preot în Lancrăm, Tata izbuti să-şi creeze în sat, încetul cu încetul, o atmosferă nu tocmai prielnică. Adevărat e că el nu se da înapoi de a voi uneori binele obştei chiar împotriva voinţei obşteşti. Prilejul neînţelegerilor, nemulţumirilor, bănuielilor şi bârfelilor era, de câtva timp, iniţiativa ce Tata a luat-o în vederea „comasării“ pământului ce aparţinea comunei. Ca o urmare firească a împărţirilor arbitrare, prin repetate moşteniri, terenurile se înfăţişau unei priviri din înalt mai fragmentate decât o haină alcătuită numai din petice. Producţia agricolă se resimţea dezastruos de pe urmele acestei prosteşti răsfirări a bunurilor. Nu puteai să numeşti nici o singură familie care să nu-şi fi avut pământul ca aruncat din praştie în toată geografia satului. Prin comasare Tata nădăjduia să obţină o mai raţională distribuţie a terenurilor. Comasarea nu se bucura de-o faimă prea bună printre români. De obicei, în satele cu populaţie mixtă, se abuza de procedeul comasării în dezavantajul românilor. Neromânii din atari sate, având autoritatea în mâna lor, culegeau toate foloasele, iar românii ponoasele. Tata, cumpănind lucrurile de aproape, aprecia totuşi avantajele posibile ale comasării în comunele curat româneşti, iar Lancrămul era un asemenea sat. În consecinţă, Tata a optat pentru comasare. El şi-a impus voinţa şi în sfatul comunei, iar pe urmă a sfărâmat împotrivirile răzleţe, până când hotărârea a fost dusă la îndeplinire. După comasare, au rămas, fireşte, în sat şi o seamă de nemulţumiţi, care s-au jurat să nu-l cruţe pe „popa“ nici în mormânt. Încă în iarna aceea familia noastră era să cadă jertfă unei încercări de înlăturare. Întâmplarea veni cam aşa. Potrivit unei învoieli întărite de un obicei al pământului, lăncrănjenii erau obligaţi preotului şi cu unele contribuţii în natură. În fiecare toamnă curgeau în gospodăria noastră, din recolta satului, printre altele, atâtea şi atâtea „ferdele“ de porumb. A fost să fie o zi de iarnă când Mama şi cu mine am fost surprinşi de întâmplarea de pomină. Ne găseam în odaia unde se gătea. Îmi plăcea să stau în liniştea din apropierea Mamei. Mai spunea ea câte-un cuvânt. Mai spuneam şi eu. Dintr-o dată furăm scuturaţi de o grozavă detunătură în sobă! Lespezile de metal săriră

cu putere în sus. Jarul se risipi în odaie! Mama se umplu de funingine, soba plesni. Apoi ne zgudui o a doua detunătură. Nu ni s-a întâmplat însă nimic, nici Mamei, nici mie. Ne-am ales cu spaima, ce ne înlemnea pentru o clipă! Mama – buimăcită încă – îndrăzni să toarne o vadră de apă pe foc! „Mamă, zic eu, te-ai făcut ca un hornar!“ După ce focul se stinse, sosi acasă Lionel şi pe urmă Tata. Cercetară cu de-amănuntul, doar-doar vor găsi vreun indiciu pentru descoperirea făptaşului. O mână de neom pusese în măduva cocenilor o seamă de cartuşe mari de metal, din cele pentru arme militare. Ştia acel cineva că, neutilizabili pentru altceva, cocenii vor fi folosiţi la încălzit şi şi-a pus în aplicare un plan ce răspundea matematic în reuşită. Explozia avu loc, din fericire, fără alte urmări. Din clipa aceea s-a renunţat în casa noastră la combustibilul uşor, aproape aerian, al cocenilor. În schimb, Tata a obligat pe săteni la o contribuţie echivalentă în bani. Nu s-a putut da de urmele răufăcătorului. Această faptă ne-a rămas însă în amintire. Nu încape îndoială că fapta era expresia sunătoare a mulţumirii cu care un necunoscut răspundea trudei de-o viaţă pe care Tata o cheltuise ca să facă din satul său o aşezare-model.

V

N-aş putea spune că basmele s-ar fi revărsat asupra copilăriei mele ca dintr-un corn al belşugului. Nu! Foamea de basm, firească vârstei, mi-o astâmpăra, cu intermitenţe ce atârnau de vremuirea de afară sau de urâtul inimii, numai Mama, cu cele câteva poveşti ale ei. Nu ştia Mama prea multe, dar nimerea fără greş tonul lumii ireale, încât chiar glasul ei mi se părea că vine dintr-o a patra dimensiune a spaţiului. La dorinţa mea, ea îmi repeta adesea o poveste ce aducea cu *Tinereţe fără bătrâneţe*. Basmul se mişca la început printr-o lume reală, ca s-o ia apoi, pe imperceptibile trepte, spre alt tărâm. Era vorba despre un june, bun şi glumeţ, dintr-un sat cu nume identificabil, nu tocmai departe de-al nostru, dintr-un judeţ megieş. Într-o zi muri muma flăcăului. Flăcăul se duse în „progadie“, să sape groapa. Ridicând glia şi pietrişul, dete peste o căpăţână de om. Vlăjganul, ştergându-şi

fruntea de sudoare cu mâneca cămăşii, împinse scăfârlia cu piciorul la o parte şi zise glumind: „Hei, cumetre, n-ai vrea să vii duminecă la mine la masă?“ Căpăţâna făcu o mişcare ca o făptură ce dă din cap întărind. Înspăimântat, tânărul fugi acasă. Dumineca următoare, un oaspete misterios se înfiinţă în pragul casei sale. „Am venit precum m-ai poftit“. Oaspetele fu aşezat la masă. Cei doi au stat mult de vorbă, schimbând gânduri şi ispitiri. În cele din urmă, flăcăul nostru, luat cu făgăduinţi amăgitoare, fu călăuzit de oaspetele său în Celălalt Tărâm, unde zilele sunt ca veacurile noastre. În Celălalt Tărâm flăcăul văzu o lume minunată, cu privelişti şi fiinţe ce erau o neîncercată şi nebănuită bucurie ochiului şi inimii. După ce a cutreierat vreme de trei zile toate locurile de sub zarea fericirii, flăcăul îşi aduce aminte de satul său şi-şi zice c-ar fi timpul să se întoarcă. Un dor nespus îl cuprinde în aceeaşi clipă şi flăcăul întoarce pasul. Sosit în sat, găsi totul schimbat. Alte case, alţi oameni. Nu mai cunoştea pe nimeni. Feciorul, mirat de cele ce vedea, se duce la popa satului şi-i povesteşte toată înstrăinarea şi toate cele ce i s-au întâmplat. Popa caută prin cărţile născuţilor şi botezaţilor, caută şi caută, şi găseşte în cele din urmă numele flăcăului însemnat pe-o foaie de acu trei sute de ani. În puţinele zile cât junele a rătăcit prin Celălalt Tărâm se scurseseră pe pământ trei sute de ani. Popa îi spuse tânărului să îngenuncheze sub patrafir, ca să-i citească de dezlegare. Încheindu-şi rugăciunea, popa ridică patrafirul. Sub patrafir tânărul se prefăcuse într-o grămadă de cenuşă. Această poveste, în care se împleteau atâtea şi atâtea amănunte, fapte şi peripeţii duse acum de apa uitării, vroiam iarăşi şi iarăşi s-o aud din gura Mamei. De fieştecare dată povestea mă tulbura în toată fiinţa. Mă tulbura basmul pentru dulcea amărăciune cu care vorbea despre zările fericirii, dar şi pentru simţământul ameţitor ce-mi da cu privire la încălecarea timpurilor ce stăpânesc lumea cu tărâmurile ei.

Satul era pentru mine o zonă de minunate interferenţe: aci realitatea, cu temeiurile ei palpabile, se întâlnea cu povestea şi cu mitologia biblică, ce-şi aveau şi ele certitudinile lor. Îngerii şi Tartorul dracilor, cu puii săi negri, erau pentru mine fiinţe ce populau însăşi lumea satului. Trăiam palpitând şi cu răsuflarea oprită când de mirare, când de spaimă în mijlocul acestei lumi.

Într-o după-amiază de duminecă, mi se furişă în odaie Vasile al Bănăţeanului. Avea o înfăţişare topită şi oarecare sfârşeală în mişcări. Pe un ton ce-l apucă ţăranii când vorbesc despre lucrurile oculte, el îmi împărtăşi că ai lui sunt plecaţi de-acasă şi că în tinda lor se petrec lucruri necurate. Încercai cu o încruntare din sprâncene să-mi dobândesc luciditatea, pe care mi-o submina glasul lui Vasile, şi cerui amănunte. Vasile îmi arăta că în tinda lor s-a lăsat o beznă cum de obicei nu este la acest ceas în alte zile, de unde încheierea că diavolul s-a ascuns în încăperea aceea, alungat de clopotele duminecii. Am plecat împreună, luaţi de fiori pe la şale, spre ograda cu pricina. Dar ne-am îngrijit să mai stârnim din vecinătăţi încă alţi douăzeci de copii. A pus mâna fiecare pe ce-a putut şi am purces cu furci, toiege, căldări, vătraie, răsteie, ca să dăm în front compact năvală în ograda lui Vasile, cu un iureş de trib din dumbrăvile negre ale Africei. Zeci de braţe s-au ridicat şi au izbit cu toată puterea în uşa în dosul căreia bănuiam ascuns duhul beznei. Loviturile erau însoţite de strigăte nearticulate şi de asurzitoare zgomote de metal. Buzduganul năzdrăvan nu-l vedeam, dar îl simţeam lucrând printre noi. Se iscase în noi ca o magică furie, ca o sacră beţie, ce ne da îndrăzneala de necrezut de a înfrunta nevăzutul şi de a grăbi deznodământul. Uşa ceda, sfărâmată. În tindă nu era nimic. Doar o rază de lumină vie cădea pieziş pe-un perete, ca un semn în faţa căruia şi ostenelile noastre trebuiau să cadă, dezlegate.

Cam din acelaşi timp mă urmăreşte şi amintirea unei zile când am pus la încercare cerul. Umblând o dată pe uliţă cu ochii în sus, am băgat de seamă că cerul venea tot cu mine. Zenitul se mişca din loc – ţinându-se neîntrerupt deasupra mea! Era o descoperire cu totul nouă, pe care mă simţeam obligat să o păstrez ca un mare secret în cel mai ascuns ungher al inimii. Începeam să-mi tălmăcesc viitorul pe linia de vis a acestei descoperiri, încât pentru nimic în lume nu m-aş fi încumetat s-o împărtăşesc şi altora. În fiecare zi puneam zenitul la încercare dacă se mai ţine pe urmele mele sau nu. Aş fi fost fără îndoială dezamăgit de moarte să fi aflat într-o zi că zenitul mă trădează. Şi continuam să ţin taina sub trei lacăte şi şapte peceţi. Totuşi odată, în răgazul dintre două

jocuri, îi spun lui Adam al Vicii cât de ales este creştetul meu sub tăria cerului. Numaidecât Adam îşi ridică şi el ochii – şi o ia razna. Pe urmă se-ntoarce şi-mi zice: „Şi cu mine vine cerul!“ L-am privit cu un zâmbet de milă, cu îndoială apoi şi pe urmă cu nedumerire. Adam îşi întărea cele spuse cu un „zău curat“, formula curentă a jurămintelor în sat. „Zău curat – nu minţi?“ îl mai întreb eu o dată, cu toate că ştiam că orice asemenea întrebare era de prisos. „Zău curat – că nu mint“, făcu încă o dată Adam, c-o hotărâre ce mă ruşina. Formula era pentru noi prea sacră decât să mai fi putut sta la îndoială. Eram dezolat că nu mă dovedeam a fi singurul ales, dar în aceeaşi clipă un alt gând mă îndruma către o nouă încercare. „Ascultă, Adam, îi zic, tu s-o iei pe uliţă în sus, eu o iau pe uliţă în jos. Dacă cerul se ţine de tine, cum zici, şi vine şi cu mine, cum zic, atunci crapă şi zărim ce-i acolo înăuntru. Poate că o să vedem chiar îngerii...“. Şi Adam, înduplecat şi el de logica mea, ce părea închegată şi fără greş, o luă pe uliţă în sus, iar eu pe uliţă în jos. După ce mântuirăm suta de paşi fără de a auzi nici un pocnet de grinzi cereşti în înalt, ne oprirăm. Tăria albastră nu s-a despicat. Ne-am apropiat iarăşi unul de celălalt. „Mergea cerul cu tine?“ îl întreb. „Mergea“, zice Adam. „Şi cu mine mergea“, răspund eu, „dar atunci de ce nu crapă în două?“

Câteodată Tata, cu sufletul ridicat de subsuori ca de-un senin capriciu, îşi aducea aminte de treburile gospodăriei, de lucrările câmpului, de semănat, de cosit, de seceriş, de viitorul cules al viilor. Îi plăcea să mă ia cu el, mai ales când trebuia să supravegheze felul muncii şi sporul lucrătorilor tocmiţi cu ziua. Într-o dimineaţă de primăvară – lumea părea o imensă explozie de lumină –, am plecat amândoi la viile de pe Coastă – unde aveam „oameni şi muieri la sapă“. Ne-am îngrijit să luăm cu noi şi merinde, într-o traistă, căci aveam de gând să stăm la vie până pe seară. Iarba era înaltă şi plină de rouă. Cât a ţinut calea până sub poalele Coastei, se vedea ici şi colo, atârnând pe firele de iarbă, câte un nod de lichid spumos, alb, ca un scuipat. „Ce-i ăsta?“ întreb eu pe Tata. „Ăsta-i scuipatul cucului!“ zice Tata. „Păi cucu' scuipă?“ întreb eu mirat. „De ce n-ar scuipa“, răspunse Tata, „când n-are altceva de făcut? Cucul cântă şi scuipă... ca

feciorii cari n-au de lucru... Uneori scuipă după copii, iar cei de-i nimereşte nu mai cresc!“ Atâta-mi trebui. Era o zi uşoară, cald învăluitoare, strălucitoare, cu soarele cât zarea. Dar ce folos şi pentru cine, dacă ziua aceea era plină de cuci ce zburau prin vii şi peste crânguri, peste câmp şi prin desişuri, parcă-ar fi voit să încurce cu zborul lor însuşi firul sorţii între răsărit şi apus! Ajunşi la vie, izbutii să alung din cuget pentru un ceas-două această grijă ce sta la pândă în pragul inimii. Când se făcuse pe la amiază, ne aşezarăm, Tata şi cu mine, în umbra unor pruni, la capătul viei. Îmbucarăm cu poftă din cele ce ne puse Mama în traistă. Tata se întinse apoi şi adormi. Stam şi eu întins alături, dar somnul nu-mi trimitea nici o adiere. Auzeam depărtişor, peste vii – un cuc. Cânta: cu-cu! cu-cu! Şi după câteva clipe s-auzea, ca scăpat de sub surdină, cucul – în altă parte: cu-cu! cu-cu! Era acelaşi. Se apropia: cu-cu! cu-cu! Da, era limpede: se apropia. Urmăream cu respiraţia tăiată cântecul înfricoşătoarei păsări, ce putea să-mi reteze creşterea în lungul drumului şi să mă lase pitic în calea vieţii. Din pom în pom, cucul venea adus de gândul rău. Acum îi desluşeam şi zborul. Inima îmi tropotea pe drumul, fără apropieri şi fără depărtări, al sângelui. Apoi, un trosnet de crengi uscate chiar deasupra noastră. Şi dintr-o dată: cu-cu! cu-cu! Tocmai în pomul nostru. Cu un ţipăt sălbatec de spaimă, mă aruncai peste Tata: „Desmeteceşte-te, Tată, că mă scuipă cucu!“ Tata se trezi zguduit de strigătul şi de cutremurul meu. „Ce-i cu tine?“ mă întrebă, căutând să se descurce din mreaja somnului. Apoi, cuprinzând situaţia, izbucni în hohote de râs. „Bine, dragu’ tatii, tu crezuşi toate poveştile ce ţi le spusei? Astea au fost pentru copiii proşti din vale, nu pentru copiii deştepţi din deal!“

VI

Toţi fraţii fuseseră daţi la şcoală, pe rând, după cum le bătea anul şi ceasul. Potrivit unei hotărâri părinteşti ce nu trebuie cercetată mai de-aproape, şcoala începea de fapt pentru fiecare băiat de două ori.

La vârsta de şase ani, băiatul urma timp de un an şcoala din sat. La şapte ani trecea la şcoala primară germană (la Sebeş), unde, de dragul unui mai bun temei, era din nou înscris în cl. I. Anul şcolar din Lancrăm însemna astfel mai mult o obişnuire a mânilor cu buretele de şters tăbliţa. Cu mine Tata ar fi dorit să facă o excepţie, să pornesc mai devreme la drum. La vreo câteva luni după ce am împlinit cinci ani, în pragul toamnei, Tata îmi zise: „Ei, acu' începem şcoala!" Mi-o spunea la plural, ca şi cum el însuşi ar fi dorit să pună un umăr la urnirea învăţăturii. Tata nădăjduia să-mi facă o bucurie, dar i-am retezat vorba: „Eu nu!" Scrisul şi cititul nu se apropiau de mine cu nici o ispită. Şi-mi rosteam chiar părerea c-ar fi mai bine ca şcolile să nu mai facă umbră pământului. În acel ceas de sfârşit de vară, îmi apăram cu lacrimi, cu ţipete, cu toată disperarea fiinţei mele divina libertate. Tata n-a stăruit. Dimpotrivă, fu repede gata să-mi prelungească slobozenia de nimic îngrădită cu încă un an. După ce împlinii însă şase, fui nevoit să-mi accept soarta, alături de alţi tovarăşi de vârstă! Ar fi fost netrebnicie să mai ridic glas împotrivă. De altcum eram încredinţat că firul libertăţii o să mi-l torc mai departe, acelaşi, numai cu alte răsuciri şi sub alte feţe. Şcoala, o dată începută, reprezenta pentru mine, mai presus de toate, un prilej, infinit multiplicat, de a mă întâlni cu Vasile al Bănăţeanului, cu Roman şi cu Adam al Vicii. Tabăra noastră cu opt pumni şi tot atâtea picioare domina clasa. Un abecedar care să-mi sprijinească avântul spre învăţătură nu aveam, dar împrejurarea aceasta o găseam perfect normală şi niciodată n-am stăruit c-o vorbă măcar pe lângă părinţi să se împace cu cheltuiala şi să mi-l cumpere. Cel puţin în chipul acesta eram scutit de orice silinţă întru pregătirea lecţiilor. Aveam însă o mică traistă de şcolar, croită dintr-un sfert de cătrinţă cu chenare vii. Purtam în traistă o tăbliţă roasă, care, din pricina făgaşelor adânci lăsate în ardezie de stilul de piatră al fraţilor de la care o moştenisem, nu-mi era de nici un folos. Tăbliţa era muncită de slove ca o lespede de copite şi manifesta diferenţe de nivel ce zădărniceau orice râvnă. Am purtat-o la şcoală un an întreg, dar n-o scoteam din traistă decât – simbolic. Traista o luam cu mine mai mult pentru colţul de prescură albă, proaspătă, pe care în fiecare zi o aduceam la şcoală ca să fac schimb. Cedam prescura mai bucuros

pentru o bucată de turtă de seminţe de bostan, uleioasă încă şi impregnată de urmele teascului. În afară de turta de seminţe de bostan, se mai găseau însă la şcoală şi alte vreo câteva lucruri ce mă atrăgeau. Momentele supreme ale şcolarităţii erau fără îndoială „recreaţiile". Printre recreaţii se aprindea uneori, luminoasă, ora de istorii biblice. Pe acestea ni le povestea dascălul şi-mi plăceau fiindcă se învăţau fără de carte. În lipsa atât a abecedarului, cât şi a unei tăbliţe utilizabile, am fost adus în situaţia de a nu-mi însuşi cititul şi scrierea în răstimp de un an decât aproximativ. Tiparului îi dăm târcoale cu dibuiri, iar slovele le scriam cu stângăcii de desenator ce lucrează după modele închipuite. În schimb, mă pricepeam să povestesc mai fermecător decât oricare alt tovarăş de clasă istoriile biblice, acele istorii menite să-mi devină într-un fel cărămizi ale fiinţei.

Anul şcolar nu înainta singur. I se alăturau, varii şi neaşteptate, întâmplările din sat şi din viaţa de pretutindeni. Iarna trecu. Echinocţiul de primăvară, după ce a luat cojoacele de pe umerii feciorilor, începea să umfle mugurii. Noi, copiii, ne deschideam iarăşi braţele sub soarele ce ne cuprindea cald printre aversele scurte şi capricioase ale anotimpului. În aerul dimineţilor de primăvară, ne hărţuiam în curtea şcolii, în timp ce în văzduh plutea ca un miros de fum de vreascuri şi cearta gureşă a vrăbiilor. Un clopoţel ce suna de intrare ne curma dintr-o dată alergările şi larma, cum se taie c-o stavilă zgomotul de apă şi de roţi al morii. Într-un asemenea ceas ne-am adunat odată, după sfertul recreaţiei, în clasă, cu părul vâlvoi şi cu frunţile năduşite, şi aşteptam să intre dascălul. Acesta deschide uşa, palid, şi ne zice, descleştându-şi numai anevoie fălcile: „Copii, plecaţi degrabă acasă. Arde satul!" Ne-am înghesuit în uşă val-vârtej şi am ieşit în goană din şcoală. În zarea de către miazănoapte a satului creştea năprasnic un nor negru, cu îngrămădiri de fum şi de funingine, şi şomoiege de paie, de streşini se ridicau arzând în înaltul văduhului. Un vânt călăuzit de ciori abătea norul asupra satului. O luai aţă spre casă! Suiam gâfâind urcuşul de la moară, cu prăpădul peste cap. Norul cădea. Cu genunchii tăiaţi de alergare, ajung acasă. Caut prin casă. În casă nimeni, dar toate uşile deschise. Mă duc în şură. În şură nimeni. Iar norul de fum cădea. Vitele, frământate de nelinişte, umblau slobode prin curte, mugind ca pentru depărtări

salvatoare. Cineva le dăduse drumul din grajd. Era deci acasă cineva. Trec după şură. Acolo era într-adevăr cineva. Mama, pe stogul uriaş de paie, sta la pândă cu o vadră de apă în mână, ca să nu ia foc paiele. Mama veghea, se întorcea în dreapta şi-n stânga şi se repezea să stingă funinginea şi scrumul arzător ce cădea din înalt. Era ca o luptă pe care Mama o ducea acolo sus cu norul negru – care, scormonit de vânt, se aprindea uneori în rotocoale chiar deasupra noastră. Din sat ajungeau până la noi ca un murmur, ca un clocot, iar prin fierberea de pretutindeni – ţipete stinse. Câteodată ţâşneau în depărtare flăcări cât plopii. Vedeam pe Mama, puternică, deasupra, înfruntând elementele şi o nespusă încredere mă cuprinse. Mama îmi strigă din vârful stogului să mai aduc apă c-o altă vadră goală ce mi-o aruncă. Dar până să ajung la fântână îmi amintii că şi eu aveam ceva de salvat din casă: viermii de mătasă, ce ieşiseră de vreo câteva zile din sământă şi pe care urma să-i cresc cu frunze de dud până s-or alege gogoşi. Sub ameninţarea pârjolului ce se apropia, am scos din casă cutiile cu viermii de mătasă. Au ars în acea zi – două uliţi în întregime. Satul de sus – unde era şi casa noastră – a rămas neatins. În mijlocul primejdiei, s-a ridicat în mine, în acea zi, credinţa că Mama va învinge totdeauna şi-n toate împrejurările elementele vrăjmaşe nouă şi aşezărilor noastre.

VII

Cei patru prieteni legam nădejdi fără capăt de cea dintâi vacanţă mare, de vară. Cum paza gâştelor nu mai era o treabă pentru vârsta noastră şi cum alte treburi mai serioase ne ocoleau încă, am intrat în bucuriile verii c-un simţământ de libertate, ce da zilelor noastre intensităţi de apogeu. Cât era ziulica de lungă, stam goi în nămol sau pe iarbă, lângă râul care-şi avea vadul la câţiva paşi de casă. Eram când în apă, când la soare. Ne lăsam negativul formelor în nămolul cald, unde descindeau uneori şi rândunicile ca să mai ia câte-o gură de pământ pentru cuiburile lor şi gustam moliciunea ierbii mărunte cu goliciunea tălpilor. Iar

cea mai aprigă plăcere a noastră era să răpim pentru o jumătate de ceas câte-un cal din herghelia ce păştea prin apropiere. O luam la goană călări, goi, până departe, sub o pădurice de sălcii, unde, dacă am fi avut părul lung ca Avesalon, am fi putut rămânea spânzuraţi de crengi, caii scăpându-ne de sub picioare ca din praştie.

În după-amiaza de Sânt-Ilie avea loc o petrecere în aer liber. Se da şi un spectacol pe-o scenă improvizată din stâlpi şi scânduri camuflate cu verde de stejar. Feciori şi fete din sat jucau adică, sub supravegherea unuia din dascălii localnici, o piesă de teatru, localizată probabil după Kotzebue. Noi, copiii, aflând despre aceasta, ne-am abătut călări într-acolo, ca să luăm parte la spectacol ca privitori. Ne-am oprit în dosul mulţimii adunate, de bătrâni şi babe, de tineri şi fete care-şi ocupau locurile pe băncile de scânduri cu picioarele bătute în glie. Ne-am îngăduit, noi, cei patru prieteni, să ne facem apariţia aşa cum ieşeam din râu, goi, complet goi, cu feţele acoperite cu nămol, pe mârţoagele deşelate ce le prinseserăm din herghelie. Reprezentarea începea. Replicile alternau cu râsetele, altercaţiile cu plânsetele. Noi stam călări în dosul norodului şi priveam de la înălţime, ca din balcoane, spre scenă. Nu ne interesa ce se petrece, dar eram prezenţi cu feţe grave şi lungi. Adăstau şi caii liniştiţi, mişcând ritmic din cap, ca să gonească muştele ce-i torturau. Câte-o mârţoagă da semne de „suspin“ mai ales când vreunul din personajele de pe scenă vorbea „aparte“. Aşa mi-a fost dat să iau întâia oară parte la reprezentarea unei piese de teatru. Curios e că nici „actorii“ şi nici „publicul“ nu păreau stânjeniţi de prezenţa călăreţilor goi, cu măşti pământii, de diavoli. Nu încape îndoială că fapta noastră era cea dintâi prefigurare a senzaţionalelor experienţe futuriste de mai târziu. În cadrul patriarhal în care ne găseam, revoluţia începea de la spectator.

VIII

Vârtejurile din bolboaca de la moară îşi cereau jertfa aproape în fiecare vară! Jertfa era de obicei câte-un copil care se abătea prin locuri unde cu puterile şi cu îndemânarea sa nu mai putea să domine apele. De la rădăcinile adânci ale sălciilor şi ale arinilor, ce se întrezăreau uneori roşii prin apă, victima era scoasă la lumină cu burta umflată. Un fior străbătea atunci satul, ca o adiere a destinului. Şi-n această adiere a unei răcori din altă lume fiecare copil îşi da sieşi cuvânt că n-are să se mai încerce niciodată în vârtejurile de la moară. Până a doua zi promisiunea era dată uitării.

Într-un amurg mă găseam în mijlocul uliţei, cu Vasile, cu Roman şi cu Adam. Stam tuspatru în cerc în faţa casei Bănăţeanului şi ascultam. S-auzea clopotul mic de la biserică. Trăgea mic pentru un mort mic. În după-amiaza aceea sunase ceasul pentru jertfa anului. Încă un copil deveni bulgăr de plumb în vârtejul fatal de la moară. Stam liniştiţi, cei patru prieteni, şi ascultam clopotul. Ne trecea prin suflet făţuca celui ce-a luat calea spre rădăcini, făţuca ce o văzusem veselă încă în dimineaţa zilei. Dintr-o dată Vasile întrebă: „Cum o fi oare când eşti mort?" Întrebarea cădea grea ca o făptură vie într-un vârtej şi năzuia spre rădăcini. Pentru câteva clipe cădeam şi eu în tăcerile cele mai de jos, ca să găsesc un răspuns. În calmul înserării am alcătuit cuvinte ce-mi veneau singure pe buze: „Mort trebuie să fie ca şi viu... Când eşti mort, trăieşti mai departe şi nu ştii că ai murit... Noi stăm acu aici, în cerc, şi vorbim, dar poate că suntem morţi, numai cât nu ne dăm seama..." Gândul se închega în mine de la sine, chiar în clipa când îl rosteam. Prietenii nu îndrăzniră să curme liniştea. Numai ochii îşi arătau albul mai mare. Apoi am pornit, tot tăcând, pe drum în jos, cu paşi de oameni dintr-o dată îmbătrâniţi.

IX

La 1 septemvrie 1902 eram la Sebeş, înscris din nou în cl. I primară, la şcoala germană. Punând piciorul în clădirea spaţioasă

mă învălui un simţământ de însingurare, cu toate că Liciniu şi Longin, cei doi fraţi imediat mai mari decât mine, erau şi ei elevi la gimnaziul german din aceeaşi clădire, întâiul în cl. I, al doilea în cl. III.

Mă văd în clasă. Simţeam din aer că va trebui să-mi chivernisesc altfel puterile decât până aci. În jurul meu numai copii necunoscuţi. Vreo patruzeci. Se auzea exclusiv vorbă nemţească, cu toate că se găseau şi o seamă de români printre aceşti pui de cetăţeni cu apucături netede şi cu mişcări degajate, de făpturi urbane. – Dar românii tăceau, purtând sub pleoape amintirea cătunelor lor şi intimidaţi încă de toate cele ce vedeau. Din zgomotul egal, ca de stup, desprindeam uneori câte-un cuvânt neînţeles, pe care mi-l realcătuiam mimetic, după auz, şi numai cu buzele. Liciniu m-a adus aci de mână acu cinci minute şi-mi descoperi un loc: ultimul în banca a patra. Întâiele două bănci, chiar din faţă, erau cuprinse de repetenţi, ce-şi întorceau ochii cu un aer de superioritate spre noi, cei mai din spate. Era un drept al lor acesta, şi singurul, de a ocupa întâiele locuri. Liciniu a plecat de lângă mine aproape fără să prind de veste, dar iată că nimereşte Longin. Vrea să vadă - cum şi unde stau. Mai întreprinzător şi cu pofte de uzurpator, Longin ia pe-un băiat din banca a doua, chiar din faţa mea, mă aşază pe mine în loc, silind pe băiat să accepte schimbul. Am avansat deci fără de nici un efort, ceea ce nu mi se păru lucru tocmai drept. Dislocarea poziţiilor avu loc sub ochii mei, dar nu am protestat, căci eram încredinţat că aşa se petrec lucrurile când ai fraţi mai mari la aceeaşi şcoală. Mă găseam acum ultimul în banca doua şi parcă mă preţuiam eu însumi ceva mai mult decât adineaori. Ştiam încă de mai de mult că la şcoala nemţească domneşte în jurul „locurilor“ un spirit de concurenţă. Ambiţia fiecărui elev era să înainteze spre banca din frunte, căci poziţia faţă de catedră, mai în faţă sau mai în fund, făcea prestigiul intelectual şi moral al elevului, locul ocupat de el în spaţiu corespunzând exact clasificării sale. Examinările erau adesea dramatic întrerupte de dislocarea zgomotoasă a maselor vii, însoţite de cărţi şi de ghiozdane. Elevii înaintau spre catedră sau erau refulaţi spre fundul sălii potrivit răspunsurilor la care se

pricepeau. Când a intrat Herr Lehrer Roth, bătrânul dascăl cu barbă lungă, colegul meu roşcovan şi cu pistrui de şvab cu care, fără de voia sa şi fără de aprobarea mea, făcusem un silnic schimb se ridică şi, arătând spre mine, dă, cu un glas în care ghiceam o profundă indignare, unele lămuriri, pe care nu le puteam pricepe întocmai. Dar am înţeles: mă pâra că i-am uzurpat metrul pătrat de scaun ce i se cuvenea pentru meritele sale de repetent. Herr Lehrer Roth vine spre mine, mă prinde de sfârcul urechii, într-un fel ce arăta multă obişnuinţă, parcă ar fi voit să mi-l sfarme, şi mă duce până hăt în fundul clasei. Cu aceasta izbutii aşadar să ocup tocmai ultimul loc în sală. Umilitoarea întâmplare îmi dete mult de gândit. Se trezea în mine, în chip surprinzător chiar pentru mine, mândria. Şi am înţeles un lucru. Am înţeles că acum începea şcoala adevărată. Am strâns buzele şi brăcinarul şi hotărâi să-mi văd de treburi. Câteva zile trecură fără a fi fost învrednicit de vreo examinare din partea dascălului. Herr Lehrer se ferea parcă şi să se uite la mine. Rău l-am supărat! Dar aşteptam cu răbdare. Mă căzneam să culeg cu năvoadele luării-aminte câte-o fărâmitură din limba aceasta nouă, aspră şi rece. Răsfoiam prin abecedar şi încercam să descifrez cuvintele, ce ascundeau, pentru mine, tot atâtea enigme. Nu era uşor. Dar pentru început ni se acorda un avantaj: noi, românii, nu eram obligaţi să vorbim. Am pus totuşi gând să iau concurenţa cu toată clasa. Îmi potriveam urechea la sunetul nou, făcând ore de-a rândul deprinderi de citit cu glas tare acasă. La scrierea literelor gotice, ce semănau cu degetele mele lungi şi subţiri, nu eram lipsit de îndemânare. Iar aritmetica îmi apărea ca un ţinut de care nu eram străin şi pentru a cărui deplină luare în stăpânire trebuia să-mi însuşesc doar o seamă de expresii. Într-o după-amiază norocul se dezlănţui şi luai cu asalt două bănci. În curs de trei săptămâni, mâncând distanţele şi înghiţind fronturile, ajung întâiul în clasă. Acolo m-am baricadat cu ceea ce îmi da o hărnicie treaz susţinută şi nu m-a mai clătinat nimenea tot anul. Eram punctul imobil, în timp ce în restul clasei, în fiecare oră şi mai ales în ora de aritmetică, forfotea o adevărată migraţiune a popoarelor.

Găzduiţi eram în apropierea parcului orăşenesc, la o săsoaică, văduva unui fost căpitan din armata imperială. Gazda, o femeie cu oareşicare şcoală şi umblată prin împărăţie, se îngrijea de noi ca de copiii ei. Avea mai multe camere, toate închiriate! Făceam casă împreună trei fraţi Blaga, doi veri de-ai mei şi-o verişoară dintr-un sat din apropiere şi alţi doi sau trei elevi români din alte sate. Cei doi veri şi verişoara erau copiii unei mătuşi, singura soră a Tatii, o femeie firavă, ca dintr-o altă lume, cu ochii albaştri şi transcendenţi şi cu o expresie a feţii de pierdere de sine şi de grije pentru alţii. Avusese cincisprezece copii, dintre care câţiva n-au voit să se aşeze în casă pe vreme lungă. Cel mai mare trecea uneori pe la gazda noastră să-şi vază fraţii mai mărunţei. Era un tânăr cu un început de mustăcioară, chefliu şi mucalit. Făcea deseori haz pe socoteala prolificităţii familiale, excepţională într-adevăr chiar şi în acele vremuri. L-am auzit odată spunând unei ţărănci: „Ei, da, noi suntem mulţi, au ieşit copiii din mama ca dintr-o şcoală!" Cum nu avui norocul de a mă bucura de tovărăşia vreunei surioare mai aproape de anii mei, am găsit în verişoara mea Vichi o suplinire. De ani ea era ceva mai măricică, dar mult mai matură decât mine. În noile împrejurări, ce-şi aveau surprizele şi umbrele lor, Vichi s-a aplecat să mă ia sub ocrotirea ei cu o afecţiune îngerească. De multe ori noi, cei doi, ne alegeam mai la o parte de vălmăşagul celorlalţi şi-ntr-o singurătate fermecată călcam împreună taina istoriilor biblice, ea povestind şi eu ascultând. În fieştecare zi de la ora 6 seara până pe la 8 doamna casei îşi lua locul în fruntea unei mese mari şi croşeta. Noi, elevii, stam toţi în jurul mesei. Erau orele de „silenţiu", când trebuia să ne facem lecţiile, sub supravegherea directă a gazdei.

Joia, fiind zi de târg, Mama şi cu Tata se osteneau până la Sebeş cu căruţa. Ne făceau numai rareori câte-o vizită la sălaş, ca să nu aibă aerul că inspectează felul cum suntem ţinuţi. Pe Mama o vedeam însă la nişte rude care locuiau la Sebeş, iar pe Tata la „Casină", un fel de han de calitate, unde se întâlneau preoţii, învăţătorii, notarii ce curgeau joia la târg din satele dimprejur. Era pe la sfârşitul lui septembrie, într-o asemenea zi de iarmaroc, pe la ora 1 1/2, când, cu povara unei izbânzi în spate, m-am dus să-l

caut pe Tata la Casină. În curtea prelungită a hanului, cu miros vârtos de mărfuri rustice, de nutreţ şi de gunoi de cai, descoperii căruţa şi pe Luţi, iapa noastră, ce-şi ronţăia fânul din şiriglă. Mi-am făcut loc printre oameni, trăsuri şi cai până la ea, ca s-o mângâi pe coama de sârmă şi pe botul de catifea. Luţi mă primea sforăind şi cu vădite semne de recunoaştere. Printr-un gang întunecos şi cu pereţii roşi de igrasie, am intrat apoi în Casină. De la o masă mă chema pe nume Tata, pe care l-am găsit, ca şi altă dată, discutând cu aprindere cu vreo doi-trei cunoscuţi de-ai lui. Mă duceam pentru bucuria de a-l vedea, dar şi din oareşicare interes, căci cu acest prilej îmi luam în primire banii de buzunar: 2 creiţari (bani). „Ei, cum o duci?... şi cu şcoala?“ mă întrebă el. „Bine“ zic, „tocmai ieri am ajuns «erster!»“ „Ei, bravo“, zice Tata, mângâindu-mă pe păr. Şi de astă dată îmi dete în chip excepţional 5 creiţari, pentru încurajare. Evident, era mulţumit. Şi cum n-ar fi fost? Întâia oară unul din copiii săi ajungea „primul“ în clasă. Împrejurarea îl lumina pe dinăuntru fiindcă, amintindu-i zilele de mult trecute, îl făcea probabil să spere că cel puţin eu voi păşi pe urmele sale şi ale fratelui său Dionisie, cărora pe vremuri le umbla faima de elevi năzdrăvani într-un întreg judeţ.

Cartea nu-mi punea piedeci şi norocul îmi cânta în strună. Totuşi şcoala îmi rămânea pe din afară, neîndrăgită. De altmintrelea, niciodată şcoala şi inima n-aveau să se-ntâlnească. Nu, niciodată! Starea de şcolar o simţeam înlănţuitoare şi apăsătoare, de multe ori ca un urât să-ţi chemi moartea. Se deşteptase, ce-i drept, în mine un simţ al datoriei care nu ceda şi cu care răzbeam. Nu mă speriau greutăţile şcolii, trebuia însă să înfrâng necurmat un urât fără nume, fără capăt şi fără fund al săptămânilor. După ce am prins pe vârful limbii puţină spumă de limbă germană, strădaniile de a mă menţine deasupra nu se cereau prea mari. În clasă mă afirmam în punctul meu imobil fără de a fi prea serios îmbulzit de ceilalţi. Purtam însă cu mine ca o rană, ca un foc pe care trebuia neapărat să-l sting din când în când, dar care izbucnea din nou. Aveam două umbre, o umbră de zi şi-o umbră de noapte. Umbra de zi era a soarelui. Umbra de noapte era a dorului. Mă chinuia dorul de casă! Sâmbăta după-amiaza

mă duceam deseori la sat, dar cu ce încunjururi secrete, ca să nu mă ghicească cineva! Nu erau decat 4 km până la Lancrăm. Mă furişam în taină spre vatra părintească, şi nu pe drumuri, ci de-a lungul râului, căci direcţiunea şcolii a pus sub interdicţie aceste vizite inoportune, ce ne scoteau dintre cărţi. Drumul la vatră ne era îngăduit numai în vacanţe. Eu călcam porunca tot la şapte zile, apoi mă pedepseam singur, căci despărţirea de fiinţele obârşiei mele, dumineca seara, era totdeauna atât de sfâşietoare, parcă de fiecare dată ceasul ar fi sunat pentru cea din urmă oară.

Faţă de noi Mama se purta într-un fel, şi Tata într-altul. Nu vorbesc acum despre Mama ca duh al rânduielii, ci despre ea ca o întrupare a duioşiei şi a grijei. Tata nu-şi da pe faţă bătăile inimii ce le avea pentru noi. El se păstra la depărtare, într-o atitudine de asprime ce părea domolită numai de-un oareşicare dezinteres. El îşi întindea veghea asupra noastră prin simpla sa prezenţă, fără a ne ţine cu tot preţul sub uitătură. Eram încă prea mic pentru a-i fi putut pătrunde firea şi cugetul. Numai târziu putui să aflu – de la fraţii mei mai mari şi de la alţii care i s-au abătut prin apropiere – că Tata era de o exuberanţă caldă şi de-o volubilitate deosebit de simpatică atunci când se nimerea să se simtă la largul său, între prietenii ce-i arătau înţelegere. Mai aflam că era un liber-cugetător, deşi preot. Nici una, nici cealaltă dintre aceste trăsături nu l-au împiedecat totuşi să-şi îndeplinească din plin datoriile faţă de altar, cădelniţă şi catapeteasmă. Prestigiul faţă de săteni şi l-a sporit şi altfel, şi mai ales ca mare sfetnic al Lancrămului, în care calitate el dăruia din prisosul minţii sale întregului sat. Exemplul său prindea, căci era sugestiv şi viu. „Ce face popa sau cel cu barba de argint şi cu mintea de aur?“ se întrebau ţăranii, iscodindu-i cărările şi paşii, şi-i urmau pilda. Cum popa îşi îndruma copiii spre carte, ţăranii prinseră a face la fel, fără prea multă şovăire sau sfială. Anevoie se va găsi în tot cuprinsul transilvan un alt sat care să fi azvârlit peste marginile lui, pe podişurile mai înalte ale vieţii naţionale, un mai mare procent de intelectuali decât Lancrămul. Localnicii erau gospodari strădalnici, dar cam nevoiaşi. Puţinul pământului trebuia compensat prin calitatea muncii, ceea ce a împins pe

săteni şi spre o producţie raţionalizată şi specializată. Varza deveni, nu prea bănuiesc din care pricină, specialitatea satului. Mi-aduc aminte de-o luncă largă, străbătută de canale scăpate din râu, acoperită numai cu varză. În anume săptămâni ale verii se da pe aceste întinsuri o luptă crâncenă cu miile şi miile de fluturi albi ce năvăleau în stoluri să-şi depună ouăle pe rotundurile înfoiate verzi-albăstrii. Toamna, lăncrănjenii porneau, în scârţâitul osiilor, cu carele de varză la oraş. Clădeau în piaţă grămezi de căpăţâni, pe care orăşenii le ridicau de jos ca nişte cranii, cumpănindu-le, cu gândul spre nefiinţă. Un trecător cu închipuirea stricată de lectură şi nu lipsit de umor ar fi putut să întrezărească în dosul atitudinilor îndoeilnice ale cumpărătorilor umbra unui oarecare prinţ de Danemarca, multiplicată în nenumărate feţe.

În general, lăncrănjenii se dovedeau foarte deschişi la inovaţiile mai mărunte, accesibile şi sărăciei, ale maşinismului. În privinţa aceasta iarăşi Tata le-a dat izvod. Toate astea şi atâtea altele însemnau însă prea puţin pentru un osândit să rămână până la urmă un nemulţumit. Prin înclinările cu joc de multe laturi ale inteligenţei sale, prin cultura şi ştiinţa sa, ce-şi întindea antenele spre cele mai diverse domenii (îl pasiona literatura universală, dar şi matematica), prin mlădioasa putere de optare a spiritului său, Tata purta în sine, când mai stins, când mai treaz, aleanul altor orizonturi. În tinereţe fusese, cu aţipiri din când în când, activ şi în plan practic, ba şi tehnic, precum am mai arătat, dar cercul acestor activităţi nu-i încingea fruntea cu lumina îndestulării. Îşi îndeplinea sarcinile preoţiei, pe care în cea mai mare parte le socotea emanate din credinţi deşarte, ca un conştiincios adept al pravilei, dar oricum numai aşa cum se putea fără de elanul unei adevărate convingeri. El, care citea pe Kant, pe Schopenhauer sau pe David Strauss, ar fi avut nevoie de oarecare aer şi zare. Acasă era calm şi rar la vorbă, dar nu ursuz. Câteodată – evada. Evada nu tocmai departe, până la Sebeş sau la Bălgrad. Un pahar de vin îl muta în ipostazele vorbăreţe. După alte cinci pahare nu-şi mai stăpânea adâncurile temperamentale, după zece cânta sau aluneca pe povârnişul disputelor ce nu mai luau sfârşit. La Casina din

Sebeş sau uneori, mai rar şi numai când credea că şi-a greşit toate cărările, la Bălgrad îşi încerca la jocul de cărţi o anume linie scrisă în palmă, pe care realitatea o dezminţea. Aceasta era forma cea mai de jos a evadărilor sale, şi de obicei pierdea. Ştia foarte bine că neadaptabilului îi este neprielnică orice sferă, cu toate astea, în momentele de disperare, îl bătea gândul să părăsească satul, să plece în „ţară" (aşa numeam noi vechiul regat al României), unde îşi închipuia că ar fi putut, cu darurile ce i-au venit mai din plin decât norocul, să poarte câtva timp rosturile vreunei mari moşii, iar pe urmă să se gospodărească singur în stil mare. Dar priveliştea dezolantă din preajmă, droaia de copii şi-un pic de inerţie fizică, de care s-a molipsit timp de zeci de ani în nemişcarea peisajului dominat de râpile roşii, hieratice, din Coastă – toate astea împreună îl făceau să recadă în aleanurile sale, ce nu mai mişcau decât din aripi frânte, şi în stări de delăsare fără deznodământ.

O jale mă aştepta de multe ori şi acasă, când mă duceam pe furiş până la capătul dorului. Părinţii nu trăiau totdeauna în armonia ce-o visam sălăşluită între ei. Mama şi-a făcut din soţul ei un idol, pe care îl voia al ei şi numai al ei. Şi cum asta nu prea mergea, ea căuta orice prilej să-şi amărască idolul cu câte-un cuvânt aruncat cu încruntare. Îl întâmpina cu mustrări scurte şi îndesate şi-l ţinea în ele cât era săptămâna de lungă. Pentru ce? Ce vorbă! Iacă pentru nopţile schimbate-n zile, împotriva firii, la o lună sau la o săptămână o dată, când la Casina din Sebeş, când la cea din Bălgrad, şi mai adesea la cea dintâi. Mama, care se sfărma din ceasul dimineţii până-n miez de noapte, cu neasemuită destoinicie, şi întărea, cum se putea, temeiurile casei, avea răsplată suferinţe nesecate, ca râul ce curgea prin sat. Ar fi îndurat ea evadările idolului dacă ar fi avut cel puţin un strop de certitudine consolatoare că bănuielile ce-i alimentau o formă aproape înfricoşătoare a geloziei erau simple fapte de nimic, ale imaginaţiei. Eu, din parte-mi, aşa nevârstnic cum eram, găseam încă de pe atunci că aceste suferinţe ale Mamei, întemeiate au nu, erau până la urmă cam nelaloc la vârsta ei.

Mama era o fiinţă primară. „Eine Urmutter", cum îi spuneam eu mai târziu, făcând uz de-un cuvânt nemţesc ce mi se părea că

i-ar cuprinde chipul şi prin care o proiectam în arhaic. Fără multă şcoală, cu instincte materne şi feminine preistorice. Preistorice în sensul deplinătăţii vitale, grele, masive. Nu avea Mama cunoştinţe folclorice deosebit de bogate, dar ea trăia aievea într-o lume croită pe măsura celei folclorice. Existenţă încadrată de zarea magiei, ea se simţea, cu toată făptura ei, vibrând într-o lume străbătută de puteri misterioase, dar nu se abandona niciodată visării. Fiinţă impersonală, fără gând întors asupra ei însăşi, stăpânită numai de sacrul egoism al familiei, Mama era substanţa activă în jurul căreia luau înfăţişare palpabilă toate rânduielile vieţii noastre. Aşa o ştiam cel puţin noi – copiii. În tinereţe fusese o femeie frumoasă, de-o frumuseţe ce nu avea deloc conştiinţă de sine. Cât mă priveşte, nu-mi aduc aminte de ea decât ca de-o femeie mai în vârstă, cu mişcări apăsate, ca de-o arătare adusă puţin din spate, cu părul cărunt, apoi ireal de alb şi cu ochii mari de basm. Avea în sângele ei o ascendenţă macedoneană. Strămoşii ei din familia Moga, ce a dat neamului mulţi preoţi şi-un episcop, veniseră în Ardeal din Macedonia pe la sfârşitul veacului XVII, după reprimarea de către turci a unei răscoale şi după arderea acelei Moscopole, cetate balcanică de strălucită faimă, ce întreţinea impunătoare legături de comerţ şi de cultură cu Veneţia.

Sufeream, zic, amarnic şi mi se sleia inima când, uneori, găseam acasă aşezată între părinţi o tăcere de plumb. Sosit odată pe neaşteptate, am încremenit în prag. Tata era bolnav. Am luat-o spre bucătăria de vară, alarmat, să văd pe Mama, să întreb ce s-a întâmplat. Ea era acolo, cu treburile ei, deloc îngrijorată. „Ce-i cu Tata?“ o întreb. „Ce să fie?“ – răspunde ea, „nu-i nimic. Arde Bălgradul!“ Era aceasta una din expresiile ei, aduse printre întâmplări ca frunza verde în cântecul popular. Voia să spună că tata a chefuit toată noaptea la Alba-Iulia şi acum îl ard pe dinăuntru esenţele. Mama, care de altfel nu vorbea decât prea puţin, ţinea gata pentru toate împrejurările câte-un cuvânt plastic şi plin de sevă. Nu căuta aceste cuvinte, căci ele îi veneau de la sine şi apoi le lăsa să cadă fără teama de a le stinge puterea şi culoarea printr-o prea deasă întrebuinţare.

X

De când şcoala m-a cuprins cu al ei aer, o înclinare mai veche lua în sufletul meu ciudate tării şi ciudate forme: religiozitatea. Că tocmai o atare înclinare a putut să dobândească în traiul meu de copil înfăţişări şi intensităţi ce depăşeau obişnuitul nu se datora, precum s-ar putea crede, atmosferei de acasă. Casa noastră nu era o seră pentru astfel de vegetaţii. Tata cel puţin nu poate fi invocat ca un argument, căci în el presimţeam instinctiv tipul areligios. Mama, pe de altă parte, deşi credincioasă, nu-şi manifesta niciodată religiozitatea sub chipuri ce ar fi izbit. Dimpotrivă, tocmai sub acest raport ea avea un suflet reţinut, iar interesele ei religioase apăreau numai foarte estompate printre concretele griji cotidiene. Deşi preoteasă, ea nu intra în scaunul ei de la biserică decât la Paşti şi la Crăciun, şi aceasta mai mult de ochii lumii şi ca să răspundă cu prezenţa ei, cel puţin din când în când, îndatoririlor profesionale pe care Tata nu le ocolea. Religiozitatea ei era totuşi o realitate. S-ar putea adăuga că Mama suferea de o religiozitatea cu adiacenţe folclorice şi superstiţioase, ce n-o îndruma spre naos şi altar. Chiar în graiul ei de toate zilele se amesteca, plină de aluzii, şoapte, exclamaţii şi formule arhaice, o magie de aspecte pitoreşti, pe care fiinţa ei o acumula din obştescul văzduh. Fără îndoială că acest fel al ei mi-a furnizat unele elemente, pe care religiozitatea mea le-a frământat asimilându-şi-le şi întrecându-le. Dar atât şi nimic mai mult.

Ceea ce s-a petrecut cu mine se lămureşte, cred, anevoie numai prin condiţii din afară. Până la vârsta de 10-11 ani, viaţa mea avea să fie tot mai hotărât stăpânită de un sentiment religios, sporit de cele mai necontrolate excrescenţe. Şi aceasta progresiv. Nu exagerez deloc spunând că ani de-a rândul am stăruit zilnic câteva ore, cel puţin două, în rugăciune. În închinare despuiată de orice ritual aparent. Făceam adecă loc rugăciunilor printre bătăile ceasului de la turnul bisericii, cu deosebire către dimineaţă, înainte de a se face ziuă, când tocmai această grije mă trezea. În timp ce toţi ceilalţi cu cari locuiam îşi dormeau în ritmuri felurite somnul lin şi nepăsător, eu, fără de-a-mi părăsi poziţia orizontală, întovărăşit de respiraţia

tuturor, repetam pe întuneric şi numai pentru un auz interior, de zece ori, de douăzeci de ori, de cincizeci de ori, una şi aceeaşi rugăciune. O religiozitate deci nu lipsită de obsesia numărului şi a răbojului. Pe la vârsta de 11 ani s-a produs apoi în mine, de la sine, o reacţie împotriva unor atari sentimente şi preocupări ce ameninţau, cu formele lor în devălmăşie, să-mi ia aerul de la gură ca o pădure prea deasă. Rămâne curios pe de altă parte că, de la început chiar, eu însumi îmi întâmpinam propria-mi religiozitate cu sfială, căutând cu orice preţ să mi-o ascund. Eram încă acasă, în cursul acelui an de şcoală sătească fără spor, când s-a petrecut între mine şi Tata o scenă pe care nu mă îndur s-o las nespusă. Într-o dimineaţă (eram în odaia unde dormea şi Tata) îmi mântuisem numai pentru mine şi fără de a-mi mişca buzele colanul rugăciunilor. Apoi m-am ascuns după perdeaua de la fereastră ca să-mi fac cruce, căci o cruce împlinită numai în închipuire o găseam fără folos, dacă nu chiar primejdioasă. Urmărindu-mi jocul printre două absenţe, Tata a băgat de seamă. Spre surpriza mea, el mă apostrofează: „Tu de ce te ascunzi când faci cruce?“ Mă simţeam răsturnat şi luat ca de-o ameţeală c-am fost prins asupra necuviinţei şi-o clipă n-am răspuns. Pe urmă am îngăimat: „Mi-e ruşine de Tine!“ Remarcasem pesemne că Tata nu se îndemna acasă, printre ai săi, niciodată la vreo rugăciune, necum la semnul crucii. Cum era să nu mă ascund după perdea, unde martor al meu era doar soarele ce răsărea.

XI

Orăşelul Sebeş-Alba, de-o înfăţişare în parte medieval-germană, în parte tipic burgheză, izbutea, azi puţin, mâne puţin, să mă lege de ale sale colţuri, făpturi şi privelişti. Mai mult de jumătate din populaţie era românească, dar atmosfera ce se răspândea din centru se datora burgheziei săseşti, cu aşezările ei seculare. Aspecte şi duhuri cu totul opuse se întâlneau uneori în compromisuri fireşti, ce împrumutau urbei un farmec bastard. O ţineam câteodată singur în lungul zidurilor vechi şi puternice, ce

timp de veacuri au făcut scut cetăţii, ca un inel. Mă opream ca să mă încredinţez cu totul trecutului prin preajma turnurilor părăsite, în care acum nu mai sălăşluiau decât cucuveicile. Chiar casa unde locuiam şi odăile în care dormeam erau clădite pe temeiul unor muri rămaşi din veacul de mijloc. Noaptea uneori mă gândeam că tocmai aci, unde, din îndurarea celui ce ţine în mâna sa tablele sorţii, se găsea aşternutul meu, s-au dat cândva între seminţii vrăjmaşe lupte cu suliţi şi alebarde şi auzeam sunet de zale şi trosnet de scuturi lovindu-se îndesat ca frunţile berbecilor. Cunoşteam de la şcoală că cetatea număra un trecut de şapte sute de ani şi că oştile turceşti în cutreierul lor prădalnic au adăstat în repetate rânduri prin locurile cu iarbă verde unde ne înfiripam jocurile în după-amiezile libere. Închipuirea mea, cutremurată, se întorcea mereu lângă acel moment de cronică plin de jale când aproape întreaga populaţie fusese deportată de turci şi silită acolo în împărăţia lor să se piardă fără urmă în aluatul otoman. Detaliile dramatice şi sfâşietoare ale evenimentului treceau patetice din cărţile de şcoală în sufletele concetăţenilor saşi şi în ale noastre, cari eram alături. Înlăuntrul inelului de ziduri nu mai rămăsese după zilele de pomină decât oarecare sămânţă pentru viitor, puţină, destulă totuşi ca să dea din ea în curgerea secolelor răsadul saxon de astăzi.

Localul şcolii făcea parte dintr-un splendid ansamblu de clădiri roase de vremi. Miezul îngrămădirii îl alcătuia străvechea biserică succesiv clădită din părţi, una în stil romanic, a doua în stil gotic, de înălţimi foarte inegale, dar frumos răzbunate de-un turn mândru, cu vârf ascuţit, jucăuş, flancat de alte patru minuscule turnuleţe. Ne minunam în faţa vitraliilor ogivale cu răsfrângeri multicolore şi a porţilor pline de inscripţii în graiul latinesc al umaniştilor. Intram, noi, copiii, uneori şi în naos, ca să ascultăm sunetele de orgă şi înălţarea la cer a sufletelor protestante! De obicei aşteptam însă aci numai să se deschidă poarta şcolii, aproape în fiecare dimineaţă, dar mai ales în dimineţile brumate, când rezemaţi de ziduri ne puteam încălzi la părerea unui soare ce suferea de anemie pernicioasă. Uneori tot aci ne ascuţeam bricegele de câte-o piatră din pintenii arhitectonici ai

bisericii, pentru un uz paşnic sau pentru încăierări cu putinţă oricând, dar de obicei suspendate din voia mai presus de noi a întâmplării. Şcoala însăşi era o zidire mai recentă, de pe la mijlocul secolului XIX. Pe frontispiciu se citea ca pe-un pergament deschis, gata de a se aduna sul dacă ţi-ar fi scăpat din mână, o inscripţie cu litere mari: „Bildung ist Freiheit“ (Cultura e libertate). Învăţătorii şi profesorii chemaţi să facă educaţia băieţilor erau, cei mai mulţi, feţe umblate pe la universităţile din Germania. Nu era nici o mirare că înlăuntrul şcolii stăpânea un pronunţat spirit schillerian. Eram încă foarte la început, adică numai în clasa întâi primară, dar puteam să-mi însuşesc câte ceva din acest spirit, căci la aceeaşi gazdă locuiau, precum spusei, şi alţi băieţi, mai înaintaţi, unii în ultimele clase ale gimnaziului. Se învăţau pe dinafară baladele lui Schiller şi aveam prilejul să le aud declamate cu patos tineresc acasă, prin parc, pe coridoare şi pretutindeni unde ne învârteam. Îmi plăcea să ascult cadenţele baladeşti, închegate în strofe de-o desăvârşire ritmică ce mulţumea timpanul cel mai pretenţios, şi reţineam, chiar fără să fi dorit cu tot dinadinsul, crâmpeie vag înţelese din *Cocorii lui Ibicos* sau din *Cântecul clopotului*. De altminteri, cel mai însemnat eveniment ce avu loc la şcoală în răstimpul cât urmai clasele primare (1902-6) fu comemorarea a o sută de ani de la moartea lui Schiller. Cu această ocazie ni s-au împărţit gratuit şi-n împrejurări deosebit de solemne, tuturor elevilor, câte trei-patru broşuri şi cărţulii despre viaţa şi opera scriitorului. Cunoşteam trecerea pe pământ a lui Schiller, dacă nu cu zbuciumul ei, cel puţin sub faţa ei anecdotică şi m-aş fi priceput să desenez după ilustraţiile văzute chiar şi numai din amintire casa în care el s-a născut sau aceea în care avea să înfrunte destinul. I-am îndrăgit profilul, privirea lui mă exalta. Câteodată, întorcând ochii în urma adolescenţilor cu opt sau zece ani mai în vârstă decât mine, mi se părea că unii, mai ales şvabii, erau aidoma marei sale umbre. Ceva din pornirea înaltă, din atitudinea de nobleţă şi din elanul de nimic abătut al Poetului trecuse asupra micii colectivităţi în mijlocul căreia trăiam. De câte ori nu m-am furişat până în apropierea celor mai mari de la şcoală, tot pe lângă pintenii gotici ai bisericii, pe

sub înaltele vitralii, ca să adun noi amănunte din viaţa Poetului, căci vreo câteva săptămâni numai despre el s-a vorbit. Ascultam. Vorbele lor trezeau în mine ca o muzică ce făcea punte între zile de demult şi zile ce vor veni.

Eram firav. Un pumn de ţărână străvezie. Mă întrebam dacă voi răzbi cel puţin până în anii adolescenţei, când voi putea să înţeleg şi mesajul Poetului, al acestuia şi al altora. Mă bântuia pentru clipe o îndoială cât priveşte puterea mea de viaţă. Cu gândul pierdut, îmi cercetam mânile împotriva soarelui, îmi ţineam degetele în sus ca nişte ţevi de orgă şi priveam. Zăream prin ele, c-o strângere de inimă, aurora sângelui rar şi subţire.

XII

În vacanţa mare din vara anului 1903 aveam să-mi sporesc orizontul cu experienţa unei lumi noi, a Muntelui. De aproape două decenii părinţii n-au mai apucat calea spre munte, cum obişnuiau în anii tinereţelor lor. Tata, pe care nu l-am ştiut niciodată prea sănătos, se pomeni într-o zi cam slăbit şi ne spuse că are de gând să-şi mute casa la aer mai tare! O hotărâre fu luată nemijlocit cu chiote: vom pleca în Munţii Sebeşului, la Bistra. Tata se va înţelege cu un gornic de-acolo să ne cedeze pentru un şir de săptămâni vatra sa. Gornicul cu ai săi urmând să locuiască prin colibele şi podurile ce le avea. Din Lancrăm până la Bistra era o distanţă de vreo 60 km. Se putea ajunge până în pragul acestei colonii de pădurari pe-un drum ce şerpuia mai întâi domol şi bine bătut, apoi tot mai accidentat, când pe un mal, când pe celălalt al râului Sebeş. Pe drumul capricios, în fiecare săptămână scormonit şi stricat o dată de puhoaiele ce descărcau măcinişul muntelui peste el, călătorului nu-i era cu putinţă decât o înaintare înceată şi răbdurie cu căruţa. Ca să ţină piept unor cărări făcute mai mult pentru măgari, iapa noastră a fost din vreme adusă în formă cu îndoită ţesală şi cu porţii suplimentare de ovăz. Într-o înainte-de-amiază târzie, după ce au fost încărcate în căruţă toate

cele trebuincioase somnului şi traiului pentru vreo şase-şapte săptămâni, pornirăm. Până seara nădăjduiam să ajungem încă nici la jumătatea drumului, adică până la Şugag, unde potrivit itinerarului aveam să ţinem popas de-o noapte.

Trecurăm prin Sebeş, apoi prin alte două sate, ca să ajungem la Săsciori, un târguşor situat chiar sub poale de munte şi cu uliţi pline de guşaţi. Satul îmi reţinea luarea-aminte pentru ruinele dintr-un vârf de deal, despre care ni se spunea că ar fi rămăşiţe ale unei cetăţi din vremea dacilor, de fapt însă numai medievală. Târguşorul îmi ţintuia privirea şi pentru că pe uliţele sale se bălăbăneau aproape numai oameni diformi, cu guşile atârnând uneori până la burtă. De meserie, guşaţii erau olari. Am rugat pe Tata să oprim o jumătate de ceas, ca să văd un atelier. Mi se împlini pofta. Câştigul meu era neîndoielnic, căci am urmărit cu ochii, din apropiere, meşteşugul olarilor. Omul, cu gâtul mai gros decât capul şi cu un glas asemenea lătratului, învârtea cu piciorul, lângă vatra sa, o măsuţă rotundă, în mijlocul căreia pusese lut moale cât o pâne. Cu ce repeziciune crescu sub degetele guşatului ulciorul! Forma ţâşnea, zveltă, sprintenă, cu iuţeala unei plante sub obiectivul unei camere de filmat în care luni şi săptămâni se strâng în durata câtorva clipe. Olarul nu mai trebuia să sufle duh peste făptura lui de lut, căci ulciorul era viu. Căpcăunul i-a frânt mijlocul ca unei fete.

La Săsciori ajungeam între munţi. Regiunea îşi desfăşura frumuseţile cotitură după cotitură. Aerul era mai proaspăt. Apa râului tot mai sălbatică. Mii, zeci de mii de buşteni se rostogoleau pe apă în jos, ca înnebuniţi de-un strigăt al zeului Pan, care pe-aici se ocupa probabil cu lemnăritul. Uneori buştenii închideau valea.

Lăsam în urmă curmăturile şi munte după munte. La Căpâlna, un sat adunat ca într-o căldare în fundul unei văi adânci, ne-am odihnit puţin pe-un trunchi primitor răsturnat la un colţ de uliţă. Ochii mi s-au oprit îndelung asupra unei mori străvechi de lemn, ale cărei roţi mi se părea că se învârt fără întrerupere chiar de la începutul lumii. Turme de capre negre, roşii, albe coborau pe povârnişuri în sat. Era aşa de frumos printre pripoare şi zăvoaie că aş fi stat să-mi prelungesc fără capăt tihna. Dar poate că voi mai veni aci altă dată. La anul sau

poate peste zeci de ani. Da, voi veni cândva să-mi ogoiesc aci inima după un zbucium târziu al vieţii, aci, numai aci, în această aşezare unde orice schimbare se face fără îndoială numai în tipare de totdeauna, unde desigur că nimic nou nu se-ntâmplă niciodată de vreme ce Dumnezeu i-a întors spatele, ţinând-o la adăpostul milostiv şi prielnic al umbrei sale.

Luţi trăgea căruţa agale, îşi lua răgaz, parcă ar fi bănuit că se aşternea pe drum lung. Noi, cei mici, cei mari, cu excepţia Mamei, mergeam pe jos, în urma căruţei. Unde urcuşul se dovedea anevoios mai ajutam şi noi bietului dobitoc, împingând de loitre. Pe seară ajungeam la Şugag, sat de munte cu case încheiate numai din bârne de lemn netencuite pe din afară, înnegrite de ploi şi crăpate de soare. Aşezările omeneşti ale Şugagului erau rare, răsfirate pe mari întinderi; numai miezul satului se alegea vederii cu case mai strânse, uneori cot la cot. Am tras la un han pe care Tata l-a descoperit, după douăzeci de ani, ca unul care ar fi trecut doar ieri prin părţile locului. Furăm ospătaţi cu caş şi cu brânză, cu covăsit de oaie, ce mi se părea o substanţă lecuitoare şi mi se răspândea în gură ca o răcoare. N-au fost uitaţi nici păstrăvii cu pete roşii. Seara căzu apoi cu aer tare şi cu şuier de ape. Era aerul de munte. Îmi umflam pieptul de mi se vedeau oasele prin tricou. Era aerul de munte, ce trebuia să-mi aducă şi mie întremare. Crescusem prea înalt pentru anii mei şi eram cam transparent, din care pricină împresurat de îngrijorarea nestăpânită a întregii familii. Ce să mai spun de Mama, care nici nu se putea uita la degetele mele fără de a se pierde într-un ton de bocet. „Nu plânge, Mamă“, îi ziceam, „n-ai văzut că şi brotăceii ăia mici verzi au degetele la fel de străvezii şi d'aia nu mor?“

Am dormit în noaptea aceea într-o încăpere cu miros de busuioc, sub pături de lână albă ca laptele. În zori, când lăstunii şi rândunicile îşi încercau doar glasul, fără de-a-şi părăsi cuiburile, noi eram ieşiţi din aşternuturi şi ne pregăteam de plecare. Partea mai grea a drumului era încă în faţa noastră, ascunsă cu totul în taina zilei. Am purces cântând. Stârneam ecourile adormite prin văgăuni. Şi mergeam. Şi cântam. După ce-am făcut cale de-o oră-două, ajunserăm în nişte văi gâtuite de

coame înalte, cu stânci uriaşe gata-gata să închidă chiar şi ochiul de cer deasupra noastră. Iată „Masa Jidovului“, zise Tata, arătându-ne o formaţiune geologică ce lua cu asalt, vertical, toate ţancurile. Era un picior de stâncă înalt de sute de metri, purtând în vârf o lespede enormă, orizontală, ansamblul semănând cu o masă gigantică. „De ce i-o fi spunând Masa Jidovului“, mă întreb eu, numai pentru mine însumi. Dar Tata a şi ghicit întrebarea, căci nemijlocit prinse a ne lămuri că numele n-are nimic de a face cu „jidovii“. În unele ţinuturi românii numesc „jidovi“ pe uriaşii din basme. Prin urmare „Masa Jidovului“ nu este decât Masa Uriaşului. Priveliştea din faţa noastră întărea lămuririle ca un argument. Cum oamenii din aste ţinuturi nu mai numesc astăzi pe uriaşii din poveste „jidovi“, nimenea nu ştie de ce acelei alcătuiri de piatră i se spune cum i se spune. Evident, numele i-a răms din vechime, când pe-aici „uriaşii“ erau „jidovi“. I-am tăiat Tatii avântul: „Atât că tu nu vii din vechime şi nu prea văd de unde ştii toate acestea!“ „Omul care gândeşte puţin e de totdeauna“, răspunse Tata, „şi-i martor tuturor timpurilor“.

Masa Jidovului a rămas şi ea în urmă cale de ceasuri. Se arătau acum, din mişcarea frunzei şi din unele şuviţe de nor pe-o coamă undeva, semne de furtună. Soarele ne pârjolea şi ne biciuia frunţile cu plesne de urzici. „De-am ajunge cel puţin până la Tău, acolo ne putem adăposti“, zise Tata. Câte-un vârtej de colb se ridica din drum. Apoi o aripă grea de vânt se rupse peste pădure. Furtuna dete peste noi mai repede decât ne făceam socoteala după învăţămintele de la şes. O experienţă e valabilă deci într-un ocol să-l ajungi cu ochiul, dar dincolo nu. Şi o furtună cu trăsnete apropiate, dese ca parii de vie, tăbărî peste noi, să ne mistuie, nu altceva. Râul se umfla, norii se prăvăleau. Ape sus şi ape jos. Din ceafă îmi curgea un fir de apă pe şira spinării. Luţi singură nu se sinchisea, înainta încet, aburii ieşeau din ea ca dintr-o căldare. Când am ajuns la Tău, se însenina. Şi soarele şui ne trimitea iarăşi arşiţă.

Ne-am îngăduit un popas, ca să ne primenim şi să îmbucăm ceva. Un pădurar ne aţâţa că nu vom putea pătrunde până la Bistra, deoarece drumul, de-abia oblit, a fost stricat adineaori de puhoaie. Pornirăm totuşi, ca să nu stăm cu braţele cruciş, rămânând să

vedem ce-om face când vom fi la faţa locului. Intram acum în pădurile de brad, seculare. Mă minunam în faţa brazilor: „Ăştia-s jidovii, Tată!“

Lichenele, ca nişte bărbi albe, atârnau prin cetina uriaşilor.

Întrezăream, în stânga şi-n dreapta, prin duiumul verdelui, pe sub brazi, muşchiul moale ca un aşternut de perne, ferigele cu miros adormitor, bureţii galbeni, ciupercile roşii, mânătărcile cât pânile. Sfărmam între dinţi acele de brad, ca să le strâng aroma în cerul gurii. Toate împreună alcătuiau pentru mine negândita, marea întâlnire cu Muntele. Acesta era, aşadar, Muntele, despre care auzisem atâtea şi al cărui zvon l-am acceptat ca o ţintă de dor chiar şi în visuri. Dincolo de ceea ce îmi arăta, Muntele mai era, fireşte, şi altceva. Muntele mai era ursul şi mistreţul, ursul care, precum îmi închipuiam, putea să-ţi iasă în cale la fiece pas, ca să-ţi întoarcă pielea din ceafă până peste faţă, şi mistreţul albăstrui, mătăhălos, dar iute şi cu colţi aduşi ca să ridice pământul în rât. Muntele mai era vipera cu semn pe frunte, ce stă la pândă, arămie printre pietrele bătute de soare sau întunecată prin tufele de afin. Purtat de ochi şi de închipuire, mă pătrundeam, cu şi fără fabulaţie, prin toţi porii de vraja şi de primejdia Muntelui. Muntele era pâlcul de fluturi multicolori ce jucau în cercuri, îngânând un nevăzut model planetar, după fiecare cotitură de stâncă a drumului. Muntele era înaltul şi adâncul şi adaosul de oboseală proaspătă ce-o simţeam în sânge. Muntele era această privelişte în care intram tot mai adânc şi care la rândul ei intra şi ea în mine. Eu deschideam numai pleoapele mai tare ca să mă străbată răcoarea prin ochi.

La poalele Bistrei, într-o strâmtoare, unde începea cel din urmă urcuş, drumul ni se înfăţişa sub chipul unor mormane de pietrişuri scoase din măruntaiele muntelui. Nu se mai putea trece cu căruţa. Am căutat adăpost într-o casă de pădurar din apropiere. Ni se pomenea de-o aşteptare de câteva zile, până s-or urni târnăcoapele ca să îndrepte drumul, sau numai de-o zi, până când Luţi va urca pe spinarea ei toate poverile până la casa din Bistra, suind şi coborând de zece ori. A doua seară eram ajunşi la Bistra. În urma

noastră se lăsa o perdea de neguri. Noi scăpam însă în senin şi ieşeam din vremelnicie – în alt timp.

Gornicul care ne deschidea casa sa avea copii mulţi, prin toate colţurile câte unul, şi câteva fete mari. Erau frumuşele fetele. Sănătatea plaiului le înflorea în bujorii obrajilor. N-au trebuit să treacă prea multe zile ca să bag de seamă, fără de a iscodi într-adins, că fraţii mei mai mari le dădeau foarte cuviincioase târcoale. Nimenea nu se împotrivea desfătărilor juneţei, dar fetele îşi căutau mai mult de lucrul casei decât de bucurii şi-şi vedeau mai ales de treburile stânii lor de sub vârful Şurianului, spre care mânecau adesea, încălecând pe cai mărunţei, cu şei de lemn. Când se întorceau, aduceau cu ele un miros de jnepeni şi nu ştiu ce aer din depărtări de neajuns şi ne vorbeau, scoţându-ne din adormire imaginaţia, despre frumuseţea iezerului sau a ochiului de mare din inima Şurianului.

La rândul meu, legam şi eu noi prietenii. Ştiam dinainte că vor fi scurte şi dureroase. Erau copii destui prin casele pădurarilor, şi era mai ales o fetiţă de aceeaşi vârstă cu mine în casa din faţă, fiica unui gornic ungur. Nimic nu ne sta de-a curmezişul de a fi, cât era ziua de lungă, mai mult împreună. Cu mine ea vorbea numai româneşte, cu un accent repezit şi hurducat, ce-i împrumuta un farmec străin. Părinţii ei o chemau când „Erji“, când „Böji“. Remarcând aceasta, Mama o întrebă într-o zi: „Bine, dragă, dar cum te cheamă pe tine, Erji ori Böji?“ Fetiţa răspunde: „Erji-Böji-i tot un drac!“ Replica nu se lăsase aşteptată şi avea ceva din vioiciunea şi şăgălnicia unei fiinţe închinate tuturor ghiduşiilor. Copiii gornicului la care stam nu mă scoteau din vorba că m-am împrietenit cu dracu'!

Puseserăm gând să istovim cu tot dinadinsul muntele cu priveliştile câte le putea avea pentru noi. Ne avântam cu Tata în excursii tot mai lungi, unele de câteva ore, în diverse locuri, pe vârfuri şi prin văi, cu osebire până în plaiul „La picioarele cailor“, unde era stâna cea mai apropiată. Când nu ne însoţea şi Erji, îmi era ca şi cum aş fi bătut calea zilei cu stângul. Acolo, „La picioarele cailor“, aveam să cunosc viaţa de stână. Bacii şi băciţele ne primeau cu chiote de departe. Nu se dădeau înapoi

niciodată de la osteneala unui balmoş pentru noi. Se punea într-un ceaun, cu funingine de-un deget pe fund, zăr pentru mămăligă, deasupra unui foc aprig în mijlocul stânii. Fiertura de făină şi de zăr era încetul cu încetul dozată cu toate derivatele stânii: cu urdă proaspătă, cu caş dospit, cu brânză ce se-ntinde ca firul tors şi cu unt de oaie tăiat în blocuri ca din stâncă. Ne da fumul de brad în ochi în faţa ceaunului cu balmoş, după cum se învârtea vântul prin stână, dar rezistam înecaţi până la lacrimi, pentru bucuria de a fi de faţă la ritualul facerii. Vedeam şi auzeam de toate la stână. Culegeam vorbele ciobanilor, luam parte, ca privitor, la mulsul oilor, lângă strungă, şi mângâiam în celar caşii, înşiraţi ca pânile, să se dospească, pe poliţe curate spălate cu zăr. La întoarcere ne alegeam câte-un burdufel şi aduceam într-un vas de pământ cu toartă peste gură lapte de oaie. Ştiam acum şi cum trebuie să te aperi de cânii ciobăneşti. Sfatul ce ni s-a dat era să-ţi iei literalmente inima în dinţi la orice asalt al lor, să nu cedezi tărâm cu nici un preţ şi mai cu seamă să porţi cu nepăsare o măciucă, pe care, dacă eşti încolţit de toate părţile, s-o târăşti la spate, aşa într-o doară, în urma ta. De unde până ieri eram cuprinşi de-o hărmălaie înfricoşătoare, acum, la vederea măciucilor târâte la spate, cânii se domoleau ca prin farmec, încheindu-şi lătratul cu un mârâit încet, iar noi treceam printre ei – ignoraţi şi intangibili.

Zilele se urmau reeditate întocmai, s-ar fi zis – ca trecute printr-un acelaşi inel invizibil al calendarului. Luând seama că trăiam într-o lume de insecte, căutai să-mi alcătuiesc o colecţie. În vederea unor obligaţii şcolare de mai târziu – m-am transformat de la o zi la alta într-un Vlad Ţepeş al gândacilor. Insectele mi le fixam în ace nu după criterii de clasificare, ci după ochi, adică după culoare şi înfăţişare. Se aliniau în cutia mea aşchii de smarald, ţăndări de opal, frânturi de rubine, tot atâtea fiinţe fără nume, soiuri alese, pe care nu le întâlneai la şes. Sub o singură insectă am lipit şi eticheta cu numele. Era un purice de stână, de-o mărime fabuloasă. Cu ajutorul fraţilor mei, care învăţau latineşte, i-am născocit un nume latin: pulex stanensis. La prinderea gândacilor îmi era de-un real folos şi Erji; ea trebuia să mă asiste îndeosebi la operaţia de conservare a fluturilor. Eu potriveam

fluturele cu aripile desfăcute între două cartoane şi-i treceam un ac cu gămălie prin torace. Erji urma să ţină un chibrit aprins la capătul ascuţit al acului, care devenea incandescent şi ardea fluturele pe dinăuntru. În câteva clipe fluturele se mumifica. Pentru gândul la care ţinteam, n-aveam nevoie de reţetele complicate ale vechilor egipteni. Ca ajutor pentru atâta cruzime îmi găseam elementul feminin. De fiecare dată însă Erji îşi ardea şi degetele cu restul carbonizat al chibritului şi trăgea câte-o înjurătură ungurească. Înjurăturile, pe care ştia să le varieze, erau uneori foarte drastice, dar fetiţa nu-şi da seama de înţelesul lor.

Mi s-a dat să prind o dată, într-o înainte-de-amiază, un splendid cărăbuş arămiu, cu aripi poleite, lucrate cu migală iscusită de-un mare şi neştiut meşter. În vederea unui vânat mai bogat, îl închideam deocamdată într-o cutie de metal, cu miros de tutun, ce-o ţineam anume. Târziu, după ora prânzului, am intrat apoi în odaia unde păstram cutia ca să procedez la operaţia de conservare a cărăbuşului. Ridic capacul. Zăresc o clipă cărăbuşul. Pe urmă nu-l mai văd. Văzusem totuşi, fără putinţă de amăgire, cum cărăbuşul ieşea din cutie nu prin deschizătura capacului, ci chiar prin peretele de metal, da, prin peretele de metal, unde nu era nici o gaură. Eram deplin încredinţat că ochiul meu nu s-a înşelat. Mă uitai pe jos, pretutindeni, prin cameră, pe pereţi, printre grinzi. Cărăbuşul nicăieri. Un gând se ţinea tare, să mă ia de pe picioare: evident, cărăbuşul nu era cărăbuş, ci însuşi diavolul. Lăpădai cutia şi părăsii odaia ca din puşcă. M-am dus în dosul casei, subt un brad, în plină lumină solară, şi începui să mă rog. Timp de două ceasuri mi-am tot repetat, de zeci de ori, cele două-trei rugăciuni pentru aşezarea spaimei. Căci se întâmplase ceva: un cărăbuş ieşise pe unde nu se putea ieşi şi se făcu nevăzut! În timp ce mă rugam subt brad, simt mişcând ceva pe la ceafă, apoi pe păr. Pun mâna: cărăbuşul! L-am zvârlit cât colo şi-am luat-o la goană. Mi-o făcuse deci diavolul din nou. Se înfiinţase ca să-mi arate cât de puţin îi pasă Măriei sale de rugăciunile mele!

După vreo trei-patru săptămâni se făcea că Tata ar pregăti ceva; o ghiceam din unele semne şi vorbe. Poate întoarcerea acasă? Ar fi fost prea devreme şi-o asemenea intenţie destăinuită

pe neaşteptate ne-ar fi pus pe toţi proţap. Într-un asfinţit ce anunţa o zi frumoasă, Tata ne zise: „Copii, încă înainte de răsăritul soarelui pornim spre Şurian!“ Măreţul, boltitul vârf al Şurianului nu se vedea de la Bistra din nici o parte. Dar fetele gornicului ne tot vorbeau despre ochiul de mare, ca de-o nestemată pusă pe inima, întoarsă în sus, a gigantului.

În zori mânecam pentru căi întortocheate şi lungi, după ce Mama scuturase şi umpluse încă din ajun rucsacurile. Pacea pădurilor n-avea să fie tulburată la acest ceas decât de paşii noştri, dibuitori. Pentru a scurta depărtarea, ne strecuram prin desişuri de brad, prin păinjenişuri ce ni se lipeau pe obraji, ne făceam pârtie prin tufe de afin întinse, săream peste trunchi răsturnaţi de furtuni, cu rădăcinile întoarse. Ne pomeneam din când în când în rarişti, pe unde pădurea fusese doborâtă de topoare. Când auzeam gâlgâitul vreunui izvor, dam năvală, ne trânteam pe burtă şi puneam gurile. Apa era atât de rece, că ne zăpăcea. Ne răzbea răcoarea până-n ceafă. Izvorul era curgător desigur numai dintr-o eroare a firii sau fiindcă uitase să îngheţe! Ajungeam în sfârşit în calea unde semnele de ulei roşii şi albastre, puse pe brazi de „Asociaţia Carpatină“, ne călăuzeau spre Şurian. Acum nu mai era nevoie să luăm pădurile de-a curmezişul, calea se înfăţişa însă tot mai sălbatică şi cu totul căzută din amintirea oamenilor.

De ore o ţineam la pas. Răzbăteam uneori în livezi cu linişti ce n-au fost parcă niciodată sparte de cineva. Prin rarişti ne poticneam de glii proaspăt răsturnate de râtul mistreţilor, ca de pluguri, adineaori, poate nici un sfert de ceas în urmă. Mirosul de pământ reavăn ne adia încă, şi larve ursuze căutau să se ascundă în ţărnă. Erau cărări moarte pe-aici, cu gunoi de urşi şi cu iarba crescută, nebătătorită de oi sau de pas ciobănesc.

Şi urcam! Urcam!

Zăream pentru o clipă Şurianul prin neguri, sfâşiate de-o ochire o soarelui, în depărtare. Vârful se ascunse apoi iarăşi după alte coame de munţi. În curând însă îl vom lua pieptiş, şi uriaşul nu va mai scăpa de noi decât dacă se va scutura. Brazii scădeau, se făceau tot mai mici, pe urmă mărunţi. Îi reteza aerul prea subţire. Cei mai avansaţi pe înălţimi erau chirciţi, nişte pitici

monstruoşi. Răsărea aci, din vânt, ţinutul tuns al coniferelor minuscule. Iată-l, în sfârşit, de-a dreapta noastră, Şurianul, cu obrazul dârz, numai de piatră. În stânga, ierbos şi fără găteli, tovarăşul său de veşnicie: Vârful lui Pătru. „Acolo, pe şeaua dintre vârfuri, unde-i trecătoarea, se găsesc urmele unui castru roman", ne lămuri Tata. „Până pe-aici au ajuns cohortele?" mă întrebam aproape cu neîncredere. Informaţia mă zgudui, şi-n faţa priveliştei mă pătrundea sentimentul unei măreţii istorice pe care simplele fapte de şes ale legiunilor romane nu mi-l dăduseră niciodată!

Străbăteam prin jnepeni cu grija de-a nu călca pe vipere. Apoi se ivi un coperiş de colibă omenească. Totul era însă în paragină şi fără nici o suflare prin apropiere! Ceea ce vedeam fusese cândva o căsuţă de adăpost. „Credeam că e încă întreagă", zise Tata, „căsuţa asta a fost clădită când eram tânăr, în vara când am venit întâia oară la Bistra. Mama voastră n-avea atunci decât 17 ani. Era înaltă, palidă şi foarte slăbuţă. La Bistra s-a întremat, şi vedeţi cât de voinică s-a făcut"! Vasăzică Mama a avut şi ea cândva 17 ani. Şi mie mi se părea fără vârstă, ca apa şi ca pământul.

Mai înaintăm câţiva paşi şi-n faţa noastră, sub creştetul boltit al Şurianului, într-o adâncitură, se întinde oglinda netedă a iezerului. Acesta era aşadar ochiul de mare! „E ca şi cum Marea ar avea un ochi în vârf de munte!" – aşa îmi tălmăceam eu cuvântul. În apa iezerului prundul se desluşea ca-n aer. Dar fundul se adâncea treptat, pentru ca la o anume departare să pară că nu mai este fund şi că iezerul are legături cu o mare de undeva! Cel puţin aşa îmi plăcea mie să văd lucrurile cu închipuirea mea, care strâmba după voia şi placul ei chiar şi legea vaselor comunicante.

Desfăcurăm nişte pături. Ne astâmpărarăm foamea. Pe urmă ne odihnirăm îndelung, acolo, în marginea iezerului. Stâncile ce alcătuiau, dincolo de apă şi deasupra, vârful Şurianului răspundeau cu sute de ecouri, limpezi, de gheaţă, la orice chiot al nostru. Dibuiam prin stratificările geologice ale Şurianului vârstele când această văgăună de apă a putut să fie cuib de bălaur. Acum nu sălăşluia în apă nici un bălaur, dar ceva asemănător.

Undele iezerului erau prielnice unei seminţii de tritoni, un fel de mici şopârle negre. Nu mai văzusem atari fiinţe. „Dacă le extirpezi ochii, cresc alţii în loc", ne spune Tata. Vasăzică totuşi nişte fiinţe de basm, înzestrate cu daruri miraculoase, proprii altor ere!

Nici nu se putea altfel.

La întoarcere ne era în gând să căutăm Stâna Fetelor. Stâna am găsit-o, dar fetele nu. Se împrăştiaseră pesemne de-un vânt al dorului, ca seminţele păpădiei. Excursia la Şurian fusese semnalul că nu ne vom mai bea mult timp cupa de lapte la Bistra. Într-adevăr, după alte vreo două săptămâni, arşi de păreri de rău, plecam iarăşi spre Lancrăm. În clipa despărţirii făceam Erjii promisiunea de a reveni în fiecare vară la Bistra. Pleoapele ei se zbăteau ca fluturii străpunşi cu acul înainte de a fi arşi pe dinăuntru. Totuşi niciodată nu m-am mai abătut prin acele locuri. Ne chemau tot alte meleaguri, când treburile şi lucrările câmpului nu ne reţineau în sat. Mă mai gândeam câteodată şi la Erji, nu numai în timpul acelor veri de demult, ci şi mai târziu, şi mă întrebam: pentru cine oare şi-o mai fi ars degetele în viaţă?

XIII

Toamna începea din nou şcoala la Sebeş, cu caznele şi monotonia ei. Eram neîmpăcat, şi astfel multe întâmplări au fost date uitării. Locuiam la aceeaşi gazdă, iar micii chiriaşi eram tot cam aceiaşi. Fără de-a-şi lăsa urmele în amintire, trecu iarna. Şi trecu şi primăvara. În anul 1904 izbucni încă din primăvară o secetă cum nici bătrânii cei mai albi nu pomeniseră. Seceta dură toată vara. Le-a fost sortit atunci şi fântânilor să se usuce. Un duh rău, subpământean, le sugea pe dedesubt, pentru ca în prundul lor să nu mai rămână decât uscăciune, broaşte şi blestem. Mă aplecam, pe unde treceam, într-adins peste fântâni. Ochiul de apă nu mai clipea în adâncuri. Chiar în albia râului, care culegea izvoarele unui întreg ţinut carpactic, mai curgea doar o şuviţă de apă, gata să piară şi ea în pârjolul solar. Câmpul luase înfăţişare

pustie, de cenuşă. Căldura nu ceda nici noaptea şi comunica oamenilor o febră a duhului, la fel. Se vorbea în şoapte de coada veacului şi de Antihârţ, care ar fi fost văzut undeva păzindu-şi caprele cu ugeri seci. Numai câteodată se ridica, în ceasurile după-amiezii, câte-un nor puternic, cu tunete sonore, dar fără deznodământ. „Mamă, vine ploaia!“ strigam eu. Mama adăsta în uşa şurii şi ridica privirea: „Ad-o, Doamne, àd-o!“ Era în chemarea aceasta, ridicată din urmă din alt veac, un ton stăruitor de invocare păgână, un accent de descântec irezistibil, că mă miram cum puterea ascunsă în miezul norilor se mai împotrivea. Dar norii îşi păstrau plasticitatea alergătoare, nu se dezlegau şi îşi duceau tunetele ieşite din reliefuri de aramă mai departe, ca să-şi facă jocul, acelaşi, şi peste alte colţuri de ţară. Vitele pe câmp, cu flămânzările prăpăstioase, scormoneau pământul cu copita. Caii îşi pierdeau uitătura în zările de foc.

La toate se adăugau vedeniile. Într-o noapte, târziu după înalta oră, un ţăran sta cu carul său pe câmp. Era treaz, aşa se povestea. Dintr-o dată el vede o roată de foc coborând din zare de peste Munţii Apuseni. Roata se apropia repede, învârtindu-se. Omul o privea înnebunit. Când fu lângă el, roata de foc se prefăcu în om. Şi om cu om se priviră. Lung, fără a-şi spune un cuvânt. Vedenia aceasta a dat mult de lucru tălmăcitorilor din sat şi măcina minţile. Întâmplărilor de acest soi li se alăturau şi isprăvile lui Găman, ciudatul sătean de care ne temeam ca de-o fiinţă cu legături prin tărâmuri demonice. Cineva l-ar fi văzut – nu se ştia niciodată cine era acest Cineva care vedea totul –, cineva l-ar fi văzut, zic, în bătaia lunii, schimbându-se în priculici printre mormintele cimitirului. S-a dus Găman într-adins acolo, căci numai pe înclinarea unui mormânt putea să se dea de trei ori invers peste cap. Şi-o făcuse Găman, dar după ce şi-o făcuse, el nu mai era Găman, ci un Găman cu cap de câne. Iar Gămanul cel cu cap de câne se duse la râu şi, plescăind din limbă aidoma cânilor, aduna de jos în sus şuviţa de apă ce mai curgea şi care din clipa aceea adunată a rămas, căci pe urmă un timp n-a mai curs. Iar priculiciul s-a întors pe drumul lui, s-a dat peste mormânt, schimbându-se

iar în Gămanul cel adevărat. De atunci Găman râde, şi nu ştie de ce, râde aiurea prin sat.

Luam parte cu latura de presimţire a fiinţei mele la aceste întâmplări neîntâmplate, la aceste poveşti ce se împleteau cu cărările mele. Către Crăciun seceta mai stăruia încă. Luna nu apărea niciodată gulerată, bruma n-avea din ce să se-nfiripe.

O veste se răspândi odată în sat, fără tobă, fără trâmbiţe, dar fulgerător, c-au sosit din America pentru nevoile localnicilor întâile transporturi de porumb. Toată suflarea, cu priviri în stare să deoache, s-a adunat în faţa primăriei. Mirarea făcu loc unei înseninări. Mă desprindeam cu mulţimea semenilor din teroarea perspectivelor de foamete cu care ne-am hrănit lunile din urmă. America cobora pe uliţă sub chipul unor poveri de porumb auriu, puţin mai altfel decât cel ce creştea pe la noi. Faptul împlinit sub ochii mei mă făcea să văd în America întruparea unei raţiuni ce venea să alunge spectrele. Seceta înceta dintr-o dată să mai fie o putere vrăjmaşă şi de neînfrânt. De unde până ieri seceta intimida încă instinctele obştei ca-n alte veacuri, acum ea era o momâie lamentabilă ce cădea în nefiinţă. Porumbul din America trezea în mine o luciditate nouă, faţă de care fantasmele terifiante se prăvăleau sub pragul conştiinţei ca nişte monştri răpuşi peste buza unei prăpăstii.

XIV

O vară nouă bătea la uşă. Sosise acasă, în Lancrăm, Alexe H., fiul celui mai de seamă comerciant din sat, proprietarul „boldei“, la care ne aprovizionam cu cele trebuincioase. Alexe umblase ani mulţi prin cetăţi, metropole şi lume. După ce pe vremuri a terminat cea mai înaltă şcoală din nemijlocita noastră apropiere, adică cele patru clase ale gimnaziului săsesc de la Sebeş, Alexe pleca în „Wanderschaft“ pe jos, până în Germania, neevitând peripeţiile şi cu închipuirea exaltată a unui adolescent care desfiinţa hotarele cu focul utopiei. Intenţiona să înveţe meşteşugul

tiparului şi meseria de fotograf. Era un băiat îndrăzneţ acest Alexe, foarte isteţ, întreprinzător, gătit cu toate dibăciile. După ce-şi însuşi, înaintând prin stadiile breslei, învăţătura şi meşteşugurile visate, Alexe trecu la Moscova, unde găsi împrejurări prielnice unui rost pentru care voia să trăiască. Venea în zilele acestea din inima Rusiei, căci după atâţia ani i se înfiinţase în crucea pieptului dorul de ai săi. La gimnaziu fusese coleg cu cel mai mare dintre fraţii mei, cu Liviu, care acum era student avansat la Universitatea de la Budapesta (urma matematicile). Înainte-de-amiezile Liviu şi le petrecea de obicei acasă, la masa de sub dudul din ogradă, în faţa unor carnete pline de cifre şi formule. Mă uitam şi eu prin aceste carnete câteodată, căci mă ispiteau literile ce puteau să însemne cifre şi formulele ce vesteau normele după cari trebuiau să lucreze mărimile. Pentru frumuseţea lui, îmi plăcea îndeosebi un semn ce aducea cu un S prelungit ce ar creşte dintr-o pivniţă căutând lumina. Îl întrebam pe Liviu ce vrea să fie acest semn ce cuprindea toate caturile unui rând. Fratele mă lua îngăduitor de sub bărbie şi-mi spunea că semnul ţine de calculul diferenţial şi integral. Va trebui să mai am răbdare încă cel puţin vreo zece ani, mai adăuga el, până când voi fi destul de copt ca să înţeleg acel semn misterios. Semnul a rămas de-atunci pentru mine o piatră de hotar spre care aspiram. După-amiaza Liviu se ducea la Alexe. Se închideau sub verdeaţă grea într-un chioşc într-o grădină peste râu, mai jos de bolboacă. Alexe, tânăr de-un optimism robust, se înscrisese la Moscova în mişcarea socialistă. Descindea acasă cu multe poveşti din Rusia şi cu cravată roşie, iar acum îl iniţia pe Liviu în ideile lui Marx. Nu-mi mai aduceam aminte de Alexe, căci eram prea mic când a trecut vămile, totuşi imaginea lui trebuie să se fi păstrat cumva în mine. Mă uitam cu mirare la el. Îmi impunea grozav că venea de aşa departe, chiar de la Moscova, pe care o căutam pe hartă şi-o proiectam în depărtări foarte albe. Pe Liviu, care de altfel nu era frământat de înclinări extremiste, îl pasionau discuţiile cu Alexe, iar meşterul tipograf ştia să-şi apere cu vigoare dialectica. Totul revenea la un exerciţiu juvenil de apărare teoretică a poziţiilor.

Cred că şi Tata lua uneori parte la discuţii, dar mai mult dintr-un interes filosofic decât politic.

În anii aceia auzeam pronunţându-se la noi în casă, tot mai des şi cu entuziasm, numele lui Nicolae Iorga. Tata, care citea de toate, îndrăgise şi *Sămănătorul*, ale cărui numere nu străbăteau însă toate până în Ardeal. În legătură cu articole apărute în *Sămănătorul* se iscau adesea discuţii destul de aprinse între Tata şi Liviu. Nu înţelegeam mare lucru din focul lor. Când însă, din felul expresiilor şi mai ales din ton sau din repeziciunea cu care cei doi îşi treceau unul altuia cuvântul, bănuiam că o nouă dispută e pe cale, mă descătuşam din orice interese ale clipei, numai spre a fi de faţă. Mă apropiam atunci pe nesimţite de masa de sub dudul din curte, unde Tata şi Liviu aruncau năvoade în vârtejuri. Orice problemă era după părerea mea un vârtej şi mă ardea să văd care din cei doi scoate ceva din adâncuri. Dat mi-a fost astfel să prind din dezbateri unele fărâme ce cădeau şi pentru priceperea mea. Mă familiarizam în acest chip cel puţin cu sunetul atâtor chestiuni ale timpului, nu din cărţi, ci din aer. Sub dudul nostru se gesticula spectaculos, şi problemele se întrupau luând înfăţişare vie. Gâlceava dintre cei doi mă ţinea cu sufletul la gură.

Cel mai luminat dascăl, din a cărui artă educativă m-am împărtăşit cât am urmat şcoala primară germană din Sebeş, a fost Hans Wolf. I-am fost elev în clasa IV. Wolf îşi trecuse licenţa la o universitate germană, era deci profesor. În lipsă de alt post făcea pe institutorul. Printre elevii români ai şcolii Wolf avea temuta faimă a unui „mâncător de valahi". Nu ştiu cum a izbutit să-şi creeze legenda. Dascălul era, ce-i drept, sever. Antipatiile ce i se atribuiau eu nu le prea găseam sau, oricum, numai filtrate printr-un perfect spirit de echitate. Faţă de mine dascălul manifesta o simpatie deosebită. Mi-o servea însă în doze omeopatice, încât nici un moment nu m-aş fi încumetat să abuzez sau să fac pe răsfăţatul. Se interesa de aproape de dezvoltarea mea. Îmi da ghies să învăţ bine limba germană. Îmi analiza în clasă, cu satisfacţie, lucrările scrise. La aceste lucrări mai colabora şi Tata, dar contribuţiile lui mă pricepeam să le camuflez în dosul unor neîndemânări voite. La o singură materie şchiopătam: la limba maghiară. Prin această

materie nu umbla însă mai drept nici dascălul, încât şi aici ne întâlneam pe un teren unde el era dispus îngăduinţelor celor mai surâzătoare. Pe la mijlocul lui iunie 1906, două săptămâni înainte de examene, Tata, care ţinea să plecăm iarăşi la munte, s-a prezentat la dascălul meu spre a-i cere permisiunea de a-mi începe vacanţa înainte de încheierea reglementară a anului şcolar. Wolf a răspuns: „Vi-l dau, căci îi va prinde bine muntele. Mă întreb însă ce vom face la examene noi, dascălii, fără de cel mai strălucit elev al şcolii!?“ – Tata mi-a comunicat aceste cuvinte simplu şi fără de nici o subliniere, parcă mi-ar fi pus numai în mână certificatul cu care aveam să părăsesc şcoala germană.

Profesorul Hans Wolf n-a mai stat mult timp la Sebeş, şi i-am pierdut orice urmă. Douăzeci şi cinci de ani mai târziu aflam că, făcându-se cetăţean german în timpul întâiului război mondial, a intrat în cariera consulară-diplomatică şi că a urcat apoi treptele până la o slujbă înaltă în „Auswärtiges Amt“.

XV

1906, ajun de septemvrie. O seară mohorâtă cobora să ţină isonul unei despărţiri şi unei plecări. Cei ce plecau eram eu şi cu Liciniu, cei ce rămâneau erau părinţii şi ceilalţi. Plecam din Lancrăm la Vinţul de Jos, de unde urma să luăm trenul spre Braşov. Părinţii se învoiseră să ne înscriem la „Liceul Şaguna“: eu, care rotunjisem 11 ani, în clasa I; fratele meu, care împlinea 15, în clasa V. Până la Vinţ ne însoţi şi Lionel, ca să ne ia biletele de călătorie. Trebuia, de altfel, să ne vadă şi aşezaţi în tren, ca nu cumva, din greşeală, să rătăcim spre Arad. Nu călătorisem încă niciodată cu trenul. Călătoria avea să dureze toată noaptea. Fiind preveniţi încă de acasă că la Teiuş trebuia să schimbăm trenul, întrebam la fiecare haltă dacă am ajuns sau nu în gara cu pricina.

Mă urmăreşte în legătură cu această călătorie o amintire de coşmar. Văd gări în noapte, felinare ce se agită fumegând, lume alergând, copii hărţuiţi. La Teiuş, dându-ne jos, am fost îndrumaţi

spre un vagon clasa III, la coada altui tren. În vagon stăteam, foarte înghesuiţi, numai elevi, cari, ca şi noi, se duceau, strânşi de prin multe ţinuturi, sate şi târguri, la Braşov, ca să fie vărsaţi aceluiaşi liceu. Am intrat în vorbă, dar, cum vagonul nu era luminat, nu ghiceam feţele decât prin lumina alergătoare a felinarelor de afară. Din când în când trenul oprea în câte-o gară pustie, şi-atunci venea „călăuzul", cu cei doi snopi de mustaţă sub nas, asupra noastră şi ţipa să ne mutăm cu toţii în alt vagon, la celălalt capăt al trenului. Luaţi de panică, noi, copiii, porneam, de fiecare dată, fără de a schiţa măcar vreun început de protest. Credeam că aşa trebuie să fie. Ne luptam cu lăzile şi geamantanele, ce ne smulgeau braţele de la rădăcină, în timp ce maşinistul de la locomotivă fluiera cu întreruperi, ca de plecare, ameninţând să ne lase în gară! Liciniu se opintea şi icnea din răsputeri, cărând o enormă ladă, mult prea grea pentru puterile sale. Nu puteam să-i fiu de nici un folos. Mă ţineam doar după el, cu lacrimi în ochi, sub teroarea semnalelor. „Taci că nu pleacă... Face el numai aşa...", îmi striga Liciniu, liniştindu-mă. De-abia ne găseam un locşor în noul vagon, când, ajunşi în altă gară, acelaşi glas al „călăuzului" ne izbea urechile: „Jos, jos! În alt vagon!" Aceeaşi panică, aceleaşi semnale, aceleaşi strigăte şi plânsete. Neomenia s-a repetat până la Braşov de câteva ori. Şi nu înţelegeam pricina. Se aprindea de fiecare dată osia vagonului sau numai spirtul din burta mustăciosului? De fapt totul era o simplă bătaie de joc a călăuzului, care se gâdila probabil de-o sadică plăcere chinuind turma de copii. După o noapte de neodihnă şi de stupide, negândite păţanii, ne apropiam de Braşov. Eram obosit. Privind în dimineaţă prin geamul uşor aburit, avui impresia că trenul se mişca invers. Parcă ne-am fi întors spre locurile de unde plecaserăm seara. Şi dacă n-ar fi fost de faţă ceilalţi copii să mă asigure că o ţinem spre răsărit aş fi crezut că rătăcim spre apus. În gara Braşov, ne învoirăm cu alţi câţiva copii să luăm o trăsură, împărţind costul. Ceilalţi copii fură descărcaţi prin cetate. Pe noi birjarul ne mai ducea până în Schei, pe Ciocrac, unde descindeam la locuinţa lui Liviu, a cărui adresă ne-o fixaserăm fiecare de două ori: o dată pe-un bileţel, o dată în cuget. Fratele nostru mai mare

era acum tânăr profesor la „Şcoala Reală“ din Braşov. Se căsătorise în vara aceea cu fiica unui notar din Cugir. În penuria de locuinţe de la Braşov, tânăra pereche găsise o căsuţă, nu tocmai pe plac, pe Ciocrac. Când am sosit noi, sosea şi mobilierul lor, de-a dreptul de la fabrică. În micile încăperi - lăzi, mese, scaune, dulapuri stăteau claie-grămadă. Peste toate mai călcam şi noi. C-o zi înainte, nimeriseră tot aci şi doi fraţi de-ai cumnatei. Cum nimenea nu făcea caz de sosirea noastră, m-am întins, fără de alte forme, pe-o canapea şi-am adormit. Când m-am trezit, pe la amiază, mi-au trebuit clipe până să pricep unde sunt. Un simţământ de neagră înstrăinare mă lua în stăpânire. Mi se părea că nu mai sunt eu, ci altul. Mă năpădea o jale de neînduplecat pe la inimă, pe la tâmple, prin ochi şi se alegea nod în gât. Mă vedeam părăsit. N-am să mai văd pe Mama şi pe Tata un an întreg. Ce leac voi găsi acestui gol? Mă simţeam destrămat şi răsfirat prin toată depărtarea, între locul unde stam şi locul de unde pornisem. Şi plângeam monoton şi lung, şi nimenea nu mai putea să mă liniştească. Servitoarea îşi arăta, fără înconjur, părerea că m-a deocheat cineva. Am acceptat şi eu această explicaţie şi am băut apa în care fata stinsese un cărbune. În cele din urmă, de ce nu? Mă deochease spaţiul şi timpul! Şi paharul de apă mi s-a dat ca să mă pot iarăşi aduna din atâta drum şi atâta văzduh şi să sosesc de-a binelea unde sosisem.

Am stat pe urmă la masă. Nu mai plângeam, dar refuzam să răspund întrebărilor cu cari cei din jur încercau să mă descoase. După câtva timp începură să râdă de mine şi fraţii mei, şi cumnată-mea, şi fraţii cumnatei mele, că mă dau cu atâta nestăpânire în spectacol. Şi cu ce? Cu dorul de casă! Cu acest fleac de dor! În realitate eu însumi eram mirat, foarte mirat, de jalea mea. N-am stăruit oare eu însumi, zi şi noapte, toată vara, pe lângă părinţi, să mă trimită la Braşov? Atunci – de ce această simţire? Haide, şterge-ţi lacrimile! – mi-am zis – şi nu te mai sfărma, că nici nu-ţi şade şi nici nu se cuvine! - După ceasul prânzului, am ieşit cu Liciniu în oraş. Mă târa aproape după el. Apucarăm spre „Liceul Şaguna“. Mă păstram încă în tristeţea mea. Dar totul a fost dat uitării în clipa când am intrat într-o prăvălie să ne cumpărăm

chipiile de rigoare, chipiile de „studenţi“. Al meu, pe care-l visasem toată vara, era de stil francez, tivit cu panglică roşie, al lui Liciniu cu panglică albastră. Cu chipiile pe cap, am luat-o iarăşi spre liceu. Aşa am învins cea dintâi şi cea mai grea criză de nostalgie!

În faţa liceului, elevii de toate clasele ţineau obişnuitul târg de cărţi, care probabil şi pe vremea lui Anton Pann se înfăţişa tot atât de răsăritean ca şi astăzi. Îmi cumpărai şi eu cărţile de şcoală, cam uzate, dar folosibile. După vreo câteva zile, clopoţelul liceului suna orele de intrare şi ieşire. Eram în cl. I exact 60 de băieţi, veniţi din toate ţinuturile transilvane şi bănăţene. Unul singur din vechiul regat. În primele săptămâni, colegii, mai vârtos braşovenii, cari erau foarte siguri de frumuseţea graiului lor, mă cam luau la vale pentru româneasca mea din Lancrăm, unde se vorbea un dialect cu „e“ deschis, care s-ar scrie „ä“.

Prieteniile prindeau şi ele să se-nfiripe. Într-o bancă strălucea un băiat de mocani din Săcele, foarte scuturat, cu ochii vii, ce-i străjuiau de aproape rădăcina nasului: Gheorghe Popa. Era singurul coleg de clasă de care mă apropiam deocamdată. Celelalte prietenii mi le alegeam prin clase superioare, rod al sferturilor de ceas de recreaţie.

Cu ajutorul mai ales al anecdotelor ce pluteau în jurul lor, apoi după gesturi şi ticuri, după mişcări şi înfăţişare, mă căzneam să-mi alcătuiesc în închipuire figura interioară a profesorilor. Din primul moment trebuia să mă fascineze într-un fel dascălul de latină N.S., o apariţie ciudată, un om incalculabil, de comportări echivoce, despre a cărui inteligenţă excepţională, printre atâtea de rând, auzisem mai de mult. Am băgat foarte curând de seamă că programa nu-l prea interesa şi că nu avea decât prea puţine aderenţe la slujba sa. Numai rareori ţinea câte-o lecţie, cu care ne cucerea şi cu care îşi răscumpăra absenţele sufletului. De obicei el intra în clasă, muşcându-şi buza de jos, cu gândul aiurea. Se aşeza la catedră, îşi purta o clipă privirile peste noi. Dar uitătura lui ne lua prin tangentă şi luneca peste noi parcă am fi fost unşi cu ulei. Pe urmă dascălul începea să scrie. Ştiam că scrie articole pentru o gazetă şi că era un foarte temut polemist. Ne lăsa să ne

tacem de cap. La începutul orei avea grija de a ne ocupa cu ceva, dar la sfârşit nu cerea niciodată lucrările. N-au trecut două-trei săptămâni şi trebui să constat că i-am câştigat simpatia cu răspunsurile ce i le-am servit în cele câteva ore când el se ridicase deasupra nivelului obişnuit al conştiinţei sale profesionale. Îşi fixase numele meu, ceea ce nu era tocmai greu de vreme ce la şcolile din aceeaşi clădire existau doi profesori cu acelaşi nume: fratele meu Liviu şi unchiul meu Iosif. Cu nici unul din ei N.S. nu se găsea în relaţii deosebit de norocoase, ceea ce, evitând eufemismele, însemna că ei nici nu-şi vorbeau şi nici bineţe nu-şi dădeau: o împrejurare în care la început vedeam o mare neşansă pentru cel de-al patrulea în nefastul joc! Cu atât mai neaşteptată fu în ochii mei tot mai învederata lui aplecare spre mine. Privirea lui mă căuta printre ceilalţi cu încredere, aproape cu părtinire. Raporturile profesorului cu clasa se definitivau. La catedră el se simţea exteritorial, iar clasei el îi pregătea în cele din urmă o surpriză, acordându-i un soi de autonomie. Nu-şi lua osteneala să reţină numele elevilor. Dimpotrivă, el căuta să uite orice balast, să uite, să uite. Găsise, de altfel, o splendidă metodă de a ocoli orice inutilă încărcare a memoriei sale de dascăl. Când se întâmpla, şi aceasta cel mult o dată pe săptămână, să examineze, făcea apel la numerele de înscriere ale elevilor: „să răspundă numărul 7, 51, 45 etc.". Rezultatele inconcludente ale unei asemenea examinări se spulberau fără urmă, în aceeaşi clipă. Profesorul se socotea însă, desigur, prea mult scos din ale sale chiar şi de acest minim de efort, şi-atunci se hotărî să-şi simplifice situaţia într-un chip cu totul uluitor: va înălţa clasa la rangul unui teritoriu suzeran. Într-una din zile a intrat în clasă muncindu-şi cu dinţii buza inferioară şi se aşeză la locul lui: „Aşa, mama dracului!", şi apoi, nitam-nisam, un strigăt: „Blaga!" Mă ridic speriat de sunetul ceresc de la catedră! Dascălul îşi învârtea privirile peste noi, parcă ar fi voit să ne apostrofeze: „Blestemaţilor, de aci încolo s-a isprăvit cu huzurul! Suntem la şcoală sau la circ?" Dar privirile lui încruntate au ieşit şi de astă dată pe ferestre şi nu s-au mai întors. Era din nou absent, iar glasul lui se înmuie: „Blaga, de-acum vei examina tu! Îţi faci rost de un carnet,

în care vei introduce numele tuturor elevilor... După fiecare răspuns pui nota! Pe mâne toţi elevii vor aduce câte-un ban de aramă - aşa, m-aţi înţeles? şi banul îl veţi da lui Blaga, să-şi cumpere blajinul un carnet!“ Şi cu aceasta profesorul se retrase în sine, scoase din buzunar nişte hârtii, îşi luă condeiul şi se aplecă peste articolul său, început încă de-acasă. Cam mirat de marea demnitate în care eram înscăunat, începui a examina. Când silinţele mele nu mai puteau să ţină clasa în frâu, profesorul îşi făcea simţită prezenţa printr-un urlet destinat să fie auzit până în biroul directorului: „Aşa, mama dracului, linişte!“ Şi-n clasă se făcea iarăşi linişte de mormânt, iar eu îmi redobândeam autoritatea pentru care pantalonii mei nu erau destul de lungi. În gând făceam reproşuri tardive Mamei, care nu m-a ascultat când, astă- vară, îi tot spuneam să nu mă trimită la Braşov în pantaloni retezaţi pe la genunchi. (N.S. avea să ne fie profesor de latină opt ani în şir. Prea multă latină n-am prins de la el, nici gramatică, nici vocabule, dar cele câteva lecţii de pomină ce ni le-a oferit, cu capricioasă intermitenţă, despre Iulius Cezar, Virgil, August, Horaţiu, Cicero etc. au fost pentru mine tot atâtea evenimente. Cu atâtea lecţii de înalt nivel profesorul se împăca întrucâtva cu propria-i conştiinţă, dar şi cu noi, care îl ascultam cu răsuflarea tăiată!)

O zăpadă timpurie căzu în toamna aceea. Pe la sfârşitul lui octombrie, Tata şi Mama sosesc pe neaşteptate la Braşov. Îşi îngăduiseră să beneficieze de-o călătorie aproape gratuită la istorica expoziţie de la Bucureşti. Întorcându-se, era firesc să se oprească şi în urbea noastră. Era o revedere ce aprindea în mine încă o dată toată nostalgia. Ce era să le povestesc părinţilor? Erau atâtea şi atâtea de arătat în cuvinte, şi le vorbii alandala. Despre isprăvile de la liceu, despre profesori şi apucăturile lor, despre noii mei prieteni şi, natural, despre carnetul cu note de la latină. Liviu, fratele meu, profesorul de-o corectitudine juvenilă şi pedantă, îşi desfăşură, nu ştiu a câta oară, în vorbe grave, profunda indignare faţă de metodele lui N.S., eu însă, simţindu-mă complice, îmi vedeam ameninţat rostul cu care fusesem învestit şi-mi imploram fratele să nu facă în consiliul profesorilor caz de această

situaţie, că mă nenoroceşte. „Ce caz are să facă, măi prostule?“ interveni Mama. „Sau crezi tu că frate-to a căzut pe cap?“ - mai adăugă ea, pe-un ton ce nu-mi comunica nici o certitudine liniştitoare, pe un ton din care se ghicea parcă şi teama ei că-ntr-adevăr Liviu ar fi fost în stare să ridice atât de inoportun o atât de dezagreabilă chestiune în consiliul profesorilor.

Tata şi Mama făcură o vizită gazdei la care eram incartiruiţi eu şi cu Liciniu. Ne găsiserăm la Braşov chiar dintru început o cameră, tot pe Ciocrac, peste drum de Liviu, la o familie trocărească. Stăpânul casei era măcelar. Îşi avea prăvălia în Cetate. Nu venea acasă decât seara. Şi era totdeauna beat. Aspru la vorbă şi repezit. Noi, băieţii găzduiţi, dam faţă cu măcelarul doar dumineca după-amiaza, când mătăhala ieşea pe gangul casei, cu ochii înroşiţi de somn şi de aburii băuturii. Salutam smerit şi cu inima gămălie. Grozav mă temeam de acest om, pe care-l auzeam câteodată, noaptea, pe la ore mici, bătându-şi nevasta şi copiii într-o odaie alături. În toată cetatea Braşovului exista, în timpul acela, un singur personaj ce-mi inspira o teroare şi mai violentă decât măcelarul la care locuiam. Acest de al doilea temut era Rupi, cel cu mişcările de sperietoare de păsări scăpată din par. Rupi era un domn exaltat, cu gesturi nervoase, corect îmbrăcat, dar evident ieşit din ţâţâni. Purta un baston, pe care-l mânuia cu stângăcii de automat deranjat. Fusese în unele sezoane client al unor case de sănătate, cari însă îi redeschideau porţile, restituindu-l prea devreme vieţii şi străzii, niciodată mai breaz decât intrase. Toţi copiii, strânşi în haite, ţipau după el „Rupi“, în toate tonurile, pe străzi, prin piaţă, pe după zidurile cetăţii şi prin livezi. Porecla nu spunea nimic, dar scotea din sărite pe cel vizat. La rândul său, Rupi izbea ca din senin cu bastonul pe orice băiat, chiar paşnic, care trecea neprevenit pe lângă el. Şi Rupi, dezlănţuindu-se mecanic, lovea cumplit, să te despice-n două. Locuia undeva prin Schei şi avea dese drumuri pe Ciocrac. Cea dintâi grijă a mea când ieşeam din curte era să cercetez cu luare-aminte în toate părţile dacă nu cumva trece Rupi. Când se- ntâmpla să-l văd la capăt de uliţă, mă ascundeam în grabă

unde se nimerea, după porţi, în gârliciuri de pivniţă, în gropi, în canal, sub poduri; de-ar fi fost cu putinţă aş fi dispărut şi în gaură de şarpe. Fapt e că plimbările nu-mi erau învăluite de acel cald şi agreabil sentiment de securitate ce ţi-l dă convieţuirea cu semenii înăuntrul unei cetăţi cu rânduieli bine statornicite. Nesiguranţa mea se înfiinţa din pricina lui Rupi, dar şi din pricina micilor trocari. Micii trocari erau băieţii scheieni, băştinaşi. Puşlamalele circulau de obicei în grupuri compacte, în vederea întâlnirilor cu liceenii cari nu erau de prin părţile locului şi cărora le purtau o pică – aşa-zicând – profesională. Lupte cu pietre până la sânge şi încăierări cu lovituri de bricege, schingiuiri aveau adesea loc. Evitam pe cât îmi era cu putinţă întâlnirile pe teren cu aceşti derbedei. Astea erau primejdiile vizibile: Rupi şi trocarii. Mai existau însă pentru mine şi unele primejdii invizibile. Ca să ajung acasă, fie de la liceu, fie din Cetate, eram nevoit să trec pe lângă un cimitir izolat în dunga unei livezi, de-a lungul unei aleie ce urca spre Tâmpa. Seara, când se întuneca, zăream prin gratiile cimitirului candelele arzând pe morminte. Acolo îşi dormea somnul de veci poetul Andrei Mureşanu. Un fior mă îmbrăca rece de câte ori o luam pe lângă cimitir pe întuneric. Îmi închipuiam că stafia de brumă fosforescentă a lui Andrei Mureşanu ar fi putut să mă cuprindă odată cu braţele pe la spate, şi o senzaţie de atingere sepulcrală cu lumea de dincolo îşi făcea pârtie pe şira spinării mele. O ţineam săgeată până acasă. Cu fruntea năduşită, mă opream la poarta de lemn. Atârna acolo un ciocan de oţel pentru dat semnale, în formă de şarpe, ce răspundea pe-o mică nicovală. Prindeam ciocanul şi izbeam cu putere în poartă, neîndrăznind să privesc înapoi în noapte. Loveam cu insistenţă şi cu o nerăbdare că se producea o tulburare în toată vecinătatea. Mă mai linişteam numai când mă ajungeau glasuri de pe la ferestre. Din vecinătate mi s-a strigat odată pe-un ochi de geam ce s-a deschis şi s-a închis repede ca uşiţa unui ceas cu cuc: „Ce baţi aşa, că doar nu vin tătarii?!“ Omul care mă dojenea, nevăzut, nu bănuia că ceea ce venea în urma mea era mai înfiorător şi mai de necuprins

decât un duium tătăresc. Trecând adineori pe lângă mormântul lui Andrei Mureşanu auzisem ca un zăvor de cosciug ce se deschidea şi-un clinchet de candele atinse de cineva în mers nevăzut.

XVI

Treceau zilele, săptămânile, lunile. Un gând mă obseda. Greutăţile cu cari luptau părinţii erau din cele mai serioase. Îi auzisem de atâtea ori vorbind despre bănci, datorii, cambii, restanţe. Opintirile mele se înteţeau, în speranţa de a obţine pe temeiul certificatelor şcolare vreo bursă sau alte ajutoare, cel puţin masa. Aspiraţia mea secretă, despre care nu suflam o vorbă nimănui, era să-mi scap părinţii, asupriţi de scadenţe penibile, să mi-i scap de orice cheltuieli, să mă cresc singur, ca vrăbiile. M-am angajat, de îndată ce mi s-a dat prilejul, să dau meditaţii colegului din vechiul regat, dar cu atâta treabă izbutii cel mult să-mi fac rost de niscai bani de buzunar. Bursele ce se împărţeau la liceu, puţine şi derizorii, erau, în orice caz, destinate elevilor mai înaintaţi. Faptul că un frate ajunsese profesor la Braşov nu constituia o împrejurare ce mi-ar fi înlesnit dobândirea ajutoarelor de cari aş fi avut nevoie. Dimpotrivă, împrejurarea alcătuia pentru mine un dezavantaj, căci se credea că el, om făcut, ar putea să-şi ajute fraţii. Dar Liviu se găsea în imposibilitate chiar şi numai de a se gândi la aşa ceva, de vreme ce el însuşi era începător şi făcuse o seamă de datorii până să-şi termine studiile universitare.

În afară de materiile impuse şcolarului prin programe, n-aş putea spune că, în timpul acela, m-ar fi interesat în chip deosebit ceva. Mai citeam, ce-i drept, ici-colo, câte-o carte din biblioteca clasei, dar nu semănam încă deloc cu ceea ce s-ar chema un cititor pasionat. Ba da, voi numi totuşi unele lucruri cu cari mă îndeletniceam cu plăcere. Mă preocupau de pildă anume probleme de ştiinţă. Eram un geograf fără pereche în tot liceul. Iar de la geografie am trecut peste punţile geografiei

fizice la astronomie. Astronomia îmi comunica realmente sentimentul unei creşteri personale, al unei treziri. În marginea ei îmi făceam singur speculaţiile. Descoperii cărţile lui Flammarion. Perspective cosmice, negândite, mi se deschideau. Lumea planetară şi galactică deveneau pentru mine un mediu real, care îmi solicita la fiecare pas un efort de descurcare şi în care palpitam cu ardoarea proprie vârstei. Mă întrebam uneori dacă Christos s-a întrupat şi pe planeta Marte. De unde până atunci mă frământasem încarcerat într-o viaţă interioară de natură religioasă dominată de mitologia biblică, acum îmi denunţam singur această mitologie, fără de ajutorul vreunei lecturi, drept ceea ce era: adică drept mitologie. Ce caraghioasă mi se părea întâmplarea cu cărăbuşul! (Totuşi mă temeam încă de spectrul lui Andrei Mureşanu!) Singura perspectivă valabilă era pentru moment cea „naturalistă". N-am avut nevoie nici de critica biblică, nici de Strauss, nici de Renan şi nici de alte mărturii ca să aduc în faţa judecăţii minţii mele miturile biblice. Trezirea m-a zguduit într-atât, că aş fi voit să dau din ea şi altora. Mă doream adică înconjurat de prozeliţi. Pledoariile mele câştigau de la o zi la alta în amploare şi se umpleau de lumina celor mai varii argumente. Câţiva colegi au închinat steagurile. Ceilalţi se ridicară însă împotrivă, şi într-o zi se găsi, în sfârşit, unul gata să mă răpună: mă pâra catihetului. Licenţiat al Facultăţii de Teologie din Cernăuţi, catihetul a ascultat jalba duhovniceşte, dar ezita să-mi curme limbuţia luministă prin măsuri mai drastice. Organizându-şi, cu impresionantă răbdare, un ciclu de lecţii, el căuta să ne îndrume, fără a mă aduce de-a dreptul în discuţie, spre alte idei, ca şi cum întreaga clasă ar fi fost un aluat infectat de-o drojdie bolnavă. Dezbaterea, în care el, catihetul, era singurul protagonist, lua o întorsătură moralizantă ce mă dezarma. Din parte-mi, am rămas pe poziţie, dar hotărâi să nu mai fac uz de trezirea mea. Începeam să bănuiesc, cel puţin vag, şi chiar să mă tem că între adevăr şi morală ar putea să existe oarecare incompatibilitate.

Întâia iarnă la Braşov a fost grea. Nu eram obişnuit nici cu negurile, nici cu frigul ţinutului. Ţara Bârsei câştiga în permanenţă, şi pe întreaga monarhie, premiul la temperaturile joase. Se mai făcu, nu ştiu cum, că tocmai în iarna aceea, gata în fiecare noapte să înghită coloanele de mercur ale uneltelor de înregistrare, am umblat tot timpul numai c-o pelerină necăptuşită. Adevărat e că fusese dorinţa mea să mi se cumpere pelerina. Nu prevăzusem că aceasta nu putea să fie o îmbrăcăminte de iarnă. Fraţii ar fi fost chemaţi să aprecieze mai just. Mă întrebau ei, uneori, dacă nu mi-e frig. Dârdâiam, dar răspundeam: nu!

Băteau, în sfârşit, cu aripi de porumbei, veşti de primăvară prin aer. Noi, copiii, ieşeam pe Romuri, între cele două turnuri în ruină, şi stam la soare. Umblau gângăniile prin veascuri. Obrajii şi mânile prindeau culoare. Ceţurile ne cercetau tot mai rar. Şi Tâmpa înverzea.

În luna mai avu loc în Stejeriş aşa-zisul „maial“, o petrecere în plin aer a elevilor de la toate şcolile româneşti din Braşov. Era un jubileu anual al clorofilei, o serbare a codrului şi a centenarelor haiduceşti, fără dată precisă la calendar. Luau parte cu „gaudeamus“ şi profesorii şi alţi cetăţeni, cu familiile lor. Era o serbare cu mese întinse sub copaci, cu focuri aprinse sub fagi şi stejari, cu băutură, chiote, jocuri şi dans. Sub corturi boltite se tăiau miei pentru frigare, se desfundau buţile. Câţiva dintre vlăjganii clasei VII şi VIII mă luară între ei şi pentru câteva replici cu care ştiusem să-i încânt îmi deteră să beau, mai întâi vin şi apoi bere. Se călca legea de totdeauna a băutului, dar ce le păsa lor! Puseseră gând să mă ameţească, ca să mă port pe urmă cum m-o tăia capul. Şi-au reuşit. La început râdeam ca un mic faun, apoi devenii zgomotos cât zece. Mă suiam pe mese şi umblam, luându-le în şir, peste toate, ceea ce îmi da senzaţia că aş călca pe coperişele caselor dintr-o ţară ce era a mea şi numai a mea. În cele din urmă căzui lamentabil într-un şanţ în marginea pădurii. Se învârtea verdele codrului cu mine. Şi m-a luat un rău ce mă înţărca, o dată pentru totdeauna, de veselia „maialelor“. Un coleg s-a apropiat de mine: „Să-ţi ridic puţin capul!“ Mă pregăteam să restitui naturii

ce era al naturii. Apoi, în plin marasm, i-am spus milostivului samaritean: „Ăsta nu e capul, ăsta-i curul!“

XVII

Lecţii, lucrări, examinări, severităţi profesorale şi mustrări pentru atâtea neglijenţe, ambiţii rănite şi autoreproşuri – astea alcătuiau umplutura zilelor de lucru. Dumineca ne duceam – în şiruri – la biserica Sf. Nicolae, unde, etalându-ne palorile în faţa catapetesmei, stam în picioare câte 4-5 ore. De la un timp ne încerca foamea, privirile ni se prelungeau peste tipsiile imense cu colivă aşezate printre sfeşnice. La încheierea slujbei ni se împărţea colivă. Pentru primirea darului, întindeam mâna cu o hârtie din vreme pregătită pentru aceasta. Preotul lua cu o lingură din grâul fiert porţii mari, socotite pentru căpcăuni, şi ni le punea în palmă, iar noi ieşeam în cimitir, unde, sprijiniţi de câte-o cruce de piatră, consumam pomenirea morţilor. Mult timp simţeam încă în gură un gust de miere şi grâu.

Anotimpurile se succedau ocolind parcă evenimentele ce s-ar fi putut întipări amintirii. Aşa se încheia clasa I. Aşa începea clasa II.

Eram în clasa II când veni la Braşov şi Longin. După ce scăpătase prin clasa V liceală, făcu un an de ucenicie privilegiată la un mare negustor din Orăştie, iar acum se înscria la Şcoala de Comerţ, care dura trei ani. Şcoala de Comerţ se găsea în apropierea Liceului Şaguna. De câte ori îmi venea la îndemână, dam o săritură până acolo, aceasta mai ales pentru delicioasele cornuri ce se găseau de vânzare la „pedelul“ şcolii. Dar şi pentru altceva. Şcoala comercială era frecventată în cea mai mare parte de băieţi mai în vârstă, de flăcăiandri cu mustăcioară, împinşi de nevoie sau de înclinări înnăscute spre cariere practice. Stăpânea la această şcoală o mentalitate aparte, proprie adolescenţilor arşi de setea unui câştig la repezeală. Elevii de la această şcoală umblau mai pe pământ decât liceenii, zburători cu plete-n vânt.

În sferturile recreaţiei, comercialiştii se adunau în latrină, unde fumau în ascuns cu seriozitatea unor oameni închinaţi fără scăpare patimii. Treceam câteodată şi pe-acolo. „Ce-i, măi, ce cauţi pe-aici?“ mă repezeau uneori mustăcioşii, tachinându-mă şi azvârlindu-mi câte-o poreclă de circumstanţă. Îmi permiteam răspunsurile cele mai fanteziste. O dată mai ştiu c-am răspuns: „Iacă-aşa, am venit să mă p... pe şcoala comercială!“ Treabă la care am şi procedat fără preget. În cele din urmă, insolenta mea exprimare nici nu cuprindea vreo deosebită exagerare, căci pisoarul era într-adevăr un zid al şcolii, încunjurat de trei părţi ca de-un şopron. Cum în replica mea pusesem un oarecare accent copilăros, dar şi o necuviincioasă nuanţă de conştiinţă intelectuală nelaloc de la mic la mare, comercialiştii m-au luat pe sus până în tinda „pedelului“, unde mi-au înfundat gura cu cornuri, ca să-mi taie pentru viitor orice poftă de atari răspunsuri. Deşi ameninţat să fiu sufocat, înduram pedeapsa cu plăcere. Mai era însă şi o altă mică şi delicată chestie între mine şi Şcoala de Comerţ. Se găseau acolo şi vreo câţiva tineri cu preocupări de viaţă nocturnă şi cu gândul prea puţin la carte. Profesorul lor de geografie, dificil din cale-afară, Andrei Bârseanu, îi ocupa pentru acasă cu diverse lucrări, printre cari superlativ anevoioase erau hărţile de desenat. Cum tinerii îşi rezervaseră nopţile mai mult pentru explorări prin suburbii decât pentru hărţi, m-au angajat pe mine pentru treaba aceasta, care cerea o execuţie migăloasă şi de precizie sub sticlă măritoare. Contra honorar, fireşte! Nu o dată s-a întâmplat ca ilustrul profesor să se oprească în cursul orei de geografie tocmai asupra acestor hărţi ale mele, ca să le dea drept model. Presupuşii autori se umflau în pene în băncile lor sub torenţialele elogii. În ziua când dam comercialiştilor răspunsul de care am pomenit, mă duceam să le cer un spor de simbrie, la care socoteam că aveam fără îndoială un drept după succesele obţinute.

XVIII

În după-amiaza de Florii din primăvara anului 1908, cei trei fraţi, contrar obiceiului de a nu părăsi Braşovul decât în vacanţa mare, plecam spre Lancrăm. Începuse tocmai vacanţa de Paşti. Cum de câtva timp nici o veste de acasă nu-şi mai făcuse drum până la noi, plecam să ne încredinţăm noi înşine de ceea ce putea să fie motivul tăcerii. Soseam acasă a doua zi dimineaţa. Nu eram aşteptaţi. Mama ne primi în prag cu faţa crispată. Îngrijorările ei, cari îşi aveau pricina în altă parte, se adunau acum asupra mea. Soseam acasă palid, ogârjit şi cu o lumină ca de febră în ochi. Mama mă strânse în braţe: „Nu tuşeşti, dragu' mamii?" „Nu, Mamă, n-am nimic. Mă simt bine", făcui eu. Nu, pricina îngrijorărilor ei nu puteam să fiu eu. Simţeam că Mama ar vrea să ne destăinuie ceva, dar şovăia. Noi o priveam muţi şi aşteptam. Întorcându-şi faţa ca să nu-i vedem frământul, Mama ne spuse: „Tata e bolnav!" M-a lovit cu ascuţiş în inimă. Clipe s-au scurs pe lângă mine, parcă n-aş mai fi fost în fiinţă. Apoi apăru şi Tata. Da, avea faţa de pergament şi tuşea. Aflarăm, tot de la Mama, că Tata făcuse din imprudenţă o răceală, câteva săptămâni mai înainte, când a adus viţă de vie americană dintr-un sat ca la vreo 30 km de-aci. Tata ţinea să-şi replanteze via de pe Coastă, ce fusese distrusă în ultimii ani de filoxeră. Tata! Ochii nu-i mai scăpărau ca altădată. Albastrul deschis al privirii sale cobora acum spre cenuşiu. Era sleit, cu fruntea înrourată de sudoare. Mascându-şi grijile, ne întreba ce mai e nou pe la Braşov. Am ieşit cu el în curte. Dorea să stea la soare. Vibra în aer, sfios, un sunet de primăvară. Se arăta să fie cald în cursul zilei. Pe la vreo 10, Tata mă întrebă dacă n-aş vrea să mă duc cu el până sus pe Coastă, să cercetăm viţele ce le-a sădit. Şi-am plecat. Cât a ţinut calea pe câmp oblu, Tata mergea încă destul de bine. Dar când a fost să urcăm poteca spre vie îi era greu şi se oprea la fiecare pas. De jur împrejur se deschidea peisajul în mijlocul căruia Tata mă speriase cândva cu povestea cucului. Cânta şi acum cucul, dar cânta a tăgăduire şi pierdere. Ieşise cucul la chemarea cui? Şi cine-i încuviinţa şi acest cântec când domnul mare, Soarele,

întemeia o lume a făgăduinţei? Seara, după ce ne-am întors de la vie, Tata simţi fiori şi ca o silă de viaţă şi fu nevoit să se culce. Îl lua febră mare în toată fiinţa. Cele două săptămâni cât am mai stat acasă, el nu s-a mai ridicat din pat.

Am luat iarăşi trenul spre Braşov, cu inima grea. După vreo câteva săptămâni Mama ne încunoştinţă că Tata a plecat într-un sanatoriu, departe, în Munţii Boemiei. Era întâia oară că îmi cădeau sub ochi slove aşternute pe hârtie de mâna Mamei. Curios, până atunci nici nu-mi dădusem seama că Mama nu ne scria niciodată. Aceasta era treaba Tatii. Acum se vedea constrânsă să poarte ea condeiul. Mă emoţiona acest scris, dar cum aş fi voit să se întoarcă iarăşi, cât mai repede, vremurile bune, când Mama nu ne scria.

În Munţii Boemiei Tata a îndurat vreo două luni îngrijiri ce nu mai erau în stare să stăvilească mersul boalei. Ca atâţia bolnavi de plămâni, el căzu pradă uşoară amăgirii cu privire la starea sa şi nu se arăta îndelung răbdător, cum s-ar fi cuvenit. La pricinile nerăbdării ce-l cuprindea se adăuga şi faptul că nu se putea obişnui cu atmosfera străină.

La sfârşitul lui iunie, când, după încheierea anului şcolar, reveneam în Lancrăm, l-am găsit şi pe el acasă. Tata zăcea. Era o umbră cu respiraţia retezată la un sfert. Totul se stinsese în el: sângele, glasul. Numai febra şi tusea izbucneau, puternice, prin clădirea lui de oase. Munţii Boemiei îi măcinaseră întrucâtva optimismul ce însoţeşte de obicei această boală. Mai avea însă încredere în munţii noştri, mai nădăjduia c-o să-l pună pe picioare ozonul carpatic. Aşteptase doar să sosim de la Braşov, cei trei, ca să ne mai spună un cuvânt fiecăruia şi să plece apoi cu Mama la Oaşa, o aşezare de pădurari pe râul Sebeşului, sus, foarte sus, acolo unde prin tumultul brazilor începea valea fermecată a Frumoasei.

În Lancrăm am rămas: Lionel, Liciniu şi cu mine. O verişoară mai în vârstă, fiica unei surori de-a Mamei, de prin părţile Orăştiei, nu a pregetat să vie la noi să se îngrijească de toate cele ale gospodăriei. Casa o simţeam totuşi pustie; aşa era casa fără de cei plecaţi! Un gol adânc se muta din odaie în odaie. Nu m-am regăsit până când, într-un

ceas de singurătate, prinsei a căuta prin biblioteca Tatii. Aflai, printre altele, nişte colecţii vechi de-ale *Convorbirilor literare*, de prin anii când Tata era june. Am scos din raft un volum, m-am dus în grădină, m-am întins sub un măr pătul. Răsfoind, descoperii un fragment din *Faust*, în traducere. L-am citit. Era marea scenă în care Faust încearcă să se otrăvească, după ce-şi trece încă o dată prin văile sumbre ale cugetului toate decepţiile. Sângele îmi suna în urechi, ridicat de simţire. Îmi sufla în pânze un vânt nou. Aceasta a fost lectura decisivă ce a deşteptat în mine, la vârsta de 13 ani, cea mai nesăţioasă patimă a cititului. Scurt timp după aceea am dat în aceleaşi colecţii ale *Convorbirilor literare* peste studiile filozofice ale lui Vasile Conta. Încercările de metafizică materialistă ale gânditorului român mi-au ţintuit luarea-aminte într-un moment când eu însumi, cu neajutorările şi elanul proprii unui ajun de pubertate, gândeam în acelaşi sens. Dibuielile mele dobândeau datorită acestor lecturi o limpezire neaşteptată şi răzvrătirile o legitimare. Nu mai eram singur. Mă întâlneam cu cineva. Îmi confruntam gândurile cu ale unor semeni cari gândiseră şi ei la fel, cu deosebirea că aceştia erau infinit mai maturi şi se înălţau pe alte temeiuri, mai solide. Nu mă descopeream prin urmare cugetând după norme întâmplătoare, furişate în mine ca să mă rătăcească, dimpotrivă, mă vedeam în slujba unor criterii de cari se călăuzeau şi alţii. Dar pe urma acestor prime lecturi abstracte mă simţeam sporit şi altfel: luam întâia oară atingere cu terminologia filozofică şi mă învăţam cu cuvinte de obârşie greacă sau latină, cari trebuiau să-şi păstreze caratele lor printre cele de rând. Unele studii darwiniste mi-au căzut în mână tot atunci. Era pentru setea acelor săptămâni exact ceea ce căutam. S-a făcut atunci, ca şi mai târziu, că îmi găseam, cu o siguranţă de somnambul şi cu o intuiţie ce nu da greş, tocmai lecturile trebuincioase. Eram parcă purtat de-un instinct aparte, asemănător aceluia ce îndrumă pe copilul cu oscioare fragile să roadă var, dacă nu-l găseşte în altă parte, atunci chiar din zidul casei.

Mă opresc puţin ca să-mi amintesc de o dimineaţă pe la început de august, întipărită fiinţei mele cu amănunte ce mai au şi astăzi glas. Mă trezeam dintr-un somn adânc, ce se hrănea singur, renăscându-se din sine, parcă n-ar mai fi voit să se curme. De ore

acest somn nu-mi mai era tulburat de nici o mişcare prin casă şi curte. Acum mă trezeam şi-mi frecam ochii. Îmi dam seama după liniştea ce domnea ca niciodată împrejurul meu că rămăsesem singur acasă. Ornicul bătea ora 8. Îmi adunam gândurile. Nici din sat nu pătrundea nici un zvon până la mine. Totuşi afară era soare. Şi cald. Casc ochii mai tare, ca să înţeleg ce s-a întâmplat. Da, Lionel a plecat ca ieri la Oaşa, chemat să ducă pentru început de lună cele trebuincioase. Verişoara şi Liciniu şi servitorul au pornit de dimineaţă la Sebeş, căci e zi de târg. Despre toate astea căzuse o vorbă încă de aseară. Iată pentru ce am rămas singur acasă. Din pricini mai multe, de a doua mână, iar nu ca să dau faţă cu această linişte fatidică ce mă împresura când m-am trezit. Săr din pat, mă îmbrac repede şi ies în curte.

Îmi iau o carte şi m-aşez sub dud. În aşteptare nu voi avea altceva mai bun de făcut. Voi citi. Pe la ora 9 intră în curte pârgarul satului. Se apropie, ezitând, de mine. Întreabă de ai casei, căutând cu ochiul scotocitor prin golul bucătăriei din apropiere. „Toţi sunt duşi la Sebeş", îi spun. Pârgarul se uită lung la mine. Evident, fără treabă n-a intrat la noi. Ar vrea să spună ceva, dar îşi amână cuvântul. Mai şovăie o clipă şi pleacă, ducând cu el tot ce avea de spus. Cam la o jumătate de oră după misterioasa vizită a pârgarului, intră în curte o femeie, o vecină. Se apropie şi-mi zice, aşa-ntr-o doară: „De-o fi adevărat că a murit domnul părinte?" Femeia punea întrebarea într-un ton parcă ar fi aşteptat un răspuns numai pentru ea şi ca şi cum pe mine o asemenea întrebare n-ar fi putut să mă atingă în nici un fel. „Tata?", fac eu, zâmbind, „cine-o mai fi născocit şi asta?" Femeia mă priveşte, pierzându-se cu gândurile într-altă parte, face din mână ca o mişcare cu care ar închide zăvorul şi pleacă fără a mai spune ceva. De abia în clipa când ieşea ea pe poartă, mergând chipurile că puteam să-i bănuiesc jalea din legănarea capului, făcui o legătură între cele ce se petreceau în jurul meu. Pârgarul a venit poate că să ne anunţe încetarea din viaţă a Tatii. Poate că s-a telefonat ceva la primărie chiar de la Oaşa. A fost îndeajuns ca acest gând să-mi fulgere prin suflet ca să am dintr-o dată sentimentul că nu putea să fie decât aşa. Da, nu mai încape nici o îndoială! Începui să umblu în cerc,

fără rost, m-am dus în casă, am ieşit, am luat-o pe cărare până în fundul grădinii. M-am întors. Mă învârtii de câteva ori prin şură, am deschis buimăcit nişte lăzi pe cari n-aveam nici o pricină să le deschid, ca să prindă rădăcină în mine – ce? Zvonul, teama, gândul? Toate astea împreună sau nimic din toate astea? Tata a murit! Am intrat iarăşi în casă. Deschid, fără de nici un motiv, un dulap. În dulap atârna un veşmânt de doliu. Vasăzică Mama ştia că nu mai este nici o scăpare. Totuşi Tata vorbea cu atâta încredere despre puterea Muntelui. L-a înşelat Muntele!

Am coborât în curte.

Pe poartă intra Liciniu, Letiţia – sora noastră care de vreo câţiva ani locuia la Sebeş – şi verişoara. Letiţia s-a repezit la mine în hohote: „Tu ştii?“ Am întărit numai din cap. Şi începui să ţip. Dar ţipătul mi se părea mie însumi ireal. Şi nu spunea nimic din ceea ce simţeam. Şi-mi spuneam: „Nu-i adevărat. Tata? E cu neputinţă!“

Pe urmă, retras într-un colţ, m-am sfâşiat într-un neauzit şi fără capăt scâncet interior: ne-a trădat Muntele!

În seara aceea am privegheat îndelung. Aşteptam să sosească de la munte Mama, Lionel, Longin, cu căruţa, şi-n căruţă Tata întins pe cetină de brad. Târziu, după miezul nopţii, am aţipit totuşi, aşa îmbrăcat cum eram, pe pat. Pe la ora 3 din noapte, mă trezesc. Căruţa intra în curte, cu poticniri pe caldarâm. După câteva minute cei sosiţi îşi făceau loc prin uşă, aducând pe Tata, întins între două pături. Se vorbea în şoaptă, ca de teamă să nu fie trezit cel ce sosea acasă pe cetină de brad, să nu fie trezit dintr-un somn la care-şi avea sfântul său drept.

XIX

Tata a fost coborât lângă rădăcinile plopilor din faţa bisericii. Eu plecam cu Liviu la Cugir. În timpul vacanţei de vară, el sta acolo, la socrii săi. Mă lua cu el, ca să ies puţin din atmosfera tristă de-acasă!

Întâlneam la Cugir şi pe colegul meu de clasă Ioniţă Suciu, un românaş fără părinţi, născut la Budapesta şi crescut de un unchi al său, de meserie înalt consilier ministerial, iar în orele libere un pasionat al ştiinţelor oculte şi adept al fantasmagoriilor cu aparenţe matematice ale cabalisticei. Acest „unchi" ţinea ca nepotul său Ioniţă, cam nervos şi fragil, dar de-o remarcabilă inteligenţă, să fie crescut româneşte, şi anume la Braşov. Posibilităţi băneşti aveau din plin şi unchiul, şi băiatul. Ioniţă era găzduit la fratele meu.

La Cugir ajungeam într-o atmosferă şi într-un mediu pentru a căror evocare întocmai ar trebui să recurg la termeni din lumea şlarafilor. Socrul fratelui meu era notar în această comună. Cugirul, sat la poale de munte, lua tot mai mult o înfăţişare industrială din pricina fabricilor şi joagărelor ce sporeau de la o zi la alta în marginea sa. Ţăranii, cuprinşi de freamătul îmbogăţirii, părăseau coarnele plugului ca să se-nchine cărăuşiei cu produsele brute ale topitoarelor de fier sau să încerce afaceri, de preferinţă în legătură cu lemnul pădurilor. Se găseau la Cugir o seamă de oameni înstăriţi, a căror viaţă de paşte-vânt se desfăşura între speculă şi jocul de cărţi. Şi erau aici case deschise, cu praguri primitoare, cu prispe largi, cu mese totdeauna întinse pentru oaspeţi! Notarul locuia într-o asemenea casă, care însă nu era a lui, ci a comunei. Dar în acest larg el se simţea ca şi cum largul ar fi fost al său. La curtea notarului era umblet mult prin gârliciuri, de unde străbătea sunet de vedre ciocănindu-se de buţi. Dinspre bucătărie s-auzea un necurmat sfârâit, prin unghere se tăiau curcani, se jumuleau gâşte, se spărgeau nuci, se zdrobea zahăr în piuliţe de aramă, se pregătea îngheţată în cantităţi ameninţând să inunde. Era un du-te-vino neîntrerupt prin curte de leliţe cari ofereau struguri şi poame. Pe fruntea notarului, îndatorat băncilor până în ceafă, nu se schiţa nici o grijă. Jocul de cărţi începea pe la cinci după-amiaza şi se termina pe la opt dimineaţa.

Fratele meu, tânăr profesor de matematică şi fizică la Braşov, îşi petrecea aci, după cum spuneam, zilele de vacanţă, adaptându-se încetul cu încetul la o viaţă ce-i repugna, dar pe care n-o ocolea.

Câştiga la joc. S-a întâmplat să mă ia odată la plimbare cu el. Mi se mărturisea el – mie, care nu aveam decât 13 ani – că nu-i convenea deloc acest chip, dar că n-are încotro: „E urât ceea ce fac, fiindcă nu e nici măcar viciu, ci o a doua profesiune". Şi-mi da sfatul să nu slăbesc niciodată în faţa ispitei. Eu şi cu Ioniţă „chibiţam" totuşi de câte ori cei mari băteau pe masa de marmoră plăcintele norocului. Ne-am însuşit repede regulele şi tehnica jocului. Iar în timpul somnului de după-amiază, sforăitor şi dens, al celor ce-şi făceau din noapte zi, noi, nevârstnicii, nesupravegheaţi de cineva, ne retrăgeam împreună cu alţi băieţi de-ai Cugirului prin grădini mărginaşe, sub frunza unor nuci imenşi, ca să mâncăm miez de nucă verde şi să jucăm cărţi. Jucam până când mi se golea punguliţa de mărunţişul ce-l căpătam în dar pentru câte-un chibiţat norocos de la marii jucători din casa notarului. Uneori, în mijlocul jocului, mă trezeam săgetat de simţirea mustrătoare că pângăream cu uşurinţa căreia mă dam nevolnic săptămânile sacrei sărăcii în care Tata ne lăsase murind. Mă năpădeau pe dinăuntru umbrele şi luam sub ochi situaţia. Mă gândeam la mine şi la Mama şi la incertitudinea totală cât priveşte posibilităţile de a mai urma liceul.

Familia, ajunsă în impas, buimăcită, venea cu un ucaz: în noul an şcolar trebuia să rămân acasă, în Lancrăm, să-mi prepar clasa III ca elev particular. Evident, sarcina cădea asupra mea în întregime, căci nu-mi surâdea de nicăiri putinţa de a-mi ţine meditatori. Situaţia avea să mă strângă în chingile unui efort susţinut, silindu-mă la autodisciplină. Aceeaşi constrângere o îndura şi Liciniu, care se înscria în clasa VI.

În timpul iernii, Mama avu răgaz să cumpănească şi, după multe socoteli, să tragă o încheiere: va lichida toată gospodăria din Lancrăm. Nu era cu putinţă nici o altă soluţie. Mama va vinde casa şi pământul şi se va muta cu noi la Sebeş. Era o jertfă supremă, ce se impunea pentru creşterea noastră, a celor încă aşa departe de-un temei pe care să fi putut sta în neatârnare. Lionel, care se arăta totdeauna foarte săritor când vedea necazul, ne punea şi el la dispoziţie o parte din bursa ce-o obţinuse ca student în drept la Budapesta, dar cu aceasta nu se acoperea decât o fărâmă

din cheltuielile ce ne stăteau în vedere. Bursa pe care consistoriul mitropolitan de la Sibiu o aprobase lui Lionel era de la „Fundaţia episcopului Vasile Moga". Episcopul care a întemeiat fundaţia era un colateral de demult pe linia de ascendenţă a Mamei. Chiverniseala modestului şi foarte cumsecadelui ierarh, care a păstorit începând de pe la 1810 timp de câteva decenii românimea de credinţă răsăriteană din Transilvania din scaunul vlădicesc de la Sibiu, aducea astfel foloase de netăgăduit o sută de ani mai târziu chiar pentru urmaşi desprinşi, ca şi el, de la acelaşi străvechi izvor de sânge.

De vatra din Lancrăm ne despărţeam cu păreri de rău ce ne zvântau. Eu îndeosebi, fiindcă îmi promisesem pentru anii următori experienţe nouă în ceea ce priveşte viaţa la ţară. Nu mă simţeam oare chiar şi acum, în această ultimă iarnă, ademenit să mă port pe la şezători, luând pe umeri vreun cojoc de împrumut? Încă nu aveam curajul să răspund vorbelor ce mă chemau în dreapta şi-n stânga, dar dacă am mai rămânea în sat, e neîndoios că la anul voi da şi eu buzna prin şezători cu Vasile al Bănăţeanului, cu Roman şi cu Adam al Vicii.

Ca un simbol al procesului de destrămare în care intra, fără oprire, gospodăria noastră, un episod jalnic veni să încheie cel din urmă anotimp petrecut în satul natal. Ţineam la curte un câne mare, un bernardin nu prea corcit, ce crescuse amestecându-se printre paşii noştri: Nero. Ziua dulăul îşi păzea lanţul, noaptea însă îşi vedea cu patimă de slujba lui de paznic, agitându-se liber prin ogradă. Târziu, pe la cântători, când îl auzeam uneori întinzându-se în pragul din afară al uşii, parcă într-adins ca să ne simţim apăraţi, ne ştiam la adăpost de orice răufăcători. Spre sfârşitul iernii, într-o dimineaţă, Mama iese să-i dea de mâncare. Cânele s-a repezit cu sete la ciubărul cu aburi, Mama se-ntoarse. O clipă doar mai târziu ieşii şi eu în curte. Îl văd pe Nero întins lângă căsuţa sa de lemn de lângă şură. Îl strig pe nume. Dar Nero nu se mişca. Se prefăcea, pasămite, a dormire. Mă apropiu: „Nero! Nero!" L-am mângâiat cu piciorul până în gură. Când i-am văzut dinţii, m-am înduplecat: era mort. Îl otrăvise cineva. Era aceasta un semn că a bătut ceasul să plecăm din satul nostru.

Adversităţi străvechi răbufneau. Cu un cojoc pe umeri, cu Nero alături, cu mâna în părul de pe capul lui, aşa mă visasem trecând pe uliţă, târziu după miezul nopţii, cu sângele şovăind între răcoarea stelelor şi căldura şezătorilor. Aşteptam doar să se mai scurgă un an, doi, ca să fiu destul de înalt pentru atâta alean. Cum s-ar înfiora fetele de atingerile mari şi moi ale bernardinului meu! Acum Nero era mort, iar ceasul şezătorilor gândite trecea şi el în împărăţia umbrelor şi a neîmplinirilor.

Prin preajma echinocţiului de primăvară eram mutaţi la Sebeş. Schimbam spre un mod de viaţă minor-urban, fără de a ieşi totuşi prea mult din obişnuinţe şi deprinderi. Satul era la o azvârlitură de suliţă, iar oraşul, cu destule aderenţe câmpeneşti în afară de zidurile medievale şi cu atâtea alesături rustice înăuntru, încât şi aci puteai să te simţi angajat în ritmuri cosmice şi încadrat de zilele facerii. O desprimăvărare năvalnică îmi deschidea zări alinătoare sporului de vitalitate, după o hibernare aplecată asupra cărţilor. Toată iarna citisem poveri de cărţi, vechi şi noi. În biblioteca rămasă de la Tata, ca un alodiu spiritual destinat mie, mă aşteptau operele complete ale lui Goethe, Schiller, Constantin Negruzzi, Alecsandri, Eminescu. În biblioteca satului se înşirau opere de-ale lui Caragiale, Creangă, Odobescu, Sadoveanu, Iorga etc. Nu trebuia decât să aleg, şi alegeam aşa că nu mai rămânea rând nezvântat. Căutam prietenii prin case din care puteam să ies cu câte-un volum ce mă interesa. Sociabilitatea mea, aproape nulă, lua forme dictate de considerente de atare natură. În biblioteca şcolii româneşti din Sebeş am dat peste *Analele Academiei Române*, cu ale lor bogate fascicole cuprinzând studii, conferinţe, comunicări. Citeam îndeosebi comunicările academice ale profesorului Marinescu. Printre cărţile moştenite de la Tata se mai aflau şi nişte broşuri albastre, în limba germană, rătăcite la noi prin nu ştiu ce potrivire de împrejurări. Autorii broşurilor erau inzii swami Vivekananda şi swami Abhedananda, apostoli ai lui Rama Krişna, cea mai minunată apariţie religioasă-spirituală a secolului al XIX-lea. Erau vreo 15 lucrări de popularizare şi interpretare a filozofiei Vedanta, ce mi le-a întins mâna secretă a unui universal logos, ce ne-ar ţine sub observaţie,

pentru ca în momentul oportun să ne prefacă în organe ale sale. O curiozitate arzătoare mă îmboldea să citesc şi să recitesc scrierile celor doi swami. Pe această cale, micul cetăţean al unui sat din Transilvania pătrundea într-o lume nouă, ce i se părea atât de paradoxală şi sublim sucită în asemănare cu viziunea creştină, sub bolţile căreia crescuse, şi în comparaţie cu filozofia naturalistă, ce tocmai şi-o însuşea din cărţi şi din aer. Aceşti doi swami erau pentru el un fel de soli ai lui Strâmbă-lume.

Îmi încercam cu unghia zimţii darului poetic. Şi-mi încordam urechea s-aud dacă metalul lăuntric sună au nu?! Cu un an mai înainte mă îndeletnicisem vreo câteva săptămâni prin genul fabulei, dar acum, întorcând ochii cu dispreţ, aveam pretenţii pe trepte mai înalte. Şi scriam. Scriam versuri pe măsura acelora ce apăreau pe-atunci în revista *Luceafărul.* Am trimis o poezie la *Ţara noastră* de la Sibiu. Mi se răspundea la poşta redacţiei c-o încurajare!

În luna mai, vreo câteva săptămâni înainte de examene, am plecat la Braşov, cu Liciniu, ca să mai preparăm unele materii nu numai după manuale, ci şi după însemnările colegilor. Liviu, găsind că prea curând ne-am înfiinţat la Braşov, sări supărat. Se temea oare să nu cădem în sarcina sa? Fără îndoială că nu aceasta era teama sa, dar noi, adică eu şi Liciniu, am răstălmăcit în acest chip copilăros ieşirea lui şi ne-am înţeles între patru ochi să nu-l deranjăm până la încheierea anului şcolar sub nici un motiv. Locuiam într-o cameră în cetate, cu Longin, care se căznea să ţină piept anului II la şcoala comercială. Forfoteau prin aceeaşi casă o seamă de elevi mai înaintaţi, găzduiţi prin mizere camere cu pereţii măcinaţi de-o pecingine igrasioasă şi cu spărturi prin care circulau şobolanii. Într-o zi, mult mai repede decât ne făcuserăm socoata, ni se isprăviră paralele cu cari am pornit de-acasă. Întrebarea era: Ce ne facem? Cuvântul ce ni l-am dat de-a nu molesta pe Liviu avea muchi atât de dârze, că nici nu ne veni aminte să-i solicităm ajutorul. Se făcea ora 7 seara şi nu întrezăream nici o putinţă de a lua masa. Ne întorceam pe dos căptuşeala buzunarelor de la pantaloni, scoţându-le la şolduri ca nişte urechi ce cădeau clăpăuge. Atunci Longin zise: „Mă duc să

joc cărţi, colo sus într-o odaie, cu cei câţiva «bogătani de studenţi» de la comerciale. Poate câştig ceva!“ Am aşteptat până la 8, până la 9, Longin nu mai venea. Pe la 10 fără un sfert Longin se iveşte în prag radios: „I-am dovedit. Haideţi vis-à-vis, la cofetărie!“ Vreme de vreo două săptămâni Longin se pierdu cu totul în datoria faţă de fraţii săi mai mici, trudindu-se, sub apăsarea circumstanţelor, în căutarea unor expediente, ca să-i scoată la liman. La sfârşit de iunie plecam tustrei la Sebeş: eu şi Liciniu cu examenele făcute, Longin căzut! Căzut, fiindcă în ajun de examene, în loc de a mai iscodi regulele după cari se calculează dobânzile şi anuităţile, profitul şi pierderea într-o contabilitate abstractă, era nevoit să se gândească la masa concretă ce trebuia s-o servească de trei ori pe zi fraţilor săi.

XX

O parte din vacanţa mare urma s-o petrec în satul Vinerea, nu departe de Orăştie, unde eram poftit să meditez pe-un prieten. Satul Vinerea nu-mi era tocmai necunoscut. Aveam rude apropiate acolo, dinspre Mama. Pe Remus de-aşijderea mi-l ştiam: şchiopăta c-o clasă în urma mea la Braşov, dar era un băiat scuturat, cam neglijent, de-o pregătire şcolară ciuruită de lacune, deştept. Încât meditaţiile n-aveau să ne fure dragă de vreme. În zilele calde căutam adumbrirea nucilor din lunci. Remus îmi alegea miez alb şi crud, iar eu potriveam regula de trei ca să-i intre în cap. Mai mult de-o oră-două pe zi nu ne zdrobeam cu lecţiile. Restul timpului eram fiii libertăţii noastre.

Remus ducea o existenţă de invidiat. Era răsfăţatul a două familii, al unui unchi care-l adoptase şi al părinţilor săi, cari de-asemenea erau oameni înstăriţi şi cari nu încetaseră nici un moment de a-l socoti al lor. Băiat cu două perechi de părinţi şi de două curţi, Remus îşi privea cu optimism viitorul şi scuipa la distanţe mari prin sat. Şi avea parale. Printre altele, o colecţie de „taleri“, al căror număr sporea pe zi ce trecea ca-ntr-o clocitoare.

Îşi făcea băiatul rost de aceşti taleri c-o dibăcie de scamator: era suficient să intre pentru cinci minute în prăvălia părinţilor săi adevăraţi, ca să iasă de-acolo cu câte-un taler ascuns în căptuşeala hainei. Îmi spunea: „Banii aceştia au să ne prindă bine la Braşov. Voi lua o cameră, tu vei sta la mine!"

Într-adevăr, în toamna aceea, reîntâlnindu-ne la Braşov, am luat împreună o cameră într-o casă veche din Piaţa Prundului, dar mi-am plătit partea. Remus găsea însă atâtea alte chipuri de a-şi pune-n lumină dărnicia. Iată că îmi spune: „Ştii, aş vrea să-mi alcătuiesc o mică bibliotecă!" Şi mă roagă să-i aleg cărţile eu, după placul meu. Nu mă lăsai rugat de două ori. Cumpăram cărţi şi-i prezentam nota – cărţi româneşti şi germane. Acestea din urmă, de filozofie, de la Librăria Zeidner. Amicul meu nici nu slovenea măcar nemţeşte. Iar filozofia nu-l nelinişteа câtuşi de puţin! Era însă fericit că vedea pe masa sa o plămadă de bibliotecă şi că alături era şi cineva care citea. Împrejurări suficiente ca să-i exalte conştiinţa de viitor intelectual. De altminteri, el însuşi îşi ironiza uneori cu haz dezinteresul opac şi admirativ faţă de orice abstracţiune. „Ştii", îmi spunea el, „eu sunt în această privinţă ca badea Ion din Vinerea, căruia i-am strigat într-o zi peste gard: «Hei, bade Ioane, de ce nu sădeşti în grădina matale şi câteva rânduri de logaritmi? Ce frumos ar creşte!» Şi care îmi răspundea: «Noroc să dea Dumnezeu, aş sădi, da' n-am răsad!»".

În acel timp de violentă curiozitate intelectuală puneam, de altfel, şi eu temei viitoarei mele biblioteci. O întâmplare neprevăzută îmi dete sugestia unor resurse pentru întemeiere. Deschizând lacătul de pe o ladă mare ce-o aveam la Braşov, mă văzui în faţa unei bogate recolte de haine vechi. Se adunaseră în cursul anilor, de la fraţii mei şi de la mine. Se găsi repede şi cumpărătorul care să mă păcălească, însuşindu-şi-le pe-un preţ de nimic. Cu suma încasată îmi cumpăram totuşi un număr considerabil de volumaşe filozofice din „Universal-Bibliothek": *Corespondenţa* lui Spinoza, *Lumea ca voinţă şi reprezentare* a lui Schopenhauer, *Prolegomenele* lui Kant şi *Criticile*, o serie de dialoguri platonice, dar şi alte opere, ieşite din alte teascuri, precum *Enigmele lumii* a lui Haeckel, carte ce tocmai în timpul

acela făcea ravagii în rândurile intelectualilor din Europa centrală. *Enigmele lumii*, de a căror superficialitate putui să-mi dau seama numai vreo doi-trei ani mai târziu, devenise pentru mine pentru vreo câteva luni o carte de căpătâi. Eram în perioada naturalismului.

Mi-am procurat şi *Etica* lui Spinoza, pe urmele căreia mă pusese tot Haeckel. Mă luptam cu axiomele spinoziene, cari scăpărau lumini, fără de-a îngădui totuşi privirii să treacă prin ele, ca diamantele. Pentru înţelegerea *Eticei* făceam uz de corespondenţa filozofului. Rar pentru începători o mai potrivită şcoală a abstracţiunii decât această corespondenţă a gânditorului de la Amsterdam cu diverşi intelectuali ai epocii.

Tovarăşul meu de cameră, Remus, trăia, precum spusei, cu desăvârşire în afară de preocupările mele. Oareşicare interes putui să deştept în el numai cu *Catehismul budhist*, pe care i-l turnam în urechi pe capitole. Într-o noapte Remus sosi foarte târziu acasă. Era binişor după ora verticală. „Măi, tu eşti palid parcă ai veni din Nirvana“, îi zic. Remus nu-şi mai stăpâneşte râsul: „Chiar din Nirvana nu, dar din paradisul mahomedanilor!“ Şi-mi mărturisi că tot adulmecând pe subt Tâmpa a găsit în sfârşit drumul întunecat spre un foarte secret şi foarte înăbuşitor local de noapte. Şi adăugă: „Data viitoare vom merge împreună. Cred că mai repede te convertesc eu la mahomedanism decât tu pe mine la budhism“.

În primăvara anului 1910 mă pomenii uşor luat de-un nou val liric. Unda venea de undeva, adusă de primăvară din preajma braşovencelor fără nume. Am trimis o încercare la *Luceafărul*, în versuri libere, albe. Avântul meu nu-şi făcea vad în coloanele revistei, dar obţinu un răspuns destul de favorabil la Poşta redacţiei. Eram îndemnat să scriu mai departe, mi se reproşa însă, întâia oară în viaţă, păcatul de-a scrie versuri fără rimă. Cu păcatul meu prefiguram totuşi, încă de pe atunci, o formă. *Românul* de la Arad, cel mai important cotidian al românilor din Transilvania, îmi publica întâia poezie. Poezia, intitulată *Noapte*, spre deosebire de aceea oferită *Luceafărului*, dezvelea, dimpotrivă, numai grija de a turna cuvinte în tipare prozodice curente.

„Evenimentul“ era menit să stârnească vâlvă numai printre liceenii de subt poalele Tâmpii, dar nu dincolo de această vale. Liviu, deşi mulţumit de isprava mea, îmi atrase atenţia că liceenii n-au voie să publice nimic sub semnătura lor. „Asta de la domnul director citire“... mai adăuga el, bătându-mă încurajator pe umăr.

Cam în acelaşi timp îmi puneam în exerciţiu şi înclinările analitice şi de sinteză, scriind o lucrare de vreo treizeci de pagini asupra „visurilor“. Un studiu al lui Vaschide, tradus din franţuzeşte şi apărut într-o bibliotecă de popularizare, precum şi unele teorii spenceriene, mult apreciate de marele public, m-au săltat spre atare cercetare. Intenţia mea era să dau o explicaţie îndeosebi visurilor, foarte frecvente, în cursul cărora, intervenind o stare de anxietate, ai dintr-o dată impresia că nu te mai poţi mişca, că eşti anchilozat. Fratele meu Liviu găsea foarte plauzibilă şi chiar ingenioasă explicaţia ce-o dam acestor visuri. Ar fi fost fără îndoială cazul să stau de vorbă cu unchiul meu Iosif asupra lămuririi pentru care pledam, căci el era profesor de psihologie la liceul nostru. Eram însă prea timid. Liviu avea să-i vorbească despre încercarea mea şi, spre bucuria mea, unchiul Iosif găsea şi el că explicaţia ce-o dam putea să fie justă. Lucrarea s-a pierdut.

XXI

Clasa V aducea oareşicare noutate în desfăşurarea şcolarităţii. Ni s-au alăturat, de astă dată, mulţi colegi noi, desprinşi, ca frunza, de pe la alte licee. Şi se preda şi o materie feciorelnică: greaca, albă pentru noi ca petele ţinuturilor încă neexplorate din atlasele vremii. Deodată cu alfa şi cu omega intra în sfera preocupărilor noastre şi profesorul Paul Budiu, una din figurile cele mai pitoreşti din istoria nu numai a Liceului Şaguna, ci şi a şcoalei româneşti în general.

Despre Budiu voi vorbi mai târziu, închinându-i un capitol. Mă opresc deocamdată asupra unor evenimente ce s-au prelins cu freamăt mai puternic din albia anului.

Într-o după-amiază de septembrie mă întâlnesc cu Liviu în apropierea liceului nostru. Îmi face semn: „Vino cu mine în curtea sălii de gimnastică. A sosit la Braşov un tânăr inventator de prin părţile Orăştiei. Să caşti ochii şi să te cruceşti!“ Grăbirăm pasul, căci ora era înaintată. În curtea unde intram ne aşteptau doi-trei profesori, inventatorul – pe nume: Aurel Vlaicu – şi o seamă de băieţi. Tânărul Aurel Vlaicu, o apariţie oacheşă, zveltă, ţinea în mână un mic aparat cu aripi albe, ca o jucărie. El prinse numaidecât a ne da unele lămuriri cu privire la proiectul miniatural de aeroplan ce ni-l arăta. Modelul să fi tot avut lungime de-un metru. Şi era, precum se ghicea din toate detaliile, lucrat cu o meticulozitate uşor exaltată, proprie unui bijutier care s-ar gândi la nişte mori de vânt. Sub şira spinării aeroplanul ascundea în loc de motor un mănunchi de coarde de gumă, ce se răsuceau ca resortul unui ceasornic şi puneau în mişcare două elice. Dezvoltându-şi explicaţiile, inventatorul sublinia un amănunt, încă destul de misterios pentru cunştinţele mele fizicale de-atunci, că aeroplanul său şi-ar avea centrul de greutate foarte adânc faţă de planul aripilor, încât nici un vânt, oricât de puternic, n-ar putea să-l răstoarne decât sfărmându-l. Echilibrul zborului va depinde exclusiv de rezistenţa materialului din care aparatul va fi construit. Născocitorul libelulei mecanice ne-a delectat apoi cu o serie de demonstraţii. Maşina zbura într-adevăr şi putea să fie dirijată, după plac, la dreapta, la stânga, în sus şi în jos. De la Braşov, Aurel Vlaicu a trecut la Bucureşti, unde, după multe stăruinţe şi neajunsuri, i s-au oferit în cele din urmă condiţiile tehnice şi alte înlesniri spre a-şi construi aparatul în mare. Apariţia tânărului inventator ne-a cucerit minţile. Silueta lui zveltă, amintind liniile unei elice, ne-a rămas în suflete. Vreo trei ani, lungi cum sunt ai adolescenţei, am urmărit pas cu pas, cu negrăită încordare, cu încredere şi cu nu ştiu ce temere, ascensiunea ardeleanului, care se transforma pentru noi tot mai mult într-un simbol cu multiple semnificaţii, ce depăşeau împărăţia

tehnicei, ancorând, nu fără de a ne da presentimente tragice, în lumea idealului.

Exercițiile mele poetice rămăseseră undeva în urmă! Versuri – nu mai scriam, iar cele ce le pusesem pe hârtie nu mă mai mulțumeau. Ceea ce nu vrea să spună că aș fi pus distanța dezinteresului între mine și poezie. Din contră, năzuiam spre o lărgire a zariștei. La Brașov m-am împrietenit cu A.C., un tânăr cu profil goethean, cu vreo patru ani mai mare și cu vreo câteva clase mai înaintat decât mine, elev și el la „Șaguna", pe cale de a-și trece bacalaureatul. A.C. reușise să publice poezii prin diverse reviste, nu numai din Transilvania, ci și din „Țară"! În ciuda diferenței de clase, care contează mult la această vârstă, amiciția se întețea. Cu A.C. discutam adesea de-ale literaturii. El mi-a atras luarea-aminte asupra unor noi poeți români, ce mi se păreau călăuziți în primul rând de frica locului comun. A.C. își procurase unele volumașe de-ale lor și-mi arăta în copie versuri de prin reviste ce nu ajungeau până la Brașov. Astfel se trezeau în noi aspirații spre substanțe și forme mai puțin uzate decât acelea ce le puteam întâlni prin revistele ardelene. Mărturisesc totuși că lecturile mele preferate erau în acest timp de natură filozofică! Mă mișcam prin tărâmurile îndrăgite ca scos din câmpul poverilor – de călțuni de poveste. Luam seama, cu un pic de regret, că unii dintre profesorii mei afișau un oarecare dispreț față de obiectul patimei mele, dar în același timp mi-a fost dat să descopăr că acest dispreț nu era decât o altă față a ignoranței. Găseam și eu că domeniul putea să fie incriminat, dar nu pentru inutilitatea sa, ci fiindcă era plin de curse și de prăpăstii. Oricum, scena ce voi povesti-o avea să rămână de pomină. Profesorul de istorie făcu odată o incursiune prin gândirea filozofică a epocii despre care ne vorbise până atunci și ne ținu o lecție despre Descartes și Bacon. La sfârșitul orei m-am ridicat: „Domnule profesor, expunerile dumneavoastră au fost exacte, dar tot ce ați spus despre Bacon i se potrivește lui Descartes, și tot ce-ați arătat despre Descartes trebuie trecut în sarcina lui Bacon". Aprecierea mea, timidă prin ton, dar zdrobitoare în sine, era rostită cu siguranța unei sentințe inapelabile. Profesorul s-a înroșit până

după urechi, s-a oprit o clipă, să se adune. Da, să se adune de pe unde fusese împrăştiat de-o centrifugă, în mijlocul căreia a ajuns în chip atât de neaşteptat. Şi-apoi a zis: „Ai dreptate. Am făcut o confuzie!“ Cu aceasta m-am răzbunat pentru multe de toate. În primul rând pentru dispreţul afişat de atâţia dascăli faţă de obiectul patimei mele. În al doilea rând pentru mizeriile ce mi le făcea chiar profesorul de istorie. I-o făcusem şi eu acum o dată, în schimbul hărţuielilor în care mă ţinea cam de-un an încoace. Era tot mai vădit că profesorul căuta să mă prindă cu lecţia nepregătită. N-a reuşit. El continua totuşi să mă examineze de la oră la oră, purtat de speranţa ascunsă că în cele din urmă totuşi mă va demoraliza cu neîncrederea ce mi-o arăta. După păţania cu Descartes şi Bacon profesorul de istorie a devenit foarte blajin, iar zvonul despre cele întâmplate a trecut din om în om, şi o rumoare s-a menţinut încă ani de zile prin coridoarele liceului în legătură cu ceea ce dascălul de nimenea iubit a fost nevoit să accepte.

XXII

Dascăl pentru disciplinele filozofice la Liceul Şaguna era profesorul Iosif Blaga, rudă nu tocmai aşa de apropiată cu noi cum se credea, dar căruia îi spuneam „unchiu“. Unchiul Iosif era autor al unor manuale, printre cari o foarte iscusit alcătuită *Psihologie* şi o remarcabilă estetică strânsă într-o carte intitulată *Teoria dramei*. Teoria dramei era o materie ce se preda în clasa VII. Eu mi-o însuşisem încă din clasa III pentru un uz particular şi pentru criteriile de analiză ce le oferea pasiunii mele de cititor de piese de teatru. Teoria expusă de Iosif Blaga în manualul său îşi avea izvoarele în ideile despre dramă ale lui Hebbel. Speculaţiile asupra tragicului ale marelui poet şi teoretician, ele însele un rod mai lăturalnic al şcoalei hegeliene, fuseseră adaptate de unchiul meu la condiţii impuse de scopuri didactice. Iosif Blaga analiza în manual drama antică şi drama shakespeareană,

ţinând în acelaşi timp seamă şi de evoluţia mai recentă a genului. Autorii săi preferaţi, mai noi, erau, se pare, printre străini: Ibsen, iar dintre români: Caragiale.

Unchiul Iosif, în dragostea cu adevărat largă şi caldă ce-o purta elevilor, obişnuia să organizeze, tot la câţiva ani, câte-o călătorie în Italia. Călătoria era pregătită timp de şapte ani cu iniţieri încete, atât la istorie, cât şi la literatură. Se proceda astfel: când unchiul Iosif devenea, prin rotaţie, diriginte la clasa I, desfăşura înaintea elevilor programul viitoarei călătorii ce se va face când aceiaşi elevi vor fi în clasa VII. Dirigintele va avansa cu ei de la clasă la clasă, ţinându-i sub oblăduirea sa. Elevii, fără a fi fost în vreun chip constrânşi la aceasta, se angajau la o cotizaţie lunară de-o „coroană“ la fondul viitoarei călătorii. Banii erau depuşi, pentru spor, la o bancă.

În luna aprilie 1911, bătea pentru o serie fericită de elevi cari ajunseseră atunci în clasa VII ceasul unei asemenea călătorii. Eu eram în clasa V şi nu făceam parte dintr-o serie „călătoare“, încât nici un moment nu m-am gândit că aş putea să prind şi eu aripi pentru azururi mediteraniene. Cu unchiul Iosif aveau să plece de astă dată şi soţia sa, Elena, şi fiica lor Marioara. Marioara, verişoara mea, o fată deosebit de inteligentă şi o adevărată cumulardă de virtuţi, era înscrisă ca elevă particulară în clasa V. Eram deci colegi. Cu ea încheiasem cândva un mare legământ de prietenie, iar cam de-un an încoace lecţiile ni le preparam aproape zilnic împreună. Ne înţelegeam ca nişte fraţi. Mai erau vreo zece zile până la plecarea lor spre meleagurile italice. Într-o după-amiază, în timp ce se făceau ultimele socoteli şi preparative în vederea călătoriei, se pare că unchiul meu a surprins în ochii mei ca o undă de tristeţe ducăuşă. Mă purtam într-adevăr cu un pic de melancolie că n-am să le mai aud glasul vreo patru săptămâni. Şi mă gândeam desigur şi la atâtea splendori pe cari poate că niciodată n-am să le văd. Unchiul mă privi un moment şi-apoi zise cu duioşie: „Ascultă, cum am putea-o întoarce – să vii şi tu? Iacă, am o idee – trebuie să-ţi faci rost de aproximativ 120 coroane. Nu strică o încercare, bunăoară la Banca «Sebeşana» din Sebeş... Hotărâtor e acolo doctorul Elekeş, care a fost un aşa de

bun prieten cu taică-to... Ştiu că banca acordă diverse subvenţii pentru treburi culturale... Scrie-i doctorului Elekeş, aşa cum te pricepi, arătându-i despre ce e vorba... Cine ştie – poate că-ţi aprobă suma!" Ideea mi se păru la început cam disperată. Totuşi, am cedat sugestiei şi am scris doctorului Elekeş o expresă. De, nu era timp de pierdut! A treia zi primeam, deodată cu o solie telegrafică de bune urări pentru miazăzi, întreaga sumă cu care puteam să iau parte la călătoria atât de incredibilă încă inimii mele.

Caravanei noastre tinereşti i s-au alăturat şi câţiva intelectuali de la Braşov; printre alţii, advocatul Garoiu, om trecut de şaizeci ani, scund şi gras, cu ticuri şi tabieturi. Îl îngrijorau probabil din cale-afară alergăturile ce ne stăteau în vedere, căci îşi lua cu el un ceas de buzunar ce indica nu numai ora, ci şi distanţele făcute de purtător pe picioare.

Itinerarul prevedea un mare şi încântător înconjur. La început de aprilie porneam din gara Braşov – spre... Predeal. După o oră, depăşeam frontiera maghiaro-română, fără de a fi fost prea mult sâcâiţi de către vameşi.

Şi am ajuns la Bucureşti.

În capitala României, unde aveam să stăm numai câteva ore, am fost purtaţi prin muzee de artă şi de ştiinţă naturală, pe străzi şi bulevarde. Mai târziu nu-mi mai aminteam decât de-o vizită la Academia Română, unde profesorul Ion Bianu a deschis un sanctuar, din care scotea manuscrisele lui Eminescu. Nu m-am dat bătut până când n-am luat şi eu în mână un caiet. Îmi croisem loc cu coatele printre ceilalţi. Grupul pleca, dar eu am mai rămas aplecat deasupra manuscrisului, prin care răsfoiam cu încordare. Mă emoţiona nespus de mult acest contact cu hârtiile şi scrisul marelui poet. Şi-am zâmbit copilăreşte şi intrigat când – în marginea unei poezii – am remarcat şi nişte desene de-ale poetului: erau nişte schiţe obscene, cari îmi arătau că există anume spaţii intime în care poezia şi proza se învecinează fără a se stânjeni. Am fugit pe urmă după caravană. În poarta Academiei, unul dintre elevii mai vârstnici îmi zise: „Ce-ai întârziat măi, te-ai întins aci ca la tine acasă!" – „Uite-aşa, ca să

mă deprind cu Academia!“, răspunsei râzând şi mai adăugai ceva foarte prezumţios. Mi-am dat însă cu palma peste gură când observai că unchiul mă auzise. Dar unchiul m-a învăluit c-o privire plină de bunătate: „Mai ştii... De ce nu?“

În după-amiaza zilei luam trenul spre Constanţa, unde în aceeaşi seară urma să ne îmbarcăm pe-un vapor românesc spre Constantinopol. Era noapte târziu când am ajuns la Constanţa şi n-am văzut aproape nimic din cele ale oraşului şi ale portului. Îmi amintesc doar că marea era foarte agitată. După ce-am intrat în pântecul vaporului, într-o încăpere mare cuprinsă de bănci de lemn, nu ne-am mai gândit decât să ne găsim un locşor de dormit. De unde să poţi însă închide pleoapele! Îmi era frig. Şi altora la fel. Cineva ne poftea să ne luăm pături de acoperit de pe bord. Am urcat nişte trepte, ne-am strecurat prin coridoare labirintice şi-apoi, ca printr-un horn căptuşit cu o scară în spirală, am ieşit pe bord. Marea Neagră nu-şi dezminţea numele, căci o beznă de nepătruns stăpânea pe întinsurile de vuiet şi valuri. Sufla un vânt să ne ia de pe picioare. Departe în zare se mai vedeau lumini slabe în port. Eram în larg. Am smuls o pătură dintr-un teanc şi cu prada în braţe am alunecat iarăşi în pântecul vaporului. Dar nici pătura nu mi-a fost de nici un folos ca să adorm. M-am zvârcolit toată noaptea. Cum vaporul se legăna, mă lua din capul pieptului şi până-n ceafă o senzaţie de slăbiciune; era întâiul semn al răului de ape mari. Dimineaţa am urcat pe bord în speranţa că răcoarea curată de deasupra îmi va domestici măruntaiele. Paseri albe, cu sunete în cari se ghiceau pustietăţi marine, zburau după vapor. Uneori, rămânând în urmă, descindeau în dâra de spumă a vaporului. Apoi văzduhul se limpezi treptat, iar la orizont întrezăririm maluri gălbui, sterpe. Ne apropiam de strâmtori. Înviau în noi dulceţi sentimentale culese din Alecsandri şi Bolintineanu. Limanurile asiatice se întrupau apărate de fortificaţii străvechi şi de nenumărate guri de tunuri. Intram în strunga dintre continente pe ape mai liniştite şi într-un climat domol. Se iveau, cât bătea ochiul, tot alte şi alte vapoare, corăbii, şalupe, luntrii. Am debarcat la Constantinopol încă înainte de amiază. Aveam răgaz de câteva ore să vizităm capitala Imperiului Otoman. Şi

prinserăm a învăţa arta de a consuma cât mai multe priveliști în cât mai puţin timp. Pe străzi în Constantinopol, un miros fetid ne izbi nările şi tot corpul, cel puţin în apropierea portului. Numai un cadavru istoric putea să miroase aşa de cumplit. Forfotea de jur împrejurul nostru o lume pestriţă, apucată de duhul unei paradoxale mişcări stagnante. Căutam să ieşim din vârtejurile mulţimei şi din zgomotul asurzitor al clipei făcând în timp un drum invers. Grăbeam pasul spre veacul al şaselea: spre Agia Sofia. Cred că eram insuficient pregătit pentru cutremurul de farmec, de frumuseţe şi de măreţie al acestei catedrale, în care geniul bizantin a izbutit să se rostească, creând un sacru arhetip pentru toată lumea Răsăritului. După o noapte de nesomn, simţurile şi-au închis zăvoarele şi şi-au pus peceţi. Căldura solară ce mă lovea în creştet, goana pe străzi şi apoi înfăţişarea de iarmaroc dezlănţuit a capitalei otomane mă făcuseră aproape impermeabil pentru noi impresii. Şi când am intrat în Agia Sofia nu mi-aş fi putut închipui că peste douăzeci şi atâţia de ani aveam să scriu cu entuziasm postum despre ceea ce vedeam şi nu simţeam atunci. Am ieşit din moschee, lăpădându-mi pantofii sacri pe care a trebuit să-i trag peste încălţăminte. Şi m-am înviorat – ieşind. Căci străzile cu cadâne ne ademeneau pe toţi adolescenţii caravanei neasemuit mai mult decât toate moscheele. Ne încordam privirile ca să vedem feţele de răsăriteană paloare prin transparenţa voalurilor. În freamătul obştesc, imaginaţia ni se aprindea. Ne mişcam pe caldarâmuri din *O mie şi una de nopţi*.

Pe Marea Egee ne aştepta o noapte a lui Poseidon. Era ziua naşterii sale de ne primea cu un praznic atât de furtunatic? Voia să dea un prilej de nebună joacă delfinilor săi, ţinându-le furca cu cele trei coarne să sară peste ea? Sau, amintindu-şi de-o străveche ceartă, era gelos că o luam spre Atena, şi nu într-altă parte? Întrebările nu erau nelaloc, căci – precum îmi spuneam – nu se ştie niciodată din ce le sare ţandăra acestor zei, în ale căror ţinuturi de apă, de piatră şi de azur intram.

Cele două zile petrecute la Atena mi-au lăsat o amintire albă de marmură. Nu e vorba numai de Acropole, cu templele, coloanele, frizele, cariatidele şi zeii săi, ci şi de acele vile şi muzee

albe ce împodobesc oraşul modern, care ţine, se pare, aşa de mult să fie substanţă din substanţa antichităţii şi lumină deaşijderea din lumina acesteia. De vreo câteva luni învăţam la liceu şi greaca, ceea ce mă incita, aproape până la enervare, spre descifrarea inscripţiilor. Obsesia ar fi fost încă suportabilă înaintea rămăşiţelor antice, din păcate însă ea mă ţinea şi în faţa firmelor de la prăvălii. Cât de paradoxale mi se păreau numele mitologice ale acestor măslinari moderni! Fapt e că majusculele elenice, printre cari nu mă descurcam tocmai cu uşurinţă, mă făceau să simt pretutindeni prezenţa secretă a profesorului meu de limba greacă, a lui Paul Budiu, a cărui figură am promis s-o conturez într-un capitol închinat numai lui. Profesorul Paul Budiu mi-a spus la plecare să nu mă întorc la şcoală fără de o dare de seamă asupra celor ce aveam să văd în cetatea iubită de el mai presus de toate. Trebuia să-mi însemn, aşadar, multe din cele ce mi se vădeau în cale şi mai ales anecdote şi detalii cu privire la peştera unde se crede că ar fi fost închis Socrate şi unde înţeleptul, suferind de nebunia înţelepciunii sale, şi-a băut în cele din urmă cupa cu zeamă de cucută cu aceeaşi nepăsare cu care urmaşul său trage la măsea un ţui de drojdie. Căci Socrate era divinitatea silenică a profesorului Paul Budiu, care, şi el, se întrupase după un tipar asemănător, numai puţin mai degradat. Căutam în amintire dacă nu cumva profesorul îmi făcuse vreo aluzie să-i duc ceva de prin părţile locului. Nu era cazul. Dacă însă ar fi fost, atunci din cetatea zeiţei Atena i-aş fi dus profesorului meu, foarte primitor de daruri, mai bucuros o bufniţă, căci partea de pitoresc îl interesa desigur mai mult decât Partenonul.

Cu un vapor Norddeutscher Lloyd, ce se lua pe urma Luceafărului de seară, am înconjurat peninsula, ca să ajungem după vreo patruzeci de ore la Catania, în Sicilia. Când am pus piciorul pe uscat, răul de mare, ce mă scuturase din temelii şi pe apele din urmă, mă părăsi dintr-o dată. În Catania, târându-ne amorţiţi spre oraş, ne luă în primire o tarantelă cu loviri de castaniete dintr-o cârciumă cu uşile şi ferestrele deschise. Mă simţii de îndată alt om după marasmul pe Mediterană. Dar aci, în portul sicilian, n-aveam să stăm decât o noapte. Dimineaţa

plecam cu trenul spre Messina, şi anume tot pe ţărmul mării, care pretutindeni ne desfăta ochiul cu un tiv de spumă albă. Vedeam Etna în zare, cu tichia de zăpadă, în faţa noastră coline, câmpuri, stânci, portocali, smochini, lămâi şi burguri medievale pe alocuri înălţate de-a dreptul din mare, iar peste toate azurul italic. Ni se atrăgea luarea-aminte asupra vieţii ce a trebuit să palpite cândva în Sicilia, în timpul de demult al împărătesei Constanţa, mama împăratului Frideric II, şi în timpul acestui precursor al Renaşterii, într-o privinţă mai universalist şi mai luminist însă decât oamenii Renaşterii, cel mai genial şi cel mai mare printre genialii şi marii Hohenstaufi. Căci şi Sicilia a fost cândva, pentru o vreme, inima Europei.

La Messina am descins pe-un morman de ruine, doi ani după nimicitorul cutremur. Se mai scoteau şi acum cadavre de sub dărâmături. Treceam pe lângă coşuri pline de oase şi de scăfârlii. Nu prea erau semne de nouă viaţă în acest ţinut de prăpăd. Mi-au rămas în amintire nişte clădiri mari cu frontispicii intacte, în dosul cărora în loc de tavane se vedea cerul senin. Un localnic, care se găsise în treabă de a ne călăuzi, ne explica foarte curioasa tehnică a cutremurelor de pământ, care doboară uneori numai tavanele şi lasă neatinse zidurile. O stradă pe chei părea nevătămată, dar la o privire mai de aproape potemkiniada ieşea la iveală, ilară, dezolantă. „Opera“ de la Messina mai arăta încă la intrare ultimul afiş al unei reprezentaţii ce n-a mai avut loc, dar cu care odată, cândva, opera îşi va relua activitatea.

Încă în aceeaşi zi, în cursul după-amiezii, treceam de la Messina pe pământul italic propriu-zis. Ţinta noastră era Napoli. Călătoria cu trenul dura o noapte întreagă. Încă nu se luminase de ziuă când mă trezii. Am dat puţin la o parte perdeluţa de la geam şi am privit în noaptea ce începea să cedeze. Dibuiam în clar-obscurul de-afară. Străbăteam o câmpie şi treceam tocmai pe lângă nişte splendide ruini de temple cu învederate trăsături de stil grec. Eram singurul care le vedeam; toţi ceilalţi sforăiau în poziţii din cele mai groteşti şi chinuite pe băncile de lemn. Rând pe rând se treziră şi ceilalţi, căscând zgomotos. Se ghicea din chipul căscatului ceva din atmosfera familială în care fiecare

crescuse acasă. M-am ridicat a spune, aşa-ntr-o doară, unchiului că am zărit în întuneric, mai acu un sfert de ceas, nişte ruine de temple greceşti. Unchiul Iosif a stat puţin la gânduri: „Trebuie să fi fost ruinele de la Paestum. Mare păcat că nu le-am văzut cu toţii“. Şi, căutând într-un ghid, îmi arătă nişte fotografii. „Da, astea erau“, zic eu.

Ajunşi la Napoli, eram redaţi nouă înşine pentru câteva ceasuri. Era în gândul celui ce hotăra opririle şi drumurile caravanei să ne aşezăm în oraş pentru o întreagă săptămână. În după-amiaza aceleiaşi zile lua sfârşit răgazul ce ne fu încuviinţat. Ce bine ne-a prins destinderea! Fiecare-şi simţea fiinţa restaurată întru ale sale. Puterile câte le aveam trebuiau adunate toate, căci începea acu' goana cea mare prin muzee. Impresiile din muzee au o tendinţă de confluenţă haotică, încât din cele ce descopeream la Napoli mi se alege mai limpede numai imaginea unui aşezământ etnologic cu splendide obiecte africane şi australiene, scuturi, arcuri, săgeţi, măşti, instrumente muzicale. Întâia zi, a doua, a treia, a patra ne-am închinat numai bucuriilor muzeale într-atât, că ne era lehamite de mirosul închis al sălilor şi al colecţiilor de tablouri. Un rău ca de mare mi se urca până în retină. Seara, când soseam la hotel, bătrânul nostru tovarăş de drum, advocatul Garoiu, îşi scotea de fieştecare dată ceasornicul de buzunar ca să ne spună: „Astăzi am umblat 35 km pe jos!“ „Astăzi 30“. „Astăzi 28“. Din parte-mi, ironizam, ce-i drept, acest chip de a străbate muzeele cu viteza luminii, dar mă supuneam fără murmur programului, zi cu zi. Eram aşa de extenuaţi uneori de zigzagurile acestui cutreier, încât grija noastră cea dintâi când puneam piciorul în pragul unui nou muzeu nu era privirea spre opera de artă, ci căutarea unei bănci de odihnă. Satisfacţia estetică înaintea tablourilor din perete era direct proporţională cu destinderea resimţită în picioare. Spre a pune vârf supliciilor ce făceau ca în sufletul nostru încântarea artistică să se amestece iremediabil cu o impresie de sfârşeală, ne mai duceam uneori, spre seară, şi la operă. Credeam că aşa trebuie să fie şi acceptam biciuirea amorţitoare de nervi ca o pedeapsă abătută asupra noastră pentru vina de a ne fi născut oameni.

Napoli ne cucerea totuşi pe toţi cu peisajul său. Preferam deci excursiile în natură oricăror vizite pe la instituţii de cultură. Din priveliştea napolitană am adus cu mine imaginea gălbuie, ce o mai reţin şi astăzi, a acelui vulcan stins, pe nume Solfatara, pe al cărui crater acoperit am umblat. Ne înfiorau sonorităţile de boltă ce se auzeau sub tălpile noastre, unde la fiece pas ţâşnea din cratere minuscule un nisip fierbinte aidoma unui clocot de apă! Un miros de pucioasă ne împrejmuia, ca într-o imensă bute albastră preparată cu turtă de sulf aprins pentru primirea vinului. Iar Vezuviul de cealaltă parte a golfului, fumegând, împrumuta un calm negrăit priveliştei şi obşteştii solarităţi. Îmi spuneam: Napoli este aşadar aşezat în valea dintre două vulcane – iată un lucru pe care nu-l ştiam. Şi ca să ni se dea şi alţi fiori în călcâie ni se punea în vedere că într-o zi s-ar putea să izbucnească din nou Solfatara şi să se stingă Vezuviul. S-ar părea, zice-se, că cele două vulcane intră alternativ în funcţie: perechea de foi pusă în exerciţiu de mecanismul mitologic al zeului ce şi-a ales meseria de faur.

De la Napoli am căutat odată s-atingem şi poalele Vezuviului şi am străbătut până în regiunea lavei. Erau case răzleţe pe-acolo, pe pământ ars, pe alocuri podgorii şi grădini cu portocali. Câte-un vârtej de vânt ne umplea ochii şi gura cu pulbere de lavă. Strigătul măgarului s-auzea de pe culmile toride. Catâri suiau şi coborau, astăzi ca totdeauna. Îmi recitam pentru mine singur versurile lui Goethe: *Kennst du das Land wo die Zitronen blüh'n*? Prin fundăturile de zgură făceam numai o incursiune scurtă, căci termenul nostru era: Pompei. Iar o vizită la Pompei se cuvenea să fie întreprinsă într-o zi caniculară. Caniculară în aprilie! Cetatea moartă, ce ni se prezenta ca pe-o tavă incandescentă, de ardezie, avea chiar de la început darul să anuleze în noi conştiinţa timpului istoric trecut de la catastrofă până în clipa de faţă. Pe toate suprafeţele se topea văzduhul. În marea linişte ce pândea dintre ziduri bănuiam umbrele romane. Erau foarte aproape de noi aceste umbre. Şi-mi evocam făpturile vii de acu 2000 de ani, al căror pas se auzea atunci la fel cu al nostru prin aceste străduţe înguste, pietruite cam grosolan şi arhaic. Ecoul din zid este al

pasului nostru sau al pasului lor? Încă ieri umblau pe aici semenii romani, căci se văd în lespezi urmele roţilor. După un colţ, un puternic perete se-nalţă în faţa noastră: ne oprim. Peretele ne întâmpină cu lozinci de propagandă electorală, pe care le putem înţelege chiar şi numai cu pospaiul de latinească ce s-a prins fără de voie de noi. Intrăm prin case, prin grădini. În praguri ne primeşte, scris cu pietricele de mozaic, avertismentul în care se rostea simbolic imunitatea casei romane: *cave canem!* Numai lătratul de rigoare lipseşte. În schimb, şarpele păzitor stă desigur undeva subt o lespede de marmură, muşcându-se singur de coadă, încheiat ca un inel şi închipuind timpul ce totuşi în sine trebuie să se-ntoarcă odată. Ne imaginăm scene idilice ce-au putut să aibă loc prin grădini şi scenele intime impuse încăperilor chiar de pictura în negru şi roşu de pe pereţi. Ating cu mâna vase şi unelte. Peste o măsuţă mă aplec ca să miros pânea arsă.

Muzeul local ne aştepta cu poarta deschisă. Am intrat. Ochii mi s-au deschis aci, clipind uimiţi, în faţa acelui mulaj în ipsos al unui câne găsit în cenuşa vulcanică ce-a îngropat aşezarea. Evident, cânele fusese surprins de norii prăpădului, căci a murit – răsucindu-se şi muşcând cu dinţii din cenuşa ce-l copleşea. (Imaginea m-a urmărit o viaţă întreagă. Vreo treizeci de ani mai târziu aveam să scriu un sonet: *Cânele din Pompei*, în care sugestia se sublima simbolic într-o viziune de apocalips cosmic şi personal.)

Pe la ora 5 după-amiază ne întorceam cu trenul la Napoli. Seara trebuia să ne mai ducem şi la operă. Se reprezenta *Tosca*. În tren, ca să umplem timpul cu folos, verişoara mea Marioara ne povesti cuprinsul operei. Urmăream mai mult drăgălăşenia gesturilor ei şi vioiciunea expresiei decât anecdota melodramatică a piesei.

Seara la operă ne-am aciuat la galeria cea mai de sus, unde caravana s-a transformat, pentru ironia retinei mele, într-un grup de fiinţe galinacee. În perspectiva descendentă, foarte curioasă, asupra scenei, totul îmi apăru diformat şi pestriţ ca în desenele în creion colorat ale copiilor. Mi-a fost cu neputinţă să mai realizez cu încordarea ochilor distanţele până la obiect, şi-am aţipit. Dar adormirea pe jumătate pe o bancă fără spate era foarte incomodă. Undeva, în fundul galeriei, mă chema irezistibil o altă bancă,

lungă, goală. M-am retras acolo, m-am întins şi am adormit. Nu era o retragere în somnul obişnuit al fiinţei mele vii, ci o reculare în somnul materiei inerte din mine. M-am trezit numai în ropotul de aplauze de la sfârşitul piesei. „Splendidă operă!“ – mi-am spus la urmă, frecându-mi ochii. Sosiţi la hotel, advocatul Garoiu (dormeam în aceeaşi cameră), cercetându-şi ceasornicul, constata placid: „Astăzi am umblat pe jos 38 km!“

După epuizarea celor ce aveam de văzut la Napoli, unchiul Iosif făcu loc în program unei recompense pentru ostenelile de până aci. „Astăzi sunteţi liberi. Vă plimbaţi unde doriţi şi cum poftiţi!“ – ne zise el. Nu eram pregătit pentru atâta libertate! M-am dus numai până la clădirea cu arcade din apropiere, unde dibuisem nişte librării. Într-una din vitrine descopeream o splendidă ediţie italiană a operelor lui Hegel. Uite, îmi spuneam, în Italia, dată fiind necesitatea unei atari ediţii, Hegel se pare că e mai citit decât la el acasă. Eram pe atunci de părerea că în Germania Hegel nu mai avea sorţi de înviere după ce fusese îngropat cu atâta ardoare de atâţia ciocli, în frunte cu maestrul lor, Schopenhauer. Nu puteam să-mi cumpăr operele lui Hegel, dar am intrat în librărie, căci voiam, încaltea, să le pipăi. Măreţia lui Hegel o bănuiam în ciuda potopului de calomnii revărsate asupra lui. Am iscodit cu timiditate preţul. Cărţile nu costau mult, dar enorm pentru posibilităţile mele, căci nu aveam în pungă decât vreo 25 de lire, banii de buzunar ce mi-i dete dintr-un îndemn imponderabil unchiul Iosif în clipa când i-am spus că am văzut în noapte templele de la Paestum. La librărie am cumpărat totuşi ceva, şi anume o revistă italiană, recent apărută, în cuprinsul căreia am remarcat nişte note despre filozofia lui Bergson. Era întâia oară că încolţea în mine speranţa de a afla ceva despre gânditorul francez, pe care-l ştiam doar din nume. M-am întors cu prada la hotel ca un căţeluş ce a găsit un os prea mare, care-i va jigni caninii de lapte în cel mai cinstit exerciţiu al funcţiunii lor. Până pe seară m-am chinuit să descifrez, cu dicţionarul, notele destinate să-mi rămână impenetrabile. La ora cinei eram tăcut, aproape abătut, mârâiam – nu vorbeam –, căci textul mă ţinuse toată după-amiaza la distanţa celor mai umilitoare târcoale. Mi-

am părăsit osul descurajat, după ce timp de ceasuri i-am supus rezistenţele unor cazne inconcludente.

A doua zi dimineaţa lăsam în urmă şuviţa de fum a Vezuviului, şi în gând surâdeam cetăţii fără de moarte. La Roma ne-am statornicit pentru vreo zece zile. Potrivit planului dinainte socotit, am cules şi aici splendorile scrise la carte, în Baedecker. Spre deosebire de toţi străinii ce descindeau în urbea celor şapte coline, noi, românii, din motive ştiute numai nouă, acordam în ordinea revelaţiilor ce ne aşteptau o întâietate Forului lui Traian. Ne spuse cineva că lângă columna împăratului de obârşie iberică a fost găsit nu de mult, odihnindu-se în cojocul său, ca sub un brad carpatic, badea Cârţan, ciobanul care a venit pe jos din Ţara Făgăraşului până aci călăuzit nu de Baedecker, ci numai de nostalgii milenare.

Pe lista celor de văzut urma numaidecât Forul Roman cu toate ale sale, de la cele mai vechi vestigii etrusce până la cutare templu cezaric. Forul, care în închipuirea noastră se umplea de toată măreţia şi stricăciunea vremurilor, de toate triumfurile şi spaimele epocelor, ne chema iarăşi şi iarăşi. Şi nu era zi să nu-l traversăm cel puţin o dată. Găsindu-ne la faţa locului, s-a făcut că am simţit o dată în noi ca un imbold actoricesc de a reconstitui asasinarea lui Iuliu Cezar. Spectacolul ce ni-l dam era, fireşte, hrănit de unele înclinări însuşite de prin romanele poliţiste, căci nu ne mulţumeam cu aproximaţii, ci căutam amănuntele ce ar putea duce la identificarea asasinilor. Dar ne redobândeam degrabă gravitatea impusă de istorie şi locuri, cari se complac în vag şi în estompatele lor linii mari.

Câteva zile în şir vizitarăm Vaticanul, el singur, pe loc atât de puţin, echivalând un univers. În Sixtină ne-am oprit. Ne-am oprit îndelung. Aci ne luam răgaz, căci fiecare devenea pentru sine însuşi un caz de conştiinţă. Căutam parcă martori ai vieţii noastre în faţa lui Christos cel de sus, care ţinea judecata din urmă.

Pe rând, în celelalte zile, mai văzurăm apoi sacrele clădiri ale Romei, de la cele din antichitatea tardivă, cu plafonul drept şi jos ca o lespede de mormânt, până la bisericile din timpul barocului, cu bolţile fictive pierdute în cer.

O după-amiază, din care mi-a rămas în urechi un freamăt de plopi, a fost închinată împrejurimilor Romei. Termele lui Caracala, păstrând încă pe-alocuri amintirea dimensiunilor monumentale de altădată, ne-au dat o idee despre ceea ce a putut să fie, la un moment dat, civilizaţia romană, iar Via Apia cu chiparoşii melancolici ne-au comunicat sentimentul marii istorii. Pe drumul tare ca osul, auzeam sunetul trecut al cohortelor ce plecau spre limitele lumii ca să apere ordinea faţă de iureşul haosului. Şi am coborât şi sub pământ: în catacombe. Căci şi ele trebuiau să ne încredinţeze un secret. Din pământ iese tot ce-i bun: aceasta-i taina catacombelor. Spiritul ar fi rămas probabil prea slab dacă nu şi-ar fi avut şi el faza telurică. Când te plimbi prin aceste ţinuturi de margine ale Urbei, e cu neputinţă să nu te abaţi şi pe la bisericuţa „Quo Vadis". Ne-am îndrumat şi noi pe acolo, căci citiserăm cu toţii romanul lui Sienkiewicz, care popula cu personagii atât de vii locurile de legendă.

Moşul Garoiu mă acceptase şi la Roma în camera sa. Din două motive: întâi fiindcă printre liceenii caravanei eram totuşi cel mai liniştit şi al doilea fiindcă observase că noaptea îi suportam sforăitul fără de a mă trezi. În noaptea după vizitarea catacombelor, m-a încercat un vis din cele mai neobişnuite. Se făcea că eram la Roma. Seara trebuia să ne ducem la operă, unde Ursus, cunoscutul personaj din romanul lui Sienkiewicz, făcut să apară doar în arena unui circ, urma să dea un concert! Şi am auzit concertul! Uriaşul Ursus cânta cu un glas pe măsura puterilor sale. Se cutremurau bolţile operei. Cânta gigantul aşa de grozav, că m-am trezit: escaladând octavele, bătrânul Garoiu sforăia. Sforăia din răsputeri! A doua zi povestii câtorva tovarăşi de drum cele întâmplate. Din acel moment moşul Garoiu purta, fără s-o ştie, porecla „tenorul Ursus".

În cursul călătoriei în Italia am mai poposit vreo 2-3 zile la Florenţa, o zi la Veneţia. Am traversat Adriatica până la Fiume, de unde luam trenul spre Budapesta. De aci, apoi, direct la Braşov.

După o noapte de odihnă, o prospeţime înrourată, de munte, mă lua iarăşi în stăpânire. Aerul Braşovului, ce-şi aduna răcoarea solară din izvoare cereşti, îşi întărea încă o dată faima. Grija mea

cea dintâi a fost să trec pe la Liviu, să-i povestesc lui – şi cumnatei mele – tot ce văzusem şi întâlnisem în această călătorie. Raportul meu, cu vorbe rare şi înmlădiate la cele gândite, a durat câteva ceasuri. Mă întorceam din călătorie fără îndoială mai matur, şi aceasta o simţeam şi eu, chiar şi numai din privirile celor doi cari îmi urmăreau povestirea. Un deosebit haz avea să le facă concertul lui Ursus.

„Dar locurile cele mai frumoase unde le-ai văzut?“ întreabă cumnată-mea.

„Pe la Salerno, cred, păcat însă că numai din goana trenului“, zic eu.

„Dar femeile cele mai frumoase unde le-ai văzut?“ – întreabă fratele meu. Întrebarea, venită chiar din partea lui Liviu, faţă în care respectam nu numai pe fratele cel mai mare, dar şi pe severul profesor, deşteptă în mine o emoţie. Am şovăit un moment, apoi m-am făcut a cumpăni.

„La Budapesta“, răspund eu.

„Cum?“ sări ca înţepată cumnată-mea, „nu în Italia?“

„Nu“, răspund eu simplu.

„Nici la Bucureşti?“ – se îndârjea ea cu interes.

„Ei da, şi bucureştencele sunt foarte frumoase, dar prea dau pe obraz cu sănătate de la cutie!“

„Nu-ţi spuneam eu?“ întări Liviu, care petrecuse în timpul studenţiei două semestre la Bucureşti şi câţiva ani la Budapesta.

Cumnată-mea, aproape nestăpânită, mă mustra cu un surâs neîncrezător: „Ei, ce ştii tu!“

Răspunsul cu pricină i-l dădusem într-adins, ca s-o scot din sărite, căci, uşor iritabilă, cumnată-mea era îngânată de-o sălbatică frumuseţe când se supăra.

XXIII

Profesorul Paul Budiu, dascălul de limba greacă, aducea nota sa aparte în atmosfera Liceului Şaguna. Era un om binişor trecut

de şaizeci. Curiozităţile, multe, şi feluritele apucături sau nu mai puţin întâmplările în legătură cu el alcătuiau o întreagă arhivă anecdotică, ce se moştenea, crescând din generaţie în generaţie. Figura lui Budiu, revărsată în gesturi deosebit de lente, o văd încă profilându-se pe peretele din faţă al clasei. În rostirea vorbelor şi în mişcări, dascălul punea o bizară încetineală. Faţa lui manifesta o uşoară înclinare spre gălbinare. Alternând trezia cu aiureala, Budiu se referea în tot ce profera la maxime elenice, tălmăcite de-a dreptul pe româneşte. Îşi supraveghea cu o grije de maniac pronunţarea cuvintelor de origină greacă. Astfel, el niciodată nu făcea concesia de a spune „un filozof". Consoana z se prefăcea într-un s fin, rostit cu limbă subţire de şarpe, iar cuvântul îl despărţea, subliniat şi ostentativ, în două: „un filo-sof".

Era îndeobşte ştiut că printre profesorii de la Braşov el era aproape singurul înstărit. Proprietar al câtorva rânduri de case în Schei şi prin Cetate, el umbla totuşi în haină peticită, pentru a-şi pune în relief o modestie de înţelept care ar fi preferat să trăiască într-o bute. Dispreţul faţă de orice strălucire exterioară şi-l ţinea la vedere în fel şi chip. În această trăsătură trebuia căutată bunăoară şi pricina pentru care el se purta în cizme de cea mai vulgară calitate, ascunse sub pantalonii lungi de pănură. Dar nesocotirea aparenţelor lucitoare sta în sufletul lui alături de unele înclinări ce s-ar fi părut cu totul străine de fiinţa sa. Astfel, el nu era cu totul lipsit nici de orgoliul bogăţiei sale. Numai aşa se explică de ce iarna îmbrăca sub palton de obicei două surtuce: cel mai scurt deasupra, ca să se vadă că sunt două. Şi numai aşa se explică de ce dascălul nostru îşi mai punea, când intra în clasă, încă un rând de ochelari peste cei ce-i purta în permanenţă: aceasta atât de nevoie, cât şi pentru a arăta că are mai multe perechi de ochelari.

Cât priveşte raporturile dintre noi şi el, e cazul să amintesc că nici un elev n-avea voie să-i spună „Domnule profesor" sau, mai bine zis, toţi fără deosebire eram constrânşi să vorbim cu el la persoana a treia şi să-l numim „Domnu' ". De altminteri, el însuşi vorbea despre sine numai la persoana a treia şi pentru nimic în lume n-ar fi căzut în eroarea de a spune „eu". Avea despre sine

conştiinţa unui model impersonal mai presus de pronume şi se numea singur „Domnu' ".

Când, în cursul lecţiei, se deda unor limpeziri sintactice, se lăsa transportat de-un mod foarte aparte de-a întinde cuvântul, de a-l silabisi, de a-l ritma. În conversaţiile ce le aveam cu el în clasă, am adoptat, fireşte, şi noi acelaşi chip. Nu dintr-o dată, căci aceasta ar fi fost cu neputinţă, dar încetul cu încetul, ceea ce îi prilejuia o adumbrită mare satisfacţie.

Cu înfăţişarea lui de silen suferind uşor de icter, Budiu părea o rămăşită din alte milenii. Fără îndoială că dascălul nostru era un clasicizant, dar clasicismul său era de-o desăvârşire intrată în putrefacţie şi purta în ţesuturile sale degenerescenţe şi alterări de sens excesiv pitoresc. Dascălul nutrea un cult cvasireligios faţă de Socrate, al cărui nume el îl pronunţa, cu o precauţie sacrală, totdeauna numai „Socratis", şi nu altfel. Aceste aspecte şi altele asemănătoare ni-l situau pe Domnu' într-o singularitate în fond simpatică, cu toate că... Ei da, cu toate că. Toate avantajele sale pitoreşti aveau la codiţă un „cu toate că...". Nu ne-a fost prea greu, de pildă, să remarcăm că Domnu' era jertfa unei concepţii foarte viciate despre demnitatea profesională. Vreau să spun că el nu era tocmai inaccesibil imprudenţelor ce l-ar fi putut compromite şi accepta sub diverse forme cadouri de la elevii slabi, în schimbul notei de trecere. Adevărat e că şi această stare de lucruri noi o priveam cu o îngăduinţă ingenuă, cum ai trece cu vederea o licenţă poetică unui mare poet.

Chiar de la întâia lecţie ni se da ocazia să verificăm atmosfera anecdotică ce s-a creat în curs de câteva decenii în jurul lui Budiu. Dascălul ne-a întrebat pe rând cum ne cheamă şi de pe ce meleaguri venim. Aveam un nou coleg. „Pe tine cum te cheamă?" – îl întreabă Domnu'.

– Titus Olar!

– De unde eşti?

– De la Făget!

– Tată-to ce-i?

– Protopop!

– Da' mumă-ta ce meserie are?

Colegul se uită nedumerit împrejur şi dă din umeri. Domnu' nu aşteaptă răspunsul, ci continuă a întreba:

– Dar stupi aveţi acasă?

– Avem, răspunde hotărât Titus.

La ceea ce Domnu' se mulţumi să adauge un cuvânt de-o transparenţă dezarmantă: „Că şi Domnu' are unul şi îi e aşa de urât singur!"

Colegul Titus s-a făcut a nu pricepe aluzia.

Intraţi în materia recalcitrantă a limbii moarte pe care o preda Paul Budiu, descopeream aproape în fiecare zi noi şiretenii şi naivităţi şi noi ilare apucături de ale dascălului. Când ne traducea vreun text din limba greacă, el ţinea morţiş să păstreze şi în limba română anume accente, iar uneori şi topica originalului, încredinţat fiind probabil că limba noastră dobândea cu aceasta o nevisată nobleţă, dacă nu chiar un reflex olimpic. Îmi amintesc de-o propoziţie care lua în traducere românească această înfăţişare: „Crocòdilii de-a gâştelor asemănătoare ouă ouă". Vroia Budiu să spună că crocodilii fac ouă ce seamănă cu ale gâştelor. Pe măsură ce avansam în materie, el aştepta şi de la noi să ne turnăm româneasca pe calapoade atice, să o ritmăm urmându-i exemplul sau cel puţin să întindem cuvintele şi să siluim accentele până la limitele extreme ale întortocherii. Când izbuteam, el ne privea cu moale recunoştinţă: „Fru-mòs ai cân-tat!"

Se găsea printre cei vreo cincizeci de colegi un excelent caricaturist: Valeriu Maximilian, din Braşovul vechi. Maximilian urmărea cu priviri drăceşti profilurile celor din preajmă, făcându-şi cu ele jocurile cele mai fanteziste. Victima lui preferată era însă Domnu', pe care-l caricaturiza cu cruzime şi inocenţă. Iată-l în răstimpul unei recreaţii că desenează ceva pe tabla clasei. Ce-o ieşi? Mai întâi, din câteva linii, faţada Liceului Şaguna. În mijlocul pajiştei dinaintea liceului, unde pe vremea aceea se înălţa un avuz cu bazinul împodobit cu nimfe de metal, Maximilian plasează o statuie imaginară a lui Budiu. Statuia prinde înfăţişare prin detalii, puse cu creta, de-un verism grotesc. Caricaturistul n-are să uite, desigur, nici cizmele, nici haina peticită, nici cele două perechi de ochelari ale dascălului. Domnu' trebuie să intre dintr-un moment într-altul în clasă, dar Maxi-

milian nici gând n-are să se grăbească sau să şteargă tabla cu buretele, ca să rămână luciul negru şi umed. Dimpotrivă, el lasă desenul pe tablă şi se retrage liniştit în bancă. Aşteptăm cu încordare să intre Domnu'. Inimile zvâcnesc. Domnu' apare, mulţumit că ne găseşte, excepţional, în atâta tăcere. Se opreşte înaintea tablei şi priveşte, priveşte. Apoi, filozofic, se-ntoarce spre noi: „Ci-ne m-a de-se-nat?" Maximilian se ridică aproape mai calm decât Domnu': „Eu". Domnu' se uită lung la el, mirat că cineva putea să fie şi mai calm decât el, şi-i zice, fără nici o supărare, aproape cu duioşie; „Şterge tabla – măgarule!" Budiu cunoştea pasiunea de caricaturist a lui Maximilian şi vedea în el, probabil, un posedat. De aci – răbdarea, îndelunga sa răbdare. Colegul nostru îşi permitea necuviinţa de a desena caricaturi sau schiţe, pline de săgetătoare aluzii, chiar şi în caietul de compoziţii, reglementar, care, la drept vorbind, nu era numai al lui, ci tot aşa de mult şi al profesorului. Astfel, la sfârşitul unui extemporal Maximilian a schiţat odată, din câteva meştere trăsături de peniţă, un vulcan din care ieşeau tot ochelari şi cizme. Altă dată o simplă cizmă c-un pinten, altă dată un nas încălecat de două perechi de ochelari. Parcă de fiecare dată îndrăcitul ar fi voit să îmbie lui Budiu o emblemă de nobleţă pentru un uz familiar într-o împărăţie de vis. Dar insolenţelor Domnu' le opunea o răbdare cu şapte caturi. El trăgea doar, cu cerneală roşie, o dungă peste desen şi scria pe margine: „Asta nu ţine de compoziţie!"

Domnu' avea zile şi ore când se credea probabil un bătrân aed, şi-atunci oficia. Într-o asemenea oră, tălmăcindu-ne nişte hexametri spicuiţi dintr-un poem homeric, a băgat de seamă că un elev, ascuns după spatele altora, în fundul clasei, era cuprins cu totul de altceva decât de vraja ritmurilor. În elanul scandării şi purtat încă de cadenţele textului, Domnu' îl repede cu glas suitor: „Cè faci mă ticălòsule-n bànca acèea?" Elevul se ridică şi dă o replică în acelaşi ritm, coborând panta: „Scrìu după cùm dumneavòastră dictàţi în caiètul acèsta!" Domnu', uluit, îl priveşte peste ochelari c-un sentiment pe cale de a degenera în admiraţie şi-i zice: „Fru-mos ai cân-tat. Şezi!"

Cele mai deşănţate neajunsuri, destinate să-i submineze şi bruma de autoritate ce-o mai avea, i le căşuna lui Domnu' un alt coleg: Horică Teculescu. Horică, cel mai tânăr printre noi, era un pachet de nervi, pe care nici o cingătoare nu-l ţinea adunat. Purta porecla de „argint viu scăpat dintr-un termometru spart“. Mercurialul personaj cum era să-şi găsească pacea într-o bancă? Nu trecea oră fără de vreo neînţelegere cu Domnu', mai vârtos fiindcă elevul, la fiecare răspântie de frază începută de altul, intervenea nesolicitat. Horică era de-o improbabilă spontaneitate, cu osebire când nu era „întrebat“. El şedea tocmai înaintea mea, ocupând centrul unei bănci în şirul trei. În timpul unei lecţii – eu citind ceva, nu fusesem tocmai cu luare-aminte la cele ce se petreceau în jurul meu – remarc într-un târziu că peste clasă s-a lăsat o linişte totală şi că nici Domnu' nu mai vorbea. Ridic capul din carte. Domnu' ochea incert spre locul meu. Credeam că sunt vizat pentru vina de a nu fi fost atent. Dar nu, Domnu' privea puţin alături de mine, el se uita ţintă spre Horică Teculescu. Clasa era de-aşijderea întoarsă spre acelaşi Horică Teculescu. De astă dată însă împricinatul de totdeauna sta liniştit. Suspect de liniştit, cu braţele încrucişate, parcă într-adins spre a-şi dezminţi porecla. Într-adevăr, Horică nu mişca un deget. Mă dau puţin la o parte să descopăr ce s-a întâmplat: Horică îşi pusese peste ochi nişte ochelari, enormi, aproape cât capul său. Erau nişte ochelari cu geamuri negre şi cu reţea de sârmă împrejur, din aceia cu cari stuparii se apără de albine. Horică simula o preocupare de citit.

Domnu' îl fixa. Apoi îl apostrofează, uşor iritat, dar cu glasul încă stăpânit:

„Măi, tu ce ai acolo?“

„Ochelari!“ răspunde Teculescu, fără a se ridica.

„Cine ţi i-a dat?“

„Mi i-a prescris medicul. Sunt miop!“ face Teculescu cu toată seriozitatea şi ca şi cum o teribilă calamitate ar fi dat peste el.

În aceeaşi clipă Domnu' se repede cu paşi de cataligi spre el, cu intenţia vădită de a-l înşfăca şi de a-i administra o sfântă de bătaie, pe deplin meritată. Dar Horică sare peste bănci, speriat, şi fuge în zigzag, scuipând nervos. Evadează din clasă pe coridor.

Domnu' nu l-a mai urmărit. S-a mulţumit să-l declare „ţigan“. Căci dascălul era un adept al distincţiilor tranşante: clasa şi-o împărţea în două grupuri, în „domni“ şi în „ţigani“, după cum erau răspunsurile şi purtarea elevilor. L-am întrebat odată pe Horică cum îi veni să facă lui Domnu' această poznă. N-a putut să-mi dea lămuriri. Cred însă că motivul subconştient al născocirii sale era acela că-l ştia pe Domnu' un mare amator de stupi.

Când ne-am întors din Italia – Domnu' era bolnav. O jumătate de an mai târziu, într-o zi de noiemvrie, un steag negru apăru pe frontispiciul liceului. Domnu' a murit. Şi cu Domnu' a dispărut din viaţa şi din atmosfera liceului cel din urmă reprezentant al unui soi de clasicism pitoresc, propriu sfârşiturilor de veac.

XXIV

S-a întâmplat să mai petrec o vacanţă de vară în satul Vinerea. Eram găzduit tot la Remus, de astă dată însă nu-l mai meditam. O desăvârşită destindere şi alte neprevăzute împrejurări – favorizau acum mijirea elanurilor lirice ale primei adolescenţe. Pusesem de-un timp la o parte acele elanuri, dar mă simţeam străin de mine însumi când le ţineam sub surdină. Aveam presentimentul că stihurile mele viitoare vor fi puţin mai altfel decât cele de până atunci.

La Vinerea aveam să cunosc, în casa unor rude apropiate, o fată, sosită şi ea în sat din altă parte, şi anume din Ţara Haţegului. Domnişoara Roma C. – aşa se numea fata, ce aducea cu ea nimbul unei ţări – era o făptură cu ochii imenşi şi ar fi putut să mă privească puţin peste umăr, căci era cu un an mai mare decât mine şi aproape logodită cu un tânăr avocat din urbea ei.

Roma şi-a oprit ochii asupra mea cu o stăruinţă fixă, iscoditoare, ca să-mi spună, chiar în clipa când ne cunoşteam: „Ce păr frumos ai! Ţi l-ai ondulat într-adins?“ „Ah, nu – răspund eu –, e din născare aşa, dar dacă voiai să-mi spui ceva plăcut, cum se face că mi-ai descoperit tocmai părul? Sunt dezamăgit!“

Nu trecea înainte-de-amiază sau după-amiază fără de-a mă abate pe la rudele mele, care, pe de altă parte, erau şi ale ei. Atât eu, cât şi ea eram bucuroşi că noi înşine, întâlnindu-ne într-o atmosferă familială, ne eram totuşi prin sânge străini, încât sentimentele puteau să crească în voie. Şi fie că era înainte-de-amiază, fie că era după-amiază, privirile fetei mă aşteptau, întrebătoare şi intrigate. Aveam impresia că mă cunoştea şi după pas când intram în curte. Mă lua de mână şi mă trăgea după ea într-un chioşc, unde stam de vorbă. Uneori ne plimbam prin grădină. Nu scăpa nici un prilej de a-mi spune cât de urât sunt şi cât de mult mă simpatizează. Ştia ea foarte bine de ce mă lua de mână ca să mă tragă după ea în chioşc. În asemenea împrejurări scoteam din buzunar câte-o poezie sau câte-o scrisoare pentru ea. Versurile – ea le lua în primire totdeauna cu un uşor ţipăt de bucurie. Ea le citea în familie, iar rudele îi spuneau, etalându-şi comentariile, că băiatul s-a-ndrăgostit de-a binelea. A doua zi Roma mă întreba dacă-i adevărat.

Eu negam, simulând un calm care o dezarma. „Nu, draga mea, astea-s închipuiri de-ale lor!“ Dar în acelaşi timp îi furişam între degete crâmpeie poetice în devenire, care îmi dezminţeau cuvintele de adineaori.

„Ce bine că nu eşti îndrăgostit de mine...“, continua ea, „ştii, tu-mi eşti foarte simpatic şi n-aş vrea să suferi... Dragostea e un lucru nesuferit... Eu nu m-aş putea îndrăgosti niciodată de nimenea, nici chiar de tine, dacă ai fi, să zicem, cu zece ani mai mare decât mine!“...

„Bine, dar atunci de ce te-ai logodit?“ o întreb.

„De ce m-am logodit? – Pentru că mi-a bătut ceasul! Şi fiindcă logodnicul îmi tot spune că nu poate trăi fără mine!“

Fata mă privea. Scormonea prin sufletul meu ca printr-un troian de petale adunat de-un vânt cald lângă ea. Ochii ei erau un univers în expansiune. Ar fi voit să cunoască ce se petrece în mine? Sau poate chiar să-mi ia inima în mână s-o simtă bătând? Nu ştiu, dar era splendidă în acea clipă!

Şi nici un simptom nu prevestea că peste doi ani Roma avea să moară de tuberculoză.

După moartea ei, s-a nimerit ca Lionel, fratele meu, să cunoască pe fostul logodnic, cu ocazia examenului de „cenzură advocaţială", la care s-au prezentat amândoi deodată, la Târgu-Mureş. Tânărul advocat, încă neconsolat, îi spunea lui Lionel că Roma, în timpul boalei ei, îi vorbea adesea despre mine.

Ciudată simpatie aceasta, care mai pâlpâia încă atâta timp în urmă în inima unei fete. Îmi apropiu fata în gând, aşa cum era când mă lua de mână şi pornea la goană spre chioşc. Se bucura când îi spuneam: „Caraghioşii ăştia ai noştri îşi închipuie că sunt îndrăgostit de tine, dar asta nu-i adevărat!" „Nu-i aşa?" îmi răspundea ea, „ţine-te bine! Să ştii că-mi placi!"

XXV

Clasa a VI-a a fost ultima ce-o mai urmam reglementar la Braşov. Rânduiala şcolară, cu împărţelile ei, îmi repugna. În orele de clasă lâncezeam, aproape bolnav.

Lecturile mele filozofice singure aveau aripi, şi mediul meu cel mai prielnic era acela al imaginaţiei abstracte. Cu cârjele comentariilor, m-am încumetat până în desişurile *Criticei raţiunii pure* şi ale *Prolegomenelor* kantiene. Nu ocoleam dificultăţile. Dimpotrivă, le căutam. Astfel, bunăoară, m-am pus singur la încercare cu interpretările dificile în marginea gândirii kantiene ale Şcoalei de Marburg. Cărţile nu erau numai citite, ci studiate până în ultime articulaţii, cu creionul în mână, cu carnetul de însemnări sub ochi, uneori cu veleităţi de atitudine. De mă închideam între patru pereţi sau de mă plimbam pe sub Tâmpa era ca să mă aplec asupra vreunui text anevoios sau ca să iau pieptiş vreun gând prea vertical. Terminologia filozofică nu mai era pentru mine o sperietoare. Ghiceam de obicei din câteva fraze nuanţa particulară pe care cutare sau cutare gânditor o acorda unui termen oarecare. Sistemele mari, aceste abreviaturi pentru uzul spiritului ale universului, mi le însuşisem cel puţin în liniile lor esenţiale.

După ce mi-am pus asemenea temeiuri, o curiozitate arzătoare mă îndruma spre gândirea contimporană. Trecând odată, într-un ceas norocos, pe lângă librăria Zeidner, descopăr în vitrină o carte splendid editată: *Zeit und Freiheit* de Henri Bergson. Era tocmai ce îmi dorisem de atâta timp (sub acest titlu apăreau în traducere germană *Datele imediate ale conştiinţei*). M-am repezit în librărie. Preţul era exorbitant: 9 coroane! În buzunar n-aveam decât mărunţiş până la 2 coroane. Şi nu sosise decât acest exemplar, pe care nu l-aş mai fi lăsat din mână, ca nu cumva să mi-l ia vreun alt amator. Nu întrezăream însă nici o posibilitate de a-mi face rost de ceea ce lipsea până la împlinirea preţului. Am fost nevoit să las cartea. Rugam însă pe librar să mi-o reţină o zi, două, până mi-or sosi banii. Dar librarul a refuzat. Până să ies, cartea reapăru şi ea în vitrină. M-am oprit încă o dată, în faţa geamului, în care băteam uşor cu degetul tactul unui marş. Mă simţeam îndemnat să rămân acolo, să acopăr cartea cu spatele, să mi-o apăr de privirile trecătorilor. Îmi închipuiam că mii de intelectuali braşoveni atâta aşteptau: o carte de Henri Bergson! Nimenea nu se oprea însă să cate peste umărul meu la cartea aceea elegantă în table groase, îmbrăcată în pânză brună-gălbuie, în care erau impregnate cu litere de aur numele unui autor şi titlul – Henri Bergson, *Zeit und Freiheit*. M-am dus acasă. Am deschis un dulap. Atârnau aici nişte paltoane vechi. Le-am vândut. A doua zi îmi cumpăram cartea. Cu ajutorul *Datelor imediate ale conştiinţei* mă iniţiam în filozofia lui Bergson, pe care aveam s-o cunosc însă în toată ampla sa desfăşurare de abia un an mai târziu, din studiul, apărut la Bucureşti, al lui C. Antoniade: *Filozofia lui Henri Bergson*. Un exemplar, unul singur, din cartea lui Antoniade şi-a făcut cale la Braşov. L-am descoperit la librăria Ciurcu şi mi l-am procurat numaidecât. Se cuvine să însemn aici că studiul lui Antoniade, cu toate că nu făcea decât să parafrazeze textele bergsoniene, sau poate că tocmai de aceea, a avut, prin latura sa informativă, cât şi prin limba în care era scris, o deosebită însemnătate pentru dezvoltarea mea. Citind şi recitind această carte, învăţam două lucruri: întâi, cum

gândeşte cel mai de seamă filozof al timpului, şi al doilea – cum se poate scrie plastic şi elegant – filozofie în limba românească!

De-un timp n-o duceam prea strălucit cu sănătatea. Frecvente gripe şi guturaiuri mă slăbiseră într-atât, că mă cuprinseră o seamă de griji ipocondre, din cari, întors la Sebeş în vacanţă, m-am străduit toată vara să mă desprind, cu singurul rezultat că recădeam tot mai adânc în mreaja lor.

În cursul acelor săptămâni s-a întors din Germania Simion Laşiţă, un văr de-al doilea. Revenea la vatră, ca fiul risipitor, dar acasă nu era aşteptat cu viţelul cel mai gras. Omul îşi are povestea lui. Fusese, cu ani în urmă, învăţător. La vârsta de peste treizeci de ani, se treziră în el înclinări filozofice, ţinute până atunci într-o stare latentă, sâcâitoare. Împotriva tuturor sfaturilor ce i s-au dat, Simion şi-a părăsit şcoala la care funcţiona şi a plecat la Jena, cu gândul să se înscrie la Facultatea de Filozofie. A frecventat universitatea vreo şase-şapte ani, şi acum se întorcea fără de a-şi fi trecut vreun examen. Complet sleit. Sleit de bani şi de puteri. M-am dus să-l văd. L-am găsit găzduit la fratele său, un ţăran fruntaş al satului. Simion, fire nu tocmai de mizantrop, dar, oricum, apăsat de condiţiile în cari recădea, nu ieşea aproape deloc din casă. Avea o înfăţişare scheletică, ochii retraşi în orbite adumbrite, vorba domoală. Adusese cu el de la Jena o remarcabilă bibliotecă filozofică. Cu prietenie, cu o aplecare aproape duioasă, în ciuda considerabilei diferenţe de vârstă, Simion îmi povestea multe din viaţa universitară din Germania. Îmi vorbi, cu belşug de amănunte şi amestecând, uneori, şi câte-un cuvânt nemţesc în frază, mai ales despre filozoful Rudolf Eucken, pe care l-a cunoscut foarte de aproape la Jena. Şi Simion îmi arăta biblioteca. Nu era cazul să mi-o arate, căci o vedeam: el şedea acolo între cărţi, ca un zidar între cărămizi. Erau teancuri cari aproape se răsturnau peste el. M-am aruncat ca un incendiu asupra cărţilor lui Simion. El îşi manifesta cu o mişcătoare amabilitate bucuria că putea să mi le împrumute. În fiecare săptămână mă duceam până la Lancrăm să-mi aduc altele şi altele. Metafizica devenea tot mai mult viciul meu fără leac, demonică patimă. Dincolo de orice

rezerve kantiene, începeam să-mi alcătuiesc noi criterii de apreciere a creaţiilor metafizice în calitatea lor de *creaţii* ca atare şi intram în robia lor cu un sentiment de sacră beţie.

XXVI

Într-o seară de sfârşit de august fui încercat de frisoane şi de-o sfârşeală curioasă în tot corpul, însoţită de foarte dezagreabile senzaţii nervoase. A doua zi dimineaţă mă trezeam cu o uşoară febră: 37,1°. M-am ridicat totuşi din pat. Accesele de slăbiciune, cu alaiul însoţitor de senzaţii, îmi reveneau cu intermitenţe de ore. La fel – o zi, două, trei. Şi apoi multe alte zile în şir. Înainte-de-amiază, pe la ora 11, şi după-amiază, pe la ora 5 – termometrul, pus subsoară, arăta invariabil 37,1°. Mama era topită de spaimă. Orăşelul nu avea un suficient număr de medici pentru maladiile imaginare câte se perindau pe dinaintea mea, una mai fără de leac decât alta. Treceam de la un doctor la altul. I-am exasperat cu stăruinţele mele, dar nici unul nu putu să-mi încuviinţeze îngrijorările în legătură cu vreo boală precisă. Nu se constata nimic umbratic la plămâni. Căci, date fiind antecedentele familiale, aceasta era grija cea mare. În concluzie, hotărâi, fără de nici un regret şi agăţându-mă cu încăpăţânare de-un pretext, să nu mai plec la Braşov. Voi completa liceul pe cale particulară. Puteam să rămân astfel anul întreg acasă, sub supravegherea alimentară a Mamei, ceea ce îmi convenea de minune. Dar noua condiţie mă ademenea şi din atâtea alte puncte de vedere. Scăpam în primul rând de afurisita de şcoală. Şi puteam să mă cufund după bunul meu plac în lecturile visate de îndată ce starea mea se va îndrepta câtuşi de puţin. M-am adaptat unui mod de viaţă mai igienic, cu mai multe plimbări în aer liber. Mama mă supraalimenta. În curs de 3 luni au dispărut apoi şi uşoara febră, şi accesele de slăbiciune. Procedam economic cu timpul disponibil şi plănuiam să nu acord materiilor de liceu decât un efort de 2-3 luni la sfârşitul anului şcolar. Poticniri mai grave încercam

numai la limba maghiară, care în sfera mea intelectuală mă stânjenea ca un corp străin. Poate că situaţia şi-ar fi pierdut multe din ascunzişurile ei dacă această limbă s-ar fi predat într-o atmosferă de destindere. Eram însă constrânşi chiar de profesorul nostru la încordarea incredibilă de a învăţa o carte întreagă de istoria literaturii maghiare pe dinafară. Voinţa noastră era luată în răspăr. Profesorul credea că numai aşa se puteau salva aparenţele în momentele de panică şi de zăpăceală când la liceu îşi făceau apariţia inspectorii şcolari de la Budapesta. Aceşti inspectori, cu mustăţile lor, aveau, ce-i drept, aerul de a voi să ne tragă pe roată, dar în fond ei se dovedeau cel mai adesea, mai ales faţă de noi, braşovenii, suficient de înţelegători cât priveşte incapacitatea noastră congenitală de-a învăţa o limbă lipsită de orice afinităţi cu a noastră.

Eram în pragul iernii, când veni acasă şi Lionel. Îşi relua locul printre noi, pe de o parte pentru a-şi prepara în linişte „cenzura" de advocat, pe de altă parte însă şi pentru a-mi supraveghea „refacerea", căci între toţi fraţii el se alarmase cel mai mult de starea mea. Lumea se găsea la o curmătură istorică în vremea aceea. O epocă de securitate lua sfârşit. Fusese aşa de lungă această epocă, încât se părea că omul european nici n-o regreta prea mult în clipa când ea înceta pentru un răstimp de câteva decenii – poate. Izbucnirea războiului balcanic era semnalul că planetele astrologilor au intrat de-a binelea în alte case. Urmăream desfăşurarea întâmplărilor de la ceas la ceas. De altminteri, numai aceste evenimente, ce scuturau o peninsulă şi puneau în mişcare un întreg continent, s-au dovedit destul de spectaculoase şi de tari ca să mă smulgă, cel puţin vremelnic, din preocupările mele spirituale. Ah, da! Multă amărăciune pricinuiam eu celor ai mei cu aceste preocupări ale mele! Lionel îndeosebi era foarte mâhnit când mă vedea cu vreo carte de Hegel sau Plotin în mână. El nădăjduia să iau şi eu calea jurisprudenţei. În filozofie el adulmeca numai prilejuri de ratare. Fratele meu Liviu, pe de altă parte, încerca să mă îndrume spre inginerie. Poveţele lor porneau desigur din cele mai bune intenţii, dar nu ne înţelegeam. Nu ne înţelegeam fiindcă ei nu bănuiau tăria

înclinărilor mele fireşti. De unde şi cum ar fi putut ei să ştie că fratele lor mai mic era o ființă eminamente metafizică?! Peisajul transilvan nu produsese încă buruieni atât de exotice.

La întâiele semne de desprimăvărare, mă înfiinţam iarăşi – după o lungă absenţă – la Braşov. Ca elev particular, puteam să mă bucur de libertatea mea aproape fără îngrădiri. Îmi exaltam libertatea ca un vis, dar nu abuzam de ea. Adevărul e că în timpul lecţiilor ocoleam liceul ca apucat de nu ştiu ce fobie. Găseam în mine disponibilităţi numai pentru orele de fizică şi matematică, cari mă interesau realmente şi pe cari profesorul Aurel Ciortea, un intelectual fin, autor de manuale, care vedea şi dincolo de ele, ni le făcea deosebit de agreabile. (Ciortea scrisese în colaborare cu fratele meu, cu Liviu, un faimos manual de fizică.) Distinsul profesor, totdeauna muncit de problemele specialităţii sale, un om cu setea zărilor în el, mă lua uneori la plimbare pe aleea din faţa liceului. Discutam asupra principiilor fundamentale ale mecanicii. Şi căutam împreună să alegem dacă aceste principii puteau să fie în întregime un rezultat pe simplu temei de experienţă sau, dacă nu, în ce măsură ele implicau puterea născocitoare a minţii omeneşti.

Mă înfiinţasem la Braşov în timpul dezgheţului, al ghioceilor şi al epaticei albastre. Eram bucuros că mai puteam să iau parte la ultima „petrecere cu dans" a elevilor ce mai avea loc în acel sezon. Făceam curte fetelor, ce s-au hotărât să înflorească în cele opt luni de când am părăsit cetatea. Era acolo Ada, blondă ca un fuior de porumb înainte de fecundare. Era acolo Eleonora, cu moliciuni de catifea. Era acolo Silvia, a cărei vrajă era un glas de băiat al cărui glas ar semăna cu un glas de fată! Ochiul meu căutător tot refăcea o diagonală prin vălmăşagul sălii până în celălalt colţ, unde descopeream o fetişcană pe care n-o mai văzusem. Slăbuţă, liniştită, cu ochi vii şi inteligenţi. Căzuse, după toate semnele, la o dispută fără capăt cu Horică Teculescu. „Acel ghiocel negru – cu care stă de vorbă amicul nostru şi mai negru – cine e?" – întreb eu pe-un coleg alăturea de care mă nimerisem. „Creola aceea?... O elevă şi ea. A venit din altă parte numai anul acesta... Domnişoara Cornelia B., fiica omului politic din Banat...

Inaccesibilă, dragul meu, pentru d-alde noi, căci s-a încântat de ea un tânăr profesor...". Întrebarea mea nu pornise însă din dorinţa de a afla detalii de felul celora ce mi se comunicau. Era din parte-mi numai aşa, o simplă întrebare, la care poate că nici nu aşteptam vreun răspuns. Cum era să ghicesc atunci că ochii mei întâlneau întâia oară fiinţa care şapte ani mai târziu avea să devină tovarăşa mea de viaţă? E de mirat cu cât de puţine antene ne-a înzestrat natura în raport cu viitorul! – În seara aceea nu mi s-a îmbiat împrejurarea potrivită de a fi prezentat domnişoarei Cornelia B. Se pare însă că nici nu am căutat un atare prilej. Domnişoara Cornelia era elevă. Şi eu elev. Această condiţie umană îmi impunea un salut cuviincios de câte ori ni se încrucişau cărările prin cetate. Nu mi-aduc aminte să-i fi fost prezentat vreodată. Ne comportam ca şi cum ne-am fi cunoscut dintotdeauna. Ceea ce era suficient, mai ales că nu manifestam vreo curiozitate, de nici un fel, unul faţă de celălalt.

În primăvara anului 1913, zumzetul egal al vieţii noastre de liceeni, cu interesele sale, avea să fie copleşit de preocupările politice şi războinice din Balcani. Presimţeam că şi România, ai cărei cetăţeni virtuali ne socoteam, ar putea să intre în foc dintr-un moment într-altul. Noi, oamenii din zona danubiană, eram obişnuiţi cu sunetul goarnelor, cu ordinile de chemare, cu exerciţiile de mobilizare. Mirosea tare a praf de puşcă. Politiceşte gândeam numai în funcţie de România. La Braşov veneau adesea români din „Ţară". Se întâmpla ca vizitatorii, recunoscându-ne starea civilă după chipie, să ne oprească pe străzile Braşovului, pe sub Tâmpa sau printre ruinele de pe Romuri şi să ne întrebe ce simţim şi cum gândim. Cuvântul lor era îngrijit, repeziciunea şi vioiciunea lor intelectuală ne fermecau. Turnura elegantă a frazei învedera, prin contrast, asperităţile frazei noastre. Comparaţia ne-ar fi dat poate un complex de inferioritate dacă adolescenţa noastră nu s-ar fi confundat până la identificare cu aspiraţia spre forma lor. Cuvintele noastre erau încete, rostirile grele, complicate şi dezarticulate, ca fiinţele din alte ere, cărora de milioane de ani li s-a retras dreptul la existenţă. Şi inima noastră recunoştea acest lucru fără pizmă.

Campania din Bulgaria, pe care trupele române aveau s-o realizeze cu atâta succes, era pentru sentimentul unanim al transilvănenilor numai o deprindere în vederea altor isprăvi, un preludiu de epopee. Iar acel marş peste bătrânul Danubiu l-am fi dorit îndreptat mai mult spre nord decât într-acolo.

XXVII

Când frunza salcâmului prinse a se îngălbeni şi a arinului să se rărească, Lionel îşi deschidea la Sebeş, c-o inimă în care îndoiala şi nădejdea nu-şi prea ţineau cumpănă, biuroul advocaţial. Îi convenea şi lui să rămân acasă, căci avea nevoie de un ajutor. Pe de altă parte, spera ca în felul acesta, după metoda dozelor minime, să mă obişnuiască cu gândul unei cariere juridice.

Mă duceam în fiecare dimineaţă la biurou, într-una din străzile principale ale oraşului. Îmi aveam şi eu acolo măsuţa mea, unde mă izolam ca sub un clopot de sticlă. Sub scutul invizibilei sticle, îmi vedeam de fapt de însemnările şi de lecturile mele. Numai când Lionel pleca la judecătorie pentru vreo dezbatere trebuia să-i ţin locul, să primesc clientela. Aveam mai ales îndatorirea de a sta de vorbă cu oamenii şi, eventual, de a face hârtiile de primire ale vreunui nou proces. Lionel şi-a spus dorinţa să nu accept decât procese cari, după bunul meu simţ, „aveau şanse de a fi câştigate". Începător, el se voia cu orice preţ un advocat al dreptăţii şi atât. Mai degrabă decât îmi închipuiam m-am deprins şi cu aceste treburi. Ţăranii nici nu remarcau că tânărul cu care ei cădeau la vorbă nu era advocatul, ci fratele acestuia. Lionel şi cu mine, cu toate că el era cu zece ani mai mare, cu toate că el avea ochi albaştri, iar eu căprui, eram în permanenţă confundaţi, din pricina profilurilor noastre şi a siluetelor cu diferenţele estompate de acelaşi aer familial. S-a întâmplat o dată ca un ţăran necunoscut să mă oprească pe stradă: „Apoi, domnule, s-aduc şi bâta?" Am înţeles situaţia: ţăranul era încredinţat că l-a ajuns din urmă pe fratele meu. Şi-am înţeles că era vorba de-un proces şi de-un corp

delict. Am acceptat rolul şi, ca să nu produc omului vreo decepţie, i-am răspuns: „Ad-o, omule, ad-o, în ziua judecăţii... că le arătăm noi...“ Ţăranul s-a despărţit de mine foarte satisfăcut şi convins, probabil, după tonul ce-l luasem, că a şi câştigat procesul.

Biuroul advocaţial nu era tocmai o uzină, dar nu suferea nici de amorţeală pernicioasă. Numai câteodată veneau peste noi săptămâni pustii, pe cari le numeam „vacile slabe“, când nici un nou client nu mai bătea la uşă. În asemenea răstimpuri mă simţeam la măsuţa mea ca scos din funcţie, suspendat în „golul absolut“, ceea ce nu era motiv de disperare. Dimpotrivă. Făceam haz de necaz. Sub „consulatul“ vacilor slabe, biuroul fratelui meu purta între noi porecla de „Nirvana“, iar eu însumi mă socoteam simbriaş al Nirvanei, ceea ce avea un dublu sens: eram adică simbriaş fără leafă într-un biurou pe care în gândul meu îl echivalam nefiinţei.

Ajutorul ce-l dam lui Lionel la biurou nu-mi răpea, aşadar, prea mult timp. Ocupaţia era pentru mine aproape ca o destindere. Ca o destindere de care aveam nevoie, căci noi griji familiale şi sumbre spectre începeau să ne dea târcoale. Liviu se îmbolnăvi tocmai în toamna aceea de-un rău misterios, căruia mult timp nu i s-a dat de urmă nici cu razele ce luminează pe dinăuntru, de-un rău care-l ţinea cu lunile pe la clinicele de la Cluj şi de la Budapesta. O nenorocire se schiţa în zare. Şi cam în acelaşi timp veneau veşti de sănătate măcinată înainte de vreme şi de la Liciniu, din „Ţară“, chiar de la Constanţa. Fratele îşi făcea acolo stagiul de viitor farmacist. Faţă de gravele veşti, căutam la rându-mi să-mi însuşesc tehnica evadării. Evadam pe podişurile abstracţiunii şi în văile lumilor posibile atât de scumpe imaginaţiei mele. În lunile de iarnă, am alcătuit o lucrare filozofică asupra „numărului“ şi asupra „judecăţilor matematice“. Reluam cu alte cuvinte problema kantiană. Mă străduiam însă spre o altă soluţie. Nu eram de acord nici cu dezlegarea propusă de Stuart Mill. Cu o juvenilă îndrăzneală, luam atitudine chiar şi împotriva părerilor expuse de Henri Poincaré în *Ştiinţă şi ipoteză.* Am trimis lucrarea la revista *Luceafărul.* Coloanele revistei nu s-au deschis şi nici măcar vreun răspuns nu am primit. Recunosc că lucrarea

era poate prea abstractă pentru paginile unei reviste ce cultiva apetituri intelectuale cam provinciale. Sunt însă departe de a crede că asta a fost pricina tăcerii redacţionale. Presupun mai curând că în redacţia revistei nu se găsea nici o competenţă ce ar fi putut să aprecieze o asemenea lucrare. Din păcate, şi acele pagini s-au pierdut. N-am uitat însă soluţia ce-o propuneam şi poate voi găsi cândva un cadru potrivit, mai larg, de a încredinţa hârtiei gândurile mele de atunci.

Scurt timp înainte de bacalaureat, când hălăduiam iarăşi prin adumbririle Braşovului, am scris nişte note „despre intuiţie în filozofia lui Bergson". Duram o punte între intuiţia intelectuală la Schelling, metoda „fenomenelor originare" la Goethe şi unele variante ale intuiţiei bergsoniene. Notele erau destinate să răspundă unor cerinţe, căci tocmai atunci Bergson fusese ales membru al Academiei Franceze. Umbla, ce-i drept, numele filozofului întâia oară şi prin ziarele noastre transilvane, dar nimic nu se ştia despre gândirea lui. Încât într-o după-amiază, când mă refugiam sub Tâmpa să mai citesc ceva în vederea bacalaureatului, hotărâi, în starea de tensiune nervoasă ce mi-o da gândul examenului şi sub apăsarea urâtului ce m-a cuprins în faţa manualului de şcoală, să scriu un foileton. Ţineam ca acest foileton, de o remarcabilă densitate, să apară într-un ziar. Spre a forţa porţile, m-am văzut nevoit să mă dedau unei mistificări. Foiletonul l-am trimis la ziarul *Românul* din Arad, dar îl dam drept traducere după cineva şi l-am semnat: Ion Albu. Semnat de mine, un „licean", desigur că foiletonul ar fi luat drumul coşului. Foiletonul a văzut lumina tiparului întocmai, dacă se face abstracţie de greşelile de tipar de rigoare. Aceasta era întâia mea încercare filozofică ce-şi făcu loc în publicistica noastră. Era în primăvara anului 1914. De ce am recurs la o mistificare? După păţania cu *Luceafărul* şi în atmosfera de ignoranţă filozofică stăpânitoare pe meleagurile ardelene, aceasta mi se părea singura cale de a-mi vedea scrisul înflorind în litera tiparului.

XXVIII

La sfârşitul lunii iunie 1914, după terminarea examenului de bacalaureat, sfâşiam în goana trenului peisajul Târnavelor în drum spre Sebeş-Alba. Eram stăpânit de euforia ce ţi-o dă depăşirea norocoasă a unei pietre de hotar. În timpul călătoriei recapitulam cu alţi câţiva colegi, cari şi ei se grăbeau spre vetrele lor – fiecare ducând cu sine vestea cea bună –, întâmplări mai vechi şi mai noi dintr-o viaţă ce rămânea în urmă şi care acum parcă nici nu mai era a noastră. E de neînţeles cum sentimentul eului poate fi atât de profund modificat de-un „certificat". Pentru toată simţirea noastră eram răsfăţaţii propriului destin. Conştiinţa că am scăpat de obligaţiile orarelor şi de constrângerea şcolară ne sălta într-o stare de auroră, ce ni se părea că nu va mai înceta niciodată. În veghea entuziastă, în luciditatea sporită, nu ne dam deloc seama că mai târziu aveam să ne gândim tocmai la acest timp cu sentimentul unei ireparabile sfâşieri, ca la o epocă fabuloasă a sufletului nostru. Eram asemenea unor tinere fiinţe adamite, cari, printr-o bizară alterare a simţului realităţii, s-ar bucura că părăsesc paradisul.

„Măi, dar ne-ai secerat de pe picioare cu răspunsurile tale la fizică şi matematică", îmi zise unul dintre colegi, „n-am înţeles mare lucru, dar – ce să-ţi spun – a fost foarte frumos!" Într- adevăr, profesorul de fizică şi matematică şi-a permis, când mi-a venit rândul, capriciul de a ieşi din cadrul obişnuitelor teze. Ştiind că m-am ocupat în cei din urmă doi ani mai de aproape cu ultimele teorii ale fizicei, precum aceea a lui Einstein cu privire la relativitatea spaţiului şi a timpului, iar în domeniul matematic cu geometriile noneuclidiene şi dorind, pesemne, să paradeze cu mine în faţa comisiei de bacalaureat, prezidată de un delegat al guvernului maghiar, mi-a cerut să fac o expunere succintă a problemelor în chestiune. N-aveam să-mi pierd cumpătul. Cunoşteam aspectele esenţiale ale teoriei relativităţii şi ale geometriilor noneuclidiene mai ales din studiile filozofice suscitate de problemele în discuţie. În geometriile noneuclidiene mă iniţiasem cu *Ştiinţă şi ipoteză* a lui H. Poincaré. Date fiind atât

circumstanţele, cât şi felul cunoştinţelor mele, aveam să fac mai mult o expunere filozofică decât matematică-ştiinţifică a teoriilor în chestiune. Cu aceasta am transformat o insuficienţă într-un avantaj. Atât din punctul meu de vedere, cât şi din acela al auditorului. Numai în acest chip izbutii să mă fac înţeles, cel puţin aproximativ, şi din partea câtorva intelectuali din asistenţă. Mult timp încă, şi după zece, douăzeci de ani, foşti colegi îmi aminteau de acea incursiune a mea în teoria relativităţii, teorie ce avea să devină faimoasă de abia mult mai târziu. Uneori entuziasmul lor îl găseam cam deplasat şi, ca să-l retez, le răspundeam: „A ţinti bine c-o armă cu praf de puşcă nu înseamnă a fi inventat praful de puşcă!“

La Vinţul de Jos urma să schimb trenul spre Sebeş-Alba. În clipa dintre două linii, când îmi mutam calabalâcul dintr-un tren într-altul, se răspândi în gară vestea că Franz Ferdinand, moştenitorul tronului habsburgic, a fost asasinat. Urcai în vagon luând cu mine şi această veste. Spoream cu ea zăpuşeala. Se produse un moment de stupoare. M-am oprit şi eu puţin, ca să cuprind cu gândul toată situaţia. Apoi am zis către vecinul meu de bancă: „Asta înseamnă război“. Şi ca o gheară de pasăre o îndoială îmi cuprinse inima: voi mai pleca în toamnă la Jena, precum îmi făcusem planul? Cât de repede a cedat euforia nopţii! – Acasă găsii pe ai mei foarte – fierţi. Lionel avea, şi el, presentimentul războiului. Ieşii în oraş. Vestea asasinatului aduna pe cetăţeni în grupuri pe la colţurile străzilor.

În primele două săptămâni ale lui iulie – presa, spiritele, opinia publică nu păreau atât de agitate, ca să întărească în vreun chip teama că ne-am găsi în ajunul unui cataclism. Dimpotrivă, aveam mai curând impresia că totul mergea spre domolire. Şi viaţa mergea înainte, ca şi cum pe pământ nimic nou n-ar mai fi fost cu putinţă.

Întoarcerea la Sebeş îmi rezerva o surpriză. O seamă de entuziaşti luaseră de vreo câteva săptămâni iniţiativa înfiinţării unei trupe permanente de teatru românesc transilvan. Încercarea, subvenţionată şi de-un fond anume, administrat de Astra sibiană, prindea contur sub conducerea lui Nicolae Băilă, actor care făcuse

o carieră din cele mai lăudate pe la teatrele nemţeşti din Austria. Sosiseră în orăşelul nostru şi două tinere absolvente ale Conservatorului de Artă Dramatică de la Bucureşti. Repetiţiile erau avansate. Oareşicare pasiune pentru teatru se trezise în mine cu ani mai înainte, în condiţiile modeste ce le oferea mica noastră urbe. Îmi aminteam cu duioşie şi cu un zâmbet de vara anului 1909 (nu aveam decât paisprezece ani), când, timp de patru săptămâni, o trupă germană, călătoare din loc în loc, a dat reprezentaţii, seară cu seară, în orăşelul nostru. Trupa era excelentă. Calitatea actorilor te făcea să treci cu vederea lipsurile tehnice şi neajunsurile decorului. Se reprezentau piesele mari ale repertoriului german: Schiller, Grillparzer, Gerhardt Hauptmann, Sudermann. Nu dispuneam de mijloacele băneşti să-mi procur biletul de intrare la fiecare nouă reprezentaţie. Dar simţeam că mă „prăpădesc“ dacă s-ar fi întâmplat să-mi scape vreuna din piese. Neavând încotro, am recurs atunci la potlogăria de a-mi face loc printre spectatori şi fără biletul de rigoare. Unul din foştii mei colegi de pe vremuri la şcoala germană din localitate descoperise calea spre o întreagă serie de bilete pentru un loc în picioare. Acestui coleg de altădată i-am impus un angajament de pe urma căruia el nu avea nimic de pierdut, iar eu totul de câştigat. La fiecare reprezentaţie, după primul act, amicul şvab urma să iasă din sală pe coridor pentru a-mi ceda biletul său. Când se da semnalul pentru actul al doilea, intram şi eu. Fostul coleg nu era expus să fie controlat, căci cerberii de la uşă îl cunoşteau, iar eu mă legitimam cu biletul de împrumut. Înţelegerea dintre mine şi prietenul meu se desăvârşea în amintirea unei vechi întâmplări, căci şvabul era acel băiat roşcovan care mă pârâse cândva lui Herr Lehrer Roth că i-am uzurpat locul. Trupa românească ce se înjgheba sub ochii noştri urma în toate exemplul trupei germane de odinioară. Şi cum teatrul mă pasiona, luai tot mai adesea drumul spre repetiţii. Ca simplu spectator, fireşte. Şi dintr-un interes plin de ardoare ce-l acordam actriţelor, fireşte. Îmi făceam, tăcut şi liniştit, apariţia în fiecare după-amiază, la anume oră, în sala unde aveau loc caznele actoriceşti. Îmi făceam în cursul repetiţiilor obiecţiunile mele, dar numai pentru mine. Mă

socoteam prea novice ca să le comunic şi celorlalţi. Şi apoi ieşeam, în grup, la plimbare. Tinerele actriţe aduceau în aerul provincial-medieval al orăşelului ceva din vioiciunea, din eleganţa şi din sprinteneala degajată a vieţii bucureştene. Nu mă mai gândeam la război.

Pe la sfârşitul lui iulie trupa noastră de teatru ieşea din faza problematică. Se fixa cu nervozitate itinerariul turneului în perspectivă. După clocotul tulbure al repetiţiilor, spectacolele din retorta noastră spirituală luau înfăţişarea pură a unui nobil precipitat. Dar în acelaşi timp creştea de la o zi la alta îngrijorarea obştească din pricina situaţiei internaţionale. O faţă crispată ne aduse într-o zi vestea despre probabilitatea unei mobilizări parţiale. Dar panica evapora repede. Prea puţin luam în serios sunetul zarurilor ce se aruncau pe tabla de joc a diplomaţiei. Înfiorarea ne încingea o clipă şi apoi dispărea. Apreciam că ar fi într-adevăr prea stupid ca teatrul nostru să fie zădărnicit de-un război.

În preajma ultimelor bătăi de ceas ale lui iulie ameninţarea ce plutea peste omul european lua accente din cale afară grave! Într-o noapte de început de august, apărură pe străzile orăşelului afişele vestind starea de asediu şi mobilizarea generală. Un vânt uscat şi fierbinte sfâşia afişele, împrumutându-le un sunet metalic.

24 de ore mai apoi, conduceam pe Lionel, locotenent în rezervă, la regimentul său, la Alba-Iulia. Aci Lionel fu informat că va mai rămânea vreo câteva săptămâni pe loc şi că nu avea să îngroaşe chiar rândurile celor dintâi batalioane ce plecau spre hotare. M-am întors la Sebeş cu atâta consolare, singura ce puteam s-o aduc Mamei. Intrând în curte, dau cu ochii de fratele Longin. Sosea tocmai în momentul acela de peste Carpaţi. Funcţionar, de vreo doi-trei ani, la o fabrică din Bucureşti, el venea să-şi facă datoria de ostaş al împăratului. Pâlpâia în mine nu ştiu ce poftă să-l iau la bătăi că a fost atât de imprudent să dea urmare ordinului de chemare: „Să fi rămas mai bine dincolo! Să te fi înrolat în armata română! Dacă ţi-e scris să cazi, am şti cel puţin pentru ce!“ Îl muştruluiam, că nu ştia bietul de unde să se

adune. Ne cădea în curte ca un neghiob, încredinţat că e vorba de simple demonstraţii şi că nu se va ajunge la război. „Ei, ai să vezi demonstraţii, că ţi-i muşca unghiile!“ îi zic eu şi mă reped fără întârziere la poştă ca să dau o telegramă celuilalt frate, lui Liciniu, care se găsea la Constanţa, să nu alunece şi el pe calea ordinelor chesarocrăieşti. – Telegrama am conceput-o în termeni camuflaţi. Îi comunicam că nu ne pârjoleşte dorul să ne calce şi el. Nu, Liciniu n-avea să vină!

După declaraţiile de război schimbate ca nişte sinistre saluturi între popoare, după dezlănţuirea ostilităţilor, o singură întrebare ardea în cămara cea mai lăuntrică a inimilor noastre: ce va face România? Un început de răspuns veni când factorii în cari s-a întruchipat pentru o clipă însuşi destinul au hotărât ca românii să nu intre în război alături de Austro-Ungaria. Era această hotărâre pentru noi, ardelenii, cari o aşteptam cu aprigă încordare, un indiciu precis că România îşi căuta, mai presus de orice contingenţe, drumul intereselor sale, cari, în acelaşi timp, erau şi ale tuturor românilor, de pretutindeni. Decepţia puterilor centrale, cari invocau un anume tratat de alianţă, era vădită.

Săptămână după săptămână, cât a ţinut luna august, plecam, în fiecare duminică, cu Mama la Alba-Iulia, să-l vedem pe Lionel. Avea loc de fiecare dată o întâlnire pe care o credeam cea din urmă şi o despărţire la fel. Lionel ne privea îndelung din albastrul lui domolit de bunătate. Îşi curma vorba, parcă s-ar fi întrebat ce se alege de noi după plecarea lui! Dar se stăpânea şi nu aştepta nici o consolare de nicăieri.

Izbucnirea războiului trezi în mine, cu putere, instinctul de conservare, care până atunci nu-şi ridicase niciodată capul din zona sa vegetativă. Se ridica nu atât voinţa existenţei ca atare, cât a existenţei pentru ceva. Hrăneam încă de mai demult, aproape de totdeauna, convingerea că aş putea să înfloresc cu folos mai înalt în viaţă, încât dăinuirea mea, oricât de egocentrică ar fi părut, să dobândească o legitimitate depăşind sfera individuală. În faţa primejdiei de proporţiile unor continente încăierate, convingerea mea se înteţea de la o zi la alta, luând uneori forma primară a unui ţipăt vital: trebuie să ies teafăr din acest război! Cu orice preţ!

Faţă de împărăţia al cărei cetăţean tolerat mă ştiam nu aveam conştiinţa vreunei datorii. Mai precis, faţă de împărăţie aveam conştiinţa că trebuie repudiat orice gest ce ar fi putut contribui, într-un chip sau altul, la supravieţuirea ei. Mă miram uneori că imperativul acesta nu alinia pe toţi românii ardeleni în front compact. Dezorientarea era însă sporadică.

Interesele mele filozofice nu erau încă stingherite de istoria în marş, dar planurile mele de studii deveneau problematice. Cădeau toate pe rând, măcinate între pietrele de moară ale imperiilor. Mi se acordase o serioasă bursă, cu care mi-aş fi putut termina studiile universitare. Dar încotro s-apuc? Spre care universitate? Visam Jena sau un alt oraş universitar din Germania, dar obţinerea unui paşaport, în condiţiile momentului, devenea aproape cu neputinţă. Atunci mă hotărâi pentru Viena. Dar Viena se depărta... Se depărta de mine, dacă nu în spaţiu, atunci în timp. Viena mi se amâna.

Către sfârşitul verii, într-o dimineaţă, încă înainte de a mă fi trezit, eram chemat de urgenţă la Alba-Iulia. Am priceput. Lionel urma să plece la front cu batalionul la care fusese repartizat. Plecarea, de atâtea ori contramandată, era de astă dată irevocabilă. Trupele ruseşti înaintau vertiginos în Galiţia. Comandamentul austro-ungar, cam derutat, trimitea noi întăriri s-astupe golurile şi să mai închege rândurile în debandadă. Improvizaţiile comandamentului măcinau pe acest front îndeosebi trupe româneşti din Transilvania. Am sosit cu Mama la Alba-Iulia. Am însoţit pe Lionel la gară. Batalionul, alcătuit numai din ostaşi români, cu flori de circumstanţă la şapcă, umplea până la refuz vagoanele trenului militar. În gară se lăsase jalea. Jalea surdă a tuturor mumelor, ce se sfărmau în plângeri după feciorii lor destinaţi zărilor. Lionel se stăpânea, şi eu însumi, deşi copleşit de sentimentul ameninţării ce ne pândea, mă stăpâneam, pentru ca să izbucnim, cu Mama alături, în sughiţuri înfocate când trenul se puse în mişcare. Se urnea trenul anevoie, cu opintiri repetate. Căci pleca în Necunoscut, în Necunoscutul fără de nord şi sud, fără de răsărit şi apus, de a cărui neagră teamă se tânguiau mumele pe drumurile ţării.

Cu trăsura ce ne adusese, Mama şi cu mine ne-am întors la Sebeş; când am trecut prin satul nostru, prin Lancrăm, am simţit o crispare în obraji. Şoseaua ducea pe lângă biserică, la câţiva metri depărtare de mormântul Tatii, a cărui cruce o vedeam peste grilajuri şi printre plopii înalţi. Mama căzu şi ea în tânguirea unanimă ce se auzea pe toate drumurile, ca un murmur aherontic. Dar fusese numai un suspin adânc şi lung, care încerca să se articuleze în ritmul jalnic al bocetelor.

Menite somnului nu mai prea erau nopţile celor ce am rămas acasă. De auzeam cocorii în beznă sau lătratul vreunui câne sfâşiind mijirea zorilor era numai ca să mă întreb unde-o fi ajuns în ceasul de faţă Lionel. În camera de alături Mama închidea şi mai puţin ochii. Uneori o auzeam. Se ridica şi umbla fără rost prin încăpere. Ciudat, de soarta lui Longin eram, fără de vreun motiv precis, mai puţin îngrijoraţi. Îl ştiam, probabil, mai deprins cu ale ostăşiei, căci fusese în 1912-13 concentrat timp de aproape un an în Bosnia. Acum lupta prin aceleaşi ţinuturi.

În singurătatea de-acasă încercam să mă realcătuiesc şi mă închinai scrisului. Am umplut, în câteva zile, cu însemnările mele un caiet întreg. Îmi puneam în funcţie metoda „evadării fără de paşi“, cum o numeam, care de atâtea ori de aci înainte avea să mă scoată din impasuri. Făceam note în vederea unor studii de teoria cunoaşterii. Unele gânduri de-atunci şi-au găsit o formulare definitivă de abia vreo douăzeci de ani mai târziu. M-am retras în desişurile mele lăuntrice. În oraş nu mai ieşeam aproape deloc. Îmi era tot mai greu să suport genul uman. Acest gen uman care a fost în stare să înceapă un război atât de incredibil pentru motive atât de stupide! Şi tocmai în clipa când din omoplaţii adolescenţei mele trebuiau să crească secretele aripi ale juneţei triumfătoare! Numai către seară ieşeam puţin la plimbare, dincolo de oraş... Trupa noastră de teatru, ce izbutise să ajungă biruitoare până în ajunul unui turneu şi a unui itinerariu cu afişe gata tipărite, s-a împrăştiat din prima zi de război. Nu ştiam unde au dispărut actriţele. S-au răsfirat aşa, fără de a spune un cuvânt, fără de a lăsa un semn. Nici mai târziu nu mai aflai nimic despre ele. Dar

absolut nimic. Parcă le-ar fi incinerat simplu numai vestea fulgerătoare a războiului.

La vreo zece zile după despărţirea din gara Alba-Iulia primeam o carte poştală de la Lionel. Puteam să citim printre rânduri că în curând va intra în foc în Galiţia.

Într-un amurg calm de început de toamnă, mă plimbam „Sub arini“ – aşa se numea dumbrava de-a lungul râului dincolo de oraş. Departe undeva, o cărare se curma sub nişte salcâmi sferici. Acolo mă odihnii, ca de obicei, pe o bancă. Stam aşa, nemişcat, cu gândurile mele. Eram probabil o prezenţă ireală chiar şi pentru aerul dimprejur. Şi trebuie să fi adăstat mult timp aşa neclintit, căci la un moment dat simţii un sunet la celălalt capăt al băncii. Era un sunet ca de plisc de pasere purtat prin pene. Întorc foarte încet, şi suprimând orice altă mişcare, capul într-acolo. La capătul băncii o bufniţă uriaşă îşi cerceta rădăcina penelor cu pliscul. Câteva clipe încă bufniţa nu mă bănuia fiinţă vie ce eram; apoi îşi întrerupse îndeletnicirea intimă asupra căreia fusese surprinsă – şi mă ţintui ipnotic cu ochii ei de foc, fără a mai clipi. Nu mai clipeam nici eu. O priveam cu pupilele fixe. Această mută încrucişare de priviri dură un timp. Perfect dumirită asupra nefiinţei mele, bufniţa îşi reluă ocupaţia, îşi băgă iarăşi ciocul, de astă dată în puful de la subsoară, moale ca aerul de noapte. Pe urmă, fără a-şi mai întoarce capul spre mine, zbură cu fâlfâiri de spaimă. O bătaie a inimii mele se transmisese probabil prin bancă până sub ghearele ei. Mi se spusese de atâtea ori că prin felul meu, prin tăcerea mea şi chiar prin mişcările mele aş avea darul de-a răspândi calmul împrejur. Cum însă în mine însumi eu m-am simţit totdeauna oricum, numai domol nu, nu eram dispus să dau crezământ vorbelor ce prefăceau în dar o impresie deşartă. Întâmplarea cu bufniţa mă punea faţă în faţă cu mine. Mi se dezminţea întrucâtva neîncrederea ce-o aveam în linişte mea. Sunt deci calm în afară, mişcat înăuntru. Bufniţa m-a simţit de două ori. Întâia oară mi-a simţit pământul, a doua oară frământul.

În aceeaşi seară mă aştepta acasă o veste îmbucurătoare. O veste îmbucurătoare: ni se telegrafia de la Cluj că Lionel se găseşte acolo într-un spital, întors de pe front, bolnav, dar în afară

de orice pericol. Ni se mai anunţa că a doua zi el va sosi la Vinţ, unde urma să-l aştept c-o trăsură. Argumentam Mamei că, de vreme ce Lionel va sosi a doua zi, nu putea să fie nimic grav. Pe mine argumentul nu mă îndupleca, dar găsise calea să înduplece pe Mama, ceea ce era suficient.

A doua zi aşteptam la Vinţ. De cel puţin o oră mă luptam cu toate născocirile închipuirii. Mă plimbam nerăbdător pe peron. În cele din urmă trenul intra în gară. Dintr-un vagon coborî Lionel. Era bărbos, cum nu-mi aminteam să-l fi văzut vreodată, cu umerii obrajilor ieşiţi. Manifesta şi un tremur muşchiular, mai ales în colţul gurii. „Eşti rănit?“ îl întreb. „Nu“, răspunde el, liniştindu-mă, „sunt numai bolnav. Pe celălalt clin al Carpaţilor era că cad victimă unui pahar de lapte ce mi l-a dat un ţăran rutean pe când treceam printr-un sat.“ „Vasăzică – otrăvit?“ îl întrerup eu. „Sunt în afară de pericol“, continuă Lionel, „fericitul neajuns a intervenit tocmai în seara când batalionul nostru trebuia să intre în foc... Primisem ordinul de a lovi când, aşa, dintr-o dată, mi se făcu foarte rău... Nu m-am mai putut ridica... Stam în iarba înrourată sub cerul înstelat... Dus apoi pe targă la un spital militar, m-am trezit numai a doua zi. Rătăceau gloanţele prin coperişul de tinichea al spitalului. În noaptea aceea batalionul avea să fie aproape complet măcinat de ruşi... Nici un ofiţer n-a mai scăpat!“

– Pe unde te-a ajuns norocul? – întreb.

– Pe la Halici, în Galiţia.

Sosiţi acasă, întâia grije a fost să liniştim pe Mama, tulburată de înfăţişarea pământie a lui Lionel. „Miroase a pământ fiul tău“, zic eu către Mama, „dar a scăpat!“ Şi mă prinse un râs sacadat, nervos. Lionel se întinse pe pat: „N-are nici o importanţă toată chestia asta... şi dacă m-aş bărbieri n-aş mai fi nici pământiu... Dar, uite, vă fac jurământ că eu la front nu mă mai întorc niciodată“. Cuvintele lui Lionel aduceau a legământ. S-a mai poticnit el prin multe şi nu i-au fost tocmai floare la ureche încurcăturile şi peripeţiile vreme de patru ani, până la sfârşitul războiului, cât a durat împotrivirea lui la rânduielile ostăşeşti chesaro-crăieşti, dar înspre front împărăţia n-a mai izbutit să-l mâne din urmă niciodată, nici un singur pas.

În noaptea aceea Lionel s-a odihnit în perne mai cu dinadinsul decât pe câmpul de la Halici, de unde fusese ridicat cu targa. A doua zi mă lua cu ocoliri: „Ce-o să te faci? Războiul va dura. Vei fi în curând recrutat şi tu. Singura salvare ar fi să te înscrii la teologie la Sibiu. Numai acolo mai găseşti un scut!“ Povaţa mi se păru oportună, dar şi uşuratică. Oportună fiindcă mă îndruma pe-o linie la care şi eu mă gândeam uneori ruşinat, uşuratică fiindcă mă scotea din toate frumoasele mele proiecte de studenţie. „Vezi tu“, zic, „sfatul tău vine dintr-un gând bun, fără îndoială. Îmi porţi grije cum mi-o port şi eu, că nu mai am nopţi de odihnă. Numai cât totul ar putea să devină şi o chestie de conştiinţă! Ştii prea bine cât de profund îmi displace teologia!“ „Dar nimenea nu te sileşte să te călugăreşti, nici să devii preot“, îmi răspunde Lionel, „să scapi de meliţa războiului, despre asta-i vorba. Sau ai făcut oase ca să ţi le împrăştii pentru împăratu' prin Galiţia?“

Pe la 20 septembrie am dat o săritură până la Sibiu, aşa, într-o doară, să văd ce şi cum. În curtea mare a Seminarului, călugărească şi stearpă, era o aglomerare de aspiranţi ca de bondari pe-un câmp plin de flori. S-a ales că majoritatea foştilor elevi cari în iunie trecuserăm bacalaureatul la liceul din Braşov ne-am întâlnit la Sibiu, ca la un consemn. Se făcea, cu alte cuvinte, o dovadă la vedere că educaţia din care ne-am împărtăşit la Liceul Şaguna nu fusese tocmai „patriotică“. Iată că ne întâlneam nu, precum ne-am legat, la zece ani de la bacalaureat, ca să vorbim despre vraja nevestelor, ci la câteva luni, ca să vorbim – despre ce? Despre ce? Despre apropiata prăbuşire a coroanei Sfântului Ştefan! Descoperind în aer atâta zumzet şi entuziasm pentru teologie, m-am înscris şi eu.

N-am stat la Sibiu decât vreo câteva săptămâni. Profesorii de la teologie mă agreau, cu toate că le era foarte de aproape ştiut substratul intereselor mele teologice. Mă agreau însă pentru libertatea ce-mi îngăduiam în discuţiile ce le aveam cu ei. Deliciile vieţii împărţite între utrenii şi vecernii se făceau nod în cugetul meu, gata să mă sufoce. Şi atunci am cerut un concediu de câteva zile pentru... culesul viilor, cu toate că nu eram podgorean. Am plecat la Sebeş, şi plecat am rămas. Nu m-am mai

înapoiat tot anul la înalta şcoală. Solicitam, de la vatră, noi şi noi concedii, pentru motive, fictive, de boală. Prelungirile de concediu mi se acordau fără de nici o dificultate. Nădăjduiam să se termine războiul până în primăvară, ca să pot pleca în străinătate. Planeta Marte nu era însă favorabilă zilelor mele, iar speranţa că măcelul universal se va curma se dovedea, de la un anotimp la altul, tot mai iluzorie.

XXIX

În răstimpul celor câteva săptămâni petrecute la Sibiu s-a făcut că am intrat în mai strânse legături cu verişoara mea V., pe care până-ntr-aceea n-o întâlnisem decât de vreo câteva ori în lungul anilor. E vorba despre o verişoară de neam al doilea, cu vreo zece ani mai mare decât mine. Era căsătorită la Sibiu. Datorită multiplelor ei talente şi farmecului irezistibil de câte ori ea îl voia aşa, verişoara îşi crease o situaţie de primă importanţă atât în lumea românească, cât şi în cea săsească. V. era în zenitul fiinţei. Cei treizeci de ani ai ei înfloreau în frumuseţe matură, fascinantă, al cărei secret consista mai ales în expresie şi mimică. Ea îşi trăia viaţa într-un fel degajat, artistic, în izbitor contrast cu modul provincial şi cuprins de complexe al celor mai multe din femeile cetăţii. Vioiciunea spirituală, sănătoasă, plină de nerv, inflexiunile conştient cultivate ale glasului, priceperea în chestiuni artistice, instinctivă în primul rând şi fără de nici o urmă de învăţătură însuşită pe dinafară, au rotunjit în jurul ei un nimb ce aşeza în penumbră pe toate semenele ei din aceste ţinuturi. De reţinut e şi amănuntul că V. întreţinea o interesantă corespondenţă cu câteva celebrităţi europene de cea mai înaltă clasă, cunoscute de ea în colindările prin alte ţări. Îmi arăta uneori câte o scrisoare. Era o corespondenţă intelectuală, printre ale cărei rânduri simţeai bătăi de inimă şi pe alocuri neaşteptate învăpăieri.

Faţă de mine verişoara se manifesta într-un chip feminin şi matern în acelaşi timp. În familiaritatea plină de vrajă cu care mă

primea ghiceam mai presus de orice un interes pasionat de-a colabora la formarea mea. Cu vreo şase ani mai înainte, când, la vârsta de 13 ani, rămăsesem orfan de tată, ea venise odată într-adins până în satul nostru să mă ceară de la Mama: ar fi voit să mă crească ea sau chiar să mă adopte. Nu avea copii. Mama, la strâmtoare, aproape că m-ar fi cedat. Pe urmă, nu ştiu din ce pricină, proiectul verişoarei nu s-a realizat. Acum V., după atâţia ani, îmi îngăduia să mă bucur de grija ei, pe care o sublinia parcă anume ca să mă compenseze pentru ceea ce nu a fost dat să fie. În fiecare zi trebuia să iau ceaiul la ea. Citeam împreună pe *Also sprach Zarathustra* al lui Nietzsche. Câteodată mă întrerupea să-i lămuresc o frază în care interveneau prea mulţi termeni filozofici sau aluzii al căror sens nu putea să-l bănuiască. La rându-i, ea mă uluia în permanenţă cu prospeţimea observaţiilor.

Ne angajam nu rareori pe drumul confidenţelor personale, când ea îmi povestea lucruri, atâtea, despre oameni pe cari i-a cunoscut şi pe cari şi eu aş fi dorit aşa de mult să-i cunosc. Într-o după-amiază am ţinut să aduc vorba despre rolul ce ea l-a jucat, prin simpla ei prezenţă, în viaţa literară şi artistică din ultimul deceniu pentru generaţia care în lunile din urmă s-a cam risipit, trecând munţii în vechiul regat. „Fără de tine“, îi spun eu, cu un aer de istorie literară şi cu o candoare de copil care şi-ar fi însuşit prin divinaţiune taina platonică a atotputerniciei lui Eros, „fără de tine nu s-ar fi făcut nimic. Eu cred că toţi erau îndrăgostiţi de tine! De altfel, şi acum, când se-ntâmplă să trecem uneori împreună pe stradă, îmi face impresia că exalţi toate privirile!“ Verişoara începu să râdă, scoţând nişte triluri cu care vroia să treacă peste perplexitatea în care o adusesem cu sinceritatea mea. „Nu care cumva exalt şi troparele colegilor tăi de la teologie?!“ întreba ea cu şăgălnicie şi nu fără de umor. „Of, colegii! Ăştia sunt topiţi. Mai ales când le e dat să te vadă intrând în catedrală!“ Şi V. râse iar, uşor îmbujorată, şi-mi zise: „Haide, citeşte mai departe!“

Făceam în acel timp însemnări într-un caiet, în genul aforismelor. Din când în când le citeam verişoarei. Ea intra în textele

mele cu aprig discernământ: „Ăsta-i bun. Ăsta-i bun. Ăsta nu-i bun!“ Aproba cu cumpătare şi elimina fără cruţare.

O dată pus la adăpost de aversele grijilor în legătură cu războiul, puteam să mă închin lecturilor mele preferate, într-o atmosferă de destindere. V. mă îndemna îndeosebi să scriu. Şi dam urmare îndemnului: scriam.

În primăvara anului 1915, eram acasă, la Sebeş. Culesul viilor pentru care în toamna trecută îmi cerusem permisie de câteva zile mai dura încă! Cel puţin aşa îmi zeflemiseau colegii repetatele cereri de prelungire a concediului. Din parte-mi, nici nu mai intenţionam să mă întorc. Încolţeau în timpul acela în mine preocupări pe care le socoteam mai esenţiale decât cele teologice. Cineva îmi aduse vestea că verişoara V. a obţinut un paşaport pentru un drum la Bucureşti. Lucru suficient de anevoios pentru împrejurările de-atunci şi într-un sens riscant şi pentru ea. Căci asemenea drumuri erau însoţite de toate suspiciunile autorităţilor ungureşti, călătorul imprudent putând avea cele mai dezagreabile surprize la întoarcere.

Scrisesem în timpul iernii mai multe scurte lucrări filozofice. Printre altele, una despre conceptele de „materie“ şi „energie“ în economia inteligenţei umane. Stăruiam, în lucrarea mea, asupra aspectelor pe cari inteligenţa umană, care-şi are şi ea mizeria condiţiilor sale, le întipăreşte în chip necesar conceptelor amintite. Şi susţineam că cele două concepte (al „materiei“ şi „energiei“) nu pot să fie gândite decât corelativ, de unde ar urma că încercările de a elimina conceptul de „materie“ şi de a clădi un sistem al naturii numai pe conceptul de „energie“ duc inevitabil, datorită unor condiţii inerente inteligenţei, la situaţia paradoxală că „energiei“ i se vor atribui tot mai multe din particularităţile socotite până azi ca aparţinând prin definiţie chiar „materiei“. Rezultatul încercărilor în chestiune va fi deci acela că „materia“ va reapărea în sisteme strict energetice într-o formă camuflată.

Lucrarea am trimis-o verişoarei mele cu rugămintea s-o ia la Bucureşti şi s-o dea, ocazional, spre citire directorului de-atunci al *Convorbirilor literare*.

Dat fiind că trebuia să ţin seama de cenzura de război din monarhia austro-ungară, nu aveam în împrejurările de-atunci altă posibilitate de a lua contact cu publicistica din vechiul regat. Aşteptam cu nerăbdare un semn de la Bucureşti. Dar nici o veste nu venea de la verişoara mea. De abia după vreo câteva săptămâni, când s-a întors din „ţară“ la Sibiu, ea îmi scria că directorul *Convorbirilor literare* a citit cu interes lucrarea, mai mult chiar: cu încântare, şi că încercarea mea va apărea în revistă – după ce va suferi unele foarte neînsemnate îndreptări de redactare. Era vorba de remanierea unor expresii. Se pare că în pofida vigilenţei mi-au scăpat unele provincialisme, pe care redacţia avea datoria de a nu le trece cu vederea. Din motive politice, revistele bucureştene nu mai soseau în Ardeal. Cenzura austro-ungară le oprea la Predeal şi la Turnu-Roşu. Regretam infinit că nu voi avea prilejul de a-mi sloveni eu însumi lucrarea în paginile unei publicaţii periodice de prestigiul, pe care-l ştiam tot cel de pe vremuri, al *Convorbirilor*. Câteva luni mai apoi, aflam că lucrarea a apărut. Un fost coleg de şcoală de la Braşov, devenit în răstimp cetăţean român şi care se găsea la Bucureşti, mi-a scris o carte poştală că a citit-o. Însemn aceasta deoarece e vorba despre întâia mea manifestare literară în publicistica bucureşteană, cu vreo patru ani anterioară primelor mele volumaşe, apărute de abia în anul 1919. Cam în acelaşi timp, trimeteam uneori la *Românul* din Arad diverse „cugetări“ şi „note“, cari din păcate apăreau copleşite, până la nerecunoaştere, de paraziţii tiparului. Asupra greşelilor de tipar, ziarul, spre marea mea exasperare, nu voia să revină niciodată. Din vina culegătorilor, ce nu aveau obişnuinţa vocabularului filozofic, aforismele mele luau înfăţişarea celor mai opace „cimilituri“ sau „ghicitori“. Cum, de altmintrelea, unii cititori, nu lipsiţi de ironie şi haz, din orăşelul în care trăiam le porecliseră cu perfectă dreptate.

XXX

Preocuparea generală, obsedantă, a românilor din Transilvania era una şi neclintită: când va intra România în război? Aveam îngereasca certitudine că intervenţia dorobanţului va face, de la o zi la alta, să se aplece cumpăna sorţii şi a istoriei, decisiv, ca sub puterea unui suprem verdict. Uneori aşteptarea ce ţinea în încordare inimile se aduna în câte-un val-vârtej de zvonuri. Şi volbura trecea peste ţinuturi, ca să cadă apoi aşa cum s-a ridicat. Arcul aşteptării se destindea, sufletul se prăvălea în lâncezeală. Şi atunci deznădăjduiam că „Ţara" va mai găsi vreodată condiţiile prielnice de-a mai ieşi din neutralitate. În dezolarea mea dam României numele de „Neutralia". Era acesta un nume în care puneam tot focul unei iubiri înşelate.

În cursul anotimpurilor critice din 1915 şi 1916, înainte de intrarea României în războiul mondial, alături de puterile ce-i ofereau unica şansă în vederea întregirei, mă duceam la Andrei Oţetea, bunul meu prieten, coleg de liceu şi tovarăş de cameră, un timp, la Braşov, iar acum coleg de sabotare, sub scutul teologiei, a monarhiei austro-ungare. Mă duceam la el la Sibiel, un sat de munte, nu departe de Sălişte. Să fi tot voit cineva să ne dea de urmă, noi negăsiţi am fi rămas. Sălăşluiam acolo într-o veche şi îmbietoare căsuţă de lemn, pe-un umăr de deal, la capătul unei uliţi laterale a satului. Curtea era împrejmuită, medieval, ca o mică cetate, de minuscule clădiri de bârne şi de piatră. Mama lui Oţetea, o ţărancă iute, dar cu pas neauzit, se gospodărea aproape singură. Subţirică şi zbârcită, cu puzderie de griji în suflet şi-n obraz, se mişca ziua şi noaptea, deretecând, şi alerga în dreapta şi-n stânga, ca o zvârlugă. Căsuţa era totdeauna curată, pereţii proaspăt spoiţi, icoanele şterse, laviţele albe. Poposeam la Sibiel zile uneori stinse în grabă, alte dăţi săptămâni depănate în tihnă. Hoinăream cu Andrei pe măguri şi peste plaiuri, că numai bocancii grei şi puternici ne mai ţineau de pământ. Şi discutam şi ne împărtăşeam gândurile şi ne spuneam păsurile şi ne jeluiam aleanurile. Şedeam uneori pe treptele căsuţei, la soare sau în umbra streşinilor. Leliţa Oţetea ieşea din grajd cu şiştarul şi-mi

îmbia lapte proaspăt muls, spumos, cald încă şi viu ca ugerul. Îmi plăcea să-l miros şi să aud sunetul spumei ce se sfărma. Andrei mă privea, îşi făcea ochii mici şi-mi spunea: „Haide, bea şi dă-le bruşului gânduri!“ Mă ştia încins de jaruri şi, ca să mă-nveselească puţin, îmi arunca întrebare ca o anacreontică minge de purpură: „Mai zi o dată, cum e fata ceea?“ Şi spuneam, a zecea oară, cum e fata... „Înaltă e şi zveltă fata aceea, fină, figură de tablou florentin!“ Şi continuam: „De-un an-doi, o tot întâlnesc în fiecare zi pe strada lungă din orăşelul meu, la aceeaşi oră totdeauna. Şi ne plimbăm. Îmi ascultă flăcările şi mărturisirile. Dar din vorba ei nu pot culege nimic. Fata e ca un foc amânat pentru a doua zi... Iată-mă, acum, fugit de ea, la Sibiel. La Sibiel e bine!“

Era bine la Sibiel, căci o luam cu Andrei în sus, tot pe marginea râuleţului de munte, şi după câteva urcuşuri tristeţile ne cădeau din suflet ca ţărna de pe tălpi.

Andrei îşi însuşise, încă din copilărie, un meşteşug rodnic la prinderea păstravilor, care pe vremea aceea nu era interzis. După ce izola cu pietre şi cu glii rupte din răzoare câte-un ochi mai mare de apă, el intra în oglindă până deasupra genunchilor şi prindea păstravii cu mânile aduse de două părţi, de sub rădăcini. Nu mică a fost mirarea mea când mi s-a învederat isprava de câteva ori pe rând, căci mi se părea de domeniul scamatoriei. Cunoşteam din experienţa mea de la munte psihologia dificilă a păstravilor. Anevoie te apropii de ei cu orice unelte relativ oneste. Şi Andrei îi prindea cu mâna. Ba el îmi mai spunea că-i poate prinde şi cu o simplă furculiţă. „Probabil şi gata fierţi în apa de munte... şi-n cele din urmă de ce n-ar fi aşa? Apa de munte sfârâie şi e ozonată!“ – fu replica mea neîncrezătoare. Dar Andrei îmi curmă cuvântul cu un citat: „Există în cer şi pe pământ atâtea lucruri pe cari înţelepciunea scolastică nici nu le visează!“

Odată, pe la vecernie, şi nu tocmai, adică pe la ora când umbrele se lungesc, întrecând făpturile, Andrei mă chemă, cu inflexiuni pline de calde promisiuni în glas: „Haide la păstravi!“ Îl întreb: „Nu iei şi o furculiţă? Vreau s-o văd şi pe asta!“ „Astăzi e – fără“, răspunde Andrei. Cu paşi largi coborârăm în sat. Ajunşi la râu, în loc de a coti pe vale-n sus, Andrei o luă în jos. Intră într-o

casă ţărănească. Eu, după el. Era o gospodărie mai puţin patriarhală decât a leliţei Oţetea. Pe prispă ne întâmpină o foarte frumoasă ţărăncuţă, o fată cu un an-doi mai tânără decât noi. „Am venit în văzute, Măriucă", îi spune lumeţul, „uite-l, ăsta-i prietenul meu!" Măriuca ne primea cu un surâs ce nu avea nimic forţat şi cu mişcări line, ca o domnişoară doar în ajun ieşită dintr-un pensionat. Luarăm loc. Şi ne-am abătut cu vorba asupra ţinutului, satului, oamenilor. Desfăşurându-mi impresiile şi crezând că mă găsesc în faţa unei băciţe, mi-am rostit dorinţa de a vedea stânile de la munte. Şi-am mai spus fetei că nicăiri, prin satele pe unde am colindat, n-am văzut atâţia copii frumoşi ca la Sibiel. „Ei, da, satul nostru ia premii la toate expoziţiile de copii", zise ea, „e aer bun aici şi, dacă luaţi seama, sunt şi mume frumoase!" „Da, e adevărat", răspund eu, „şi mumele sunt frumoase, mai ales cele viitoare". Pe masă Măriuca îşi potrivise un teanc de cărţi. Mă ridicai să iscodesc cam ce citeşte. Erau cărţi de Dostoievski, Tolstoi, Flaubert... în traducere românească. „D-ta citeşti romane?" o întreb cu mirare. În loc de simplă întărire sau tăgăduire, Măriuca îşi arăta unele păreri despre romanele ce-i plăcuseră. Nu mult mai altfel decât ar fi vorbit o studentă, suficient de prudentă şi evitând verdictele totale şi chiar superlativele. Am bănuit un moment că sunt victima unei amăgiri puse într-adins la cale: „Ai făcut vreo şcoală?" o întreb. „Desigur, clasele primare, în sat", răspunse, simţindu-mi nedumerirea şi încercând să mă liniştească, „dacă vreţi vă conduc eu până-n munte, la stâna noastră!" „Aşa da", adaug eu, „ce zici Andrei?"

După ce vorbirăm încă despre multe şi de toate, părăsirăm casa. Andrei mă lămuri: „Vezi ce posibilităţi are acest material uman? S-a cultivat fata aproape singură. Uneori i-am mai dat şi eu câte-o îndrumare, cărţi - reviste... Ai văzut, era gata, gata să vorbească şi despre Renaştere... şi-o să mai vezi câte ştie... Dar, în cele din urmă, această Măriucă îmi produce suferinţi. Mă ia în faţa ei aproape ca un regret...". „Da", zic eu, „sufletul fetei e aidoma unui tablou mai larg decât cadrul. Şi înţeleg acum şi povestea cu păstrăvii. Unde sunt asemenea ţărăncuţe nu e de mirare că poţi să prinzi păstravii şi cu furculiţa!"

O luarăm spre casa Leliţei Oţetea. Mă chemau insistent încăperile scunde şi curtea închisă de patru părţi. Pătrundeam în curte ca într-un farmec vârtos, ferecat din vechime. Nicăiri într-altă parte nu mă simţeam mai bine.

În dimineaţa zilei, fuseserăm pe-un vârf de măgură mai înaltă, deasupra satului. Mijea departe în zare cetatea Sibiului, dar numai în bătaia soarelui. Peisajul mi se întindea sub ochi ca o palmă ce aşteaptă să-i descifrezi, din linii, trecutul şi viitorul. Peisajul acesta, cu oamenii, cu lăcaşurile, cu vetrele, cu văzduhul, îmi intra în sânge asemenea unei încete şi dulci otrăvi şi începea să mă lege. Între mine şi cele văzute se dezlănţuia în acele zile un imperceptibil proces de osmoză, în urma căruia colţul de lume devenea pentru mine un arhetip cu consecinţe ce nu le puteam încă întrezări. Aci, în acest peisaj, în acest sat, aveam să pun în mişcare oamenii şi întâmplările din *Tulburarea apelor*, piesa-poem în care şase ani mai târziu adunam atâta aer şi atâta pârjol. Aici, în casa leliţei Oţetea, mi-am închipuit pe Popa din poemul meu dramatizat, pe acel chinuit de patima libertăţii din timpul mişcat al Reformaţiunii. Aci venea, cu ispitele ei, şi Nona, fiinţa de foc ce avea să piară în foc.

XXXI

Marea încăierare nu a luat dorita întorsătură nici după ce Italia s-a alăturat aliaţilor, declarând război Puterilor Centrale. Legasem nebune nădejdi de acest eveniment, petrecut în frumoasa lună mai. Acum se înroşea frunza de viţă şi nu întrezăream nici o schimbare în situaţia generală. Şi nici România nu mişca.

Începea un nou an şcolar şi mă vedeam constrâns să mă înscriu iarăşi la teologie. Dezamăgirea mea era sporită şi de împrejurarea aproape demoralizantă că trebuia, în prealabil, să dau examenele de anul I, cu cari mă găseam în restanţă. Toată vara m-am purtat cu speranţa că războiul se va termina şi că nu va mai fi nevoie să-mi fac apariţia pe pragurile şi în sălile Seminarului sibian.

Am jertfit vreo două săptămâni diverselor materii, răsfoind, cu ochii numai pe jumătate deschişi, cursuri, în majoritate litografiate. La examene profesorii manifestau o îngăduinţă jenantă. Mie cel puţin îmi puseseră întrebări cu totul neobişnuite între zidurile şcolii, ceea ce echivala cu un omagiu adus lecturilor mele. Unul dintre profesori, bunăoară, dorea să afle de la mine cum vede Adolf Harnack ortodoxia. Harnack era o faimă a vremii. Ilustrul istoric al dogmelor creştine, profesor la Berlin, teolog de seamă, a scris, printre altele, şi-un studiu despre *Fiinţa creştinismului.* În acest studiu marele teolog se ocupa pe larg şi de ortodoxie. Harnack refuza să vadă în ortodoxie un creştinism autentic. În ortodoxie celebrul teolog surprindea mai curând profilul şi structurile păgânismului antic, care se îmbrăca în forme creştine, şi nimic mai mult. Făcui profesorului o expunere la rece, dar atât de reliefată a ideilor lui Harnack, încât la urmă examinatorul ezita parcă să mă întrebe dacă eu sunt sau nu de acord cu aprecierile teologului protestant, de teama să nu răspund afirmativ, ceea ce poate că nu ar fi fost cazul.

M-am strecurat prin examene cu bravuri ad-hoc, dar profesorul de „Cântări bisericeşti" mi-a făcut-o. M-a trântit. Nu încercasem până atunci niciodată o „cădere". Acest sentiment era pentru mine cu totul inedit. Profesorul motiva aşa: „Nu te trântesc fiindcă nu ştii nimic, ci fiindcă ai ureche şi glas, şi cu toate acestea nu ştii nimic!" – Mi s-a admis totuşi înscrierea în anul II, cu condiţia să dau corigenţa până în Crăciun. În cursul anului II am stat iarăşi mai mult acasă, în adăpostul acelui buzunar de provincie, la Sebeş, uzând de concedii ilariant sau cel puţin fantezist motivate.

Între mine şi teologie am pus o tablă de azbest izolator. Cu toate acestea contactul cu diversele materii imponderabile şi abstracte ca substanţa fictivă a Cerului a izbutit să deştepte în mine o seamă de interese de aceeaşi natură, dar degajate de orice criterii dogmatice. Dacă, bunăoară, catehismul budhist mă vrăjise cândva, când eram prin clasa IV a Liceului Şaguna, acum aceeaşi aplecare, multiplicându-şi volumul, îmbrăţişa în conul său de lumină întreaga istorie a religiilor şi filozofia religiei ca atare. De la biblioteca Brukenthal din Sibiu îmi procuram diferitele cărţi ce

răspundeau nesaţului meu, începând cu imnurile rig-vedice, în traducerea lui Max Müller, şi sfârşind cu istoria dogmelor a lui Harnack.

Poezia nu a contenit niciodată a-mi face semne. Mă legănam de-un timp sub zodia Răsăritului. Mă fascina poezia chineză, indiană, persană. Eu însumi am mai scris o seamă de poezii: nu multe şi nici mulţumitoare. Nici una n-a văzut teascul. Le-am ars cu uşurinţa decepţionatului ceva mai târziu, pentru ca apoi şi mai târziu să regret. Nu-mi mai aduc aminte nici măcar de înfăţişarea exterioară a poeziilor; ca fel,acestea trebuie să fi constituit însă o fază intermediară între versurile scrise la 15 ani, de factură obişnuită, tradiţională şi impersonală, şi versurile libere, în ritmuri abrupte, de proză extatică, cu care am „debutat" în 1919.

Departe de neajunsurile crunte ale războiului, viaţa mi se scurgea într-o monotonie sfâşietoare, uneori, ca o lungă duminecă. Ca o lungă duminecă, ce nu avea nimic comun cu intensitatea interiorizărilor mele. Golul din afară îl compensam lăuntric. Dar efortul de a mă smulge din acest spaţiu fără de ecouri era anevoios foarte câteodată, căci trebuia să-l fac singur, fără de sprijinul unor semeni orientaţi în acelaşi sens sau al vreunui curent care te ia şi te duce.

În izolarea mea, mă simţeam tot mai mult ca un cetăţean aproape fără tărâm al unei patrii spirituale mai presus de hotare şi timp. Din ozonul tare al patriei siderale mă împărtăşeam şi eu cum puteam, deocamdată ca un mic nucleu de foc în devenire. Mă mişcam fizic într-un ocol cu diametrul de-un kilometru, dar lăuntric, detaşat de contingenţele geografice şi istorice, mă situam într-un orizont ce era al Universului.

Prin forţa împrejurărilor, dar şi a condiţiilor inerente ei, viaţa mea, ce nu era numai a mea, ci şi a „rădăcinilor" cu care ea se confunda, se dedubla. Şi participam astfel, intermitent, cu toată fervoarea, la ceea ce se petrecea în spaţiu şi în timp, în preajmă şi mai departe.

Întregirea naţiunii în hotarele sale politice fireşti era o promisiune ce încă din copilărie mi-o făceau frunza arinilor, murmurul apelor şi bătaia profetică a aripilor din văzduh. În aerul

acestei promisiuni am crescut. Iar când s-a încins de-a binelea războiul, pe care pe de-o parte îl cântăream cu atâta oroare, găseam din alt punct de vedere că istoria ne ieşea prielnică în întâmpinare. Căutam, cu alte cuvinte, unui cataclism declanşat din cauze neghioabe o semnificaţie coborâtă din tării şi o legitimare ca preludiu al unei supreme împliniri. Dar de la izbucnirea epicului foc au trecut doi ani! De câte ori n-am disperat că micul stat român, spre care inimile noastre se întorceau ca un imens lan de floarea-soarelui, a pierdut ocazia, ce nu se va mai repeta. Câteodată mi se părea chiar că „Ţara" s-a împotmolit în pragul destinului ei. Doi ani şi-au picurat clipele în cupa nerăbdării, şi hotarul din vârful munţilor nu se punea în mişcare să vină asupra noastră, să se desfacă un moment şi-apoi să se-nchidă iarăşi, îmbrăţişându-ne!

Numai zvonuri din om în om, şi prin vama cucului, străbăteau câteodată „de dincolo", ca să mai sufle în spuza vetrelor de aci şi să scoată iarăşi la iveală ochiul de jar nestins.

XXXII

În vara anului 1916 Lionel fu chemat de urgenţă la Viena în faţa unei comisii medicale ce trebuia să hotărască dacă mai era sau nu cazul să i se prelungească scutirea de slujba ostăşească. La începutul lunii august mă pomenesc c-o telegramă de la el să plec şi eu la Viena. Lionel aflase că va fi reţinut încă vreo câteva săptămâni în capitala împărăţiei. Şi dorea să-i ţin de urât în singurătatea marelui oraş.

Îmi mântuii repede formele de plecare. La Viena am descins într-un hotel de zgomotoasă arteră, pe Mariahilferstrasse, în apropierea spitalului militar, unde Lionel aştepta cu înfrigurare verdictul comisiei medicale. Sosind pe seară, nu mai era cazul să-mi dibuiesc drumul până la spital. Dimineaţa mă sculai înviorat. Era o splendidă zi de vară în toi. În ciuda lipsurilor ce se făceau simţite la Viena, oraşul, întâiul mare oraş european ce-l

vedeam după fugara călătorie în Italia, îmi comunica, cel puţin sub raport arhitectonic, impresia unei măreţii într-adevăr imperiale.

La spitalul militar – Lionel mă aştepta. Avuse toată noaptea o senzaţie aproape tactilă că am sosit şi că mă găsesc în apropiere. Am ieşit împreună până pe Ring, la Palatul Imperial. Lionel îmi dete apoi unele îndrumări cu privire la centrul oraşului şi mă lăsă în voia mea, el trebuind să se întoarcă la spital, căci n-avea permisie de ieşire decât după-amiază.

Cu stângăcii de provincial, căutai să mă descurc la un nod de străzi. Circulaţia era haotică pentru ureche şi haotică pentru ochiul nedeprins. Am luat-o pe aleea ce alcătuia un cerc interior de-a lungul Ringului. Nimeream astfel calea pietonilor. Priveam în dreapta şi priveam în stânga. Şi mergeam fără de vreo ţintă precisă. Îmi era cu neputinţă să nu întorc capul după vienezele cari, toate fără deosebire, puneau în mersul lor o vioiciune zvâcnitoare ce contrasta cu mersul ţeapăn duminical al fetelor din Ardeal. Şi pe urmă erau toate blonde, blonde, parcă ar fi dorit ca martor al vieţii lor numai soarele. Am ajuns în faţa Parlamentului, de-o înfăţişare cu amintiri greceşti, întrezării prin frunzele unor copaci profilul unei uriaşe clădiri de stil eclectic: Primăria. Apoi m-am pomenit în faţa Burgtheater-ului. M-am oprit. Teatrul era în vacanţă, dar un afiş anunţa c-o lună înainte deschiderea stagiunii cu o piesă de Grillparzer: *Des Meeres und der Liebe Wellen, Ale mării şi iubirii valuri.* Titlul piesei rezuma într-o imagine impresia ce mi-o da Viena. Mă adia regretul că la deschiderea stagiunii, în septembrie, după toate probabilităţile, nu mai puteam să fiu la Viena.

Soarele ardea. Atmosfera se umplea de-un miros de asfalt înmuiat văratic. Zăream de cealaltă parte a Ringului, ceva mai departe, o clădire care, după aspect, era neîndoios Universitatea. Grăbii pasul într-acolo. Universitatea era deschisă, deşi în plină vacanţă. Am intrat. Câte-un vizitator stingher circula printre înaltele coloane şi pe trepte. Pe-aici ar fi trebuit să bată ceasurile studenţiei mele. Ale studenţiei mele atât de dureros amânate! – Am pătruns în grădina interioară, înconjurată de trei părţi de lungi

colonade şi de fronturile dinăuntru ale Universităţii. După ce am trecut în revistă busturile de marmoră ale foştilor profesori, printre cari unele celebrităţi mondiale, m-am abătut pe-o cărăruie, să scrutez mai din apropiere statuia albă a Almei Mater din mijlocul grădinii. Albul marmorei ieşea din vegetaţia verde, atât marmora, cât şi vegetaţia fiind uşor înnegrite de fumul oraşului. Era cald, şi aş fi dorit să dea peste toate o ploaie de vară, să spele marmora şi frunza şi să mă răcorească şi pe mine. Mă închipuiam gol printre toate cele ce vedeam – într-o imaginară ploaie, ca în grădina interzisă a unui templu. Şi nu presimţeam nimic din toate cele ce aveau să se întâmple cu mine prin aceste locuri mai târziu.

Întorcându-mă sub una din colonade, vroiam să urc spre Biblioteca Universităţii, când uşa cu două aripi de la intrare se deschise şi-mi iese în faţă un tânăr cunoscut. Era Ion Clopoţel, fost licean la Braşov, pe care nu l-am mai văzut de vreo trei-patru ani. Ne-am îmbrăţişat pe acest prag al ciudatei coincidenţe, miraţi şi cu căldură. O avalanşă de întrebări şi de o parte, şi de alta ne zădărnici pentru câteva clipe găsirea unui ritm alternant.

„Vin din bibliotecă. Lucrez de-un timp aici. Mă preocupă unele probleme de sociologie“, îmi zice el.

„Eu sunt numai aşa, în vizită, la Viena. Pentru vreo câteva săptămâni“, îl lămuresc eu.

Ne-am dus împreună într-un parc alături, luarăm loc pe-o bancă în faţa unei fântâni săritoare, care de la distanţă avea aerul unui obelisc de marmoră. Clopoţel îmi împărtăşea amănunte asupra situaţiei din Austria. După părerea sa, totul mergea spre dezagregare, ceea ce după aspectul străzii nu părea tocmai verosimil. L-am întrebat dacă ştie ceva despre intenţiile oblăduirii române. „În curând va bate ceasul!“, îmi zise el, dar tonul răspunsului său nu era atât de sigur precum cuvintele. „De câte ori n-am auzit acest «în curând»!“, adaug eu cu neîncredere. În lor de orice altă replică, Clopoţel mă informă că după-amiaza, pe la ora 5, mai mulţi români, printre cari şi câţiva cunoscuţi oameni politici, se întâlnesc la cafeneaua „Palast“: „Dacă vrei să afli mai multe despre situaţie şi dacă ţi-e la îndemână, vino şi tu, cu fratele tău!“

Clopoţel mă puse în curent şi cu orarul său cotidian. „Ştii, dejunul îl iau la Maximilian-Keller pe Ring, cu vreo câţiva amici, şi ăştia tot români. Unul e student-arhitect, altul e la conservatorul de muzică... Poate că ne faci şi tu plăcerea!“ Şi cum era în preajma amiezii, ne îndreptarăm spre Maximilian- Keller. Ajunşi la Maximilian-Keller, un enorm restaurant la subsol, prin apropierea Operei, am coborât treptat în agreabila răcoare de jos şi-am cuprins o masă. În curând aveau să sosească şi ceilalţi doi: studentul-arhitect şi studentul-muzician, doi simpatici bănăţeni, unul ţanţoş, celălalt uşurel, amândoi spilcuiţi. Viitorul arhitect aducea nişte broşuri-manifeste de artă modernă. Le scoase din buzunar, plictisit şi sceptic. După vreo câteva momente am băgat de seamă că aerul ce şi-l lua studentul acoperea o dezamăgire pe care el o avea cu sine însuşi: nu înţelegea manifestele! În realitate el era foarte intrigat de conţinutul broşurilor, pe cari se căznea să le descifreze. În cele din urmă, studentul-arhitect îşi dete năcazul pe faţă, mărturisind că blestematele de manifeste îi sunt inaccesibile, fiind concepute în termeni prea filozofici. „Ia dă-le lui Blaga“, zise Clopoţel, şi studentul îmi întinse, aşa într-o doară şi cu un surâs îndoielnic, un manifest. Textul era însoţit şi de ilustraţii din domeniul picturii revoluţionare ce se încerca. Astfel luai întâiul contact cu inovaţiile artei „expresioniste“. Pledoariile nu mi se păreau deloc ezoterice. Dimpotrivă, le găseam foarte clare, iar tezele enunţate aveau pentru mine evidenţa străvezie a unor axiome. Prea puţin convingătoare şi catastrofal alese erau însă, după opinia mea, exemplele destinate să ilustreze tezele. „Astea sunt noile 95 de teze ale lui Luther“, glumeam eu. Aveam în faţă desene de Kokoschka, Feininger etc. (Numai încetul cu încetul am reuşit, în cursul anilor, să-mi revizuiesc gustul faţă de noua pictură.) După dejun ne-am mai îndeletnicit cu lămurirea manifestelor, a căror sezisare presupunea într-adevăr pregătire filozofică. Studentul-arhitect citea acasă multe asemenea produse eseistice, dar se încurca repede şi atuncia, ştiobâlc, cădea la fund. A doua zi el se simţea totdeauna dator să aducă pentru ceasul de exegeză texte, fragmente sau cel puţin alineate din această eseistică expresionistă ce-i luau în răspăr priceperea. Muzicianul,

cu supleţea lui susţinută mai mult de ureche decât de substanţa cenuşie, lua parte şi el la elucidarea tâlcurilor. Eu continuam să le arăt că teoria înduplecă, dar că nu mă împac cu realizările artistice ale expresioniştilor, pe cari le socoteam lamentabile dibuiri, iar nu izbânzi.

Ne duceam uneori, cu Lionel, şi la cafeneaua „Palast", unde ne invitase Ion Clopoţel. Întâlneam acolo o seamă de intelectuali români! În conversaţii mulcome şi interminabile se comentau evenimentele şi perspectivele politice. Bănuiam însă că, între patru ochi, se făcea uneori, acolo, şi altfel de politică decât aceea la care puteau să tragă cu urechea chelnerii, ce ne dădeau dese şi inoportune târcoale.

După o lungă, enervantă aşteptare de vreo patru săptămâni, Lionel primi verdictul medicilor de la spitalul militar: era din nou lăsat la vatră. Nu mai aveam deci nici un motiv de prelungire a şederii noastre la Viena.

În preajma plecării am dat o telegramă Mamei, să ne trimită o trăsură la Vinţul de Jos. A doua zi seara, la ora 10, plecam.

La Viena, în Gara de Est, am mai întâlnit încă o dată, printr-o simplă întâmplare, pe studentul-arhitect, care pleca şi el, neprevăzut, spre Banat, la ai săi. M-a întrebat de adresa mea transilvană, pe care şi-o însemna într-un carnet.

În Vinţul de Jos ne aştepta, în noapte, spre surpriza noastră, şi Mama. Din gară o luarăm, sub scânteierile Orionului, spre Sebeş, cu trăsura. La un moment, când roţile trăsurii intrară în nişte făgaşe de pietriş, pricinuind scrâşniri ce acopereau cuvântul, încât birjarul nu mai putea să-l audă, Mama ne spuse că iarăşi a trecut prin frunza verde un zvon că România va intra în război în curs de câteva zile. Acesta era motivul pentru care ne întâmpina la gară: voia să ne comunice vestea o oră mai devreme... Glasul Mamei ocolea spre noi printr-un ton de poveste. Cloşca cu puii de aur sclipea deasupra. În gând trăgeam hotare nouă.

XXXIII

A doua zi era duminecă şi sărbătoarea Sântei Marii. Am dat o raită prin oraş. Nu sufla nimic nou peste faţa de apă stătătoare a urbei. Pe lacul din parc se întindea în arhipelaguri verzi lintea broaştelor şi soarele îi era prielnic.

Luni de dimineaţă, Lionel, hotărât să-şi reînceapă activitatea advocaţială, plecă la biurou. Mă îmbrac şi o ţin şi eu într-acolo. Lionel nu era în biurou, dar am intrat şi începui să citesc ceva. Nu trecu o jumătate de oră, şi Lionel dă buzna, cam palid: „Ai auzit?“ „Ce?“ fac eu, aşteptând să aud vestea, singura ce mai doream s-o aud. „România a declarat război ieri – după-amiază! Ce just presentiment a avut Mama când ne-a întâmpinat la Vinţ!“

Vestea mi-a dat cu var peste faţă: „Vasăzică a bătut şi ceasul acesta!“

Noi, cei doi, ne mişcam năuciţi prin biurou în linii drepte ce se întretăiau fără rost. Ne opream. Şi iarăşi ne mişcam. Nu mai spuneam nici unul nimic. Se căsca între noi câte-o pauză, ca un răgaz pe care luciditatea noastră şi-l lua ca să se adune asupra unui singur punct. Cumpăneam – fiecare pentru sine – ce putea să mai intervină în zilele noastre cu neprevăzute tăişuri sau cu neaşteptat adaos, căci soarta ieşea din micile, calmele ei cărări la drum mare.

„Fără îndoială că autorităţile vor lua măsuri ca să fim evacuaţi şi transportaţi cine ştie unde“, zice Lionel, „eu voi căuta să rămân aici la adăpostul uniformei mele de ofiţer atât cât se va putea. E cert că trupele române vor înainta repede. Poate că ne pomenim cu fraţii asupra noastră într-o zi-două sau chiar mai degrabă dacă vor coborî şi pe Valea Frumoasei! Mama va rămânea pe loc orice s-ar întâmpla“.

Marţi, în zorii zilei, după ce n-am închis ochii toată noaptea, aflarăm că o seamă de intelectuali români din localitate au fost ridicaţi de jandarmi şi duşi undeva... Nu se ştia unde... Zvonurile cele mai grozave şi mai necontrolabile circulau... Spectrul furcilor pe gorgane umbla din vorbă în vorbă. Lionel era agitat, nu atât pentru el, cât pentru mine: „Ştii la ce mă gândii?“ – îmi zise el, cu ocol – „trebuie să te salvezi cumva... Nu se poate şti ce se

întâmplă cu cei duşi între baionete. Se ştie numai ce s-a întâmplat cu sârbii din Banat – la începutul războiului... Se vorbeşte că la noapte vor ridica un nou lot... Tu, la vârsta ta, nu eşti prea deochiat, du-te la poliţie şi încearcă să obţii o autorizaţie pentru a pleca din nou la Viena... Le spui că vrei să te înscrii la Universitate".

M-am dus la poliţie. Era forfotă şi năduf acolo. Am străbătut totuşi până în biuroul şefului. Şeful se uită lung la mine, parcă ar fi dorit să mă scotocească şi prin căptuşeala cugetului. M-a întrebat, distant, ce doresc. Îi spun. Şeful ezită un moment. Se-ncruntă. Se gândeşte oare în clipa aceasta dacă eu sunt sau nu pe lista celor ce vor fi ridicaţi la noapte?... Apoi, cu un gest care arăta o totală desconsiderare, semnează autorizaţia.

Să-mi cred sau nu ochilor?...

M-am întors aproape în goană acasă: „S-a făcut!" De bucurie, Lionel sare de la masă: „Acum împachetezi. După-amiazi la ora două pleci la Viena. Uite, îţi dau toţi banii ce-i mai aveam la bancă. Ai putea să ieşi la liman timp de un an dacă nu vei fi prea cheltuitor. S-ar putea ca frontul să ne despartă în curând, azvârlindu-ne pe planete deosebite... Dacă războiul va dura mai mult de-un an, ceea ce nu mai e deloc probabil, te vei ajuta cum te vei pricepe... Îţi vei căuta vreo slujbă... Dar să ramâi pe cât cu putinţă în Austria!"

M-am despărţit de Mama şi de Lionel ca pentru totdeauna. Mă neliniştea incertitudinea în care mă lansam ca o săgeată de încercare şi mă exaltau, până la ţipăt, sorţii de izbândă ce-i întrezăream.

În înghesuiala din gara de la Vinţ am reuşit să urc în tren numai cu preţul unor vânătăi pe tot corpul. Mulţime de oameni se refugia spre interiorul Ungariei. Despre o femeie ce venea din Ţara Bârsei şi se tânguia alături se povestea că şi-ar fi pierdut sugaciul din braţe în învălmăşagul gării de la Braşov. Ea nici nu băgase de seamă. Respirând uşurată, într-un ungher de vagon, ea prinse de veste că ţinea în braţe perna şi faşa goale numai după ce trenul pornise. Curios mi se părea că femeia nu s-a dat jos în gara următoare ca să se-ntoarcă la Braşov.

În dimineaţa următoare soseam la Budapesta, iar pe seară la Viena. Îmi făceam socoteala că deocamdată va fi bine să descind tot la hotelul de unde plecasem acum câteva zile. Portarul, domol şi afabil cu toată lumea ce sosea, când mă văzu mă primi neglijându-mă puţin, ca şi cum m-aş fi întors din oraş, de la vreun spectacol. Numai după câteva momente, el îşi dete seama că plecasem de zile şi că mă întorceam probabil din pricina evenimentelor din Transilvania. Şi dintr-o dată deveni extrem de drăguţ. Mi-am luat în primire camera; aceeaşi în care am stat până deunăzi şi unde simţeam încă plutind în aerul închis un parfum cunoscut... Da, era mirosul briliantinei de care făceam uz pentru înmuierea părului meu recalcitrant. Cum eram frânt de oboseală, am adormit numaidecât.

Când m-am trezit, era dimineaţă. M-am îmbrăcat repede şi am ieşit până pe Ring. Am intrat cu nerăbdare într-o cafenea. Am cerut ziarele. Comunicatele vorbeau despre înaintări româneşti. Braşovul căzuse. Cetatea copilăriei şi adolescenţei mele era acum românească! Amănunte ieşeau în lumină de la sine din prundişuri de vis: vedeam dorobanţi plimbându-se prin Piaţa Sfatului, pe sub Tâmpa, pe Romuri... Lacrimile îmi creşteau în gene ca un rod tainic al întregii mele fiinţe. Ce putere le-ar fi putut opri?

Am căutat apoi la locuinţa sa pe studentul-muzician. Era uluit că mă vedea. „Eşti în mai mare securitate aici decât în Ungaria", zise el, „dar ştii că eu cam plec din Viena. Mă duc la Pressburg, unde mi s-a oferit o slujbă la Operă". Regretam foarte. Vestea aceasta mă izola complet. Rămâneam deci la Viena – singur.

XXXIV

Hotelul fiind prea costisitor, hotărâi, după vreo câteva zile, să-mi caut o cameră de student, în vreun apartament particular, în oraş. Descoperii o odăiţă în Kirchengasse, o laterală a arterei de uriaşă circulaţie Mariahilferstrasse. În izolarea în care mă găseam, mă pregăteam să-mi organizez viaţa cu chibzuială şi

pentru lungă durată. Deocamdată eram cu desăvârşire absorbit de evenimentele în desfăşurare. Dimineaţa ieşeam în oraş foarte devreme, ca să citesc ziarele. Comunicatele de război vorbeau despre noi înaintări ale trupelor româneşti. Toată presa era plină de injurii la adresa României, cu variaţiuni pe una şi aceeaşi temă a trădării. Se dezlănţuise geniul calomniei, căscând o gură cât spaţiul dintre Carpaţi şi Alpi. Înainte de a pleca la Pressburg, studentul-muzician îmi strecurase în şoaptă informaţiuni ce i-au parvenit din Banat: studentul-arhitect a fost deţinut, de asemenea Ion Clopoţel... Şi alţi vreo câţiva dintre intelectualii ce frecventau la Viena cafeneaua „Palast". I-am spus studentului-muzician: „Tu nu pleci la Pressburg pentru că ţi s-ar fi oferit acolo o slujbă la Operă, ci din alte motive!" „Ai ghicit", îmi răspunse el, „vezi tu – la Viena ies flăcări din asfalt pe unde calc". Din parte-mi n-aveam să-mi fac griji din pricini de nimic. O singură împrejurare îmi da de gândit: în carnetul de adrese al studentului-arhitect, arestat în Banat, era notată, inoportun, şi adresa mea – din Transilvania.

O săptămână trecu şi altele vreo două-trei. Presa Puterilor Centrale bagateliza înaintarea trupelor româneşti în Transilvania, care fusese rapidă şi considerabilă totuşi. Aceeaşi presă punea în relief sub titluri copleşitoare succesele bulgare pe frontul dunărean. Într-o zi apoi s-a anunţat că pătrunderea românească în Transilvania s-a curmat. Presa vieneză îşi exprima speranţa că de-aci încolo nu se va mai ceda nici un metru de pământ. Se pregătea ceva. O după-amiază întreagă am umblat pe străzile Vienei aiurit şi răvăşit de ştirile ce soseau. Încălzisem tot timpul, până la incandescenţă, gândul că intrarea României în război va duce foarte repede la un deznodământ şi că era cu neputinţă ca Puterile Centrale să mai reziste... Şi acum gândul sfârâia subt o cascadă rece: în Transilvania – românii nu mai înaintau, iar în sud treburile mergeau anapoda.

Treceam în fieştecare zi pe la Universitate. Nădăjduiam să-mi sosească vreo ştire de-acasă. Primii o carte poştală de la Lionel, scrisă în termeni foarte voalaţi, a căror semnificaţie eu o ştiam. Aflam că unităţi germane erau masate în Transilvania şi că o

puternică ofensivă se pregătea. Această carte poştală a stârnit un vârtej de emoţii. Mă bucuram, pe de o parte, că legătura între mine şi ai mei nu era încă întreruptă, dar mă întunecam la vestea, ghicită doar printre rânduri, că urzeala prin care suveica umbla promitea să nu se mai taie niciodată. Ceea ce ar fi însemnat că trupele române vor fi oprite sau chiar respinse peste munţi. Nu mult după aceasta, îmi vine de la Lionel o altă carte poştală, de astă dată chiar de la Palanka, din Serbia: fusese rechemat de urgenţă la regimentul său, ce şi-a improvizat un sediu în acest târguşor balcanic ocupat de vreo doi ani de trupele austro-ungare. Lionel n-a avut, prin urmare, precum spera norocul de-a fi surprins într-o dimineaţă de trupele române pe cale de-a intra în Alba-Iulia.

Sub avalanşa ştirilor şi în atmosfera de înstrăinare ce-mi devenea insuportabilă, începui să frecventez Biblioteca Universităţii. Fugeam de mine însumi cel puţin şase ceasuri pe zi, retrăgându-mă în sala de lectură împresurată de enormele etajere, asemenea unor zgârie-nori de cărţi. Mirosul de in-folii mă liniştea ca o băutură stoarsă din laptele macului. Studiam filozofia indică după cele câteva volume ale lui Deussen.

Odată, pe la amiază, ieşind de la bibliotecă, aud pe Ring asaltul strident al colportorilor de ediţii speciale ale ziarelor vieneze: băieţii, ca apucaţi de alte ale, anunţau ofensiva germană din Transilvania şi retragerea în debandadă a trupelor române. Frontul se depărta spre răsărit.

Nu puteam în nici un chip să pricep cum erau cu putinţă toate acestea. Mai eram eu acelaşi „eu"? Dată fiind cumpăna situaţiei, avusesem, până mai ieri-alaltăieri, convingerea senină că armata română va decide soarta războiului în câteva săptămâni! Nu era vorba numai despre o eroare ce s-a strecurat în socotelile mele abstracte. Se sfărma ceva în osatura mea sufletească: începea dezastrul României! Şi se împlineau întocmai prevederile portarului de la hotelul unde am descins acum câteva săptămâni. Ah, da, am uitat să povestesc că într-o seară, întorcându-mă la hotel, portarul, încercând să mă „consoleze" c-am fost nevoit să mă „refugiez", îmi arăta, tocmai mie, pe harta ţintuită pe perete unde şi cum vor fi izbite în

Transilvania trupele române ce s-au încumetat peste munţi! Am surâs atunci,urmărind expunerile naive ale acestui om, iar acum asistam cu inima în cutremur la împlinirea întocmai a prezicerilor strategice ale domolului şi foarte cumsecadelui portar. De câte ori de atunci şi până astăzi nu mi s-a dat să descopăr că minţile simple văd mai exact situaţiile de ansamblu decât spiritele complicate şi dotate cu simţul just al amănuntelor.

XXXV

Pe la locuinţa mea dam de obicei numai pe seară. Ziua mi-o petreceam la bibliotecă sau prin oraş. Când mă plictiseam de *Upanişadele* indice, o luam agale pe aleea Ringului şi, după o plimbare de dezmeticire, intram în cafeneaua „Museum“, nu tocmai departe de marea Operă. Mă atrăgea boema artistică a Vienei, care-şi da întâlnire în acest local. Scrutam fizionomiile, mimica, gesturile acestor oameni, cari prin modul lor căutau să sară din normă. Toţi se ştiau şi se trecea familiar de la o masă la alta. Şi femeile ce se abăteau pe aici îşi aveau tipul lor: spiritualizate, neîngrijite, pătimind de vicii înalte şi joase. Veneam însă la cafeneaua aceasta şi pentru altceva. Descoperisem într-un ungher al cafenelei rezervat lecturii mulţime de reviste de artă, printre cari şi unele de avangardă. Voiam să mă familiarizez cu noile tendinţe ale artei. Strădaniile şovăiau între dibuiri spre un stil al „isteriei“ şi întoarceri spre un primitivism sau spre un infantilism faţă de care nici Mântuitorul, cu al său „Lăsaţi copiii să vină la mine“, n-ar fi avut îndurare.

Seara, când soseam la locuinţă, ca să-mi umplu cu cei doi paşi ai mei locuinţa, se făcea că fiica gazdelor mele mă întâmpina aproape totdeauna în antreu. Era o domnişoară ca de 18 ani, o blondă simpatică, ce căuta, recurgând la feluri de pretexte, să mă reţină câteva clipe între uşa de la intrare şi uşa odăiţei mele. Se îndemna la o glumă, îmi spunea vreo noutate, mă iscodea dacă

nu doresc ceva. Odată mi-a spus: „Dumneavoastră veniţi totdeauna încet ca un înger!“ „Nu-i aşa?“ – răspund eu, „bizar înger acesta care vine de la cafenea!“ Blonda a râs şi s-a repezit în camera ei să-mpărtăşească mamei neaşteptatul dialog. Se făcuse cu aceasta un promiţător pas spre conversaţii mai puţin monosilabice decât cele de până aci. Din ziua aceea, eram uneori poftit între ai casei la o ceaşcă de ceai de floare de tei, îndulcit cu surogate şi cu prezenţa blondă. Într-o seară, sosind iarăşi din oraş, blonda, care, gătită de ieşire, îmi deschisese uşa de la intrare, îmi spuse că pleacă tocmai la un cinematograf şi mă invita cu cochetărie să o însoţesc... Fusese evident că a pândit momentul şi a ieşit în clipa când mi-a auzit paşii pe trepte. Am acceptat invitaţia condiţionat: îi ceream să-şi închipuie că *eu* îi făceam invitaţia. Ne-am dus la un cinematograf din apropiere. Ne-am ocupat locurile şi urmăream întâmplările insipide ale filmului. La un moment, în întuneric, domnişoara îmi luă mâna într-ale ei şi, aplecându-se, îmi sărută podul palmei şi încheietura degetului. Când, în pauză, se făcu lumină, am crezut că după un avans atât de săltat pot s-o privesc cu alţi ochi decât până acum. Dar m-a alungat cu un glas sfielnic până la nu ştiu ce ireale confinii: „Sau poate că acest lucru nu e permis?“ – Pe drum către casă, care era foarte scurt şi pe care din atare pricină l-am întors de câteva ori, devenirăm prieteni, ca şi cum ne-am fi cunoscut de ani. Şi timp de câteva zile blonda mai avu apoi faţă de mine delicioase şi surprinzătoare atenţii. Episodul s-a stins repede – căci altceva mai adânc şi mai esenţial avea să intervină în acel miez auriu de toamnă în viaţa mea.

XXXVI

Miez auriu de octombrie. Ornicul de la Primărie bătea ora două după-amiaza. Intram în Universitate. În holul clădirei mă opresc în faţa tablei negre pe care portarul însemna cu cretă numele celor ce primeau scrisori la Universitate. Caut la litera B. Dar aci, în

rândul punctat unde de câteva ori apăruse numele meu, descifrez cu emoţie un alt nume românesc şi cunoscut mie: numele domnişoarei Cornelia B. „Ghiocelul negru!“ Pe domnişoara Cornelia B. n-am mai văzut-o de vreo doi ani şi mai bine. Stau puţin şi mă adun, căci inima îmi bătea ca un clopot. Mi-aduc aminte de acea „petrecere cu dans“ a liceenilor când am zărit-o întâia oară – pe Cornelia. În răstimp aflasem doar veşti răzleţe despre ea: că a stat un an la o şcoală la Lausanne în Elveţia, că şi-a trecut apoi, în iunie, bacalaureatul la Braşov. Îmi spun: mi se pare că nu ne-am vorbit niciodată! Curios! N-am făcut pe vremea aceea, la Braşov, nici un pas ca să mă apropii de ea. Aceasta din foarte multe motive, printre cari unul extrem de simplu: alte fete mă interesau mai mult. Urcând treptele spre bibliotecă – încerc să-mi lămuresc puţin situaţia. Ea a venit la Viena fără îndoială cu intenţia de a se înscrie la Universitate. Inima mea cade pradă unei reacţiuni spontane la gândul că aş putea, de la o zi la alta, s-o întâlnesc prin aceste locuri.

Continuai să fiu cel mai asiduu oaspete al Bibliotecii Universităţii, cu o regularitate în vădit contrast cu înclinările mele spre tot ce iese din făgaşe. În patima mea de studiu se amesteca nelămurit dorinţa de a uita clipa de faţă. Eram silit să mă amăgesc cu ceva la fiecare pas. Seara îmi era totdeauna teamă să părăsesc biblioteca. Şovăiam cu inima strânsă, căci la ora aceea apăreau ediţiile speciale cu ultimile veşti, ce împingeau tot mai departe frontul românesc.

Îmi ocupam foarte devreme locul în Biblioteca Universităţii. S-a potrivit odată, într-o după-amiază, după o oră-două de lectură, că mi-am ridicat ochii de pe carte. În faţa mea, vizitatorii, în şir, făceau coadă în marginea sălii, în aşteptarea locului ce devenea liber. Printre cei dintâi cari aşteptau era domnişoara Cornelia. Puteam s-o privesc, căci ea nu-mi remarcase prezenţa în sală. Se alcătuise în acei câţiva ani de când n-o mai văzusem frumoasă cu adevărat. Şi se cuvenea s-o recunosc, spre a-mi corecta amintirile în duhul dreptăţii. Străinătatea cu aer fin adus de pe unde de lacuri, de pe zăpezi alpine a împrumutat culoarei ei de creolă o nouă nobleţă. Silueta calmă, privirea uşor melancolică, liniile in-

teligente erau aceleaşi, dar mai mature acum. Domnişoara Cornelia nu mai era fetişcana subţirică ce refuza cu dispreţ băieţos împlinirile. Făptura de contururi înmuiate în nuanţe de catifea făcuse concesii feminităţii. O priveam pierdut. Şi, în ciuda tonului neutru al tuturor antecedentelor, inima îmi bătea inexplicabil. Domnişoara Cornelia îşi găsise un loc şi intra în incinta meselor de lectură. Unde se va opri? Iată că vine spre masa la care stam şi eu. Îşi ocupă locul. Nu ne despărţeau decât trei-patru intervale, marcate de necunoscuţi. Am renunţat la lectură şi răsfoiam prin carte la întâmplare. Pândeam momentul când ea ar fi putut să dea cu ochii de mine. Mă va mai recunoaşte? Îi fusesem aşa de străin la Braşov, încât s-ar putea să nu-şi mai aducă aminte de mine. O jumătate de oră se mai scurse aşa. Şi-acum aş fi dorit parcă să scap neluat în seamă! Dar ridic capul şi întorc privirea. Domnişoara Cornelia îşi întorcea şi ea ochii spre mine. Mă recunoaşte şi-mi surâde. Îmi părăsesc locul. Mă duc lângă ea. Mă întreabă ce fac la Viena. Cam încurcat, îi arăt în câteva cuvinte rostul şederii mele în capitala Austriei. Ea îmi spune ca s-a înscris la Facultatea de Medicină. În faţă are un roman: Raskolnikov. Dau din cap: „Dacă nu mă înşel, te înscrii la medicină cam *à contre coeur!*" Ea întăreşte cu un zâmbet umbratic şi schimbă repede vorba, parcă ar fi ţinut într-adins să îndrume conversaţia într-altă parte. Pe urmă am revenit la locul meu. După o altă jumătate de ceas, Cornelia se ridică, se pregăteşte de plecare. Mă ridic şi eu şi plec cu ea. Judecând după privirea cu care a acceptat hotărârea mea de-a ieşi şi eu, eram încredinţat că nu-i displăcea intenţia mea de a o însoţi. Am coborât împreună treptele, am trecut în revistă busturile celebrităţilor de marmoră sub colonadele interioare ale Universităţii. Ajungând în holul de la intrare în faţa tablei cu scrisorile, îi zic: „Ştiam precis că ne vom întâlni, căci ţi-am văzut deunăzi numele pe această tablă". – Am ieşit din universitate şi am luat-o pe Ring informându-ne reciproc asupra oraşului între zidurile şi-n atmosfera căruia ne întâlneam în situaţii neprevăzute, ca un vis. Ajungând în dreptul Volksgarten-ului, ea mă întreabă dacă n-aş vrea să ne plimbăm puţin prin parc. Am intrat în parc, unde ne-am plimbat vreo două ore prin

preajma unei statui a împărătesei Elisabeta. Şi am vorbit despre multe, de toate. Devenisem aproape locvace, eu care nu m-am simţit niciodată în rol de „delegat autorizat“ al cuvântului. La început ne-am întreţinut, cu întristare, asupra situaţiei din Răsărit. Ne îndurera aproape fizic dezastrul ce-l întrevedeam al armatei române. Apoi, pentru destindere, m-am apropiat de-un subiect în legătură cu romanul ce-l citea al lui Dostoievski. Îmi căzuse în mână nu tocmai de mult un splendid studiu de critică literară asupra lui Tolstoi şi Dostoievski de Merejkovski. Citisem, dacă memoria nu mă amăgeşte, undeva că studiul în chestiune, cu discriminările şi cruda, incoruptibila sa sinceritate, a impresionat pe Tolstoi însuşi într-atât, că şi-a părăsit căminul, plecând în lume, ca să moară după vreo câteva zile într-o gară pustie... Studiul dezlănţuise o nouă criză de conştiinţă în omul care aspirase să scrie o a cincea evanghelie şi care trăia totuşi, mai de aproape privit, ca un perfect epicurean. Studiul lui Merejkovski cuprindea o seamă de remarcabile analize, menite să reliefeze contrastul dintre Dostoievski şi Tolstoi. Ţineam să împărtăşesc Corneliei unele puncte de vedere ce-ar fi putut să o călăuzească acum, când citea pe Raskolnikov. Şi am condus-o până la un tramvai, cu care se ducea la locuinţa ei, într-un cartier de vile la marginea oraşului, unde încep dumbrăvile vieneze. La despărţire mă găseam într-o stare de înseninare ce-mi dete îndrăzneala de-a o întreba când mai vine la bibliotecă. „Mâne“, răspunse ea, cu o privire îngăduitoare. Apucai şi eu spre casă. Aveam pas uşor. Toată noaptea m-am gândit numai la această neprevăzută, nevisată întâlnire.

XXXVII

O vedeam pe Cornelia în fiecare zi. La bibliotecă cele mai adesea. Dar uneori şi la un restaurant, unde luam masa împreună. Întâlnirile, întrucât dorite de amândoi, nu s-ar mai putea spune că erau întâmplătoare. Iar în cutreierul nostru pe aleele tomnatice,

ne vorbeam despre tot ce ne trecea prin inimă şi cuget. Îi plăcea să audă cuvânt despre proiectele mele de viitor. Îi desfăşuram aspiraţiile mele în domeniul filozofiei. Pe acestea i le-am mărturisit mai degrabă decât cele poetice. Cred că în timpul acela nici nu bănuia măcar că puteam să am preocupări poetice şi mult timp încă nici nu avea s-o ştie. Descoperisem la ea o aplecare rară, ce-mi comunica unele sfieli când vorbeam despre poezie. Adusese cu ea din Elveţia gustul pentru poezia franceză cea mai nouă. De la ea auzeam întâia oară unele nume prestigioase, într-o vreme când eu ignoram într-adins creaţia poetică a prezentului şi îmi stingeam setea lirică numai cu poezia clasică şi romantică, cu versurile lui Goethe, Hölderlin, Byron, Shelley, Heine, sau cu poezia străveche a Răsăritului. Făcusem şi eu, din curiozitate, incursiuni incidentale prin poezia franceză, dar nu dincoace de Verlaine sau Rimbaud. Cornelia îmi vorbea despre Francis Jammes, Claudel, Maeterlinck. Ea se uita prin geamuri neaburite de istorie de-a dreptul în vitrina actualităţii. Adusese cu ea şi unele cărţi franceze, apariţii recente, de la Lausanne. În literatura nordică era de asemenea mai avansată decât mine. Eu mă oprisem la Ibsen. Ea citea pe Strindberg şi pe Knut Hamsun.

Se întâmpla uneori ca după conversaţii de ore să cad în tăceri fără ieşire. N-aveam puterea să le preîntâmpin şi, o dată înfiinţate, n-aveam mijloc să le curm. Trebuia să le las să-şi facă de cap. Erau tăceri a căror prelungire mă stingherea pe mine însumi. Tăcerile acestea ieşeau deasupra când adâncurile începeau să se angajeze în legăturile mele cu lumea şi cu fiinţele dimprejur. În asemenea clipe, orice salt jucăuş al cuvântului îmi devenea cu neputinţă. Cuvântul nu mă mai servea. Ceea ce spuneam se reducea la câte-o expresie automată, destinată să întrerupă golul. Golul aparent, care el însuşi era expresia preaplinului.

Mi-aduc aminte de o zi frumoasă de toamnă, cu frunze mari ce cădeau în spirale pe Ring. M-am înţeles cu Cornelia să luăm dejunul la Maximilian-Keller. O aşteptam în faţa Parlamentului. Întârzia mult. Credeam chiar că nici n-o să mai vină. Eram pe cale de-a mă duce singur la Maximilian-Keller. Şi-atunci ea sosi: „Eşti supărat?“ mă întreabă ea. „Nu. Eram numai neliniştit“, răspund

eu, „într-adevăr credeam că nu mai vii. Niciodată!“ Ea îmi explica pricina întârzierii: a fost reţinută la decanat, unde trebuia să aranjeze ceva în legătură cu înscrierea. În cugetul meu, îmi spuneam că dintr-o asemenea pricină eu n-aş fi întârziat.

La masă, am tăcut mult timp, aproape cât a ţinut dejunul. Şi eu, şi ea. Că eu eram închinat tăcerii, aceasta o înţelegeam. Dar de ce tăcea ea? Într-un târziu, ea îşi şterge cu batista o lacrimă.

„Ce ai?“ o întreb.

„Mă gândeam la această linişte“, răspunde Cornelia.

„Va trebui să te obişnuieşti cu ea“, zic eu. „Aşa sunt eu, un om cu oareşicari linişti înăuntru...“.

Niciodată până atunci soarta nu mi-a făcut înconjur cu pas mai apropiat. Şi adaug: „Dar liniştile trec şi începe iarăşi cuvântul, şi după cuvânt vin din nou liniştile, ceea ce rămâne însă e starea aceasta în care ne găsim şi de care nu vom mai scăpa, nici eu, nici tu...“.

După dejun am plecat la bibliotecă. Continuam să tăcem amândoi, dar acum eram fericiţi. Am ocupat locurile ce mai rămăseseră libere. S-a nimerit să stăm aproape faţă în faţă. Am făcut un efort de-a mă aduna asupra unui capitol de filozofie indică. Autorul căuta să aşeze în cât mai mare lumină prezenţa elementului feminin în prima fază a gândirii speculative indice. Se înfiripau *Upanişadele*... M-am oprit şi am ridicat ochii ca să dau frâu liber imaginaţiei de-a se transpune în efervescenţa speculativă a epocei şi în clocotul de seve al peisajului care o făcuse cu putinţă. Cornelia se uita lung la mânile mele, care acopereau pagina. Şi mi-a zâmbit calm.

Am stat vreo două ore în aerul cu miros de biblie veche al sălii de lectură. Pe urmă am ieşit iarăşi împreună. „Am o surpriză pentru tine şi trebuie să-mi promiţi că n-ai să te superi“, îmi zise Cornelia când ajunserăm sub colonadă, în dreptul Almei Mater, „deocamdată ne plimbăm puţin, pe urmă luăm un ceai la «Künstlercafé». Iar deseară mergem la un concert. Am luat un bilet şi pentru tine... Aceasta a fost pricina întârzierii mele la dejun...“.

Atmosfera domoală ce se statornicise între noi îmi da iarăşi un vag îndemn să vorbesc despre viitor.

Pe sub coroanele tot mai rare ale copacilor, schiţam planuri pentru zile mai depărtate. „Indiferent cum se va termina războiul“, spun eu Corneliei, „sunt hotărât să trec la Bucureşti. Nici un dezastru nu-mi va putea zădărnici ceea ce mi-am pus în gând“. În aceeaşi clipă ieşeau ediţiile speciale ce vesteau retragerea spre şesuri a trupelor române ce se mai ţinuseră câtva timp prin munţi. Catastrofa îmi apărea sub înfăţişarea unor nuclee de oaste ce se împrăştiau prin ţară, neavând alt scut decât negurile şi întinsurile.

XXXVIII

O scrisoare de la Lionel, ce-mi sosi pe la începutul lui noiembrie, mă răsturna de pe podişul meu într-o vale de ceţuri, la care încetasem de a mă mai gândi. Citeam şi reciteam scrisoarea. Înalta şcoală teologică de la Sibiu se redeschide la Oradea în primele zile ale lunii. Ordinul era să plec fără întârziere într-acolo, să nu pierd termenul de înscriere. Niciodată nu am detestat mai mult încurcătura scolastică în care am intrat. Voi pleca, desigur, dar ce voi începe cu această inimă, ce se împotrivea? Voi pleca, e cert, dar va trebui să-mi iau cel puţin un răgaz de câteva zile, să-mi pregătesc despărţirea de Cornelia.

Despărţirea de Cornelia n-a fost uşoară. Ne-am înţeles să ne scriem. Ne despărţeam tot aşa de neaşteptat cum ne-am întâlnit.

La Oradea ajungeam într-un oraş trepidant, mie necunoscut până atunci şi cu cel puţin o stradă de izbitoare eleganţă. Se simţea din toate că eram într-un ţinut unde pusta interferează cu românismul, stăpânite amândouă de enclavele unei societăţi fine şi decadente. Mitropolia ortodoxă amenajase în vreo câteva clădiri sălile de curs necesare şcoalei teologice. Se improviza pentru o stare de provizorat. Ca să mă pot înscrie în anul trei şi ultim la înalta şcoală, eram nevoit să trec în prealabil examenele de anul II cu cari eram, încă o dată, în restanţă! De astă dată mă prezentam cu totul nepregătit. Răspunsurile mele, când nu erau

ilariante, se menţineau pe linia unor lamentabile generalităţi. În asemenea vremuri de bejenie, profesorii sunt însă nespus de concilianţi.

N-au trecut nici zece zile de la sosirea mea la Oradea, când mă pomenesc cu Lionel. Fiind transferat de la Palanka, târguşorul balcanic, la Viena, îşi lua osteneala unui mic ocol, ca să ne-ntâlnim. Aveam într-adevăr să ne spunem atâtea şi atâtea despre întâmplările ce ne-au risipit prin împărăţie în ultimele luni. Ţineam să aflu mai vârtos amănunte cu privire la înaintarea şi retragerea trupelor române sau, mai precis, cu privire la împrejurările cari au schimbat un eveniment ce-l visam decisiv într-un simplu episod al războiului. Lionel a putut să urmărească foarte din apropiere pregătirea ofensivei germane care a dus la dezastrul de la Turnu-Roşu, dat fiind că tocmai din regiunea Sebeş-Alba trupele germane au suit în munţi pe poteci ascunse, cunoscute doar gornicilor, şi-au căzut în spatele trupelor româneşti, tăindu-le retragerea. Clătinam numai din cap: „Aşa a fost să fie. Să vedem ce-o mai veni!“ Lionel îmi vorbise despre Mama, cât de speriată a fost când grosul infanteriei şi artileriei germane, ce se îndrepta spre front, trecu chiar pe sub fereastra ei, cu rânduri fără sfârşit de alebarde şi cu tunuri noi, ca ieşite adineaori din uzine. În faţa cutremurătorului spectacol, Mama se văicărea: „O să ni-i prăpădească pe ai noştri, o să ni-i prăpădească!“

– Şi ce vei face la Viena? îl întreb pe Lionel cu un uşor tremur strecurat în glas.

– Se pare că voi conduce biuroul de cenzură al prizonierilor români.

Îmi fac numaidecât socoata că această slujbă va fi de mai lungă durată şi arunc, cu ochii luminaţi de-o speranţă, un balon de încercare: „Atunci... de Crăciun... vin pentru câteva săptămâni la tine la Viena... aş vrea să...“ „E o idee“, îmi taie el cuvântul bucuros. „Dar să ştii că nu vin pentru tine, ci pentru altcineva!“, adaug eu repede, nu cu intenţia de a-l tachina, ci mai curând dintr-o pornire de a-mi pregăti o mărturisire. „Am bănuit-o fără de-a mi-o fi spus, chiar adineaori“, îmi zice el, „dar fata cine e?“

Îi arăt numele. „Ei nu?!“ se miră el, „e la Viena?“ – „Studentă la Facultatea de Medicină, cu toate că ar face figură mai bună la istoria artei“. „Atunci ne-am înţeles“, întări Lionel, „nici nu s-ar putea altfel... Pe la 20 decembrie vii la Viena“.

În comparaţie cu lipsurile de la Viena, la Oradea piaţa era încă destul de abundentă, dar fără de vreun folos pentru noi, căci preţurile depăşeau catastrofal resursele noastre de „refugiaţi“. Făceam însă faţă tinereşte şi fără prejudecăţi neajunsurilor. Astfel, dimpreună cu alţi câţiva colegi, printre cari Dede Roşca şi Horică Teculescu, am luat un timp dejunul la o pensiune unde ni se oferea din belşug carne, carne gustos pregătită, dar care da întrucâtva de bănuit tocmai pentru porţiile demăsurate ce erau aduse pe masă. Am dat glas bănuielii, ca să fim categoric dezminţiţi de alte glasuri, cari pretindeau că se pricep, şi-n consecinţă ne autosugestionam că fripturile abundente şi fine nu erau cabaline. În definitiv, după ce am consumat vreo câteva zile la rând fripturile, nici o certitudine care ar fi confirmat bănuiala noastră n-ar mai fi fost în stare să ne înduplece a părăsi pensiunea.

Din cale afară apăsătoare era la Oradea atmosfera sub alt raport – şi anume politic. Intelectualii români refugiaţi aci din diferite regiuni ale Transilvaniei, şi îndeosebi de la Sibiu, erau ţinuţi sub observaţie la fiecare pas. Venise la Oradea şi verişoara mea V. Încerca să se adapteze la noile condiţii şi izbutea mai lesne decât oricine. Treceam şi la Oradea în fiecare zi pe la ea. Palpitam, în acele săptămâni de toamnă târzie şi de început de iarnă, la un nivel euforic ridicat şi foarte în contrapunct cu situaţia. Verişoara a remarcat acest lucru şi, cu intuiţia ei fără greş, îmi ţinu oglinda să-mi văd chipul: „Ce e cu tine? Tu eşti îndrăgostit!“ Am răspuns doar printr-o lumină ce mi s-a urcat în obraji o dată cu sângele. Verişoara m-a sărutat văzându-mă atât de fericit. Şi într-o zi, trecând cu ea pe la librării, V. îmi atrage luarea-aminte că la Oradea şi-a trăit prima tinereţe poetul maghiar Ady Endre. Ea avea tocmai la dânsa acasă un volum de-al poetului şi, sosiţi la locuinţa ei, V. îmi citi câteva poezii pe cari gustul ei le reţinuse. Nu încape îndoială că eu însumi eram atunci în cea mai potrivită dispoziţie sufletească pentru a cuprinde poezia erotică a marelui

poet. În acele zile verişoara mea îmi puse în mână poezii de Rilke, Dehmel, George, Tagore. Şi-mi arăta şi o monografie asupra lui Rodin, pe care şi-o comandase din Germania.

XXXIX

Pe la 20 decembrie, potrivit acordului încheiat cu Lionel, mă găseam iarăşi la Viena. Fratele închiriase pe Mariahilferstrasse o cameră simpatică, destul de luminoasă, oferind şi avantajul de a fi aproape de Ring. Apartamentul era al unui domn bătrân, foarte cumsecade, de profesiune „operator de ochiuri de găină". Nu mi-am putut stăpâni un zâmbet când am văzut la intrare mica firmă cu asemenea indicaţie profesională. Mă miram că se putea trăi în atari vremuri şi pe urma unei ocupaţii ca aceasta. „De ce nu?", mă lămuri Lionel, „ăsta al nostru opera şi ochiurile de găină ale împăratului Franz Iosef!" „Iată-ne deci în contact intim cu Curtea!", adaug râzând. Lionel ripostează tăios: „Crezi tu că contactul oamenilor politici români din Transilvania cu Curtea imperială a fost vreodată mai intim decât al nostru?"

După vreo câteva zile am băgat de seamă cu întristare că Lionel nu mai era atât de mulţumit de vizita mea la Viena ca-n vara trecută. Om în toată firea, se supărase că acum nu ne mai întâlneam decât noaptea. Într-adevăr, ziua eram de găsit oriunde, numai acasă nu. După ce am iscodit motivul supărării, m-am declarat gata de-a face unele concesii şi uneori mă duceam cu Cornelia la Café Piccolo, unde fratele sta la anume ceasuri ale după-amiezii. Şi izbuteam de fiecare dată să-i îndulcim însingurarea. Dar recădea-n urât de moarte când plecam de lângă el.

Umblam cu Cornelia să vedem când străzile vechi din centru, când pădurile de la periferiile Vienei, vizitam muzeele, bisericile, teatrele (acestea cu acces ieftin la ultra-balcoane). Când doream să ne plimbăm prin Wienerwald, porneam de dimineaţa, ca să ne bucurăm de toată prospeţimea ceasului. Copacii grei de promoroacă durau bolţi albe, de peşteri luminoase, deasupra

noastră. Umblam în tineresc extaz, ca printr-o lume de cristal. Şi inspiram ceasuri, ceasuri aerul care după fumul oraşului ni se părea de-o puritate experimentală. Cărărilor ştiute le preferam explorările: căutam să descoperim tot alte şi alte păduri şi văi, prin cari apărea, rar, câte-o casă izolată în somnul de vrajă de-o sută de ani. Se ivea şi mai rar câte-un restaurant, închis acum într-o amintire de vară. Din pădure reintram în cartierele de vile. Ne opream aproape la fiecare casă, numai aşa, ca să aruncăm o privire în curte. Erau şi multe case vechi prin aceste cartiere; în asta din faţă – iată tabla cu indicaţia istorică – a locuit Beethoven, iar dincolo, după cotitură, se deschide aleea unde surdul titan se plimba întovărăşit de sunetele născute din el, numai din el, ca din cea mai autentică monadă.

După ceasurile de cutreier simţeam nevoia de popas. Ne opream pe la amiază la câte-un restaurant prelung, cu încăperi scunde, cu pereţii pătrunşi de igrasie, cu aerul încărcat de amintiri şi de ecoul stins al chefurilor cu „Heuriger", vinul mustos şi tulbure de pe dealurile din jurul Vienei.

Spectrul foametei umbla pe coturni înalţi prin capitala împărăţiei. Doar la aceste restaurante mărginaşe, cu grădini ce se pierdeau în pădure, se mai găseau uneori materii prime ce nu-şi dezminţeau numele substanţiale. În oraş s-a statornicit de-a binelea imperiul surogatelor. Dar şi la periferiile cu gospodării aproape rustice lipsa era mare. Pe aici firmele caselor şi întreprinderilor te întâmpinau ca o promisiune de necrezut. Câte-o lăptărie gigantică cu firma „Molkerei" etalată în litere smântănoase deasupra unei intrări te amăgea să auzi prin grajduri gâlgâind laptele în vedrele de metal, dar dacă intrai – nu puteai să obţii măcar un strop de leac pe vârf de geană. Cu obrajii rumeni de aerul pădurilor şi cu promoroacă pe umeri, am intrat odată într-un restaurant, nu departe de-un vechi castel pe cale de a se dărâma, nu departe de-o imensă grădină cu statui albe greceşti printre copacii negri. „Aceasta mi se pare chiar lumea lui Hugo v. Hofmanstahl", zic eu Corneliei, „decadenţa austriacă suferind de-o dulce anemie grea de amintiri". Luarăm loc la o măsuţă, printre multe altele.

Încăperile se umpleau de muşterii din suburbie, uzaţi, ca şi pereţii, de igrasia anilor. Izolaţi într- un colţ, pe-un mic podiu, muzicanţi cu viori şi chitare, dăruiţi de soartă cu ureche şi cu diverse metehne fizice, încercau nişte melodii vieneze – vechi ca amintirea ultimei ciume ce a făcut înconjur Sfântului Ştefan din miezul cetăţii. O jupâniţă, cu aer de proprietară a restaurantului, ne ia în primire cu simpatie exclusivă, ca şi cum noi am fi fost singurii musafiri. Evident, ne pusese gând bun. Am întrebat ce ne poate oferi. „Ane Ant“, zise ea. Mă uit lung şi întrebător la Cornelia, ea la mine. Întreb încă o dată: „Was ist das?“ – „Na, ane Ant“, fu răspunsul. Jupâniţa se aşeză pe-un scaun lângă noi. În dorinţa de a se face înţeleasă, ea recurge la gesticulări ce imită parcă nişte forme cari, evadând dintr-un manual de geometrie, ar umbla libere prin curte. În cele din urmă, Cornelia adulmecă un sens: „Eine Ente?“ „Jawohl, ane Ant“. Ni se îmbia, aşadar, spre surpriza noastră şi spre mai marea glorie a pădurilor vieneze, friptură de raţă.

După dejun, cu oboseala ceasurilor de dimineaţă încă în făpturile noastre, am mai rămas un timp în restaurant. Cuvintele noastre luau nuanţele vinului din pahar. Se pare că vorbeam mai tare decât se cuvenea şi vorbeam, fireşte, româneşte. Am pus surdină glasurilor numai când am băgat de seamă că o tăcere unanimă stăpânea la mesele dimprejur. Muzicanţii aţipiseră, iar ceilalţi se uitau la noi şi ascultau. Încercau să ne ghicească graiul trecând în revistă naţiile imperiului şi ale continentului. Unii îşi dădeau cu părerea că vorbim spaniola, alţii propuneau ipoteza unei limbi slave şi iarăşi alţii ne mutau pe câmpiile lombarde. Într-un târziu părăsirăm localul, nu fără de-a lăsa lămuriri amatorilor cu privire la starea de agregare etnică a noastră.

Am ieşit pe nişte mici străduţe şi apoi am rărit pasul printre vile îmbrăcate în viţă sălbatică, prin care mai rămăsese pe alocuri câte-o frunză uscată. Ne aminteam aceste vile din toamnă, când erau copleşite de roşul frunzelor. Ridic ochii spre o vilă şi dau glas, aşa într-o doară, unui alean juvenil ce mă atingea: „Ce n-aş face să putem locui cândva într-o asemenea

vilă!“ Cornelia se îmbujoră, şi o umbră de îndoială, dar şi de duioşie trecu peste faţa ei: „Aici, la Viena? Nu văd cum s-ar putea realiza un vis ca acesta... Dar, în definitiv, există case şi vile destule şi în România!“ „Ai dreptate“, răspund, dar în aceeaşi clipă prindea în mine vagi rădăcini gândul să duc odată la îndeplinire tocmai ceea ce ei i se părea un imposibil vis. Încrederea ei îmi da un îndemn, îndoiala ei – de asemenea.

Cele trei săptămâni petrecute la Viena nu aveam impresia că trec lăsate în urmă, ele dispăreau în înalt, arse de-o imensă flacără.

XL

Pe la 15 ianuarie 1917 îmi luam iarăşi în stăpânire cuibul de la Sebeş-Alba. Până aici nu se abătuse războiul, încât am găsit totul neclintit. Mă cufundam – pentru vreo câteva luni – în istoria artelor. Cu ajutorul unor excelente monografii şi tratate, făceam într-adins exerciţii de elasticitate spirituală. Căutam, ca un râu ce se dezgheaţă, să-mi sparg carapacea criteriilor clasiciste. Mă căzneam să surprind valoarea operelor de artă în funcţie de criterii imanente lor. Cu o intuiţie ce se acomoda obiectului cu o tot mai vădită flexibilitate, desţeleneam ţinuturi ce le ignorasem până atunci şi-mi croiam pârtia spre o largă şi generoasă înţelegere a diverselor stiluri. Arta arhaică, babiloniană, apoi arta bizantină şi gotică îmi destăinuiau încetul cu încetul ceva din spiritul lor, dar numai după ce încetasem să le judec după canonul grec. În acest timp am înţeles întâia oară că nu voi putea să-mi asimilez tot belşugul de forme ale spiritului fără de-a renunţa în prealabil la dogma clasicistă. Şi înaintând pe acest drum, deveneam, datorită extremismului propriu tinereţii, aproape nedrept cu grecii.

Viaţa de provincie îţi impune constrângeri de automat. Ornicul turnului medieval îşi îndrepta probabil mersul după plimbările mele pe „Sub arinii“ Sebeşului. Citeam, scriam aforisme şi urmăream, ca spectator pasionat, dar fără de a mă angaja în vreun chip în sens activ, evenimentele politice. Eram în expectativă.

Frontul românesc se statornicise pe undeva pe-o linie ce-a fost cândva hotar între fraţi. Mâhnirea profundă ce mă cuprinsese la Oradea când, într-o seară pe vremuire cu fulgi, ziarele maghiare au anunţat căderea Bucureştilor făcea acum, pas cu pas, loc unei speranţe că soarta României se va decide în cadrul unei situaţii generale, cu care inevitabil se va lichida odată războiul. Ba, cu timpul, am înţeles că mâhnirea de-atunci îmi venise dintr-o falsă perspectivă asupra ansamblului războiului, adică dintr-o judecată de june prea uşor dispus să aşeze în centrul evenimentelor mondiale ţara sa şi propria piele. Oareşicare îngrijorare avea să-mi producă revoluţia rusească, fiindcă nu aveam suficiente elemente de apreciere a desfăşurării ei viitoare şi a efectelor eventuale asupra mersului războiului. Când însă Statele Unite s- au hotărât să-şi clarifice poziţia şi să-şi arunce şi ele forţa incomensurabilă în jocul destinului ce-şi căuta o albie, toate îndoielile făcură loc unei certitudini ce nu mai putea să fie clătinată de nici o eventualitate, prevăzută sau neprevăzută, a războiului.

Pe la începutul lui aprilie plecam la Oradea. Mai aveam în faţă două-trei luni spre a încheia în sfârşit studiile teologice. După licenţa în perspectivă – mi se deschidea pentru la toamnă posibilitatea de a-mi vedea de studiile universitare, nestânjenit de vreun neajuns previzibil. La Oradea urmam cu râvnă de ultimă oră cursurile şi preparam licenţa. Am eliminat din obişnuinţa mea cotidiană lecturile. Numai evenimentele din Rusia mă mai ţineau în tensiune. Afişele din vitrina unei redacţii maghiare, schimbate din oră în oră, anunţau întâmplările. În viaţa politică şi în mişcarea ideologică din Rusia apăreau nume încă neauzite. Teoria rusească îşi părăsea tărâmul ei plin de abstracte ardori şi făcea întâii paşi în lumea de toate zilele: mişcările subterane, debordând obstacolele, cucereau un nivel istoric.

În programa şcoalei teologice îşi afirmau întâietatea unele materii foarte dure pentru aptitudinile mele spirituale. Evident, la dogmatică mă prezentam mai presus de orice concurenţă, dar la „cântările bisericeşti“ şi la economie mă apreciam singur şi fără de vreo reticenţă mai prejos chiar şi de ceea ce eu însumi puteam să aştept de la mine. Profesorul era unul şi acelaşi pentru ambele

materii ce mă întâmpinau cu ţepi de arici. Puţin timp înainte de licenţă, profesorul mă invită cu o insistenţă aproape rugătoare să-i scriu câteva pagini de consideraţii generale asupra agriculturii. M-am achitat onorabil de însărcinarea ce mi se da. Cu această lucrare de filozofie agricolă, pe care profesorul intenţiona s-o utilizeze ca introducere la o carte de gospodărie scrisă pe capitole de tot atâţia dintre colegii mei, m-am salvat. Mai mult: cu această lucrare am obţinut bunăvoinţa profesorului meu şi la „cântările bisericeşti". O surpriză neplăcută mai putea să intervină de-aici încolo numai pe urma faptului că examenul avea să fie prezidat de mitropolitul Mangra, un neurastenic incalculabil, de la care te puteai aştepta la orice. Dar şi în privinţa aceasta mi-am făcut unele socoteli. Având o bună ureche, nu mi-a fost anevoie să remarc odată, la biserică, în timpul unei slujbe, că mitropolitul Mangra era lipsit de auz muzical. Mă voi prezenta prin urmare la examenul de „cântări bisericeşti" fără de nici o pregătire. De altminteri, o pregătire, chiar mediocră, mi-ar fi răpit, fără de vreun alt folos, luni de zile, pe cari, oricum aş fi răsfoit calendarul, nu le mai aveam la dispoziţie pentru atari exerciţii. Contam pe solicitudinea profesorului, pe de o parte, şi pe lipsa de auz muzical a mitropolitului, pe de altă parte. La examen profesorul îmi puse în faţă un text liturgic ce urma să-l cânt pe glasul III. După trei ani de înalte studii teologice şi de nepăsare, nu eram încă în stare să fac o deosebire între cele opt glasuri. Am procedat potrivit unei norme personale ajunse în impas. Aplicai asupra textului cea dintâi melodie bisericească ce mi-o aminteam. După ce mă rostogolii melodios prin textul ce-l dislocam din toate încheieturile sale fireşti, mitropolitul Mangra se declară foarte mulţumit, rostind un hotărât: bine! Eu mă uitam însă foarte perplex la profesor, care-şi reţinea verdictul şi da discret din cap, dojenindu-mă cu un zâmbet. După examen profesorul îmi spune, cu burta scuturată de-un râs homeric, că am trecut textul cam prin toate glasurile bisericeşti şi prin alte câteva melodii, sfârşind lamentabil în modulaţii de doină. Totuşi mi-a dat un „foarte bine", deoarece mitropolitul apreciase fără de nici o rezervă potpuriul liturgic pe care l-am improvizat cu atâta surâzătoare impertinenţă.

Cu licenţa teologală în buzunar, am plecat pe la sfârşitul lui iunie acasă, la Mama. Acasă mă aştepta o scrisoare de la Cornelia, caldă şi calmă ca anotimpul. Cornelia era încă la Viena, dar se pregătea să plece în Banat, la familia ei. Plicul sosit mai cuprindea şi alte două scrisori. Una de la mama ei, a doua de la un frate de-al ei. Ce se întâmplase? Într-una din zile, peste care n-a licărit steaua norocului, Cornelia scrisese atât mamei, cât şi fratelui ei, care era pe vremea aceea ofiţer la Pola, că „s-a logodit". Răspunsurile familiale, fiecare din altă parte, ce le primi după vreo câteva zile erau alăturate scrisorii ce-mi sosise. Răspunsurile acestea, pe care le puteam citi şi eu, ar fi voit parcă să exprime o bucurie, dar nu depăşeau cu nici o vibraţie tonul convenţional. Atâta doar, că fratele Corneliei mă invita pentru luna august în localitatea lor natală din Banat, „ca să ne cunoaştem". Eu am înţeles numaidecât termenii condiţiei „omeneşti, preaomeneşti" în care eram pus. Cornelia săvârşise un act imprudent, de pe urma căruia aveau să ni se tragă multe ponoase. Dacă ea mi-ar fi cerut vreun sfat în prealabil, aş fi oprit-o să comunice familiei o înţelegere pe care din parte-mi aş fi dorit-o tinereşte tăinuită încă cel puţin vreo doi ani. Dar imprudenţa s-a făcut şi-şi declanşa consecinţele, pe care eu le întrezăream, dar Cornelia nu.

Am pus pe Mama în curent cu cele întâmplate. Mama era de părerea să nu dau urmare invitaţiei de a mă duce în august în Banat. Câteva săptămâni am cumpănit. Am tot cumpănit. Simţeam că Mama judeca just. Dar n-aveam încotro. Trebuia să înfrunt neajunsurile.

Pe la mijlocul lui august plecam în Banat. Nu pot spune că n-aş fi fost bine primit în casa părintească a Corneliei. Cel puţin mie aşa mi se părea, căci nu eram încă obişnuit să văd şi dincolo de formele convenţionale. Fratele Corneliei lua însă lucrurile mai uşor decât mă aşteptam: el nu a venit de la Pola, precum promisese în pomenita scrisoare. Am stat în localitate vreo două săptămâni cu speranţa că totuşi va sosi şi cel ce-mi făcuse invitaţia. Aşteptarea mi-a fost zadarnică. Şi apoi m-am înapoiat la Sebeş-Alba, nu fără de a fi ghicit din unele gesturi de ultim moment că vizita mea îşi greşise adresa, deoarece într-un anume

fel invitaţia fusese făcută unei persoane imaginare pe care apariţia mea reală n-o reproducea întocmai.

La vreo câteva zile primii o scrisoare de la mama Corneliei, câteva rânduri, în cari mi se cerea, fără mult înconjur, să curm o corespondenţă prea asiduă, al cărei rost nu putea în nici un chip să fie identificat pe linia unor planuri realizabile. Am citit scrisoarea încă o dată şi încă o dată. Da, era clară. Foarte clară. Mai clară decât aş fi putut să mi-o imaginez vreodată! Impresia ce-o lăsasem în Banat fusese aşadar mai prejos de orice aşteptări, ceea ce, de altfel, pentru luciditatea cu care eu însumi priveam lucrurile, era de prevăzut, căci nici înainte, nici după această întâmplare, niciodată nu mi-am aranjat existenţa spre a face vreo impresie. Cu a doua poştă a zilei primii o scrisoare de la Cornelia: să nu-mi ridic prea mult la inimă cele ce au căzut ca din senin datorită unor circumstanţe independente de voinţa ei. Cuvintele Corneliei erau ca nişte flăcări cari ar îngheţa în văzduh, rămânând imobile.

Au urmat nopţi şi zile, zile şi nopţi şi săptămâni sfâşiate de veghe, arse de chin. Mă zbuciumam tălmăcind gesturile şi cuvintele Corneliei în sute de feluri, ca să nu ajung la nici un liman şi ca să încep apoi de la capăt. Zi şi noapte, noapte şi zi. Da, exista, cel puţin pentru închipuirile şi temeiurile mele, totuşi ceva ce ar fi putut să surpe Marele Foc, exista şi umbla pe pământ un mic adevăr cu care tinereţea mea n-a calculat. Corneliei nu-i era tocmai indiferentă atitudinea mamei ei, căreia, pe de altă parte, eu însumi îi dam într-un fel dreptate: căci după toate eminentele criterii în vigoare ale bunei noastre burghezii eu nu eram decât un june neisprăvit, caraghios de neisprăvit.

M-am retras în sângele şi în tăcerea mea. Se făcea uneori că nu scoteam nici un cuvânt ceasuri şi zile, alături de Mama. Numai odată, într-un amurg care da în odaie şi cu roşaţa lui îmi răstălmăcea paloarea, am zis: „Mamă, povesteşte-mi ceva frumos, fă să uit. Tu ştiai odată un basm despre unul care a fost prin celălalt tărâm... Nu ţi se pare că am rătăcit şi eu puţin pe-acolo? vreo câteva zile, cari au fost însă cât sute de ani!... Cine m-ar putea dezlega, dar temeinic, aşa ca să rămână sub patrafir o

grămadă de cenuşă?“ Mama mă privea neajutorată, cu ochii în lacrimi. Şi am recăzut, amândoi, în tăcerile noastre, cari erau una şi aceeaşi tăcere.

Vreo câteva săptămâni n-am mai scris Corneliei nici o scrisoare. Cineva în mine începuse să cânte. Şi însemnam cuvintele cântate pe hârtie. N-am mai trimis Corneliei nici un răvaş. Dar într-o zi i-am trimis poeziile, aşa ca ale unui autor oarecare.

În octombrie am plecat la Viena. În aceeaşi zi pleca şi Cornelia spre aceeaşi ţintă. Se potrivise astfel, şi nu ştiu ce întâmplare a voit să ne întâlnim la Budapesta în gară, de unde am călătorit împreună la Viena. Am putut să lămurim unele lucruri ce-mi rămăseseră adumbrite. Sosiţi la Viena, ne-am înţeles să ne întâlnim a doua zi. Dar a doua zi m-am închis în casă. A treia zi iarăşi. A patra zi iarăşi. A cincea zi Cornelia mă căuta în Biblioteca Universităţii. Eram acolo. Mă căutase de fapt în fiecare zi. I-am dat câteva noi poezii. Ea mi-a surâs calm şi cu tristeţe. Dacă surâsul şi-ar fi arătat numai calmul, ar fi fost ca atunci când s-a uitat la mâna mea, ce acoperea pagina unei cărţi din care anul trecut, în aceeaşi zi, ridicasem ochii pentru un moment, ca să-mi spun mie însumi în gând: nu, de starea aceasta în care ne găsim nu vom mai scăpa... Nici eu, nici tu...

XLI

Anotimpurile studenţiei mele, ale adevăratei mele studenţii, începeau în condiţii din cele mai puţin priincioase şi nu aveau să-mi aducă nimic din darurile mirifice ale vieţii visate. La Viena, lipsurile, de nedescris, înregistrau catastrofale curbe statistice. Conştiinţa lipsurilor, fiind suportată de-o populaţie de milioane, se menţinea însă pe-o linie de acuitate amorţită. Spre a face faţă împrejurărilor şi mizeriei generale, eram constrâns să caut un corectiv, pe care l-am găsit într-un mod de nomadism sezonier. Făceam adică naveta între Viena şi Sebeş-Alba. Stam două luni

la Viena şi două luni acasă, la Mama. Pe urmă iarăşi două luni în metropolă şi iarăşi două luni în buzunarul de provincie.

În decembrie 1917, în preajma sărbătorilor, soseam acasă ca să-mi pun întâia oară în practică a doua fază a traiului meu alternant. În capitala Austriei starea alimentară se redusese aproape în întregime la emiterea extrem de bine organizată a cartelelor fără acoperire. Ne sleia al patrulea an de război de uzură. Pâne nu mai văzusem de săptămâni. La „Mensa Academica“, din spatele Universităţii, unde luam dejunul, ni se ofereau exclusiv surogate şi apoi surogate de surogate. Citeam totuşi cu râvnă ceasuri în şir în fiecare zi în Biblioteca Universităţii, a cărei principală sală de lectură îşi conserva în chip calculat şi ermetic aerul viciat şi uşor încălzit de prezenţa sutelor de cititori ce-şi căutau aci un simulacru de adăpost. Odată, pe la amiază, în timp ce stam cufundat în lectură, simt pe neaşteptate o mână pe umărul meu. Era Dede Roşca, singurul student român din Transilvania, în afară de mine, la Facultatea de Filosofie de la Viena în acei ani de război. Îmi comunică în şoaptă un mare secret ce trecea din om în om: La Mensa Academica ne aştepta o surpriză cum de mult nu mai avurăm: macaroane! Şi mă chema să ne ocupăm degrabă locurile, căci se anunţa mare aglomerare de amatori. Intrarea de la Mensa Academică a fost luată cu asalt; am izbutit şi noi să ne facem loc la masă, deşi în vălmăşag ne pierduserăm nădejdea de a mai răzbi printre sutele de coate prefăcute în suliţi şi buzdugane. Aşteptam cu nerăbdare să ne vină rândul la înfruptare. Se serveau, într-adevăr, cu un sos apetisant, nişte macaroane de dimensiuni impresionante, groase ca degetele. Ne-am aplecat cu incredibilă poftă asupra făinoaselor tubulare din blid. Macaroanele erau gustoase, cu toate că aveau un uşor iz de piatră de moară. Dar iată că Roşca îşi curmă un gest şi se uită în golul interior al unei macaroane. Din tub ieşea capul negricios al unui vierme tot atât de gros pe cât era diametrul golului. „Ei, bată-te să te bată“, zice prietenul pe-un ton de bagatelizare şi, cu vădită intenţie de a nu se lăsa manevrat de sentimentul de silă ce l-a cuprins, Roşca scoase viermele şi-l puse pe marginea farfuriei. Dar are imprudenţa de neiertat să caute

numaidecât şi în celelalte macaroane. În fiecare tub apare capul negricios, inevitabilul, scârbosul cap punctat. Cu o răbdare proprie unui spirit critic hotărât să nu cedeze prejudecăţilor, Roşca scotea viermii şi-i punea pe tivul blidului. Ne-am uitat unul la celălalt luaţi de-o senzaţie de refuz ce-o simţeam din capul pieptului până în maxilare. „Ce-i de făcut?“ mă întreabă Roşca. Ezit o clipă. Apoi, cu aer de răsăritean împăcat cu soarta, eu, care nu făcusem încă nici o investigaţie inoportună prin farfuria mea, zic: „Dragul meu, problema nu mi se pare tocmai aşa de complicată. Sau mâncăm, sau rămânem flămânzi! Eu sunt de părerea să nu mai cercetăm ce este şi ce nu-i prin aceste macaroane, ci pur şi simplu să le mâncăm, sau, filozofic vorbind, să nu mai căutăm *das Ding an sich*, ci să ne mulţumim cu aparenţele!“ Roşca înghite în sec. Apoi, cu sentimentul cu care te-ai arunca într-o prăpastie, continuăm a dejuna. Cred că de-atunci, din clipa aceea, prietenul Roşca a rămas cu oroarea de „lucrul în sine“.

„Ce mai e pe la Viena?“ – a fost una din cele dintâi întrebări ce mi le puse Mama în clipa revederii.

„Ce-ar putea să fie maică-măiculiţă, iacă are loc acolo concursul hipic al călăreţilor apocaliptici: deocamdată foametea e în frunte!“, zic eu şi-i povestesc întâmplarea cu macaroanele. Efectul povestirii a fost funest, căci din acel moment Mama a rămas cu un tic până la sfârşitul vieţii. De câte ori era pe cale de a găti macaroane, le cerceta pe rând, uitându-se prin ele ca prin minuscule lunete.

După Crăciun, trece pe la mine Romul Bena, un văr de-al meu dintr-un sat din apropiere. Am copilărit împreună, împărţind aceeaşi cameră la aceeaşi gazdă când eram prin clasele primare la şcoala saxonă de la Sebeş-Alba. Romi – aşa-i spuneam – era tânăr dascăl la Purcăreţi, un sat de munte ciobănesc, aşezat pe-un plai ce dă într-o vale paralelă cu Valea Sebeşului. Auzise c-am sosit de la Viena şi venea să mă vadă. După ce am stat puţin de vorbă, el îmi spune: „Ştii că nu arăţi prea bine. N-ai vrea să vii cu mine la Purcăreţi? Să vezi cum m-am gospodărit! Are să-ţi facă bine aerul de munte. Sus pe plai e zăpadă mare şi nu e umed ca

aici!“ „Eşti foarte drăguţ“, îi răspund eu, „aş veni bucuros, numai cât...“ şi căutam spre Mama, care sta şi ea nedumerită... „numai cât mă întreb ce-o să ne facem acolo sus pe măgura ta, căci după câte ştiu eşti burlac şi nu prea văd cine s-o-ngriji de noi!“ „Nu-ţi fă grije“, răspunde Romi, „vino numai şi-o să vezi!“ Romi se-ntoarce spre Mama: „Dă-mi-l, mătuşică, pentru două luni şi ţi-l aduc cu altă faţă!“ Şi-apoi către mine: „Haide, gată-te de plecare, repede! Mergem pe jos! Deseară când se-ntunecă, suntem pe plai!“ – După o jumătate de ceas eram plecaţi. Romi îmi duce, el însuşi, rucsacul în spate, căci era mai obişnuit cu aceste urcuşuri.

Străbăturăm prin lapoviţă o pădure întinsă, ne-am strecurat prin două sate cu câni răguşiţi de bură. După vreo trei ore de drum ajungeam într-o vale lărguţă la început, apoi sugrumată de dealuri şi de măguri tot mai înalte. Pe-aici ningea cu fulgi mari. În răstimp îi povestisem lui Romi din cele văzute pe la Viena. Încercam să-i arăt, cu amplă desfăşurare de amănunte, că stările de-acolo vor pune capăt rezistenţei. „Puterile Centrale vor pierde războiul. Nu trebuie prin urmare să ne descurajeze nici dezastrul armatei române, nici alte evenimente din Răsărit! – Acum, noi, românii, suntem în nadir, dar toate se vor îndrepta după o judecată mai bună şi noi ne vom trăi viitorul în România, care va fi o ţară până dincolo de Munţii Apuseni“. Romi asculta. Îi plăcea să audă o vorbă de îmbărbătare. Şi când izbuteam să-l mai însufleţesc, el îşi potrivea c-o opintire rucsacul în spate. Valea se încheia încinsă de munte. Începurăm, după un scurt popas, să urcăm spre Purcăreţi. Drumul nu mai era drum, ci o cale de munte la îndemână mai mult ciobanilor legănaţi călare decât căruţelor. Ningea şi amurgea. Mă opream câteodată şi inspiram adânc: „Ce aer dumnezeiesc după funinginea de la Viena! Lumea la început trebuie să fi avut un miros de zăpadă proaspătă!“ „*À propos*! Mai scrii poezii?“ întreabă Romi. „Fireşte că scriu. În lunile din urmă am scris chiar foarte multe. Mă deprind într-un gen fără rime...“ „Într-un gen fără rime? Ei, drace!“ se miră Romi, „cum adică?“ „N-am publicat încă nici una din poeziile acestea“, răspund eu mirării rostite atât de drastic, „dar când s-a isprăvi războiul am să ies cu un volum întreg. Şi cu toate că volumul nu e gata, i-am şi

găsit un titlu... Ţi-l spun, dar să nu râzi: *Poemele luminii*". Romi nu părea nemulţumit de titlu şi, ca să-mi dovedească întrucâtva că se ţinea în curent chiar şi cu cele mai proaspete „reputaţii" ale publicisticii transilvane, el continuă a mă descoase: „Dar cu aforismele cum stai?" „Merge", zic eu şi încep să râd, „ştii că dascălii de la Sebeş mi le-au poreclit «ghicitori»... Am şi aforisme de-un volumaş. Toată recolta am adus-o cu mine şi cât voi sta pe plai, aste două luni, dacă nu mă va cutropi dulcea somnolenţă, mai cioplesc şi mai netezesc şi poeziile, şi aforismele". „Poate că ai să mai închegi şi altele nouă, fiindcă sunt sigur că are să-ţi placă în cuibul nostru!", adăugă Romi. „Mai este mult până sus?" îl întreb. „Mai este... mai este!" Ne odihnim puţin pe-un cotor de stejar. „Poate că am să mai scriu", zic eu, „dar, vezi tu, acesta-i un lucru pe care mi-e teamă să-l iscodesc... După orice poezie ce mi-e dat s-o scriu rămân înstrăinat mie însumi ca şi cum niciodată nu mă va mai cerceta nici un gând!"

Urcam. Se-ntunecase în răstimp de-a binelea. Romi îmi arăta c-un gest spre înalturi o luminiţă pe-o coamă de măgură: „Vezi lumina ceea? Acolo stă părintele Stanciu, şcoala e alături şi tot acolo e şi biserica! Nu se vede nimic acum!" Luminiţa mă amăgea s-o cred foarte departe, încât m-am mirat când după vreo câteva minute am ajuns în pragul ei. „Şcoala" era o casă ca multe altele, cu două încăperi largi, despărţite printr-o tindă. Într- una din încăperi se ţineau lecţiile cu toate clasele. În cealaltă încăpere locuia Romi, dascăl, director şi, printre picături, servitor al şcolii. Într-adevăr, asta era starea, că nu rareori se întâmpla să măture singur. Orbecăind prin tindă, intrarăm în odaia rece. Romi aprinse feştila unei lămpi cu petrol şi aţâţă focul în sobă. Lemnele de brad, cuprinse de setea unei grabnice nimiciri, ardeau zgomotos. Soba se încinse. Lăpădarăm paltoanele şi vestoanele, rămânând numai în svetere. Cinarăm la repezeală din rucsac, înfulecând fărâme zdravene de pâne, ce ni se opreau aproape dureros în esofag. Şi ne culcarăm. Eu în patul mai aproape de sobă. Eram prea obosit ca să fi putut adormi numaidecât. Până către miezul nopţii am tot urmărit hora focului pe pereţi şi prăbuşirea însoţită de-un suspin de mântuire a jăratecului în sobă. Mă gândeam. La ce mă

gândeam? La un poem? Nu. Mă gândeam la „subiectul absolut" al poemelor mele, la Cornelia. Aşteptam o scrisoare. De-o săptămână ar fi trebuit să sosească. Dar scrisoarea întârzia.

Am adormit şi nu m-am mai trezit decât când mijea de ziuă. M-am deşteptat ca de-un zgomot de scaun răsturnat. Romi sărise din pat, bâjbâie acum prin vreascuri şi prin găteje de brad, pregătite alături încă de aseară, le vâră în sobă, aprinde, se-ntoarce repede sub pături. În sobă se aude chinul facerii, mocnit la început, apoi răbufnind: se naşte din lemn zeitatea – paserea de foc. Flăcările, ca nişte aripi scăpate, joacă, în întuneric, pe pereţi. Un miros de răşină de brad ne inundă odaia, ca să dea un nimb ritual mitologiei desfăşurate la vedere.

Prin tindă se aud paşi mărunţi şi glasuri mici de copii. E ora 6 1/2. Dar şcoala începe de abia la 8.

„Ce s-aude?" întreb eu.

„Vin copiii la şcoală!"

„Cum? la ora 6?"

„Ăştia n-au ceas. Vin unii când se crapă de zi. Alţii pornesc cu noaptea-n cârcă pe la 4, ăştia stau departe – la şapte-opt kilometri de-aici, vin singuri sau câte doi peste măguri şi prin păduri de la casele lor", mă lămureşte vărul meu.

Ridic capul din perne:

„Nu le e teamă de lupi?"

„S-au obişnuit şi cu lupii. Vei vedea astăzi pe cei doi fraţi, o zăpârşte de băiat şi surioara lui, cari deunăzi, venind la şcoală, au întâlnit lupul prin pădure. Lupul i-a ocolit, ca să nu-l apuce pofta de a înşfăca".

„Ei, asta-i!" fac eu.

„Fără glumă", întăreşte Romi.

„Bine, dar părinţii ar trebui să se gândească puţin, că nu toţi lupii au avut prilejul să asculte predicile sfinţilor!" adaug eu.

„Pe aici nu umblă teama de lup," încheie Romi pe-un ton de proces-verbal.

Tot mai multe glasuri s-aud în tindă şi în ograda şcolii. Treptat lumina intră în vigoare ca un decret de obştească ridicare. Romi sare din pat, se îmbracă. Schiţez şi eu un gest, mimetic. „Mai

rămâi în pat", îmi zice Romi, „poţi să citeşti, te scoli când ţi-e pofta, eu trec să mai potolesc dezmăţul, pe urmă vin să îmbucăm ceva... Acu însă, când voi deschide uşa spre tindă, vei face bine să te pregăteşti de-a vedea ce niciodată n-ai mai văzut!" Romi deschide uşa. Mă înalţ puţin pe-un cot şi văd: pragul nostru e plin de fel şi fel de lucruri, că aproape nu se poate ieşi. Vreo câteva oale de lut, nişte castroane ocupă pragul şi de-a valma bucăţi mari de carne de porc afumată, ouă, brânză, caş, în oale e lapte şi covăsit de oaie... Romi zâmbeşte mulţumit, ca unul căruia i se cântă în strună: „Erai cam încurcat ieri când am pornit că n-om avea ce mânca aici pe plai. Am fost destul de hain să nu te liniştesc cu tot dinadinsul. Ţineam să te pun în faţa neaşteptatului... Aşa ne va fi data în fiecare dimineaţă... Se îngrijesc ciobanii de domnul învăţător, cu toate că n-ar fi datori s-o facă... Toate astea le aduc copiii de la vetrele lor... Şi fiecare îşi pune darul în prag şi niciodată nu ştiu cine ce a adus, că nu suflă cuvânt nici unul...". Romi culege darurile din prag şi le pune pe masă: „Vrei puţină brânză de burduf? Lapte doreşti? Am de toate, numai cafea n-am". Întind mâna: „Dă-mi, te rog o bucată de brânză... Mai mare, rogu-te, nu te zgârci!... Aşa!"

Romi îşi freacă mânile şi face un salt până la copiii de alături. Mă îmbrac şi eu, în ritm domolit de căldura sobei, şi pătruns de-o dulce durere pe la toate încheieturile după oboseala zilei de ieri.

Ies şi eu să-mi iau în primire ambianţa.

Am căutat chiar din prima zi să-mi potrivesc traiul la tiparele vieţii de plai. Aceste tipare nu aveau surprize decât pentru începători, din categoria cărora eu eram singurul prin părţile locului, dar şi singurul în stare de a le învedera relieful. Mă simţeam acolo sus mutat într-o vârstă arhaică, la adăpost faţă de tumulturile istoriei, ce numai arar îşi trimetea rumoarea din vale la noi. Ziarele nu soseau decât o dată pe săptămână, când pârgarul cătunului le aducea de la Sebeş-Alba. Căzusem la învoială cu pârgarul să treacă de fieştecare dată pe la Mama, să-mi ridice corespondenţa. Aşteptam corespondenţa cu nerăbdarea unuia care ar umbla pe cărare de jar şi ieşeam totdeauna în calea

aducătorului până la o curmătură pe care am botezat-o „curmătura respirației tăiate".

În ceasurile de școală, când Romi își ținea lecțiile, eu stam în bârlogul meu de alături și citeam. Îmi adusesem într-adins o singură carte: un monumental tratat de biologie. Era aceasta o materie ce mă interesa, dar la care trebuia să dau în primăvară și un examen. În răstimpul celor două luni cât frecventasem cursurile universitare, am băgat repede de seamă că în ceea ce privește filozofia, sub raport problematic, sistematic și istoric, profesorii nu aveau să-mi spună nimic nou. Toate aceste lucruri, docte în aparență, îmi erau știute dintr-o asiduă lectură particulară încă din liceu. Și cum nu eram adept al refrenurilor, începui să evit cursurile de filozofie. Audiam însă cu pasiunea unui om de vocație științele naturii, îndeosebi biologia, pe care o înscrisesem de altfel ca materie secundară, și la fel alte cursuri pe cari nu le înscrisesem, de exemplu istoria artelor, reprezentată prin profesori de faimă mondială. În iarna aceasta, în liniștea de pe plai de două luni, mă îndârjeam să mă inițiez în problemele esențiale ale biologiei teoretice. Îmi aduc aminte ce revelare fuseseră pentru mine regulele eredității ale lui Mendel, cu posibilitățile neașteptate de a introduce matematica în domeniul vieții și al așa-zisului „destin". Problemelor de biologie teoretică, cu care am ajuns în atingere de altfel mai de mult, prin mijlocirea filozofiei, le-am închinat în cursul deceniilor de mai târziu o fervoare intermitentă. E poate că locul să adaug că aceste probleme, de-o înfățișare foarte dilematică uneori, au constituit pentru mine una din circumstanțele ce m-au determinat să caut noi metode și chiar o lărgire a teoriei cunoașterii în sensul „minus-cunoașterii". Unele din ideile pe cari vreo cincisprezece ani mai târziu le expuneam în *Trilogia cunoașterii* fuseseră menite la început să alcătuiască doar o introducere metodologică la un studiu cuprinzând o teorie nouă de filozofie biologică, cu specială referință la ontogeneza și filogeneza ființelor vii. Ideile s-au amplificat însă în cursul anilor în așa măsură, c-am fost nevoit să renunț la proiectul inițial și să accept planul mult mai cuprinzător al trilogiilor.

În fiecare înainte-de-amiază închinam studiului câteva ore. Pe urmă ieşeam să mă plimb. Luam cu mine cele mai adesea o mică săniuţă, primitivă, de lemn cioplit patriarhal cu barda, o săniuţă cum trebuie să fi existat şi acum câteva mii de ani pentru uzul dacilor iernatici. Erau prin apropiere destule povârnişuri şi înălţimi pe ale căror cline repezi sau domoale puteam să-mi încerc stângăciile sportive fără de a fi urmărit de alţi spectatori decât de cânii ciobăneşti. La dreptul vorbind, săniuţa o luam cu mine mai mult din pricina acestor dulăi de-un aspect fioros, ce purtau în jurul grumazului câte-o legătură groasă de frânghie de cânepă în care atârna un lemn de pavăză pentru când s-ar încăiera cu lupii pădurilor. Am băgat de seamă că mă apăram cu săniuţa mai eficace decât cu orice de mulţimea cânilor ce mă asaltau, asmuţaţi de pasul străin, când treceam pe lângă gospodăriile risipite prin livezile înzăpezite ale Purcăreţilor. Când mă vedeam împresurat şi încolţit din toate părţile, mă aruncam între ei cu burta pe săniuţă şi porneam la vale, în timp ce cânii se împrăştiau schelălăindu-se, ca şi cum cu mişcările mele groteşti le-aş fi deteriorat imaginea ce şi-o făcuseră despre lume.

Potrivit unei bune învoieli intervenite între Romi şi părintele Stanciu, luam dejunul şi cina la acesta din urmă. Darurile cu care copiii ne copleşeau pragul aproape în fiecare dimineaţă luau un drum în consecinţă, trecând de fieştecare dată în gospodăria părintelui. La dejun nu ne încurcam vecinii prea mult cu prezenţa noastră, dar seara stam la masă până târziu, ca să mai tundem excrescenţele hibernării. Ajutând doamnei preotese la depănatul firelor de lână, noi, bărbaţii, ne întreţineam mai vârtos asupra evenimentelor politice. Aflam despre ele cu atâta întârziere, încât eram îndrumaţi să luăm în dezbatere de obicei numai ansamblul războiului. Marea revoluţie a lui Lenin se instalase acum câteva luni în Rusia.

Ideologiile revoluţionare din Rusia şi doctrinarii lor ale căror nume au apărut pe rând în cadenţa precipitată a vremuirii sociale din răsărit de la căderea ţarismului încoace nu-mi erau necunoscute. Îmi culesesem aceste cunoştinţe încă de mai de mult, ce-i drept dintr-un singur, dar foarte masiv şi doct studiu, şi anume

din cele două mari volume tratând despre filozofia socială şi religioasă la ruşi a lui Thomas Masaryk, emigrantul ceh, preşedintele de mai târziu al republicii cehoslovace.

După vorba că de unde nu e foc nu iese fum, umblau şi unele zvonuri despre o eventuală pace separată între România şi Puterile Centrale. Încercam să alung umbrele ce cădeau pe frunţile noastre susţinând că în cele din urmă soarta războiului se va decide în Occident.

În singurătatea şi-n acalmia plaiului, mereu aceleaşi, fenomenele naturii îmi reţineau luarea-aminte aproape mai mult decât omul cu faptele sale. Istoria, dipărând din câmpul meu vizual, dobândea un profil aproape abstract. Astfel curiozitatea de observator mi-o satisfăceam cu nimicurile veşniciei. Îmi plăcea bunăoară să urmăresc mişcările maselor de neguri ce se ridicau dimineaţa din şes, iar seara coborau din nou în văi. Negurile erau ca o uriaşă masă de lapte. Această masă zăcea până la o anume oră a dimineţii în văi, unde o vedeai de sus ca o suprafaţă mişcată de valuri egale a unei mări albe, lucind în bătaia soarelui. Marea se ridica apoi, se apropia de mine suind, mă ajungea, mă îneca, acoperind soarele şi seninul de adineaori. Marea albă mă depăşea în sus, eu rămâneam sub ea şi apoi, după un timp, se risipea în formă de mieluşei pe cer, pe cari îi înghiţea albastrul ce rămânea biruitor în înalt. Spre seară, aceleaşi neguri se realcătuiau din nimicul seninului şi descindeau ca să se statornicească departe în matca văilor. Şi în timp ce marea de lapte se odihnea între limanurile de jos, noi, fiii plaiului, ne bucuram de cerul înstelat ce se alegea deasupra. Acest joc al Firii era ca o înaintare şi o întoarcere solemnă a unor puteri de începuturi, asemenea stihiilor din viziunile cosmogonice ioniene.

Pe cărările întortocheate pe cari apucam de la o vreme spre a descoperi noi privelişti, întâlneam nu arareori ciobani călare pe măgăruşi, suind sau mai adesea coborând cu turmele de oi. Sub poala unei măguri îmi iese-n cale odată un păcurar chipeş, cu o căciulă cât un ciubăr, tronând între desagi afânaţi, pe dobitocul său docil. S-a oprit şi, cum îl vedeam mai de jos, părea priponit în azur. I-am urat cu seninătate: „Bună dimineaţa!“ Ceea ce îi dete

tresărirea de-a mă întreba ce caut prin pustietatea asta! „Mă încântă soarele dumneavoastră, baciule“, răspund eu, „tare e frumos pe-aici!“ Ciobanul, înciudat, rosti atunci un cuvânt de înfruntare: „Da' ce dracu' de frumseţe găsiţi pe povârnişurile astea?“ În ochii lui eram deci un târgoveţ ţicnit. Am surâs cu bunăvoinţă, după ce atât eu, cât şi el am înţeles că facem uz de vorbele aceleiaşi limbi, dar vorbim în graiuri diferite.

De la Viena nu-mi mai sosea nici o scrisoare. În zadar mai aşteptam sâmbăta pe înserate la „curmătura respiraţiei tăiate“ întoarcerea pârgarului din vale. Răul sufletesc, delicatul cumplitul rău de care suferearn căuta jgheaburi lirice, pe cari un sobor serafic le-ar fi captat dacă nu s-ar fi înfiinţat în acelaşi timp şi insomniile cu alaiul lor de visuri, ce-mi parodiau fantastic şi sfâşietor temerile omeneştii mele inimi. Sângele mi se primenise în luminozitatea de iarnă a peisajului, dar nici o veste nu venea să mă restituie mie însumi şi sufleteşte.

Într-o după-amiază, după ce copiii au zburdat prin ogradă, am intrat, ca să mai scap de gândurile mele, în şcoală, adică în încăperea unde Romi ţinea lecţii cu toate clasele deodată. Vizita avea aerul unei inspecţii. Se cuvenea deci să pun şi eu unele întrebări copiilor. Atenţia mi se opri asupra unui băiat mărunţel, al cărui creştet nu atingea încă limita de jos, şcolară, dar care de la vârsta de patru ani lua parte cu o tainică aplecare la toate lecţiile. Mamă-sa îl trimitea la şcoală ca să se mai scuture de grija lui, iar el venea posedat de pofta învăţăturii, ca de-un viciu precoce. Nu era încă înscris nici în cl. I, dar ştia să răspundă prompt la nivelul oricăreia din cele patru clase. Ceilalţi şcolari se uitau la el cu privire mare, ca la un pui de om năzdrăvan. Mi se povestise că în primăvara trecută s-a întâmplat ceva de pomină cu acest copil. Într-o zi frumoasă de mai sosise în cătun un inspector maghiar, care ţinea să constate la faţa locului înaintarea limbei maghiare printre valahii din vârful munţilor. Luarea-aminte a inspectorului a fost reţinută, cum era de altfel aşa de firesc, de acest băieţaş. Cu un surâs îngăduitor, inspectorul îl întreabă pe băiat, în limba maghiară, câţi nasturi are la haină. Copilul începe liniştit să numere pe ungureşte, punând degetul pe rând pe toţi nasturii, de

la gât în jos. Se luptă din răsputeri cu vocalele şi consoanele ungureşti, silindu-se să ia cât mai puţin în răspăr graiul autorităţii. Ajungând la capătul de jos al pieptarului de pănură, copilul, dintr-un excesiv şi naiv spirit de exactitudine, continuă să numere şi nasturii de la pantaloni. Ceea ce stârneşte ilaritate în şcoală, pricinuind oareşicare perplexitate şi inspectorului. Sigur e că inspectorul se va feri pe viitor de-a mai repeta întrebarea cu bucluc şi la alte şcoli româneşti. Îmi adusei aminte că doream să văd şi pe băieţaşul cu surioara lui cari nu de mult întâlniseră lupul cu ochi de cătran aprins în noaptea pădurei. Întreb: „Care din voi a văzut vreodată un lup?“ Se ridicară numaidecât vreo câţiva, amestecându-se în vorbă. Băieţaşul cu surioara ţinu să mă asigure că lupii nu fac nici un rău „nici oamenilor, nici muierilor“ şi, ca o dovadă, povesti suava întâmplare. Mă loveam cu cele ce aflam de la aceşti copii în legătură cu lupul de-o experienţă – destinată să infirme părerea ce umblă la şes despre aceeaşi fiară – şi mă simţeam luat de-un curent de regresiune spre basm.

Seara prelungeam tot mai mult dezbaterile la masa părintelui Stanciu. Şi dezbaterile erau câteodată aşa de aprige, că tulburau arderea egală a candelei din colţ. Atunci glumeam: „Strănută candela, e timpul să plecăm!“ Ieşeam apoi în noapte sub cerul înstelat şi treceam prin ogradă la vatra noastră. Mă opream de fiecare dată şi ascultam în liniştea lumii lătratul mic al vulpilor din vale. Dacă nu mi-ar fi spus Romi, n-aş fi ştiut niciodată că făpturile cari lătrau erau vulpi.

Nici cu studiul, nici cu poezia n-am reuşit să-mi omor tot timpul disponibil în surghiunul meu ales de bunăvoie. Va trebui oare să-mi caut o nouă îndeletnicire? Se făcea că în acele săptămâni premergătoare postului mare veneau la părintele Stanciu unele din muierile cătunului, câte-o babă din cele ce-şi scutură cojoacele în martie, câte-o femeie cu soţul plecat în război, câte-o mamă cu feciorul dispărut prin cine ştie ce lagăr de prizonieri, veneau, zic, la părintele Stanciu să-i ceară să li se citească slujbe şi rugăciuni pentru „gândul lor“. Rar trecea dimineaţă fără de asemenea sobre slujbe în bisericuţa de alături, menite să pecetluiască o amintire sau să adoarmă focul vreunei biete inimi.

S-a nimerit să trec odată pe lângă clopotniță când tocmai se trăgea clopotul. În lipsă de clopotar, părintele Stanciu legăna el însuși arama. Se mai scurgea apoi o jumătate de ceas până să sosească la biserică, de la fumurile de pe măguri, întâiele suflete. Văzând aceasta, am zis părintelui: „Părinte, dă-mi voie, rogu-te, să mișc și eu!" Părintele se învoi. Și am tras clopotul. Cu oareșicare îndemânare la alternarea funiilor se puteau trage și două clopote deodată. Socoteam că un asemenea exercițiu de dimineață în clopotnița cătunului ar fi o îndeletnicire trupească și netrupească foarte indicată și în același timp binecuvântată. Și am rugat pe părintele să-mi comunice și mie de cu seara când are slujbe a doua zi, căci voiam neapărat să servesc eu clopotele. Și lucrurile se făcură după cum le orânduiam. Mă pătrundea în fiecare dimineață uriașă plăcere ascultând delirul aramei de sus, amplificat de ecourile depărtărilor, ce se- ntorceau în clopotniță ca într-un focar al lor. Și de abia trecea jumătate de ceas, că soseau apoi încetișor și femeile cu „gândul" lor. Niciodată n-au aflat ciobanii și femeile din Purcăreți cine a fost vreme de câteva săptămâni, în iarna cea mai grea a cumplitului război, clopotarul care-i chema cu o ardoare aproape păgână la slujbele din plai. Se amesteca în tumultul brațelor mele, cu o nuanță de trează nebunie, îndemnul secret de a-mi face auzite clopotele până departe, dincolo de orizont, până la Viena.

Pe la sfârșitul lui februarie îmi sosi, în sfârșit, o scrisoare. Subiectul absolut al poemelor mele își scuza plauzibil tăcerea și-mi spunea unele cuvinte de consolare, ba se felicita că poșta a confiscat vreo câteva scrisori ce-ar fi trebuit să-mi sosească: altfel probabil că nu i-aș fi trimis cele mai noi poezii!

Aș fi putut să-mi prelungesc șederea la Purcăreți, dar după primirea mesajului simțeam că devin un corp străin în acest peisaj, și plaiul însuși, cu jocul ce topea zăpezile al vântoaselor sale, făcea eforturi de a mă elimina. Și am luat-o la vale într-o dimineață, la fel cum venisem. Îmi lăsasem în răstimp barbă și mustață. Sosit acasă trebui să mi le tai, căci Mama nu era dispusă să numească al ei o asemenea pocitanie de băiat. Barba îndeosebi era prea multicoloră. La încurcarea graiurilor în Babilon nu s-au

ales atâtea limbi câte nuanţe de blond şi roşcoviu până la aproape întunecat în barba mea. Ceea ce, faţă de părul capului, un singur lan ondulat şi castaniu închis, era cel puţin izbitor.

„Ce ştiri de la ai noştri?", întreb eu pe Mama! Lionel mai lucra şi acum tot în biroul militar de la Viena. Longin lupta cu cete izolate prin Galiţia. Cât despre Liciniu, care era student farmacist la Bucureşti şi care în vremea aceea se găsea desigur prin Moldova, în sumbrul-legendarul triunghi, nu mai aveam nici o veste de vreo doi ani. „Spune-mi tu", îmi zice Mama, „încotro vine Galiţia?" Trebuia să-i arăt direcţia reală faţă de locul nostru a ţinuturilor unde lupta Longin. Căci sub raport geografic Mama nu s-a obişnuit niciodată să gândească, detaşându-se de cele văzute, cu ajutorul abstract al hărţilor. Situată între punctele cardinale ale vederii, ea voia să cunoască precis direcţia în care palpita viaţa unui fiu căruia în clipa de faţă îi purta grija cea mai mare. I-am arătat, cu un gest ce despica spaţiile, direcţia ce-o interesa. În zilele ce-au urmat, am văzut-o pe Mama de multe ori cu gândurile întoarse spre perete în acea parte. Era încredinţată că stând cu faţa spre acel punct al orizontului fiinţa ei putea să fie scut pentru cel ce se trudea întru primejdie. Aşa se întorcea Mama spre perete şi când eu eram plecat în depărtări, în împărăţie, în ţară, sau, mai târziu, departe, pe multe drumuri dincolo de hotare.

XLII

În octombrie 1918 eram la Viena. Cursurile universitare începuseră într-o atmosferă de generală nervozitate. Ca să-mi păstrez echilibrul în vârtejul evenimentelor, am început să lucrez la teza de doctorat. Îmi alesesem o problemă de teoria cunoaşterii. Mai aveam în faţă doi ani până să-mi rotunjesc reglementara frecvenţă universitară, încât era tocmai timpul să mă gândesc la redactarea tezei.

Bulgaria se prăbuşise. În împărăţia austro-ungară şi în Germania simptomele de dezagregare se înmulţeau de la o zi la alta.

Mânjite în sânge, simbolurile imperiale se năruiau. Studenţii cari luptaseră ani de zile pe fronturi se întorceau la vetrele lor. Pe gangurile Universităţii apăreau tot mai multe feţe combative, brăzdate de experienţa războiului. Sub colonade se vocifera. Alma Mater se înnegrea de funinginea declinului. În biblioteca Universităţii, unde îmi adunam material în vederea lucrării de doctorat, numai ce vedeai, potrivnic oricărei pravili de bună rânduială, ridicându-se câte-un tânăr ca să ţină vreun incendiar discurs. Rumoarea străzii străbătea prin toate zidurile. Manifestaţiile se înteţeau.

Foi volante vestind revoluţia se amestecau cu frunzele toamnei. De-un roşu înflăcărat erau şi manifestele, şi frunzele. Masele de la periferie apăreau ca pompate de-un punct de absorbţie din centru. Urmăream mişcările mai ales în faţa Parlamentului, din Parcul Mare, unde în ceasuri de răgaz mă plimbam cu Cornelia. Eram prea tineri, poate, ca să fi putut întrevedea liniile istorice mari ce încercau să se nască sub ochii noştri. De altminteri, semnificaţia seculară a convulsiunilor nu ne preocupa: noi vedeam un singur lucru: vedeam apropiindu-se ziua în care Transilvania va fi a noastră, scăpată din ocolul vulturului heraldic.

Tinereţea îşi are totdeauna gândurile prisoselnice – dincolo chiar şi de cele multe ce se cuvin circumstanţelor celor mai absorbante. Odată, pe când părăseam biblioteca descinzând sub colonadele interioare ale Universităţii, Cornelia mă întâmpină veselă. Se apropia din cealaltă parte făcându-mi de departe exuberante semne cu o scrisoare pe care tocmai o ridicase de la portar. Ajungem faţă-n faţă. „Ce e?“ o întreb. „O veste îmbucurătoare, dar ştii – foarte foarte îmbucurătoare“, îmi spune Cornelia, aspirând spre superlative dintr-o singură răsuflare, ce ardea toate virgulele. Şi Cornelia prinse a-mi povesti cu o introducere şi cu mici ocoliri că mai acum câteva săptămâni, în dorinţa de a pregăti editarea, a trimis, fără a-mi mai cere consimţământul, poeziile mele profesorului Sextil Puşcariu de la Cernăuţi (*Poemele luminii* fuseseră tocmai încheiate în manuscris). Răspunsul a sosit adineaori. Luai scrisoarea şi citii. Aprecierile profesorului, care era şi critic literar, erau mai mult decât măgulitoare. Mă găseam,

neaşteptat, negândit, în faţa întâielor păreri ale unei terţe persoane asupra încercărilor mele, iar cuvintele ce umpleau cele câteva pagini erau într-adevăr destinate să-mi dea încredere şi să mă întărească în hotărârea de-a tipări volumul de îndată ce se va termina războiul. Am ieşit cu Cornelia pe Ring, contaminaţi amândoi de bucuria ce coborâse între noi în învelişul neprihănitului plic. Frunze roşii ne cădeau pe umeri ca nişte flăcări: „Păzea, că astăzi suntem materie inflamabilă!" – Din depărtările Ringului pătrundea până la noi zvonul surd al plebei în mişcare. Nimeni nu mai stăvilea tumultul. Nimeni nu mai înfrunta puterile descătuşate. Se anunţau vremuri haotice, dar noi aveam certitudinea că le vom străbate cu bine... „Ştii", îi spun Corneliei, „am impresia că nu vom mai putea rămânea mult timp la Viena". Dar ea îmi răspunde că întrucât o priveşte nici vorbă nu poate fi de plecare, deoarece la Medicină frecvenţa cursurilor e obligatorie, ceea ce nu era cazul la Filozofie.

După alte vreo câteva zile se vestea de la Budapesta că Tisza István, unul din pilonii monarhiei, omul politic care a jucat un rol decisiv la izbucnirea conflagraţiei mondiale, a fost împuşcat la el acasă de-un grup de soldaţi revoluţionari. Sub impresia acestei ştiri, m-am oprit în faţa unei librării, în vitrina căreia era afişată o hartă mare a Europei Centrale, ce se descompunea, chiar din „ordinul" împăratului, care-şi închipuia că soarele nu răsare fără de cântecul cocoşului. Alături atârna şi un manifest al împăratului, care „îngăduia" în sfârşit „popoarelor sale" să se organizeze în state naţionale. Era oare monarhul purtat încă de naiva speranţă că va putea încadra noile state într-un suprastat federativ? Manifestul era adresat tuturor popoarelor din monarhie, numai nouă, românilor, nu. Nici în acest ultim ceas al monarhiei, noi, românii, nu aveam nici un fel de fiinţă în conştiinţa imperiului.

În ziua de 30 octombrie întâlnesc pe Dede Roşca la Universitate. „Ce ne facem?" mă întreabă el... „Plecăm acasă", îi răspund fără întârziere. „Deseară dacă se poate!" Seara pe la 8 eram în gară, cu febra revoluţiei în noi. Dar când să ne luăm biletele, ne-am lovit frunţile de ghişeuri închise. Din ceasul acela nu mai

circulau prin Gara de Est a Vienei decât trenuri militare. Soseau, valuri-valuri, soldaţi de pe frontul de sud. De teama unor tulburări, oricând cu putinţă în asemenea împrejurări, autorităţile vieneze îndrumau pe aceşti soldaţi, fără popas, spre Ungaria. Mă uit lung la Roşca; el la mine: „Ei, acum e acum!". O senzaţie de panică ne tăia genunchii în acel moment, căci ne vedeam, pentru cine ştie cât timp, în imposibilitate de a ne întoarce în Transilvania. Un hamal, văzându-ne neajutoraţi, cu povara geamantanelor alături, se apropie de noi şi ne spune în şoaptă că în gară a fost tras un tren gol încă, pentru soldaţi, gata de plecare spre Budapesta. Hamalul ne mai şoptea că ne-ar putea conduce la tren, trecându-ne prin magazii şi pe-o uşă laterală. „Fără bilete?" întrebăm noi. „Ce vă mai interesează biletele? Să vă vedeţi în tren, pe urmă vă descurcaţi dumneavoastră!" Ne conformarăm binevoitoarelor sfaturi. Gara era înecată în lugubru întuneric. În reflexele roşii ale unor felinare mioape ghicirăm pe una din linii trenul speranţelor. Am urcat într-un vagon. Hamalul ne ordona: „Acum tăceţi chitic, ascundeţi-vă într-un colţ! De altfel, în întuneric nu vă mai vede nimeni! Peste câteva minute soldaţii vor ocupa trenul!" I-am dat un bacşiş hamalului, mulţumindu-i. După vreo câteva minute, trenul fu luat cu asalt de soldaţii sosiţi în clipa aceea de pe frontul de sud, echipaţi cu toate ale lor. Se auzeau strigăte în toate graiurile împărăţiei. Se auzeau mai ales chiote ungureşti: „Trăiască republica maghiară!" Ecourile foamei de libertate cu accente de pustă se multiplicau, trecând dintr-un vagon într- altul. Trenul se urni în cele din urmă, opintindu-se sub povara unui fragment de front prăbuşit. În vagoane n-avea nimenea gând să facă lumină. Toată noaptea am călătorit sub scutul beznei, fără de a fi întrebaţi de bilete. Când se crăpa de ziuă, am recunoscut prin geamul aburit gara Komárom. Mai aveam deci două ore până la Budapesta. Invadaţi de luciditatea acută a dimineţii, am remarcat că eram numai doi civili: eu şi Roşca. Soldaţii se trezeau din greul sforăit al nopţii şi reintrau cu încetul în rolul lor de protagonişti ai libertăţii. Împuşcau pe ferestre, aşa, din joacă, spre ţinte la întâmplare, în văzduh sau pe câmp. Prin staţii ochiul surprindea, din goana trenului, magazii

devastate. Sosirăm cu întârziere la Budapesta, dar ne urmărea norocul, căci, dându-ne jos, aflarăm că alt tren, tocmai cel din faţa noastră, urma să plece numaidecât spre Arad-Braşov. Izbutirăm să ne facem locşor într-un vagon. Stăpânea şi aci aceeaşi atmosferă, cu deosebire că acum se mai auzeau şi glasuri româneşti. Soldaţi transilvăneni se întorceau, pe alte linii, de pe acelaşi front de sud. De îndată ce trenul se puse în mişcare, începură şi salvele pe ferestre. Toată ziua călătorirăm, cu opriri nesfârşite prin halte şi pe câmp, de la Budapesta la Szolnok, până la Arad şi mai departe... Pretutindeni, prin gări, magazii pustiite şi vagoane deşertate. Buţi golite şi lăzi sparte zăceau risipite pe lângă linia ferată. Uneori prin staţii, răsturnaţi lângă zid, oameni căzuţi de câte-un glonte rătăcit. În vagon ne sufocam în înghesuiala ce nu voia să cedeze. Soldaţii, fixaţi locului, urinau pe ferestre, făcând glume de domeniul balisticei. Călătoria s-a prelungit toată noaptea. Dimineaţa am sosit la Vinţul de Jos. Trebuia să cobor. Dar cum? Era cu neputinţă să te mişti. Am spart geamul, ce se întărâtase în încheieturile sale, izbind din răsputeri cu geamantanul şi am ieşit pe fereastră, însoţit de chiotele soldaţilor. Era o zi senină, moale, de 1 noiembrie. O răcoare vegetală şi un aer de ţinuturi natale mă adia în obraji.

De la Vinţ am luat-o pe jos până la Sebeş. După o plimbare de-o oră şi jumătate intram în urbea copilăriei mele, care stăruia paradoxal în liniştea ei de alaltăieri. Până aci nu pătrunsese încă nici o veste despre convulsiunile fostei noastre „patrii“. De unde încheierea mea că am sosit prin părţile locului cu cel dintâi tren de ostaşi revoluţionari. În după-amiaza aceleiaşi zile, jandarmii maghiari, afişând un aer calm, îşi mai purtau penele de cocoş pe străzile orăşelului nostru. Numai saşii, stăpâni de veacuri ai cetăţii, îşi aveau desigur informaţiile lor, căci arborau feţe pământii şi consternate. Acasă găsii pe Lionel, tot în uniforma sa de locotenent austriac, ce mi se păru, cu stelele de la guler, întâia oară ilariant desuetă. Fusese repartizat în ultimele luni să supravegheze activitatea unei fabrici de hârtie din apropiere, luată sub control militar. Am adus la Sebeş noutăţile menite să excite

atitudinea şi turbulenţa şi am trecut altora cuvântul despre cele văzute şi păţite. Cu aceasta urbea intra în respiraţia epocei.

Intelectualii erau călăuziţi de cea mai sinceră dorinţă de a evita excesele. Nu mai puţin însă ne găseam cu toţii în aşteptarea impetuozităţilor locale, ce nu mai puteau să întârzie. Şi în noaptea aceea am tras un somn subliniat de-un suprem optimism. În dimineaţa următoare, Letiţia, apriga noastră soră, care locuia în aceeaşi curte, intră să răscolească furnicile celulare din noi. Venea după ea alaiul bufniţelor treze ale nopţii: păsările cari n-au închis ochii şi au văzut cele întâmplate pe la cântători. Toţi jandarmii unguri, deghizaţi în popi valahi, în ţărani cu iţari şi în ciobani cu cojoace, au părăsit, prin îngustimea dintre două ceasuri foarte negre, oraşul, iar un slujbaş de la primărie a fost împuşcat de necunoscuţi, după ce fusese lamentabil târât din aşternut până în piaţă. Mărturie: singure bufniţele.

O delegaţie a Primăriei săseşti din localitate s-a prezentat pe la amiază la noi, oferind lui Lionel postul de primar al oraşului. Fratele meu a tratat delegaţia cu toată deferenţa, dar a răspuns că în condiţiile de faţă numai poporul ar avea dreptul de a-l însărcina cu conducerea primăriei, pe care desigur ar accepta-o bucuros până la aşezarea vremii, dar nu mai mult, căci n-a aspirat niciodată la asemenea slujbe...

În după-amiaza înfrigurată de 3 noiembrie, populaţia românească din Sebeş-Alba, adunată în preajma bisericii de lângă râu, s-a pornit în marş masiv spre centrul oraşului, spre piaţa mare, având în frunte o seamă de soldaţi sosiţi în cursul dimineţii de pe front şi pe cei câţiva intelectuali localnici. În piaţă s-au rostit discursuri, arătându-se că românii din Transilvania doresc alipirea la Regatul României. Se încerca, pe de altă parte, pe cât cu putinţă, şi domolirea spiritelor, acum când „Dumnezeul Wilson“ a luat în mânile sale destinele popoarelor. Autorităţile săseşti au predat cheile simbolice ale puterii, act echivalând cu un început de eră. Fratele meu a luat în primire primăria. Un consiliu orăşenesc, alcătuit din intelectuali şi ţărani, s-a ales apoi şi s-a procedat numaidecât la unele măsuri pentru prevenirea dizordinelor ce se anunţau. Noua

autoritate nu avea la îndemână deocamdată nici cele mai elementare mijloace pentru menţinerea bunei rânduieli. O ameninţare grea se ridica îndeosebi din satele dimprejur, că vor veni cu lovire şi năvală asupra oraşului. Fratele meu a stat la primărie toată noaptea. Câţiva soldaţi, o seamă de băieţandri, au improvizat un fel de gardă de pază. Intelectuali cu darul cuvântului au ieşit la periferie ca să înduplece la întoarcere spre satele lor pe ţăranii cari se apropiaseră cu armele tradiţionale ale răzmeriţei, cu securi şi coase, aşteptând coborârea nopţii. Toţi aceştia s-au înapoiat la vetre. Totuşi s-a făcut că în acea noapte au fost devastate clădirile şi gospodăria unui negustor sas ce se găseau cam la marginea oraşului. Negustorul sas, amintit acum norodului pentru atitudinea sa odioasă din timpul războiului, a simţit apropierea urgiei şi fugi cu familia sa la Sibiu. Seara, după ce s-a-ntunecat de-a binelea, s-au prezentat la cârciuma negustorului câţiva soldaţi. Au cerut vin. Li s-a dat. Musafirii, aburiţi, au cerut apoi cheile de la pivniţă. Li s-au dat cheile. Coborând în pivniţele fără fund, au băut mai departe. În dezmăţul beţiei, carabinele se descărcau aproape de la sine în buţi. Vinul gâlgâia, inundând fundul nisipos al pivniţelor. Soldaţii se întindeau pe burtă în gârlici, ca să bea vinul ca apa la pârâu. Văzând toate acestea, populaţia a prins patimă de jaf. Şi s-au pomenit oamenii a veni cu carele, ca la zi de iarmaroc, şi, molipsindu-se unul de la altul fără împotrivire, au încărcat tot ce era de încărcat prin pivniţi, au pustiit cârciuma, au golit cele vreo zece încăperi de belşug ale negustorului. După ce din cele mişcătoare nu mai rămăsese nimic, s-au pomenit oamenii a scoate ferestrele, uşile, sobele şi a desprinde podelele. A fost o forfotă uriaşă, lucrare fără stavili şi muncă pustiitoare din ceasul serii şi până-n straja dimineţii, la curţile negustorului. Şi cât a ţinut domnia beznei, oameni de omenie s-au pomenit a jefui ca-ntr-un vis pe care-n zori ţi-e ruşine să-l spui. Trecuse o noapte, noaptea de coşmar a cetăţii. Dimineaţa, mi-am făcut cale de câţiva paşi prin curţile negustorului ca să văd. Totul era gol. Şuiera vântul prin ferestre şi uşi fără rame. Am străbătut prin jalea încăperilor.

Fusese ridicată şi scândura din praguri. Doar zidul a rămas, zid şi cărămidă. Şi, într-un colţ, o grămadă de cărţi. Alt nimic. Etajerele au luat drumul tuturor şi-al nimănui, dar neatinse şi dispreţuite, într-un ungher, cărţile.

Am ieşit din curţile prăpădului clătinând din cap şi mă îndrumai spre centrul oraşului. Într-un colţ de stradă se hârjoneau câţiva soldaţi gureşi şi cam băuţi. Purtau înfipte la şepci, la vedere, ca nişte pene spectaculoase, fotografii de-ale frumoasei domnişoare Mitzi, fiica negustorului sas. A negustorului atât de crunt încercat de vijelia unei nopţi în care a răbufnit fără nume o ură ţinută sub pragul cugetului şapte sute de ani.

XLIII

Ordinea a fost restabilită în curs de câteva zile. Cel puţin în aparenţă. Era o ordine capricioasă, gata să se răstoarne în fiece moment. Fratele meu, primarul, era foarte obosit şi mai ales nespus de plictisit de neajunsurile ce le întâmpina la fiece pas şi de la ceas la ceas. Oraşul îşi acordase, sub forţa împrejurărilor, depline puteri şi se oblăduia singur, fără de inmixtiunea vreunei alte autorităţi superioare, care, de altfel, nici nu exista. Într-o zi Lionel mă întreabă cu un aer de autoironie: „Mi-ai putea spune în ce situaţie ne găsim?“ „Cum nu?“ răspund eu, „Sebeşul a fost un municipiu cu privilegii, acum e un stat independent, şi anume: o republică anarhistă, iar tu nu eşti primar, ci preşedinte!“ Starea aceasta incertă a durat câteva săptămâni, ca să se curme aproape brusc după Adunarea Naţională de la 1 Decembrie 1918 de la Alba-Iulia.

Pentru marea, istorica adunare naţională de la Alba-Iulia, unde s-a hotărât alipirea Transilvaniei la patria-mumă, n-a fost nevoie de o deosebită pregătire a opiniei publice. Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani. În dimineaţa zilei de 1 Decembrie, ca la un semnal, lumea românească a purces spre Alba-Iulia (spre Bălgrad, cum îi spuneam noi, cu vechiul nume) pe jos şi cu

căruţele. Am renunţat la călătoria cu trenul, căci până la Alba-Iulia nu erau decât 16 km. Era o dimineaţă rece de iarnă. Respiraţia se întrupa în invizibile cristale. Pe o parte a şoselei se duceau spre Alba-Iulia, scârţâind prin făgaşele zăpezii, căruţele româneşti, buchete de chiote şi bucurie, alcătuind un singur şir, iar pe cealaltă parte se retrăgea în aceeaşi direcţie armata germană ce venea din România, tun după tun, ca nişte pumni strânşi ai tăcerii. Soldaţii germani, fumegând liniştiţi din pipe, se uitau miraţi după căruţele noastre mai grăbite. Ei îşi luau răgaz. Nu s-a produs nici un incident. „Uite", îi spun lui Lionel, „aşa – prin ger şi zăpadă – se retrăgea pe vremuri Napoleon din Rusia".

La Alba-Iulia nu mi-am putut face loc în sala adunării. Lionel, care era în delegaţie, a intrat. Am renunţat c-o strângere de inimă şi mă consolam cu speranţa că voi afla de la fratele meu cuvânt despre toate. Aveam în schimb avantajul de a putea colinda din loc în loc toată ziua pe câmpul unde se aduna poporul. Era o roire de necrezut. Pe câmp se înălţau ici-colo tribunele de unde oratorii vorbeau naţiei. Pe vremea aceea nu erau microfoane, încât oratorii, cu glasul prea mic pentru atâta lume, treceau, pentru multiplicarea ecoului, de la o tribună la alta. În ziua aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul naţional sincer, spontan, irezistibil, organic, masiv. Era ceva ce te făcea să uiţi totul, chiar şi stângăcia şi totala lipsă de rutină a oratorilor de la tribună.

Seara, în timp ce ne întorceam cu aceeaşi trăsură la Sebeş, atât eu, cât şi fratele meu ne simţeam purtaţi de conştiinţa că „pusesem" temeiurile unui alt timp, cu toate că n-am făcut decât să „participăm" tăcuţi şi insignifianţi la un act ce se realiza prin puterea destinului. Faptul de la răscrucea zilei, cu tăria şi atmosfera sa, ne comunica o conştiinţă istorică. Când am trecut prin Lancrăm, satul natal, drumul ne ducea pe lângă cimitirul unde, lângă biserică, Tata îşi dormea somnul sub rădăcinile plopilor. Zgomotul roţilor pătrundea desigur până la el şi-i cutremura oasele. „Ah, dacă ar şti Tata ce s-a întâmplat", zic eu fratelui meu, întorcând capul spre crucea din cimitir. Şi cât a ţinut drumul prin sat n-am mai scos un cuvânt, nici eu, nici Lionel. O emoţie ne strânsese gâtul ca o mână, care încetul cu încetul se înmuia, după

ce voise aproape să ne sufoce. În sat era întuneric şi linişte. Când dăm să ieşim din sat, numai ce auzim dintr-o curte, neaşteptat, în noapte, un strigăt de copil: „Trăiască România dodoloaţă!" (acest „dodoloţ" era în Lancrăm cuvântul curent pentru „rotund").

Sosirea în ţinuturile noastre a trupelor regulare româneşti de peste munţi a întârziat mai mult decât puteam să bănuim în primele zile ale revoluţiei. Urmăream în imaginaţie etapele şi număram popasurile lor posibile – până la noi. Întârzierea, inexplicabilă nerăbdării noastre, ne da senzaţia că România era la o depărtare intolerabilă. În cele din urmă, într-o seară de decemvrie, trupele mult aşteptate şi-au făcut intrarea în sufletul cetăţii. Entuziasmul şi bucuria populaţiei s-au manifestat printr-o horă uriaşă, ce-şi spărgea cercul încolăcindu-se în spirală, după modelul nebuloaselor cereşti ce încearcă o nouă închegare şi un nou echilibru.

Scurt timp după intrarea trupelor româneşti, moment destinat să încheie starea nesigură de tranziţie şi să marcheze încadrarea efectivă a poporului în statul mărit al României, fratele meu, care se însărcinase doar să supravegheze cetatea în faza de incertitudine, a renunţat la Primărie, reluându-şi activitatea de liber-profesionist. Eu însumi mă retrăgeam treptat din apriga vâltoare ce ameninţa să mă ţină locului. Nu aveam înclinarea de a mă pripi, dar prin freamătul celor aduse de timp îmi făcea semne un drum, drumul meu. Ţineam gata de tipar cele două volumaşe, *Poemele luminii* şi *Pietre pentru templul meu* (aforisme). Ezitam însă. Mă întrebam dacă n-ar fi bine să mai amân publicarea. Faţă de atmosfera generală de entuziasm ce înconjura ca o luminoasă aură împlinirea visului de unire naţională, aveam modestia de a recunoaşte că „poezia" şi „cugetările" mele nu aduceau nimic, dar absolut nimic, în legătură cu realităţile istorice palpabile sau în legătură cu izbânzile concrete ale destinului nostru politic, la care luam parte totuşi cu toată căldura şi puritatea tinereţii. Poeziile şi cugetările mele ar fi putut deci să pară cu totul străine de aspiraţiile inerente peisajului nostru spiritual. De aci şovăirea, să le dau sau nu tiparului. Îndoiala mea a durat până în clipa când, pe la începutul lui ianuarie 1919, o bătrână şi distinsă doamnă, care de zeci de ani trăia la Sebeş, doamna Roman, văduva ilustrului profesor

universitar şi academician de pe vremuri, îmi trimise, cu fata din casă, un ziar. Fata a bătut la uşă şi a intrat fâlfâind un surâs de bună vestire în colţul gurii. Ţinea în mână un ziar, despăturat într- un fel că puteam să-i citesc titlul de la distanţă: *Glasul Bucovinei*. Era un nou ziar, ce apărea de vreo câteva zile la Cernăuţi sub conducerea profesorului Sextil Puşcariu. Doamna Roman însoţea ziarul cu urări de bine: numărul în chestiune aducea pe întâia şi a doua pagină un lung articol în care Sextil Puşcariu prezenta publicului românesc *Poemele luminii* în chipul cel mai elogios cu putinţă. Se scria deci despre volum înainte ca volumul să fi apărut. Ceasul suna gândului meu o dezlegare. După citirea articolului mă simţii ca o piatră preţioasă ce ar voi să se elibereze din strângerea unui inel de rând. Articolul îmi săltase juvenila conştiinţă mai mult decât se cuvenea şi luai hotărârea de a tipări volumaşele de îndată ce voi fi descoperit undeva hârtia necesară. Trăiam încă într-un timp cu coada destrămată de război. Hârtia ce se mai găsea era grosolan preparată, ca din scrob de clătite. Lionel îmi făgădui, ce-i drept, suma de care aveam nevoie pentru procurarea coalelor, dar am fost îndrumat din partea unor binevoitori sfetnici să mai aştept puţin, căci viaţa sub toate aspectele ei se înfiripa numai pas cu pas.

Citeam într-o după-amiază în una din camere, când aud pe Mama plângând afară, pe coridor, la intrare. Şi mai aud răspicat şi alt glas cunoscut parcă, dar pe care nu-l mai puteam localiza nicăiri. Ies, cu inima strânsă, să pricep ce s-a întâmplat. În faţa mea: Liciniu, pe care nu-l mai văzusem de vreo şapte ani. Nimerea de la Bucureşti. Liciniu trecuse încă din 1912 în vechiul regat, unde şi-a făcut stagiul de farmacist şi-apoi anii de facultate. În timpul războiului s-a înrolat în armata română şi era dat „dezertor“ în Ungaria. Sosea în acea clipă, obosit puţin, dar chipeş, în uniformă de ofiţer român. Era un exemplar uman să ilustrezi cu el un tip antropologic. Desăvârşit mai ales prin profilul său roman. Bine închegat, de-o paloare însă ce ne da săgeată prin inimă. Era o revedere aproape nesperată, ce ne ridica inimile dintr-o lungă boală fără leac. El era fratele meu imediat mai mare. El mă snopea pe vremuri în cele mai cumplite bătăi, el mă iubea cel mai mult. „Uite-l, mamă,“ îmi zicea el, „l-am lăsat

copil şi-l găsesc om celebru... Tu nici nu ştii... Am o surpriză pentru tine". Şi-mi scoase din geamantan *Glasul Bucovinei* cu articolul. Îl descoperise la Bucureşti, unde colegii îl felicitau crezând că el este Lucian: „Tata poartă vina acestei confuzii, căci el ne-a dat tuturor numele acestea cu iniţialele convergente... Liviu, Lionel, Longin, Liciniu, Lucian etc...". Pe urmă Liciniu ne povesti viaţa lui, împletită cu atâtea episoade din tot lungul războiului... Iar noi trebuirăm să-i destăinuim în cele din urmă rana noastră ascunsă şi să-i spunem că Liviu, fratele nostru cel mai mare, a murit în 1916. „Moartea lui a fost pentru noi toţi atât de dureroasă, că şi amintirea o ocoleşte. A fost o lungă, misterioasă suferinţă, care l-a secat, sporindu-i până în clipa din urmă luciditatea...". Liciniu se făcu ca de ivoriu şi sub osul feţii sale apăru o pată pământie. Dar se reculese: „Ei, să nu fim trişti. Vezi, Mamă, că cei mai mulţi dintre băieţi îţi trăiesc şi o să trăim încă mulţi ani cu bine în ţară nouă! Cine ar fi crezut asta în 1912, când am trecut munţii, ca să mă întorc de abia astăzi?"

XLIV

Liciniu avea, într-adevăr, şi el nevoie de odihnă şi destindere după pătimirile sale şi a stat acasă cu noi vreo două luni. Îl aduceam cu încetişorul, zi cu zi, să-mi povestească din ale vieţii bucureştene. Nu-l slăbeam, trebuia să-mi descrie totul, oameni, străzi, femei, stele, aşezăminte. Şi el, cu felul său uşor sentimental, răspundea pe îndelete curiozităţii mele nestăpânite. Apoi a plecat iarăşi la Bucureşti, să-şi vadă de ultimele examene restante şi de-o slujbă provizorie ce i se promisese la Filantropia.

Plecarea lui era însă şi pentru mine ca un semnal de exod.

Pe la mijlocul lunii martie, mi se oferea posibilitatea de a-mi tipări, relativ mulţumitor dacă se ţine seama de condiţiile postbelice şi provinciale de-atunci, cele două volumaşe. Poemele au intrat în lucrare la Orăştie, iar aforismele la Sibiu. Coalele

ieşeau din teascuri că nu pridideam cu corecturile. Pe la sfârşitul lunii, cărţile se iveau în lumina vitrinelor.

Câţiva colegi din împrejurimi, printre alţii Andrei Oţetea, cari porneau spre Bucureşti să se înscrie la Universitate au luat cu ei câteva sute de exemplare din cărţile mele pentru librăriile din capitală. Acesta era modul cel mai puţin riscant de a transporta mărfurile spiritului în haotica stare a noii patrii ce se închega. Eu însumi m-am îngrijit să trimit exemplarele de rigoare câtorva personalităţi din generaţia mai veche: Iorga, Vlahuţă, Duiliu Zamfirescu, Ibrăileanu etc. În privinţa tinerilor contemporani, eram în completă ignoranţă sau, dacă auzisem unele nume, ele erau pentru mine echivalente cu tot atâtea semne de întrebare. N-au trecut bine două săptămâni şi Nicolae Iorga publica în *Neamul românesc*, ziar ce domina în acel timp opinia publică românească, un articolaş de fond, pe care-l reproduc întocmai:

„RÂNDURI PENTRU UN TÂNĂR“

Din Ardeal ni vin foarte frumoasele versuri ale d-lui Lucian Blaga.

D-sa crede că ni dă Poemele luminii. E în datina celei mai nouă şcoli să caute cuvinte mari şi neobişnuite, dar, mai la urma urmei, cum nu fac bine când nu e putere, când puterea este, ele nu fac rău.

Nu sânt poeme şi nu *lumina* e ce stăpâneşte. Sunt bucăţi de suflet, prinse sincer în fiecare clipă şi redate cu o superioară muzicalitate în versuri care, frânte, cum sânt, se mlădie împreună cu mişcările sufleteşti înseşi. Această formă elastică permite a se reda şi cele mai delicate nuanţe ale cugetării şi cele mai fine acte ale simţirii.

E şi filosofie înăuntru, o melancolică, dar nu deprimantă filosofie care leagă împreună, ca în cele mai bune produse ale poeziei din toate timpurile, toate aspectele din afară ale naturii şi, înlăuntru, toate mişcările prin care – şi noi o parte din imensitate, din veşnicie, şi astfel părtaşi la incomensurabilitatea şi la nemurirea ei – îi răspundem.

E aici un tânăr care întinde braţe de energie către tainele lumii. Tainele nu se prind niciodată, căci avem un singur chip de a le prinde: să le trăim. Dar avântul acestor braţe drept şi nobil întinse trebuie preţuit şi el ca şi distincţia de o aşa naturală graţie a formei.

Pierdem zilnic atâtea forţe. E o mare bucurie când vedem cum din fondul binecuvântat al neamului răsar totuşi altele pentru a le înlocui.

În rândurile, rărite îngrijitor, ale cântăreţilor simţirii noastre de astăzi, fii bine venit, tinere ardelean!

N. Iorga
(*Neamul românesc*, 1 mai 1919)

Ziarele şi revistele bucureştene începură a se ocupa de *Poemele luminii* şi de *Pietre pentru templul meu* ca „de-un dar pe care Ardealul îl face României în ziua marei uniri".

În plină, promiţătoare, năvalnică primăvară, primesc o scrisoare de la Cornelia, de la Viena. Nu se mişcase de-acolo, rezistând tuturor neajunsurilor de dezorganizare din ultimele luni. Mă anunţa că pleacă peste câteva zile la Paris, unde fratele ei, care se găsea de câtva timp în calitate de membru al Delegaţiei Transilvane la Conferinţa de Pace, o invitase. Înţelegerea ce-o făcusem cu Cornelia era – de a se întoarce şi ea în ţară. Vestea ce-mi trimitea m-a tulburat profund. Căci invitaţia venită de la fratele ei o interpretam ca o diversiune ieşită din capul născocitor al unui „lumeţ" (foarte simpatic, de altfel) care încerca să-şi compenseze sora cu o agreabilă şedere de câteva luni la Paris pentru o renunţare dureroasă pe care el, după propria sa credinţă, i-o impusese un an şi jumătate mai înainte.

O adâncă mâhnire m-a cuprins văzând că soarta avea şi pentru mine ştiutele, presimţitele, amarnicile mâni, una cu care da, a doua cu care lua. Mişcările mele sufleteşti nu-şi mai tăiau pârtie decât prin greu şi apăsător prundiş. Chiar mişcările mele fizice, şi de altmintrelea încete, deveniră şi mai lente. Mi se părea că umblu în permanenţă printr-o materie adversă. Da, tocmai în acest timp de mare desprimăvărare, tumultuoasă şi unică, ce avea desigur toate şansele de a nu se mai repeta niciodată, era cu putinţă

şi această ucigătoare însingurare. Şi nu aveam în condiţiile atunci de faţă nici măcar avantajul trist consolator de-a putea pune vina pe cineva. Aşa era să fie! Purtam acest „aşa e dat să fie“ impregnat, ca un peisaj cifrat, în palmă, în sânge, în mers, în mască. Uşoara mea melancolie de totdeauna, acea stare-fundal pentru care cel mai adesea nu găseam motive ponderabile, îşi descoperea acum legitimitatea în împrejurări precise, pe care le devoram cu tragică sete, cu amară satisfacţie, cu uluită spaimă.

Câţiva prieteni cari îmi bănuiau suferinţele mă chemau la Bucureşti. Pe la mijlocul lunii mai am plecat la Sibiu cu intenţia de a face apoi o vizită amicilor mei în capitală. Era singura cale de-a mai ieşi din izolare.

XLV

La Sibiu aflam că Regele Ferdinand şi Regina Maria se opriseră de curând şi aci o zi şi o noapte în triumfătoarea călătorie al cărei itinerariu îi ducea întâia oară prin noile ţinuturi alipite. Era o călătorie de luare în primire a moştenirii lui Mihai-Vodă cel Viteaz, ale cărui fapte suspendate, dar de semnificaţie testamentară, îşi aşteptaseră trei sute de ani şi mai bine – sorocul. Ciudat, cineva care într-un colţ de stradă îmi evoca întâmplările în legătură cu domneasca vizită şi unele anecdote nu lipsite de haz despre purtarea cutărei sau cutărei ţaţe din localitate în cutare solemnă împrejurare îmi comunica şi un amănunt ce mă privea personal. Doamnele de la Sibiu cari s-au ostenit, cu priceperea ce le-o da entuziasmul şi nimic altceva, să potrivească întru frumuseţe încăperile de stil unde avea să se odihnească o noapte Regina Maria au avut, nu ştiu cum, inspiraţia năstruşnică de a pune pe o măsuţă sub ochii augustei vizitatoare *Biblia* şi... *Poemele luminii*. A doua zi după plecarea reginei, s-a remarcat că *Biblia* stă încă la locul ei, câtă vreme *Poemele luminii* dispăruseră. „Ei, şi?“ – zic eu persoanei ce-mi împărtăşea acestea – „vezi d-ta, *Poemele luminii* s-au dus, şi *Biblia* nu s-a clintit,

potrivit cuvântului – apa trece, pietrele rămân – sau, dacă tocmai vrei să ai o explicaţie a gestului atât de graţios, se cuvine să ne mai amintim că Maria Doamna, ca perfectă anglicană, cunoaşte *Biblia* pe dinafară, încât nu era cazul s-o mişte, câtă vreme *Poemele luminii*, apărute chiar în zilele acestea, n-avea cum să le ştie! Ce simplu e totul... nu-i aşa?"

Sibiul nu mai avea pentru mine destul freamăt. Plecai la Bucureşti. Sosii dimineaţa. Liciniu mă aştepta la gară. Locuinţa era undeva departe, într-o mahala, pe-o uliţă hăt la capătul Bulevardului Filantropiei. Luarăm o trăsură. În splendida, proaspăta dimineaţă de mai ne pierdeam în atmosfera oraşului pe care destinul şi istoria ce se făcea sub ochii noştri îmi îngăduia să-l socot inimă a ţării, a ţării noastre, a ţării mele. Aveam în sfârşit şi eu o „capitală". Auzeam întâia oară strigătele prin cari răbufneau numai silabe în paroxism, atât de nouă pentru urechea mea, ale oltenilor, cu cobiliţele aduse cu legănări de precizie pe câte-un umăr gol. Mi se păreau oltenii un soi de fiinţe imerice: jumătate oameni, jumătate cumpene de fântâni. Auzeam ţipetele vânzătorilor de ziare, cari aveau aerul de a spune că totul e nou sub soare. Vedeam afişele multe la chioşcuri. Dughenile. Forfota. Tramvaiele cu cai. Trăsurile elegante cu muscali în robe de catifea. Vioiciunea gesturilor. Firescul mişcărilor. Era acest oraş pentru toate simţurile mele un amestec de ştiut şi neştiut. Era în toate mai ales un colb solar, un ritm neprevăzut şi o trepidaţie ce-mi da impresia că oamenii au alt suc în vine decât noi, cei de peste munţi. Evident, venisem undeva mai spre răsărit şi puţin mai spre miazăzi, dar tot la mine acasă, căci strigătele erau româneşti şi femeile toate frumoase.

Ajungeam la locuinţă. Când am cotit în uliţa noastră, s-a produs o adevărată răscoală de câni ce ţâşneau din găuri, prin toate curţile, după toate gardurile. Casele erau mărunţele. Într-una din cele mai mici era chilioara noastră, la o bătrânică ce vorbea româneşte cu un accent cam săcuiesc.

Liciniu era slăbit. Avea enorm de lucru la Filantropia şi mai prepara şi examenele. M-am primenit după vânzoleala drumului. Călătoriile erau pe vremea aceea foarte lungi şi te lăsau cu un gust

dezagreabil în toţi porii, ca şi cum n-ai mai fi fost fiinţă omenească, ci o corcitură de vietate şi mineral, de animal şi cărbune. Ne-am povestit noutăţile. Fratele meu adunase pe măsuţă câteva recenzii pe cari eu încă nu le văzusem despre *Poemele luminii*. Le-am citit în grabă. Printre aprecierile îndeobşte favorabile, îşi făceau loc şi unele rezerve, cu care trebuia să mă obişnuiesc. Fratele mă lămurea că rezervele vin îndeosebi de la institutul de „estetică integrală" al profesorului Mihail Dragomirescu.

Plecăm iarăşi în oraş. Liciniu îmi spune că masa o voi lua şi eu cu el la căminul studenţilor din Sf. Voievozi, cu toate că nu eram student înscris la Bucureşti. Vorbise el cu directorul căminului, care s-a arătat foarte bucuros să poată răspunde cu această licenţă administrativă multelor licenţe poetice ale „tânărului ardelean".

Trecurăm pe la Spitalul Filantropia, unde fratele meu avea unele lucruri de aranjat şi unde mai ales trebuia să mă prezinte Nataliei, studentă-farmacistă şi ea, logodnica lui, cu care avea să se căsătorească peste câteva luni. Pe urmă am luat masa la cămin. Aci întâlnii mai mulţi dintre foştii mei colegi de la Liceul Şaguna din Braşov.

După dejunul prelungit din condescendenţă faţă de vechile prietenii, ieşii cu Liciniu şi pe Calea Victoriei şi alte vreo câteva străzi. Mult timp nu avea să mă conducă, deoarece trebuia să se întoarcă la Filantropia, fiind de serviciu. Dar am colindat singur printre clădiri, curţi şi grădini, cum îmi venea la îndemână şi fără de nici o ţintă precisă. Pe la ora 4 1/2 dam iarăşi în Calea Victoriei şi mă apropiam de capătul de unde pornisem. Pe o clădire albă citesc: Academia Română. În curtea Academiei oareşicare mişcare. Intru. Lume multă adunată pe scări. Nu se mai putea pătrunde. Bănuiam după aspect şi după ceas că trebuie să aibă loc vreo şedinţă festivă. Şi-mi veni aminte că aş putea să întâlnesc pe profesorul Puşcariu de la Cernăuţi, membru al Academiei şi el, care a jucat un rol atât de neprevăzut pentru mine însumi în „lansarea" mea şi pe care nu avusem încă ocazia de a-l cunoaşte personal. Strecurându-mi subţirimile prin înghesuiala de pe scări,

am ajuns până în pragul incintei. De aci nu se mai putea înainta nici un pas. Aud un glas. Cineva rostea cu pondere solemnă un discurs. Ascult. La un moment dat aud limpede cuvintele: „...iar astăzi ideile dumneavoastră literare încep să-şi dea roadele... Chiar din Transilvania ne vin poeziile de nouă factură ale tânărului poet Lucian Blaga..." Sunetele mi se păreau cu totul neverosimile... Visam?... Această coincidenţă... Întâia zi la Bucureşti... Întâia oară la Academie... Întreb pe un necunoscut de-alături ce se petrece. „Profesorul Ovid Densusianu şi-a ţinut discursul de recepţie şi acum îi răspunde profesorul Ion Bianu"... „Ah, da, înţeleg", zic eu... Îmi apropiam într- adevăr momentul ce se desfăşura sub cupola academică, dar un lucru totuşi nu-l prea înţelegeam: care era legătura dintre poeziile mele şi ideile literare ale lui Ovid Densusianu!

După şedinţă am trimis un cuvânt printr-un om de serviciu domnului Puşcariu, care se găsea în incintă. Puşcariu se ridică, se-ndreptă spre mine, luminos: „Vino", mă îndeamnă dânsul, „vino repede, să te prezint lui Iorga!" Domnul Puşcariu m-a luat cu el. Apăream în faţa lui Nicolae Iorga. Inima mi se făcuse mică de tot în faţa ilustrului dascăl, pe care-l vedeam crescând în justele sale dimensiuni asiro-babiloniene. Dascălul mă măsura: „Câţi ani ai?" „Douăzeci şi patru", răspund eu. „Ei, ei, după poezii şi aforisme credeam că ai treizeci şi cinci!" A urmat o avalanşă de întrebări. Din ce parte a Ardealului sunt? Ce fac la Bucureşti? Cum stau cu studiile? Nicolae Iorga îmi mai spunea să trec într-o zi pe la dânsul, la redacţie la *Neamul românesc*, şi ieşi apoi, cu o servietă mare subsuoară. Eu am mai rămas puţin cu domnul Puşcariu. În conversaţia ce-o avurăm, Sextil Puşcariu mi-a strecurat o glumă prietenească în legătură cu afirmaţia ce s-a făcut adineaori cu privire la pretinsele roade ale ideilor literare ale lui Densusianu. „Până adineaori nu ştiam nici eu că tată-meu e Ovid", răspund eu râzând. După alte câteva senine cuvinte, spuse şi de Sextil Puşcariu, spuse şi de mine, ne-am despărţit nu fără de a stabili o altă oră pentru altă zi când vom putea să stăm de vorbă mai liniştiţi şi numai între noi.

Pentru o întâie zi petrecută la Bucureşti impresiile erau suficient de vârtoase. Am luat-o încet spre casă. Eram obosit. Obosit şi de călătoria la Bucureşti, şi de emoţiile zilei. Acasă m-am trântit pe pat şi-am adormit.

XLVI

A doua zi, pe la aceeaşi oră de după-amiază, trec iarăşi pe la Academia Română. Nu pentru a mă întâlni cu cineva, ci pentru ca să aflu adresa scriitorului Alexandru Vlahuţă, căruia ţineam foarte mult să-i fac o vizită. La Academie îmi căzu sub ochi doar o listă cu adresele nemuritorilor, printre cari Vlahuţă nu se găsea. Cineva îmi da o indicaţie incertă că scriitorul stă în strada Visarion. Nu ştia numărul. Am purces în căutarea străzii, pe care după multe rătăciri am descoperit-o. Cum nu ştiam numărul, luai casele pe rând, trecând şi judecând numai după aspectul faţadelor: „Aici nu poate să stea Vlahuţă. Nici aici. Nici aici". Şi astfel făcui să se perinde casele prin faţa mea până ajung la capătul străzii. Acolo dau într-un bulevard. Văd un gardian în punctul de intersecţie, aştepta parcă să se găsească-n treabă. Mă apropiu şi-l întreb dacă nu ştie unde stă scriitorul Vlahuţă. „Nu, domnule, de unde aş şti?... Sunteţi din Ardeal?" „Din Ardeal", zic eu, „mi s-a spus că Vlahuţă stă în strada Visarion, dar a pierdut omul numărul casei". „Dincolo aţi fost?" mă întrebă gardianul. „Unde?", scutur eu capul, dezmeticindu-mă. „De partea cealaltă a bulevardului e tot strada Visarion". „Aşa?" fac eu mirat. Îi mulţumesc şi traversez bulevardul. Cercetez cu luare-aminte iarăşi toate clădirile pe din afară, după înfăţişare şi după afinitatea electivă ce poate să existe, după cum se va dovedi numaidecât, între oameni şi case. Nici una din porţile, îmbietoare, de altfel, nu mă îndupleca să intru nici măcar până în curte ca să întreb. Ajung lângă o bisericuţă copleşită de coroane de salcâmi. Alături o casă mai mică, liniştită, cu vagi adieri de aer patriarhal. Stau puţin la gânduri: „Aici ar putea să fie...". Intru în curte. La întâia intrare, pe uşă – un nume:

Alexandru Vlahuţă. Ezit un moment, căci prea fusese incredibilă această dibuire. Apoi sun. Mi-a deschis o doamnă mărunţică, firavă, cu aer de călugăriţă între pereţi de mânăstire: „Doriţi?“ „Aş dori să văd pe domnul Vlahuţă!“ „Domnul Vlahuţă e bolnav, nu poate primi... regret...“, îmi zice doamna. Eu adast puţin, fără cuvânt, întrebător. Doamna, cu blândeţe: „Dar cine?... Cum e numele dumneavoastră?“ Răspund: „Sunt un student din Ardeal... Lucian Blaga...“. Un zâmbet zboară din ochii doamnei peste faţa doamnei: „Aşteptaţi, vă rog, un moment...“. Şi fiinţa ireală, cu mers de măicuţă, se retrase, ca să se-ntoarcă după o clipă: „Poftim, domnule Blaga, intraţi... Soţul meu e în pat...“. Prin uşa deschisă văzui pe bolnav. Suferindul, cu ochii mari sub stuf de sprâncene, îşi mişcă numai mâna, îmi făcea semn să intru... Vlahuţă m-a poftit să iau loc pe-un scaun lângă dânsul. Mă întreabă când am sosit la Bucureşti. Şi-mi spune: „Am primit volumaşul d-tale. Şi ca să vezi ce mult mi-a plăcut, uite – îl ţin sub pernă“. Şi Vlahuţă scoate volumaşul de sub pernă: „Forma aceasta neobişnuită a versului, artificială la alţii, d-tale îţi vine bine, ca o mânuşă pe mână...“. Vlahuţă vorbea calm, prin vinele lui curgea mai mult un moale murmur de înţelepciune decât sânge. Voia să afle veşti despre atmosfera nouă din Ardeal după suferinţele din perioada războiului. „Cunoşti pe tinerii scriitori de la Bucureşti?“ mă întreabă el. „Nu cunosc încă pe nimeni“. „Atunci, ştii ce? Vino mâne la dejun aici, am să mai invit vreo câţiva tineri, să vă cunoaşteţi“, îmi spune Vlahuţă. Am mulţumit şi am plecat, ca să nu-l obosesc cu vizita aceasta, ce ameninţa să se prelungească mai mult decât se cuvenea.

A doua zi la ora 1 am apărut din nou în casa Vlahuţă. Era acolo mulţime de tineri, mai puţin sfioşi decât mine. Cu unii dintre ei încheiam o prietenie temeinică şi pentru totdeauna. Vlahuţă nu s-a ridicat din pat, dar fusese dorinţa lui ca masa să fie întinsă în faţa sa. Ochii lui de cărbune ne îmbrăţişau cu luciri bolnave. Asculta mai mult. Juneţea aducea veselie în această mânăstire. Tinerii se întreceau cu glumele. Numai când conversaţia şchiopăta, mai intervenea şi amfitrionul, ca să lege firul, ca să dea

plesne primăverii din preajmă. Nu l-am mai văzut pe urmă niciodată pe Vlahuţă. În toamna aceluiaşi an el s-a stins.

XLVII

În cursul săptămânilor ce au urmat, amiciţii noi se întemeiară. Am fost purtat prin viaţa bucureşteană, echivalentă pentru mine, de-atunci până astăzi, cu mirosul florilor de tei. Sunt situaţii cari solidarizează impresiile în blocuri indivizibile, definitive. Cunoscui cârciumele de la Băneasa, cu duh de stuf şi de baltă şi cu ţânţari cari îţi trec nevăzute viori pe la urechi, scoţând supremele sunete, inaccesibile arcuşurilor ţigăneşti. Cunoscui în câteva ceasuri de noapte grădinile de vară, cu miresme arse, de piper, de grătar şi de garoafe, cu mierle lunecând prin tufe şi pe sub mese, cu femei dansând despletite prin chioşcuri, cu paroxismul cântecului din zori. După-amiezile, ca un june ce şi-a făcut un cap de pod în viaţa literară, frecventam cafenelele şi terasele unde se-ntâlneau scriitorii. Înghiţeam cu nesaţ jărăgaiul tropicului bucureştean amestecat cu sloi de gheaţă. Jărăgai şi sloi era de altfel toată făptura mea. Căci sub surdină, în adânc, eram stăpânit de-un singur gând: de-a primi vreo veste de la Paris sau, prin imposibil, de a vedea odată, prin surpriză, pe Cornelia într-o trăsură pe Calea Victoriei. De câte ori nu mi s-a întâmplat să întorc capul, tulburat de-o amăgire, după câte-o trăsură cu roţi aproape neauzite sau după o mătase în mers.

Mă întrebam uneori ce voi începe la toamnă. Voi continua studiile la Viena, unde puteam să-mi trec doctoratul în răstimp de-un an? Sau voi pleca în Franţa, unde ar fi urmat să reiau totul de la început în vederea unui doctorat la capătul unui deceniu? De-acasă nu mai puteam spera ajutoare băneşti suficient de serioase pentru nici unul din aceste planuri. Va trebui prin urmare să fac tot posibilul să dobândesc o bursă de la Bucureşti. Căutai să fiu primit o dată în audienţă, chiar la locuinţa sa particulară, de către şeful departamentului Instrucţiunii. Am expus ministrului

situaţia şi doleanţele mele şi am plecat din biroul său cu inima înălţată pe-un soclu de certitudine că până a doua zi promisiunile vor lua forma palpabilă a unei rezoluţii. Am mai dat de vreo câteva ori şi pe la minister, ca să pricep în cele din urmă că de la promisiune la rezoluţie e o distanţă de ani-lumină şi că până să obţii o semnătură trebuiesc cheltuite energii măsurabile în cai-putere. Chestiunea unei burse ca să pot pleca în străinătate se discuta de altfel şi la Sibiu, la „Consiliul Dirigent" (un fel de guvern provizoriu şi de tranziţie al Transilvaniei). Dar şeful de atunci al „rezortului" instrucţiunii, Valeriu Branişte, se opunea deocamdată să mi se acorde bursa. Motivul? „Tânărul Blaga", spunea şeful, „e bolnav şi nu va trăi mai mult de un an-doi, încât orice cheltuială a statului cu el e de prisos". Nu ştiu cine-i băgase în cap c-aş fi fost bolnav.

După vreo câteva săptămâni de grave zădărnicii, îmi veni în gând altă ieşire din impas. Cărţile mele se epuizaseră în foarte scurt timp. Cum ar fi să încerc la vreo casă de editură o nouă ediţie? Auzii că era pe cale de a se înfiinţa „Cartea Românească". Am bătut la uşă. Am stat de vorbă. După o oră contractul era semnat pentru amândouă cărţile şi eu îmi primeam honorarul chiar atunci. Pentru contabilitatea modestă a unui student – o sumă respectabilă. În orice caz, suficientă pentru a pleca toamna la Viena, chiar dacă ar fi fost să nu mai obţin nici de la Bucureşti, nici de la Sibiu bursa solicitată. Odată, bătând caldarâmurile unei laterale de-a Căii Victoriei, remarc că sunt în faţa redacţiei ziarului *Neamul românesc*. Cum nu aveam altceva de lucru, intru ca să dau urmare invitaţiei ce-mi făcuse Nicolae Iorga de a trece pe la dânsul. Ilustrul profesor scria la o masă, copleşit de manuscrise şi cărţi. Mi-a întins un deget. Făcea corecturi în şpalturi. Vorbea însă tot timpul cu mine, încât mă miram de repeziciunea cu care putea totuşi să facă îndreptările. Concomitent se întreţinea şi cu culegătorii tipografi, cari aşteptau câteva rânduri pentru completarea unor goluri la ziar. Nicolae Iorga da ordine, corecta, se tânguia că i s-a îmbolnăvit unul din copii, scria, glumea, îmi vorbea. Mă simţeam în faţa unei uzine ce-şi declanşa subdiviziunile autonome. Profesorul mi-a pus apoi

sub ochi nişte vechi hrisoave şi urice cu foarte interesante peceţi ca să le apreciez. Dar, cum nu-mi recunoşteam vreo competinţă, le-am privit probabil mai mult dintr-un fel de complezenţă, ceea ce nu a scăpat lui Nicolae Iorga, care-mi zice: „Dar pe d-ta nu te interesează lucrurile astea: d-ta eşti un metafizician!" Într-un târziu, curmându-şi pentru un moment disparatele activităţi de care era cuprins, Iorga îmi dădu sfatul să mă înscriu la Facultate la Bucureşti: „Ai urma la Rădulescu- Motru. Nu e mare lucru de capul lui, dar ai obţine o licenţă în ţară". Îi răspund cu un surâs sfios că urmăresc alte planuri.

La despărţire, dascălul ţinu să mă îndemne să citesc mult, ca să nu mă epuizez înainte de vreme, ca atâţia poeţi români. Mă întreb şi astăzi, după atâta vreme, de unde şi cum a putut culege impresia că n-aş citi!

XLVIII

Pe la 20 iunie eram încă tot la Bucureşti. Mercurul termometrului urca până la cele mai înalte etaje ale ascensorului său. Şi nu aveam deloc obişnuinţa acestor canicule, destinate să lichefieze toate solidele.

Într-o foarte solară, dogorâtoare înainte-de-amiază – să fi fost pe la ora 10 –, pe când ieşeam din casă în curte, în uliţa aceea mărginaşe unde stam, aud zgomotul şi claxoanele unei maşini ce intra în străduţă, întovărăşită de lătratul şi de hărmălaia de nedescris a sutelor de câni din dosul gardurilor. Maşina s-a oprit tocmai în faţa porţii noastre. Un domn descinde. Femeia la care locuiam diretica din întâmplare prin apropiere. Domnul necunoscut o întreabă ceva. Femeia arată în curte spre mine. Ce iscodea necunoscutul? Mă apropiu, grăbind pasul. „Dumneavoastră sunteţi Lucian Blaga?" mă întreabă domnul. „Da..." răspund eu. „Ei, nu ştiţi ce mult mă bucur... Vă caut de ceasuri în tot Bucureştiul... Eu sunt X.Y., secretar general la Culte. Am o veste foarte îmbucurătoare pentru dumneavoastră. Să vedeţi ce e...

Regina Maria doreşte să vă cunoască... Deseară are loc o mare recepţie în onoarea reginei la doamna P. Sunteţi poftit să luaţi şi d-voastră parte. Doamna P. are să vă prezinte reginei...". Mi s-a tăiat glasul, dar căutam să trec c-o opintire peste punctul mort ce se iveşte de obicei între oameni ce se cunosc atât de neaşteptat. Luat de-un val de timiditate, dar şi de gândul de a-l dezarma pe domnul secretar general, întreb: „Domnule secretar general, pot să mă prezint în vestonul în care mă vedeţi? Altă haină n-am". Domnul secretar general mă privi de sus până jos: „În definitiv abia ieşirăm din război!... Merge şi aşa!... Plecaţi în oraş? Vă duc eu cu maşina..."

M-am dat jos la Filantropia, unde mă opream de altfel în fiecare înainte-de-amiază un moment ca să văd pe Liciniu şi pe Natalia. Cu atât mai mult era cazul să mă abat acum. Am intrat în camera Nataliei (locuia la spital). Liciniu era de serviciu undeva, prin sectorul farmaceutic. „Natali, sunt năpăstuit, cheamă-l, te rog, repede pe Liciniu, să vă spun ce s-a-ntâmplat".

Natali trimise o fată să-l încunoştinţeze pe Liciniu şi în răstimp mă tot pisa să-i spun ce e. „Până n-o veni şi Liciniu – nu vorbesc". Liciniu veni. Am desfăşurat lucrurile aşa cum au venit. „În cele din urmă – sunt eu de vină – că n-am frac sau măcar un veston negru? Ce mă fac, fraţilor? Sunt foarte emoţionat!" adaug eu. „Ei, asta-i o mare cinste... Te vei duce deseară la recepţie, dragul mămichii", îmi zise Natali, sărutându-mă pe toată faţa, „mai încape vorbă?" Pe urmă Natali mă măsoară şi ea cu privirea exact ca secretarul general. „Aşa", zise ea, „acum poftim rămâi aci, în camera mea. Eu ies. Tu te dezbraci, te culci frumuşel în patul meu, iar Liciniu aduce pantalonii – am să ţi-i calc eu aici, la Filantropia... Să scoatem la iveală cel puţin dunga de rigoare!"

Făcurăm întocmai...

Foarte încet avea să treacă acea zi de moleşeală însufleţită de trac. Seara, pe la ora 10, Natali şi Liciniu m-au condus până în faţa casei doamnei de onoare P. N-am intrat numaidecât, ci am trecut alături, ca nişte simpli spectatori. Din umbra de noapte a unui colţ de casă puteam să privim neobservaţi. Soseau, una după alta, mătăsoase trăsuri şi maşini elegante, din care coborau feţe

ce nu le-am văzut niciodată, dar pe care le ghiceam. „Parcă ar coborî din ziare, nu din maşini“, remarc eu. Într-adevăr, erau feţe pe cari le recunoşteam după fotografiile ce apăreau prin gazete. Membrii guvernului. Printre alţii: Duca, Disescu, Goldiş şi alţii. „Ei, acu intră!“ îmi ordonă însoţitorii. Am intrat. Am recurs şi de astă dată la meşteşugul salvator de a-mi ascunde sub aparenţe de transcendenţă palpitaţiile inimii. M-a întâmpinat o doamnă cu părul uşor albit, zâmbind: „Domnul Blaga?“ „Da“, răspund eu. „Mă bucur că aţi venit. Regina ţine mult să vă cunoască... Are să sosească numaidecât...“.

Vreo câteva clipe încă şi sosea Regina Maria. Marea regină biruitoare. Semăna cu propria ei viitoare statuie! O vedeam în sfârşit aievea, în toată frumuseţea, augustă şi fascinantă, pe care nici un portret, nici o fotografie nu erau în stare s-o redea. Evident, tehnica umană nu a descoperit încă procedeele spre echivalenţe şi eşua în faţa apariţiei. Maria Doamna schimbă câteva cuvinte cu doamna casei, cu cei câţiva membri ai guvernului şi se aşează pe-o canapea, în lumina domolită de abajurul unei lămpi, mai la o parte. Doamna P. vine spre mine: „Domnule Blaga, veniţi să vă prezint“. Am ieşit dintr-un grup de oaspeţi şi m-am apropiat cu doamna P. de locul unde sta regina. Regina mi-a întins mâna, pe care am sărutat-o, şi m-a poftit să stau pe-un scăunel în faţă. Cu un uşor şi fermecător accent străin, îmi spune câteva măgulitoare cuvinte despre versurile mele şi-şi exprimă satisfacţia deosebită în legătură cu călătoria prin Transilvania. Mă întreabă ce studiez, dacă intenţionez să plec în străinătate... Am răspuns liniştit cele necesare. Pe urmă m-am ridicat şi cu o înclinare, al cărei discret tipar îl închipuisem dinainte, m-am retras spre grupul din mijlocul căruia mă desprinsesem. Invitaţii începură acum să circule prin saloane, să formeze noi şi noi nuclee de conversaţie. Secretul acestui mod de a sta de vorbă era formula neutră, sunetul neostentativ şi evitarea subiectelor ce ar fi putut să lege prea mulţi oaspeţi într-un singur grup. Părăsind locul din apropierea reginei, ajung lângă ministrul Duca. Şi dânsul îmi va pune câteva chestiuni. Dorea să afle în ce măsură tineretul ardelean era cuprins de spiritul reformist al timpului.

După vreo două ore Regina Maria se ridică. Oaspeţii se înclină... Regina iese. În mână duce cele două cărţulii ale mele ce i le-am închinat în momentul când i-am fost prezentat. Mă întrebam dacă le va deschide vreodată ca să ia în primire cuvintele caligrafiate cu cari tinereţea mea îşi destăinuia entuziasmul.

Rând pe rând oaspeţii plecară. Şi plec şi eu. Pe „englezeşte". Nu ştiam că acest chip se numeşte astfel; făcui însă şi eu ce vedeam că-şi îngăduie cu toţii. Mult timp am crezut că am săvârşit un act reprobabil. Mai târziu cunoscui că totul fusese în bună regulă şi că acest „pe englezeşte" nu era deloc eufemismul unei necuviinţe.

Numai puţine zile aveam să mai rămân pe urmă la Bucureşti. Cunoscuţii apucau care-ncotro, spre surghiunuri de verdeaţă şi de răcoare. Într-o seară îmi luai şi eu geamantanul şi, fără de-a mai spune cuiva ceva, pornesc spre Ardeal, la Sebeş-Alba, unde Mama şi Lionel aşteptau de săptămâni veşti de la mine, ce nu mai soseau.

Întâlnirea cu Mama şi cu Lionel ar fi trebuit să se rostească într-o explozie de veselie, deoarece însă acasă nu găsii nici o scrisoare pentru mine de la Paris totul lua o întorsătură domoală, iar săptămânile de apogeu ale tinereţii petrecute în capitală îmi reapăreau în amintire uşor lovite de caducitate. Numai gândul că poşta nu circula încă între Apus şi Răsărit izbutea să mă consoleze întrucâtva.

Seară cu seară voi povesti celor ai mei din cronica zilelor şi nopţilor de la Bucureşti. Întâmplarea cu Regina Maria – Mama o asculta ca vrăjită. Pe urmă, a treia zi şi-n alte ceasuri, mă aducea şi o-ntorcea cumva să i-o istorisesc din nou. Şi iarăşi. Dar Mama nu credea cele ce-i povesteam. Credea că totul e o născocire de-a mea. Şi-mi asculta cuvântul pentru o bucurie târzie a ei întru ireal. Credea că în felul acesta ţin să-i răspund, cu întârziere, pentru basmul tinereţii fără bătrâneţe şi a vieţii fără de moarte, ce mi-l spunea ea în copilărie.

XLIX

La Sebeş-Alba îmi revărsam ritmul traiului cotidian în monotonia fermă, iremediabilă, a orăşelului. Vara provincială, cu uscăciunile ei în contrast atât de dezolant cu turmentarea de foc şi de gheaţă de la Bucureşti, era aşa de priicioasă subtonului secetos-tânjitor de atunci al fiinţei mele. Îmi promiteam singur, prin zilele ce treceau, să încep ceva, să mişc ceva, dar nimic precis nu se închega în cugetul meu. Numai o mută exasperare umbla, umbla să-şi găsească vreun temei prin golurile mele. Pe urmă, fără de vreo pricină lămurită, printr-o simplă reacţiune a firii, apăreau în mine momente când credeam că mă redobândesc. Dar un duh straniu intervenea iarăşi căznindu-mă. Încercam să mă înduplec singur că va trebui să mă despart de atâtea ce au fost în mine – una cu mine. Acestor suferinţi intime, despre cari nu vorbeam niciodată nimănui, li se adăuga frământarea spirituală. Autocritica, simţitor înteţită tocmai în acele zile, îmi spunea că va trebui să mă despart chiar şi de poezia mea de până atunci. Aspiram parcă la alte moduri, vag întrezărite, ale expresiei şi spre o adâncire a albiei poetice. Evitam prin urmare să dau grai stărilor nude de cari eram invadat şi pe cari nu mă simţeam capabil să le ridic până la sublima lor lamură. În faţa freneziilor de-o clipă gata să mă consume sau a violentelor sfâşieri lăuntrice – lirismul direct putea să ducă la un exhibiţionism ce mi-ar fi inspirat oroare a doua zi.

Să evadez într-un gen mai obiectiv?

Într-o zi am închipuit mitul lui Zamolxe. Subiectul era susceptibil de-o realizare în forma unui poem dramatic. Nu mă găseam însă câtuşi de puţin în dispoziţia sufletească de-a proceda la întruchiparea artistică. Mă amânam deci. Dam mitului un răgaz de sedimentare.

În luna august izbucnea conflictul ungaro-român. Trupele noastre au intrat în Budapesta. Da, mi-aduc aminte, era tocmai în acele zile de iureş, când, sosind odată acasă după o plimbare prin dumbravă, Mama mă primeşte în prag şi-mi spune, spre a mă însenina: „Ţi-a sosit o scrisoare de la Paris“. Sângele mi-a fugit din faţă, se refugia în cetatea cea mai dinăuntru. Sfâşii plicul. De

mult n-am mai văzut aceste slove mlădioase şi sigure în acelaşi timp, susţinute interior de-o răspicată tendinţă spre simplificare îndrăzneaţă şi spre îmbinarea cea mai neaşteptată a elementelor – aceste slove feminine încă, dar depăşind orice stângăcie, străine totodată de orice abilitate pur exterioară, aceste slove deschise, ce nu minţeau, aceste slove ce nu aveau în ele nimic căutat, dar nici calapodul impersonal al scrisului propriu femeilor intelectuale, aşa de repede gata de-a se închina unei mode curente. Cornelia, folosindu-se de gentileţea unui curier ce mâneca din Franţa spre Ţară, îmi scria o lungă scrisoare. O scrisoare – informativă, o amplă scrisoare informativă – ce nu voia în nici un fel să aducă un deznodământ tensiunii în care mă găseam. Recitesc scrisoarea de câteva ori, purtat de grija de-a citi şi printre rânduri. Dar printre rânduri nu era decât golul din „Ţara Nimănui". O licărire de nădejde îmi venea tot numai din şirurile slovelor. Cornelia îmi comunica, într-un ton informativ iarăşi – şi acest ton nu putea să-mi scape – că pe la începutul lunii septembrie se va întoarce la Viena, unde-şi va continua studiile şi unde... speră să mă revadă şi pe mine. Nu aveam nici un motiv îndreptăţit de bucurie, dar şi bucuria are uneori darul de a se declara singură, prin propria ei putere. Mă bucuram de-o bucurie aleasă numai din penumbre. O să revăd pe Cornelia peste trei săptămâni! Chiar dacă în acest lung timp de când nu mai ştiam nimic unul de celălalt sufletul ei s-ar fi schimbat, îmi rămânea totuşi ceva, îmi rămânea revederea.

Voi pleca deci la Sibiu să întreprind demersurile necesare în vederea obţinerii unui paşaport pentru străinătate. Eram luat de-un febril „du-te-vino", căci erau atâtea forme de îndeplinit. Trebuia să dovedesc mai ales, cu acte în regulă, că m-am născut şi că n-am murit. Aceasta în ciuda sentimentului meu intim, care-mi spunea că m-am născut şi am murit de nenumărate ori până acum, chiar şi numai în răstimpul ultimelor luni.

L

Pe la începutul lui septembrie plecam spre Viena. Era o călătorie grea şi complicată. Cu multe ocoluri prin ţinuturile dintre Tisa şi Dunăre, pe unde niciodată nu umblasem, abătându-ne necontenit de la itinerarul prevăzut, am ajuns într-o noapte pe la ora unu la Budapesta, într-o gară oarecare. Spre a-mi putea continua drumul la Viena, trebuia să trec la Gara de Est. Dar în faţa gării nici o trăsură, nici un taximetru. S-a nimerit să pot urca într-un camion cu zarzavaturi care-n drumul său atingea şi gara spre care mă străduiam. Alte posibilităţi de circulaţie nu existau. Am străbătut în plină noapte străzi şi bulevarde. Pe alocuri vedeam trecând – în câte două şiruri, de-a latul străzii, câte zece soldaţi – patrulele româneşti. Era chiar o lună după ocuparea Budapestei. Şedeam în camion pe o grămadă de morcovi şi priveam la acest spectacol nocturn cu un simţământ în care se amesteca în forme confuze multă istorie, un pic de astronomie şi multă uluire. Vedeam sus pe cer Ursa Mare, iar jos soldaţi români patrulând. Unde eram? La Budapesta – şi-n univers.

În Gara de Est am aşteptat până la 6 dimineaţa, când trenul pleca la Viena. La Komáron, un steag fâlfâia deasupra peronului, era românesc. Cei câţiva soldaţi ce făceau de pază erau soldaţi români. La Györ – soldaţi români în gară. În ultima staţie maghiară de la frontiera ungaro-austriacă – un ofiţer şi câţiva soldaţi români.

La Viena am descins la un hotel nu departe de Universitate. Era o după-amiază caldă, de septembrie. Mă odihnesc oleacă. Pe seară o iau încetişor spre fosta locuinţă a Corneliei. Străduţele cu aerul lor îmi erau cât de ştiute! Cât de ştiut fiece colţ de casă! Iată ajung. Urc treptele. Sunt în prag. Sun. N-ar fi exclus să-mi deschidă chiar ea. Inima îmi bate cu putere. Aud paşi în antreu. Uşa se deschide. E fosta gazdă a Corneliei. Mă recunoaşte. Întreb de domnişoara Cornelia B. „Ah, nu mai ştiu nimic de când a plecat acum 6 luni la Paris!“ – răspunde ea. „N-aţi primit nici o încunoştinţare că are să sosească la Viena?“ o întreb. „Nu“.

Cobor încet treptele. Mă îndemn cu nădejdea că la Universitate s-ar putea să găsesc vreo scrisoare. Trec pe la Universitate. E încă deschisă. Mă uit la tabla scrisorilor, la litera B. Nimic. Mă uit şi la litera L. Nimic.

Decepţionat şi tulburat de-un presentiment acut de însingurare şi părăsire, mă întorc la hotel. Nu mai doream decât să adorm, căci sosirea aceasta halucinantă la Viena nu era de bun augur.

N-am dormit toată noaptea. Cu toate că eram după alte două nopţi nedormite. Dar câte alte nopţi nu se vor mai perinda pe lângă urechea şi gândul meu treaz cu semnale târzii de trenuri cari nu vor aduce pe nimeni în oraş?

Am venit la Viena. Ce căutam aici? Ce căutam mai ales în aceste zile de început de septembrie? Nici unul dintre studenţii cari vin din atâtea alte părţi nu e încă aici, căci înscrierile încep de abia la 8 octombrie. Eu am sosit. M-am ivit în acest oraş fiindcă într-o scrisoare ce-o primii acum patru săptămâni căzuse un cuvânt despre un început de septembrie. N-aveam de făcut nimic aici. Cel mult să aştept. Să aştept numărând minutele, orele, nopţile, săptămânile. Şi-n lungul săptămânilor, să trec în fiecare zi pe la Universitate de două ori. Dar niciodată să nu găsesc nici o veste pentru mine, de nicăiri. Şi numai acel cuvânt despre un început de septembrie să mă ardă tot mai sfredelitor sub frunte, cuvântul fără urmări!

Să încep totuşi ceva. Să lucrez la Universitate. Dar Universitatea nu-mi face bine. Îmi fac rău îndeosebi colonadele interioare şi figura albă de marmoră a Almei Mater, prin preajma căreia trecutul dobândeşte o acuitate mai puternică decât amintirea. Şi totuşi acestea sunt locurile pe cari le caut într- adins. Într-o zi, după două săptămâni de aşteptare, voi intra în Biblioteca Universităţii, voi ocupa locul unde am stat când – înainte cu trei ani – am văzut întâia oară pe Cornelia intrând în bibliotecă. O vedeam aşteptând, în şir, să se libereze un loc la vreuna din mesele de lectură. Peste câteva clipe linia vieţii va începe să ardă. Cât de liniştită aştepta în faţa mea acea făptură uşor neterestră! Şi cât de vie e acum imaginea ei de creolă fină, de-o nobilă paloare! Se înscria la Medicină, dar n-avea nimic din aerul unei studente.

Venea aci să citească un roman de Dostoievski sau ca să semplinească ceea ce fusese scris. Aerul acestei săli de lectură e acelaşi ca şi atunci. Şi va fi la fel şi peste o sută de ani. Vizitatorii îşi ocupă locurile ca şi atunci. Oamenii de serviciu sunt aceiaşi şi umblă la fel de încet, ca să nu tulbure gândul nimănui. Cornelia însă nu-i aici. Dar trebuie să intre în fiece clipă. E cu neputinţă să nu intre. Aud uşa de la intrare, cu acelaşi sunet de învârtire a unei aripi ţintuită în resorturi. Ridic capul. Nu e ea. Nu mai suport această sală, cu toate ale ei în jurul unui miez absent. Şi ies buimăcit pe Ring.

Mai trece o săptămână. De câteva zile se putea telegrafia la Paris. Dau câteva telegrame la oficiul poştal pe care Cornelia mi l-a indicat în scrisoarea ei. Aştept o săptămână. Nici un răspuns de la Paris. Recitesc uneori scrisoarea: da, e limpede... „pe la începutul lunii septembrie mă întorc la Viena, unde nădăjduiesc să te văd...". Începutul lui septembrie era departe în urmă. Încerc să-mi lămuresc întârzierea închipuind explicaţiile cele mai fanteziste. Una singură are ecou în mine. Cornelia nu mai vine la Viena! Dacă aş întâlni cel puţin pe cineva, vreun cunoscut, ca să schimbăm un cuvânt! Dar nu, în fapt nu doresc să întâlnesc pe nimeni.

Fiori de octombrie şi ploaie subţire, deasă ca pânza. Universitatea se populează. Frunzele prin parcuri îngălbenesc. Se încheia un anotimp sau o epocă?

În ziua de 7 octombrie trec, ca-n fiecare zi, pe la Universitate. Îmi văd numele pe tabla scrisorilor. E, fără îndoială, o scrisoare de acasă. Mama bănuieşte desigur măcinişul de substanţă prin care trec şi-mi scrie – probabil – să mă-ntorc acasă. Inima îmi zvâcneşte că mă dor coardele vocale, pe cari aproape le-am scos din exerciţiu în cele cinci-şase săptămâni de când am sosit la Viena. Portarul îmi întinde o carte poştală, cu câteva rânduri de la – Cornelia: „Am sosit. Ne întâlnim mâne la 10 în bibliotecă". A sosit! E la Viena! Dar nu-mi indica nici o adresă.

A doua zi la ora 10 mă duc la bibliotecă. Caut. Cornelia n-a sosit încă. Cobor sub colonade. Pe-aici trebuie să treacă neapărat când va veni, căci nu este altă intrare. Mă opresc. Mă uit fără interes la un bust de marmoră. Pornesc iar. Văd la capătul celălalt,

destul de depărtat, o domnişoară. După mişcări, trebuie să fie Cornelia. Se apropie. Mă recunoaşte de la distanţă. Grăbim paşii, şi eu, şi ea. Arborez anevoie un surâs. Dar ea e veselă. Mă sărută: „Ce-i cu tine? Arăţi foarte rău... Haide, linişteşte-te! Ştii că – în curând ne vom căsători?“

„Cine – cum?“ întreb eu.

„Noi doi“.

Şi Cornelia începe a-mi spune că unul din motivele pentru care s-a dus la Paris a fost de-a îndupleca încetul cu începutul pe fratele ei, adică familia, să-şi dea consimţământul la această căsătorie.

„N-am izbutit. De câte ori aduceam vorba de departe despre această chestiune, el mă îndruma să-mi văd de studii... de examenul de fiziologie şi istologie. «Plus de physiologie, moins de blagues!...» Sunt chiar cuvintele lui... Dar noi ne vom căsători de îndată ce ne întoarcem în ţară sau când vrei tu“.

„Cum se face că ai întârziat aşa de mult? Mi-ai scris că pe la începutul lui septembrie eşti la Viena!...“, întreb.

„Nu te supăra“, răspunde Cornelia, „pricina întârzierii e foarte meschină, dacă vrei, dar – ce era să fac? Croitoreasa nu-mi mai termina rochiile comandate... Mă tot purta cu vorba de la o zi la alta... Nu te supăra... De altfel, eu eram sigură că n-ai să vii la Viena decât când vor începe înscrierile! Înscrierile încep astăzi. De când eşti la Viena?“

„De la începutul lui septembrie!... Telegramele mele le-ai primit?“

„Mi-ai telegrafiat?“ face Cornelia mirată. „La oficiu mi s-a spus tot timpul că nu s-au reluat legăturile poştale. În ultimele două săptămâni n-am mai trecut pe acolo... Haide, linişteşte-te acum.

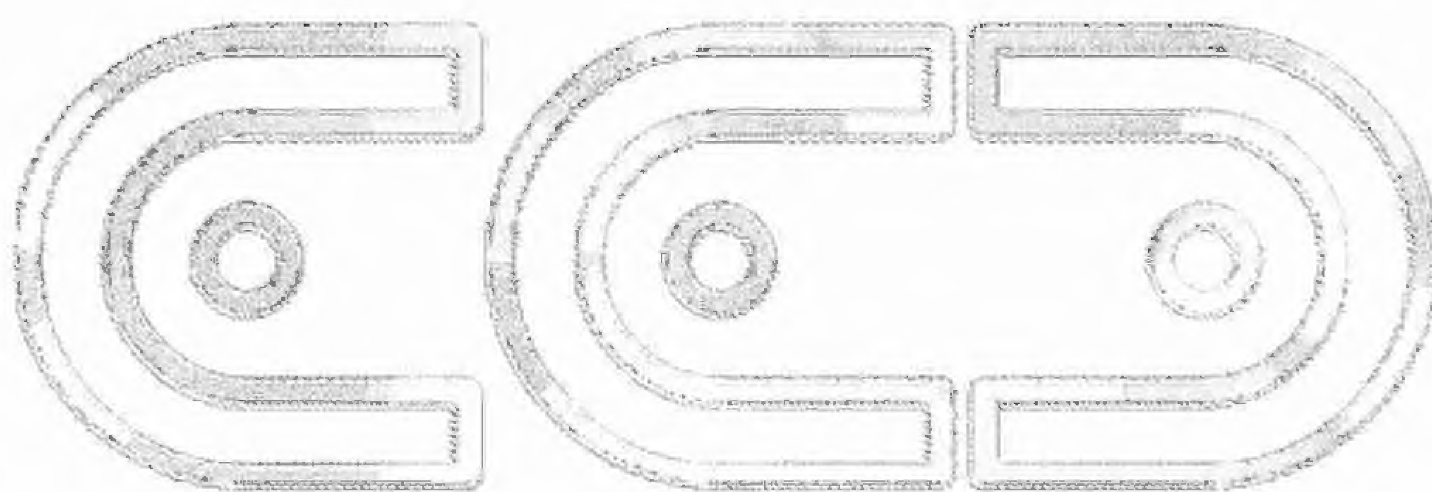
Nu-nţelegi?

Am sosit!

Nu te bucuri?

Sunt aici."

Scanare și prelucrare digitală

de

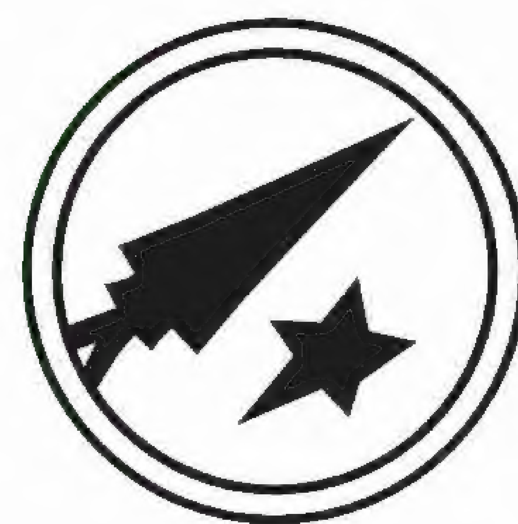

Anonim

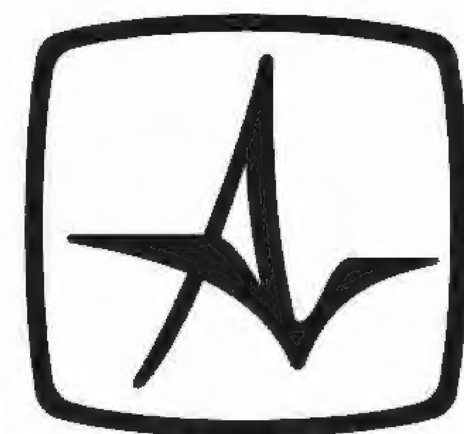
și

CAT Graur

Antwerpen

2024

